



02

# ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

Часопис за политикологију, политичку социологију,  
комуникологију и примењену политику

POLITICAL REVIEW

Journal for Political Science, Political Sociology,  
Communication Science and Practical Politics





# ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

ISSN 1451-4281

УДК 32

Година (XXXIII) XXV vol. 84.

Број 2/2025



# ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

Часопис за политикологију, политичку социологију,  
комуникологију и примењену политику

ISSN 1451-4281

Број 2/2025 Год. (XXXIII) XXV vol. 84. стр. 1-344

Часопис излази четири пута годишње

Часопис „Политичка ревија”, покренут као зборник под називом  
„Политичке студије” 1968, обновљен као „Политичке свеске”  
1994. као научни часопис излази од 2002. године

*Издавач:*

Институт за политичке студије Београд, Добрињска бр. 11

Телефон: 011/3349-204

E-mail: [ips@ips.ac.rs](mailto:ips@ips.ac.rs), E-mail: [pr@ips.ac.rs](mailto:pr@ips.ac.rs)

[www.ips.ac.rs](http://www.ips.ac.rs), <https://www.ips.ac.rs/casopis.php?id=4>

*За издавача:*

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд

*Главни и одговорни уредник:*

др Александра Мирковић Јанковић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

*Заменик главног и одговорног уредника:*

др Петар Матић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

*Редакција:*

проф. др Зоран Милошевић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд

проф. др Јован Базић, редовни професор, Учитељски факултет,

Универзитет у Приштини – Косовска Митровица

проф. др Драган Јовашевић, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Нишу

проф. др Марија Ђорић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд

др Мирјана Радојичић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

др Владан Станковић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

др Сања Шуљагић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

др Александра Мирковић Јанковић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

др Петар Матић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

др Сања Стошић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

др Александар Лукић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

др Милена Пешић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

др Мијодраг Радојевић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

*Секретари:*

др Марио Калик, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

мр Јован Берић, истраживач–сарадник, Институт за политичке студије, Београд

мр Милош Вулић, истраживач–сарадник, Институт за политичке студије, Београд

*Лектура и коректура:*

Ања Маљевић

*Савет часописа:*

Академик Елена Малишева, Руска академија наука

проф. др Мирољуб Јевтић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

др Никола Жутић, научни саветник у пензији, Институт за савремену историју, Београд

др Драган Новаковић, научни саветник, Православно богословски факултет, Универзитет у Београду

др Дубравка Стајић, виши научни сарадник у пензији, Институт за политичке студије, Београд

проф. др Брацо Ковачевић, редовни професор у пензији, Факултет политичких наука,

Универзитет у Бања Луци

проф. др Урош Шуваковић, редовни професор, Учитељски факултет, Универзитет у Београду

др Снежана Грк, научни саветник, Институт друштвених наука, Београд

др Маријана Максимовић, научни сарадник, Институт друштвених наука, Београд

проф. др Димитриј Константинович Безњук, редовни професор, Белоруски државни универзитет

проф. др Кирил Шевченко, редовни професор, Руски државни универзитет друштвених наука, Минск

проф. др Хакан Јалап, ванредни професор, Омер Халисдемир универзитет, Ниде

др Михаил Лобанов, доцент, Московска школа економије

*Слог и штампа:*

Донат граф, Београд

Тираж: 50 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештампавати било  
у целини, било у деловима, без изричите сагласности Уредништва.

## САДРЖАЈ

### КОШАРЕ – 25 ГОДИНА ПОСЛЕ

*Александар Митић*

|                                                                                       |       |
|---------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| ЕВОЛУЦИЈА СТРАТЕШКЕ КОМУНИКАЦИОНЕ<br>КАМПАЊЕ НАТО ТОКОМ АГРЕСИЈЕ<br>1999. ГОДИНЕ..... | 13-42 |
|---------------------------------------------------------------------------------------|-------|

*Милан Миљковић, Драган Јевтић*

|                                                                                    |       |
|------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| ОБЕЛЕЖЈА СТРАТЕГИЈА САД И НАТО ПРЕМА<br>СРЈ ПРЕ И ТОКОМ АГРЕСИЈЕ 1999. ГОДИНЕ..... | 45-67 |
|------------------------------------------------------------------------------------|-------|

*Слободан Ђукић*

|                                                                        |       |
|------------------------------------------------------------------------|-------|
| ВОЈСКА ЈУГОСЛАВИЈЕ У СУПРОТСТАВЉАЊУ<br>НАТО АГРЕСИЈИ 1999. ГОДИНЕ..... | 69-85 |
|------------------------------------------------------------------------|-------|

*Сања Шуљагић*

|                                                                         |        |
|-------------------------------------------------------------------------|--------|
| ИСТОРИЈСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ<br>БИТКЕ НА КОШАРАМА 1999. ГОДИНЕ..... | 87-132 |
|-------------------------------------------------------------------------|--------|

*Миломир Степић*

|                                                             |         |
|-------------------------------------------------------------|---------|
| КОШАРЕ КАО ГЕОПОЛИТИЧКА И<br>ГЕОИДЕНТИТЕТСКА ПАРАДИГМА..... | 135-157 |
|-------------------------------------------------------------|---------|

*Александра Мировић Јанковић*

|                                                                                                 |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| КОШАРЕ – СИМБОЛ ВИШЕСТРУКОГ ЗНАЧЕЊА<br>И НОВА КОМПОНЕНТА СРПСКОГ<br>НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА..... | 159-208 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|

*Јелена Миљковић Матић*

|                                                              |         |
|--------------------------------------------------------------|---------|
| ОДЈЕК БИТКЕ НА КОШАРАМА И ПАШТРИКУ<br>У СРПСКОЈ КУЛТУРИ..... | 211-235 |
|--------------------------------------------------------------|---------|

*Марија Вукадиновић*

|                                                            |         |
|------------------------------------------------------------|---------|
| LIEU DE MÉMOIRE ВОЈНЕ ПРОФЕСИЈЕ:<br>БИТКА НА КОШАРАМА..... | 237-259 |
|------------------------------------------------------------|---------|

*Никола Перишић*

|                                                                                                                        |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| ДИСКУРС СКУПШТИНСКИХ ГОВОРА О „КОШАРАМА”<br>НА СЕДНИЦАМА ПОСВЕЋЕНИМ КОСОВУ И<br>МЕТОХИЈИ ОД 1999. ДО 2024. ГОДИНЕ..... | 261-282 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|

## ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

*Ана Миловановић*

|                                                                                           |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| СВЕТИ РАТНИЦИ СА КОСОВСКОМЕТОХИЈСКИХ<br>ФРЕСАКА КАО УЗОРИ ЛУТАКА<br>КОСОВСКОГ ЗАВЕТА..... | 285-312 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|---------|

## ОСВРТИ, ПРИКАЗИ И НАУЧНА ПОЛЕМИКА

*Марко Мијатовић*

|                                 |         |
|---------------------------------|---------|
| КОШАРЕ – НОВИ КОСОВСКИ БОЈ..... | 315-317 |
|---------------------------------|---------|

## CONTENTS

### KOŠARE – 25 YEARS LATER

*Aleksandar Mitić*

EVOLUTION OF THE NATO STRATEGIC  
COMMUNICATION CAMPAIGN DURING  
THE 1999 AGGRESSION.....13-42

*Milan Miljković, Dragan Jevtić*

CHARACTERISTICS OF THE US AND  
NATO STRATEGY TOWARDS THE FRY BEFORE  
AND DURING THE 1999 AGGRESSION.....45-67

*Slobodan Đukić*

THE YUGOSLAV ARMY IN THE CONFRONTATION  
WITH THE NATO AGGRESSION OF 1999..... 69-85

*Sanja Šuljagić*

HISTORICAL AND GEOPOLITICAL SIGNIFICANCE  
OF THE BATTLE OF KOŠARE IN 1999..... 87-132

*Milomir Stepić*

KOŠARE AS A GEOPOLITICAL AND  
GEOIDENTITY PARADIGM.....135-157

*Aleksandra Mirović Janković*

KOŠARE – A SYMBOL OF MULTIPLE MEANING  
AND A NEW COMPONENT OF SERBIAN  
NATIONAL IDENTITY.....159-208

*Jelena Miljković Matić*

ECHO OF THE BATTLE OF KOŠARE AND PAŠTRIK  
IN SERBIAN CULTURE.....211-235

*Marija Vukadinović*

THE BATTLE OF KOŠARE AS A *LIEU DE MÉMOIRE*  
OF THE MILITARY PROFESSION.....237-259

*Nikola Perišić*

THE DISCOURSE OF PARLIAMENTARY  
SPEECHES ON „KOŠARE“ DURING SESSIONS  
DEDICATED TO KOSOVO AND METOHIJA  
FROM 1999 TO 2024.....261-282

## **ESSAYS AND STUDIES**

*Ana Milovanović*

THE HOLY WARRIORS IN THE FRESCO PAINTING  
OF KOSOVO AND METOHIJA AS MODELS OF THE  
PUPPETS OF THE KOSOVO COVENANT.....285-312

## **REVIEWS**

*Marko Mijatović*

KOŠARE – THE NEW BATTLE OF KOSOVO.....315-317

## УВОДНИК

Драги и уважени читаоци,  
пред вама се налази нови број часописа *Политичка ревија*. Ово издање посвећено је обележавању четврт века од Битке на Кошарама, поводом чега је у Институту за политичке студије из Београда 3. децембра 2024. године одржан научни скуп од националног значаја „Кошаре – 25 година после”, у организацији Центра за проучавање безбедности, на челу са проф. др Маријом Ђорић, и Центра за Косово и Метохију, на челу са др Александром Мирковић Јанковић. Већина радова презентованих у овом броју нашег часописа настала је на основу саопштења изложених на поменутом скупу. Том приликом дошло се до веома значајних научних резултата, чиме су успешно остварени циљеви поменутог скупа, као и очекивања организатора. Уверени смо да су овај скуп и сви који су у њему учествовали дали значајан научан и стручан допринос развоју и неговању културе памћења у вези са борбама које су вођене на Кошарама, али и Паштрику, дакле, на подручју државне границе према Републици Албанији, током агресије НАТО на Савезну Републику Југославију (СРЈ) током пролећа 1999. године. Надамо се да је тиме дат и подстицај одговорном и стратешком приступу у креирању и спровођењу националне политике памћења. Радове у овом броју приложили су стручњаци различитих профила, тако да су обухваћене области стратешког комуницирања, геополитике, геостратегије, војне историје и других војних наука, те идентитетских питања и анализе дискурса и наратива везаних за Битку на Кошарама.

У уводном раду Александар Митић истражује континуирану адаптацију стратешке комуникације НАТО током агресије коју је ова Алијанса спровела на СРЈ 1999. године. Аутор указује на каузалну везу ове агресије са рађањем мултиполарног поретка и света постамеричке хегемоније. Научене лекције стратешког комуницирања допринеле су да Кина и Русија све активније изграђују ову компоненту своје моћи. Коауторски рад Милана Миљковића и Драгана Јевтића разматра питање стратегије САД и НАТО која је претходила и била примењивана током агресије на СРЈ. У раду се анализира вишедимезионалност те стратегије и обрађују сви аспекти и слојеви приступа Северноатлантског пакта овом питању. Слободан Ђукић у свом раду истражује одбрану Војске Југославије

од НАТО авијације, ток бомбардовања и његов утицај на саму Битку на Кошарама. У раду се анализира велики број докумената и сведочанстава, уз пружање увида у бројне и значајне фактографске податке. Монографска студија Сање Шуљагић истражује историјске, геополитичке и идентитетске димензије НАТО агресије и Битке на Кошарама. Ауторка указује на политичке и економске импликације агресије, те на идентитетску димензију битке и њен симболизам као претпоставку изградње и континуитета идентитетских политика у Србији. Рад Милорада Степића анализира Битку на Кошарама кроз призму геополитике и геоидентитета. Аутор објашњава како су услови преплитања интереса великих сила на овом турбулентном простору заострили односе најмоћнијих актера на међународној позорници, што је детерминисало и стварни и симболички заокрет, пре свега у односу Истока према Западу. Александра Мировић Јанковић, поред разматрања војно-историјског контекста и друштвено-политичких последица битака на Кошарама и Паштрику, фокус ставља на симболичко-идентитетску функцију појма Кошара. Разматра се симболизам „Кошара“ као идентитетског елемента у настајању и његова вишедимензионалност. Од посебног значаја је указивање ауторке на то да се већ сада може маркирати процес конституисања „Кошара“ као компоненте српског националног идентитета. Анализирана је улога коју у том процесу има систем образовања и васпитања, као и медији и медијске политике памћења. Јелена Миљковић Матић истражује симболичке аспекте борби на Кошарама и Паштрику и утицај на културу памћења унутар нашег народа. Анализирају се уметнички и други елементи и њихове везе са осталим компонентама етносимболизма српског народа. Ауторка поставља питање о митском потенцијалу Битке на Кошарама. Рад Марије Вукадиновић анализира Битку на Кошарама кроз визуру сећања као претпоставке очувања и изградње идентитета унутар војне професије. У жижи истраживања налазе се корелације између колективног памћења, наратива кроз време и идентитетских основа и темеља. Никола Перишић разматра сферу дискурса о питању Косова и Метохије и Битке на Кошарама унутар политичке елите. Дискурзивном анализом доминатних стилова, реторике и одређених језичких конструкција у оквиру говора у Народној Скупштини Републике Србије, утврђује се начин и ток расправе о наведеним питањима.

У оквиру рубрике „Огледи и студије“ приложен је рад Ане Миловановић који, премда није у директној вези са питањем Битке на Кошарама, анализом улоге фресака светих ратника на простору Косова и Метохије у очувању идентитета и савременој култури, пружа основ за боље разумевање комплексне везе између српске војничке традиције, светости, духовности, уметности и других елемената као темеља националног и културног идентитета. Основу рада чини анализа утицаја средњовековног православног сликарства на израду лутки и стилске поступке који су у томе примењени од стране студената Факултета за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду. Марко Мијатовић, приказујући одјеке Битке на Кошарама у модерној српској култури, дао је допринос за рубрику „Осврти, прикази и научна полемика“. Он ће ту представити један покушај оживљавања јунака са Кошара кроз анализу књижевног стрипа посвећене наведеној бици. Обрађују се симболички аспекти једног уметничког рада и трагови које он баштини у нашој култури.

Овом приликом бисмо желели да се захвалимо свим учесницима скупа посвећеног 25-годишњици Битке на Кошарама. Посебну захвалност дугујемо ауторима који су приложили своје радове. С обзиром на то да су до сада углавном изостајале систематичне научне расправе о овом питању, надамо се да овај темат може допринети даљим истраживањима, те омогућити јаснији увид у различите аспекте Битке на Кошарама и величину подвига наших хероја са Кошара. Овим бројем *Политичке ревије* обухваћен је веома широк дијапазон питања и димензија у вези са Битком на Кошарама као једним од најзначајних догађаја у новијој српској историји, као и питање утицаја фресака светих ратника са КиМ на уобличавање националног идентитета и савременог стваралаштва у Србији. То ће свакако отворити простор, перспективе и авеније за даљи дијалог и дебате унутар академске заједнице.

У Београду, 29.06.2025.

Главни и одговорни уредник  
др Александра Мирковић Јанковић

Заменик главног и одговорног уредника  
др Петар Матић



## Политичка ревија

### КОШАРЕ – 25 ГОДИНА ПОСЛЕ

13

*Александар Митић*

ЕВОЛУЦИЈА СТРАТЕШКЕ КОМУНИКАЦИОНЕ  
КАМПАЊЕ НАТО ТОКОМ АГРЕСИЈЕ 1999. ГОДИНЕ

45

*Милан Миљковић, Драган Јевтић*

ОБЕЛЕЖЈА СТРАТЕГИЈА САД И НАТО ПРЕМА  
СРЈ ПРЕ И ТОКОМ АГРЕСИЈЕ 1999. ГОДИНЕ

69

*Слободан Ђукић*

ВОЈСКА ЈУГОСЛАВИЈЕ У СУПРОТСТАВЉАЊУ  
НАТО АГРЕСИЈИ 1999. ГОДИНЕ

87

*Сања Шуљагић*

ИСТОРИЈСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ  
БИТКЕ НА КОШАРАМА 1999. ГОДИНЕ

135

*Миломир Стенић*

КОШАРЕ КАО ГЕОПОЛИТИЧКА И  
ГЕОИДЕНТИТЕТСКА ПАРАДИГМА

**159**

---

*Александра Мировић Јанковић*

КОШАРЕ – СИМБОЛ ВИШЕСТРУКОГ ЗНАЧЕЊА  
И НОВА КОМПОНЕНТА СРПСКОГ  
НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

**211**

---

*Јелена Миљковић Матић*

ОДЈЕК БИТКЕ НА КОШАРАМА И ПАШТРИКУ  
У СРПСКОЈ КУЛТУРИ

**237**

---

*Марија Вукадиновић*

*LIEU DE MÉMOIRE* ВОЈНЕ ПРОФЕСИЈЕ: БИТКА НА  
КОШАРАМА

**261**

---

*Никола Перишић*

ДИСКУРС СКУПШТИНСКИХ ГОВОРА О „КОШАРАМА”  
НА СЕДНИЦАМА ПОСВЕЋЕНИМ КОСОВУ И  
МЕТОХИЈИ ОД 1999. ДО 2024. ГОДИНЕ

*Александар Митић\**

*Институт за међународну политику и привреду, Београд*

## **ЕВОЛУЦИЈА СТРАТЕШКЕ КОМУНИКАЦИОНЕ КАМПАЊЕ НАТО ТОКОМ АГРЕСИЈЕ 1999. ГОДИНЕ\*\***

### **Сажетак**

Суочена са непредвиђеним интензитетом отпора СР Југославије и интерним потешкоћама, стратешка комуникациона кампања НАТО током агресије 1999. године била је принуђена на сталну адаптацију. Припремна фаза агресије одвијала се у складу са селективном „политиком сећања” на Други светски рат и сукоб у Босни и Херцеговини, којом се правдала мотивација за агресију услед евидентног кршења међународног права и Повеље ОУН од стране чланица НАТО. Такав приступ био је на снази до почетка озбиљнијег суочавања са „лажним вестима” и „колатералним грешкама”, пре свега након бомбардовања колоне расељених Албанаца 14. априла у околини Ђаковице. Суочени са притиском јавности, највиши руководиоци НАТО земаља тада предају руковођење стратешком комуникационом кампањом Алистеру Кемпбелу, „спин мајстору” британског премијера Тонија Блера, са циљем сламања отпора критичког јавног мњења,

\* Имејл адреса: [aleksandar.mitic@diplomacy.bg.ac.rs](mailto:aleksandar.mitic@diplomacy.bg.ac.rs); ORCID: 0000-0001-6918-7561.

\*\* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2025. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2025. године. Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије.

пре свега у земљама чланицама. Са интензивирањем притисака на Београд да прихвати услове за окончање бомбардовања, стратешка комуникациона кампања НАТО у последњим седмицама агресије прелази у фазу фокуса на слање порука „терора” грађанима СР Југославије, војске и полиције. Из угла постизања циља, стратешка комуникациона кампања НАТО успела је да надвлада супарника. Међутим, гледано из перспективе четврт века касније, она је истовремено била врхунац „униполарне” надмоћи САД и НАТО, и окидач транзиције ка мултиполарном информационо-комуникационом поретку услед лекција које су из стратешке комуникационе кампање извукле Руска Федерација и Народна Република Кина.

**Кључне речи:** НАТО, агресија 1999. године, Србија, СР Југославија, стратешка комуникација, стратешки наратив

## **ЗНАЧАЈ НАТО АГРЕСИЈЕ 1999. ГОДИНЕ ЗА СУКОБ СТРАТЕШКИХ НАРАТИВА**

Агресија НАТО савеза на Савезну Републику Југославију 1999. године, у контексту апсолутне доминације САД као једине светске суперсиле и „политичког понижавања” Народне Републике Кине и Руске Федерације, обележила је врхунац пост-хладноратовског „униполарног момента”. Истовремено, у контексту кршења међународног права путем војне интервенције без одобрења Савета безбедности Уједињених нација, представљала је најеклатантнији пример либерално-демократског „светског поретка заснованог на правилима”, као „пара-правне” обланде „униполарног америчког момента”. Најзад, означила је зачетак модерног концепта „стратешке комуникације”, али, парадоксално, и прекретницу ка мултиполаризацији информационо-комуникационог система.

Док је самој НАТО агресији, њеним узроцима, току и последицама, дата значајна пажња у научној литератури, нарочито у војно-политичком и правном аспект, комуникациони аспект агресије је изненађујуће мање проучаван. Посебно с обзиром што је, како

истиче Викерс, то био „рат који се одиграо путем медија, и медији су имали утицај на много начина и у много праваца” (Vickers 2000). Неки од водећих светских комуниколога, попут Ноама Чомског (*Noam Chomsky*) и Едварда Хермана (*Edward Herman*), те Режиша Дебреа (*Régis Debray*), који је лично посетио Косово и Метохију током агресије, допринели су проучавању пропагандног аспекта агресије. Својим радовима и публикацијама критичним према доминантном западном мејнстриму истакли су се и Фил Хемонд (*Phil Hammond*) (Hammond and Herman 2000), Мајкл Паренти (*Michael Parenti*) (Parenti 2000) и Бабаk Бахадор (*Babak Bahador*) (Bahador 2007), а значајне историјске документе представљају и мемоари директних учесника ратног извештавања и „медијског рата” (Campbell 1999; 2011a; 2011b; Mitić 2018; 2024).

Ипак, с обзиром на временску дистанцу и последице НАТО агресије у политичком и комуникационом смислу, као и на развој концепта, од велике важности је анализирати еволуцију стратешке комуникације НАТО алијансе непосредно пре и током агресије.

Овај рад има за циљ да анализира фазе те еволуције, са циљем да пружи допринос пољу политичке комуникологије, али и да укаже на последице њене улоге за развој мултиполаризације, комуникационе праксе у кризним ситуацијама, те политике памћења.

Политика памћења је посебна важна с обзиром на актуелне светске сукобе, а нарочито сукоб у Украјини, који је био повод за реактуелизацију питања сукоба стратешких наратива између чланица НАТО и опонената, пре свега Руске Федерације и Народне Републике Кине.

Стратешки наративи су, пак, државничке алатке, пре свега великих сила, које теже што значајнијем легитимисању сопствених интереса у ери растуће мултиполаризације. У том контексту, сукоб наратива између западног „поретка заснованог на правилима” и његових „источних” изазивача, често се директно ослања на агресију 1999. године.

## **СТРАТЕШКА КОМУНИКАЦИЈА, УОКВИРАВАЊЕ И НАРАТИВ**

Стратешка комуникација, као концепт модерне пропаганде, има за циљ употребу различитих техника са циљем информисања, утицаја, убеђивања, и спајања речи и дела ради остваривања

интереса стратешког комуникатора. Односно, представља „систем координираних комуникационих активности које смишљено спроводе организације ради унапређења своје мисије, омогућавајући разумевање циљне групе, проналазећи канале и методе комуницирања са том публиком, развијајући и примењујући идеје и ставове који кроз те канале и методе промовишу одређен тип понашања и мишљења” (Mitić 2016, 8)

Сам концепт „стратешке комуникације” развијао се у америчким институцијама – Белој кући, Стејт департменту, Пентагону и РАНД корпорацији, упоредно са праксом како у областима политике и безбедности, тако и организационе комуникације.

За Белу кућу, „ефективна стратешка комуникације је кључна за одржавање глобалног легитимитета и за подршку нашим политичким циљевима” (White House 2010). Управо је формулација „одржавање глобалног легитимитета” важна за разумевање стратешког значаја концепта за америчку „велику стратегију” и визију светског поретка у првог деценији 21. века, а непосредно након НАТО агресије 1999. године, али и инвазије на Ирак 2003. године, које су довеле до растућег отпора доминантном америчком стратешком наративу и информационо-комуникационом систему, јачању антиамериканизма, те паду глобалног имиџа САД.

Важно је истаћи неколико карактеристика „стратешке комуникације”. Пре свега, она има своје јасне корене у пропаганди, и самим тим, може се посматрати као „савремени облик политичке пропаганде”. Став стручњака, политичара и практичара на Западу је додуше другачији. Они овом питању дају вредносну оријентацију, па разликује „нас – добре момке који се бавимо стратешким комуницирањем” и „њих – лоше момке који се баве пропагандом”. Друго, појам „стратешке комуникације” је настао у контексту друштва „рефлексивне модерности” – дакле несигурности унутар самог друштва 21. века – али се посебно развио у контексту неизвесности на међународном плану, односно у периоду транзиције са униполарног ка мултиполарном свету. Самим тим и борбе за легитимитет на међународном плану. Треће, „стратешко” у комуникацији подразумева ефикасност, персуазивност и адаптабилност. Успешна стратешка комуникација, у клаузевицком смислу, представља способност да се успостави јасан али флексибилан систем који омогућава ефикасно, персуазивно и тактичко маневрисање. Примењено на сферу комуникације, ово значи разумевање комуникационог

окужења циљне групе и персуазивну слојевитост – дакле, адаптацију персуазивних активности карактеристикама циљне групе. Ово је посебно важно у време интернета и друштвених мрежа, где не постоји јединствено јавно мњење и где је присутно мноштво интерпретативних схема. Најзад, важно је прихватање перцепције о комуникативности акција. Дакле, све што једна организација ради представља комуникацију, и зато је важно схватити како циљна група перципира те акције. На пример, како је истакао један од теоретичара стратешке комуникације, „ако је слика вредна хиљаду речи, онда је бомба вредна милион речи” (Paul 2011). Ово је веома важно у ери интернета, где једна организација не може да контролише све канале комуницирања, већ може само да утиче и да буде део процеса „конструисања значења”. Организације које стратешки комуницирају могу стога да увећају ефикасност свог стратешког комуницирања уколико „синхронизују речи и дела”.

У такмичења наратива, за стратешку комуникацију је од посебне важности употреба „оквира” („фрејмова”) којима одређени проблем, сукоб, кризу дефинише, односно усмерава у јавном дискурсу. Стратешки комуникатори користе „оквири” да би нагласили одређене атрибуте, „попут рама који уоквирују слике”, односно „преношења значења и фокусирања пажње публике на посебне делове поруке или аспекте одређеног питања како би се добили позитивни одговори” (Hallahan 2008, 4856).

„Стратешки наратив” је процес који користе државе (али и велике организације) да би објасниле своје виђење историје, актуелног међународног поретка и сопствених улога у њему, као и пројекције будућих активности. Има за циљ да убеди остале актере у легитимитет и кредибилитет наратива, те да их привуче да се ускладе са њим. Односно, да „конструише заједничко значење међународне политике, утиче на перцепције, веровања и понашања домаћих и међународних актера” (Miskimmon, O’Loughlin and Rosselle 2013, 3). Стратешки наратив се односи на три кључне области: како комуникатор (држава/организација) види међународни систем и поредак, како пројектује сопствени идентитет у оквиру међународног поретка, те како гледа на развој конкретних политика, односно акција (Miskimmon, O’Loughlin and Roselle 2013). Истовремено, важно је разумети да такмичење наратива доводи до тога да обе (или све) стране покушају да баш њихов наратив постане „доминантан”, односно „исправан” кључ за интерпретацију догађаја. Јер, „наративи

нису о чињеницама, већ о том како се чињенице уоквиравају и интерпретирају” (Corman 2010, 1).

## ТРИ ФАЗЕ НАТО СТРАТЕШКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ ТОКОМ АГРЕСИЈЕ 1999. ГОДИНЕ

Такмичење стратешких наратива везаних за политику према Србији и српском народу одвијало се пре и током сукоба насталих услед распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 1990-их година. У условима апсолутне доминације западних медија на зачетку пост-хладноратовског периода, њихово манихејско уоквиравање југословенских сукоба као борбе „добра и зла”, „демократских либерала и аутократских национал-комуниста”, „бораца за слободу и тамничара народа”, довело је до „медијске сатанизације” српског народа које је олакшало доношење одлука које су се косиле са међународним правом заснованим на Повељи УН, а усклађивале са новоуспостављеним „правилима”, „креативним интерпретацијама” потписаних споразума и, у каснијим фазама, „хуманитарним интервенцијама” као кршењем суверенитета држава ради заштите људских права. Проблем са хуманитарним интервенцијама, међутим, није се тицао само „селективности” о конкретним случајевима њихове употребе (ко, где, зашто), већ и правне основе, али и стратешког наратива. Тако је НАТО бомбардовањем положаја Војске Републике Српске 1994. и 1995. године правну основу тражио у интерпретацијама резолуцијама Савета безбедности УН, али је истовремено променио и сопствени наратив о томе да се ради о „одбрамбеној организацији”, по први пут интервенишући ван своје зоне одговорности.

У годинама након Дејтонског споразума из 1995. године, стратешки наратив о НАТО као „одбрамбеној организацији” је „обогаћен” његовим селективним правом на „хуманитарне интервенције” у складу са либерално-демократским „поретком заснованом на правилима”. Међутим, ескалирајућа криза на Косову и Метохији, нарочито од почетка 1998. године и појачаним терористичким деловањем такозване „Ослободилачке војске Косова” (ОВК), те одговором припадника Министарства унутрашњих послова Републике Србије и Војске Југославије, поставила је нову дилему пред НАТО. Наиме, док су расли пориви за још једном „хуманитарном интервенцијом”, јавио се проблем међународне

правне основе, односно одобрења Савета безбедности УН. Свесне злоупотребе „креативних интерпретација” резолуција СБ УН током напада на снаге Војске Републике Српске, Руска Федерација и Народна Република Кина одбиле су током 1998. године позиве западних дипломата, а пре свих британског министра спољних послова Роберта Кука (*Robert Cook*) да дају своје „зелено светло” и правни основ СБ УН-а за напад на Савезну Републику Југославију.

У таквом контексту, започела је и прва фаза стратешке комуникације НАТО-а, усмерена ка припреми операције и међународног јавног мњења.

### Фаза 1: Како легитимисати агресију?

Стратешки наратив челника НАТО савеза и држава чланица био је заснован на два циља. Прво, доказати да је Београд тај који не жели политичко решење и да је зато неопходна војна интервенција Алијансе. Друго, доказати да за саму интервенцију ипак није неопходно одобрење Савета безбедности УН, односно Русије и Кине, јер тако налаже озбиљност претње за косовске Албанце која долази из Београда.

Припреме за први циљ интензивирале су у првом половини 1998. године. Наиме, на предлог Владе Србије 10. марта 1998. године да се отвори дијалог из услов да лидери косовских Албанаца одбаце позиве на сецесију, челник Демократског савеза Косова Ибрахим Ругова је одговорио да „политичко решење унутар Југославије није решење”, да би „аутономија била само извор нових сукоба”, те да је прихватљив само „дијалог без услова а уз међународно посредовање” (*Agence France-Presse* 1998). Портпарол америчког Стејт департмента Џејмс Рубин (*James Rubin*) тада је одбацио позив Београда као „пропаганду”, оценио да су предлози Београда „направљени да пропадну” и јасно стао на страну косовских Албанаца (*Szamuely* 2013, 351). У својој књизи о НАТО агресији, Џорџ Замјуели (*George Szamuely*) оценио је да је америчка влада успела да изведе ефектан „пропагандни ударац: успела је да убеди западну јавност да су Срби ти који одбијају да дају аутономију Косову иако су Албанци били ти који нису желели ни да разговарају о аутономији (...) САД су такође убедиле јавност да је Београд тај који одбија да се укључи у безусловни дијалог иако је администрација (америчког председника Била) Клинтона била та која је наметала низ – суштински неозбиљних

– услова, који су гарантовали да до преговора никада неће ни доћи” (Szamuely 2013, 352). У том контексту је неопходно посматрати и све „иницијативе” које су следиле, а пре свега такозване „преговоре из Рамбујеа” у фебруару и марту 1999. године, а чији је „неуспех” означен као један од кључних разлога за почетак агресије.

Већ у марту 1998. године, Рубин је, поред манипулације везане за преговоре, извео још једну. Иако је свега две недеље пре тога, приликом посете Косову и Метохији, амерички изасланик за Балкан Роберт Гелбард (*Robert Gelbard*) оценио да је ОВК „несумњиво терористичка организација”, Рубинов колега портпарол Стејт департмента Џејмс Фоли (*James Foley*) 10. марта одбацују овакву формулацију (Szamuely 2013, 349–350). Већ сутрадан, Рубин акције МУП-а Србије усмерене против ОВК оцењује као „етничко чишћење”. Овакав заокрет био је могућ захваљујући Рубиновом шефу, Државном секретару САД Медлин Олбрајт (*Madeleine Albright*), која је 7. марта позвала на „одлучну и снажну акцију” против Србије и нагласила да „нећемо да гледамо како српске власти чине на Косову оно што више не могу у Босни” (Szamuely 2013, 348). Истовремено, Рубин се свега неколико седмица пре тога верио са ратном репортерком Си-Ен-Ена (*CNN*) са Балкана Кристијан Аманпур (*Christiane Amanpour*), једним од носилаца стратешког уоквиравања српског народа у Босни и Херцеговини као „геноцидног”. Тешко је не поверовати да Аманпурова и Олбрајтова (која је као амбасадорка САД у Савету безбедности УН прва објавила сателитске снимке из околине Сребренице у августу 1995. године) нису имале снажан утицај на калибрацију стратешког наратива Стејт департмента, а самим тим и НАТО.

Наравно, за земље НАТО било је много лакше да се упусте у напад на СР Југославију на основу одлуке Савета безбедности УН. Међутим, Москва и Пекинг су такве могућност упорно одбијали, упозоравајући на последице уколико се СБ УН заобиђе. Кинески министар спољних послова Танг Џијасјуан (*Tang Jianxuan*) упозорио је 9. октобра 1998. године да би „војна акција против Југославије не само кршила Повељу УН и друге универзално прихватљиве норме међународног права, ништа не би учинила да помогне решавање питања, већ би и изазвала озбиљне последице” (BBC 1998 цитирано у: Youngs 1998, 14). Због тога је и било неопходно да се међународна, а нарочито западна јавност, увери да би бомбардовање Југославије било – ако не легално – барем легитимно јер служи спречавању

понављања трагедија из Другог светског рата и сукоба у Босни и Херцеговини. Како истиче Хијсен (*Huyssen*) у својој студији о „политици сећања”, „легитимизација ’хуманитарне интервенције’ на Косову зависила је у великој мери од успомена на Холокауст (...) и мобилисала је политику кривице у Европи и САД везану за неинтервенисање 1930-их и 1940-их, као и током рата у Босни 1992. године” (*Huyssen* 2003, 13).

О последицама таквог стратешког уоквиравања писао је почетком априла 1999. године, десетак дана након почетка НАТО агресије, и „Њујорк тајмс” (*New York Times*). Наиме, колумниста њујоршког листа Нил Луис (*Neil Lewis*) 4. априла 1999. године пише о употреби речи „геноцид” и истиче да се „креатори политике у Сједињеним Државама и Европи позивају на ту реч како би помогли у обезбеђивању правног оправдања за своју војну кампању против Србије” (*Lewis* 1999). Луис истиче да је она „заснована на концептима хуманитарног права, где ниједна реч није више евокативна”, док у исто време, „јавно призивање геноцида (...) помаже да се створи нови модел међународног права који би се једног дана могао користити да оправда сличне интервенције у сувереним земљама” (*Lewis* 1999). Притом, Луис примећује да се „широки спектар правних стручњака слаже да тренутно не постоји једноставна, јасна или очигледна правна основа за бомбардовање српских циљева која би се могла наћи у споразумима, Повели Уједињених нација или обавезујућим резолуцијама или било ком другом писаном међународном правном кодексу”, цитирајући професора права са Харварда и бившег правног саветника америчког Стејт департмента Абрема Чејса (*Abram Chayes*) који је истакао да би „традиционално виђење међународног права јасно забранило оно што се дешава” (*Lewis* 1999).

На значај употребе термина „геноцид” у креирању стратешког наратива који је довео до бомбардовања указивали су у годинама након агресије Чомски и Херман. У новом предговору једне од најчувенијих студија о пропагандним моделима у демократским друштвима *“Manufacturing Consent”*, амерички комуниколози су у оквиру анализе садржаја пет водећих америчких дневних новина (*Los Angeles Times, the New York Times, Washington Post, Newsweek, Time*), утврдили да се термин „геноцид” у вези са српским народом појавио 220 пута у периоду 1998–1999. године (*Herman and Chomsky* 2008).

Стога је, као окидач, била неопходна квалификација неког догађаја као аспекта процеса који би могао да доведе до „геноцида”.

Такву прилику челници НАТО-а добили су 15. јануара 1999. године. Операција МУП-а Србије у упоришту ОВК у селу Рачак искоришћена је од стране шефа Косовске верификационе мисије (КВМ) Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), Вилијама Вокера (*William Walker*), да би се Београд оптужио за „злочин против човечности”. Управо тај термин – „злочин против човечности” – први је изговорио сам Вокер, стигавши 16. јануара у јутарњим сатима у Рачак, а након што је лично позвао новинаре му се придруже и обиђу локалитет акције, на којем је пронађено више десетина тела. Вокер и припадници ОВК тврдили су да се радило о недужним цивилима, а истражне судије и Београд да су у питању били припадници ОВК убијени у борби. Француски новинари који су пратили операцију Рачак – Рено Жирар (*Renaud Girard*) из Фигаро-а (*Le Figaro*), Кристоф Шатло (*Christophe Châtelot*) из Монд-а (*Le Monde*) и Пјер Луилри (*Pierre Lhuillery*) из Агенције Франс Прес (*Agence France-Presse*) – су у својим извештајима од самог почетка износили сумње у званичне Вокерове верзије. То је посебно било важно с обзиром да је Вокеров заменик био француски дипломата Габријел Келер (*Gabriel Keller*), потоњи амбасадор Француске у Београду. Наиме, како је истакао у својој студији Марк Смит (*Mark Smith*) из америчког Центра за јавну дипломатију „да Вокер није био први званичник ОЕБС-а који се појавио у Рачку, западна реакција на убиства би била другачија” (Smith 2009, 12). Смит наглашава да је, „Келер неколико дана након масакра изнео своје сумње по питању Вокерове интерпретације догађаја на брифингу са француским новинарима. Да је Келер уместо Вокера био први који се први обратио медијима по питању убистава, Рачак би био виђен само као један међу многим злочинима обе стране, и можда не би могао да пружи тај трзај који је погурао савезнике да прво траже решење између Срба и косовских Албанаца у Рамбујеу, и онда, након што је то пропало, да употребе силу да заштите Албанце од српске репресије” (Smith 2009, 13). Могућност да Вокер не буде први на лицу места окружен медијима, међутим, једноставно није постојала јер је његов циљ управо био да искористи прилику да употреби термин „злочин против човечности”, као елемент наратива о „претњи геноцида” и тако учини услуге руководству НАТО. Он је такву оптужбу поновио и на конференцији за штампу у Приштини. Практично цела накнадна међународна истрага финског патолога Хелене Ранте, која се одвијала паралелно са „преговорима у Рамбујеу”, сводила се на то да ли ће, на

завршној конференцији за штампу, Ранта изговорити да је операција у Рачку била „злочин против човечности“. На тој конференцији у Приштини 17. марта, Ранта је, седећи поред Вокера, дуго одбијала да назове Рачак „злочином против човечности“. Како се конференција приближавала крају, а према сведочењима присутних Вокер киптао од беса, један западни новинар је устао и упитао Ранту да ли се ради о „злочину против човечности – да или не?“. У том тренутку, Вокер је почео да гестикулише рукама, Ранта се окренула према њему, а шеф ОЕБС-а је поломио на два дела графитну оловку коју је до тада држао. Усплахирана, Ранта је одговорила: „Да, то је био злочин против човечности“ (Mitić 2024). Вокер је добио оно што је желео, оно што је било потребно стратешкој комуникацији НАТО-а – „окидач“ за почетак напада. Сутрадан, 18. марта, званично су прекинути и „преговори“ у Рамбујеу, а чланице НАТО су оптужиле Београд за одбијање понуђеног документа.

Стратешки наратив САД и НАТО је тако остварио оба своја циља, успостављена годину дана раније. Прво, путем Рамбујеа, „показао је“ да је Србија та која се противи политичком решењу. Друго, путем Рачка и „злочина против човечности“, стигао је „доказ“ да се Срби спремају за „геноцид“ над косовским Албанцима.

Два дана након Рантине конференције у Приштини и дан након Рамбујеа, амерички председник Бил Клинтон могао је, стога, да изађе пред америчку јавност: „Док се припремамо да деламо, морамо да се сетимо лекција које смо научили на Балкану. Морамо да се присетимо хорора рата у Босни, звука снајпера који циљају децу, лица младих иза бодљикаве жице, очајничких гласова оних који су сматрали да ништа не може да се учини“ (U.S. Department of State 1999a). Клинтон је упитао: „Шта би се десило да је неко послушао Винстона Черчила и раније се супротставио Адолфу Хитлеру? Колико је живота могло да буде спасено? И колико је америчких живота могло да буде спасено“ (Ash 1999).

У таквом контексту, након почетка агресије 24. марта, комуникациони стратеги чланица НАТО имали су две опције. Прва, да у случају сламања отпора Београда након првих дана напада прогласе да су спречили „геноцид“. Друга, да интензивирају наратив о „геноцидној претњи“ као оправдање за наставак бомбардовања. Заиста, већ три дана након почетка агресије, амерички и западноевропски медији били су пуни референци на Други светски рат. Немачки министар одбране је изјавио: „Геноцид је почео“ (Radio Free Europe

1999), оптуживши Србе да „играју фудбал са одсеченим главама, ваде фетусе из тела трудних жена и кувају их”, те да су „убили између 100.000 и 500.000 људи” (Halimi and Rimpert, 2019). Насловна страна лондонског листа „Сан” (*The Sun*) 1. априла гласила је „Нацисти 1999. – српска окрутност има застрашујући ехо Холокауста” (Hume 2000, 72), док је, истог дана, преко насловне стране „Дејли Мирора” (*Daily Mirror*) стајало: „1939. или 1999?”.

Међутим, стратешки наратив НАТО-а врло брзо почео је да показује пукотине, и то можда тамо где се најмање очекивало – на терену на Косову и Метохији. Већ након неколико дана од почетка агресије појавиле су се гласине у медијима да је Ибрахим Ругова рањен. Међутим, репортер Агенције Франс-Прес, у пратњи екипе грчких новинара, отишао је до Руговине куће и интервјуисао га. Ругова је информацију о рањавању демантовао, а вест је изазвала пометњу у западним медијима. Париски „Либерсјон” (*Libération*), иначе веома наклоњен бомбардовању, писао је: „Потешкоћа да се провере гласиле или жеља да се оцрни већ довољно црна слика? Више информација је јуче демантовано. Тако је дописник Агенције Франс-Прес потврдио јуче у Приштини да је умерени лидер косовских Албанаца Ибрахим Ругова безбедан, у супротности са забрињавајућим информацијама које су слале његове колеге у изгнанству” (*Libération* 1999).

Истовремено, у свету је одјекнула информација да се на фудбалском стадиону у Приштини налази 100.000 заточених Албанаца. Информацију је пласирао вођа ОВК Хашим Тачи, а пренела немачка агенција ДПА (*DPA*). Међу првима који су реаговали био је Џејмс Рубин, који је, као што је раније назначено, био портпарол Стејт департмента, један од твораца стратешког наратива НАТО, супруг Кристијан Аманпур, али и „официр за везу” Тачија током „преговора” у Рамбујеу. На конференцији за штампу у Стејт департменту 30. марта, Рубин је изјавио да „имамо веома јасне показатеље да се дешава геноцид на Косову (...) не видимо потребу да сачекамо потврду геноцида; јасно је да се злочини против човечности дешавају на Косову” (US Department of State 1999b). Међутим, када је дописник Агенције Франс-Прес са стадиона у Приштини демантовао наводе Тачија, Рубин се нашао у тешкој ситуацији. Већ наредног дана, 31. марта, на конференцији за штампу Стејт департмента упитан је од стране новинара: „С обзиром на чињеницу да је један репортер јутрос отишао (на стадион) и видео да је празан и да нема знакова било каквог

присуства већег броја људи претходних дана, да је трава нетакнута, да је све само празно, колико сте уверени у извештаје које добијате од њега (Тачија) и других, и колико вам је угодно да их понављате на овом месту?” (US Department of State 1999с). Кредибилитет Рубина је начет, као и кредибилитет наратива о „геноциду” на Косову и Метохији. Поред урушавања војног аспекта наратива о брзој капитулацији Београда, истовремено се крунио и стратешки комуникациони наратив о „геноциду” на Косову и Метохији. Иако су репортаже са сведочењима Албанаца у избеглиштву у Македонији и Албанији и даље доминирале, све је већи фокус стављан на проблеме са којима се суочавала операција НАТО-а, а пре свега по питању „колатералне штете”.

У таквом контексту, за стратешки наратив НАТО се 14. априла догодила „савршена олуја”.

У поподневним сатима стигла је „хитна вест” репортера Агенције Франс-Прес из околине села Меја, близу Ђаковице да су авиони НАТО погодили колону трактора и убили „најмање 20 Албанаца”, описујући „сцене апокалипсе”, „угљенисана тела”, кратере са серијским бројевима пројектила и сведочења породица убијених. Ова информација дочекала је лидере Европске уније на самиту у Бриселу. На упит новинара, британски премијер Тони Блер (*Tony Blair*) је одговорио: „Знајући Србе, то мора да су они учинили”. Све водеће светске телевизије су започеле своје ударне дневнике вешћу да је НАТО погодио колону расељених косовских Албанаца, дакле управо оне због којих је Алијанса и започела бомбардовање. У међувремену, биланс се само погоршавао – укупно је 70 људи страдало у више напада на конвој, а информације Франс-Преса су сутрадан потврдили и западни новинари које је Војска Југославије довезла из Београда до Меје. У седишту НАТО-а у Бриселу, као и у Пентагону у Вашингтону, завладао је мук, пре него што су почели иницијални демантији, оптужбе да су криви „српска артиљерија”, „српски хеликоптери” и „употреба трактора од стране српске војске као живог штита”. Према сведочењима, Врховни командант НАТО снага, амерички генерал Весли Кларк (*Wesley Clark*), о нападу је сазнао преко медија, гледајући Си-Ен-Ен: „начин на који је генерал Кларк реаговао на прве српске снимке који показују оно што је личило на цивилне жртве НАТО авиона звучало је на панику” (Stourton 1999). Портпарол НАТО-а Џејми Шеј (*Jamie Shea*) признао је истину тек пет дана касније, истичући да је пилот, ипак, „бацио

бомбу с добром намером, као што бисте и очекивали од обученог пилота једне демократске НАТО државе” (Larson and Savych 2006, 96). Стратешки наратив НАТО-а нашао се у озбиљном проблему.

## Фаза 2: Борба за јединство „западног јавног мњења“

Пар месеци по окончању НАТО агресије, лондонски „Сандеј Телеграф” (*Sunday Telegraph*) написао је да је „14. април био прекретница у информативном рату (...) инцидент код Ђаковице је натерао Била Клинтона и Тонија Блера да схвате да би медијска операција НАТО-а могла да се покаже као Ахилова пета Алијансе (...) Још једна оваква ПР несрећа могла би да има катастрофалне последице” (Stourton 1999).

Клинтон је то схватио већ након првих информација из Меје. У вечерњим сатима 14. априла, његов саветник за националну безбедност назвао је портпарола НАТО-а Шеја: „Џејми, управо сам слушао телефонски разговор између Тонија Блера и председника Клинтона. Њихов закључак је да ти је потребна помоћ, и твој живот ће се променити” (Stourton 1999).

Наиме, до тада је канцеларија за медије Џејмија Шеја у потпуности зависила од информација коју је добијала након војног дебрифинга. Требало је барем пет сати да се дебрифују пилоти, компилирају информације и оне физички пренесу 45 км из војне команде *NATO SHAPE* у Монсу до централе у Бриселу. Тако се и десило да Кларк о нападу код Меје сазна прво из медија, а извештаји о последицама бомбардовања са терена на Косову и Метохији и широм Србије брже су обилазили свет него што би НАТО могао да реагује. НАТО је емитовао снимке гађања Ф-16 из кокпита који су подсећали на видео игрице, док су извештачи на лицу места описивали емоције и разарања.

То је управо онај сценарио који је НАТО желео да избегне, према главном и одговорном уреднику листа „Монд дипломатик” (*Le Monde diplomatique*), Игнацију Рамонеу (*Ignacio Ramonet*): „Вијетнам је променио све. Чињеница да је Пентагон интерпретирао извештавање Вијетнама као деморалишуће за домаћу јавност је променила све. Велике армије су схватиле лекцију: не смемо да покажемо рат домаћој јавности. Уколико покажемо варварска дела која чине наши војници, масакре у Мај Лаију, бомбардовање цивила напалмом (...) то је катастрофа. Први који су научили лекцију су

били Британци на Фолкландским острвима, а затим Американци на Гренади (...) Тако и на Косову, рат мора да остане невидљив, оно што наши момци чине не сме да буде приказано. Сваки пут када се деси грешка, шта НАТО учини? Прво демантује. НАТО зна да, имајући у виду богату продукцију вести током рата, уколико би признао оно што је учињено два или три дана касније, то не би имало исти ефекат. Оно што је важно је Дан први. После тога, кажу истину, али је медијски ефекат већ постигнут” (*Les cahiers de médiologie* 1999, 89).

Хитан разговор између Клинтона и Блера након напада у Таковици довео је до одлуке да се у потпуности промене ПР и медијске операције. Блер је свом „спин доктору”, Алистеру Кемпбелу, наложио да првим јутарњим возом из Лондона крене за Брисел и седиште НАТО. Кемпбел је „донео мустру за револуцију. Најмоћнија војна машинерија на свету је од сада вођена не од стране војника већ спин доктора” (*Stourton* 1999).

Кемпбел је у потпуности изменио ПР приступ НАТО-а. Сазвао је водеће војне и комуникационе експерте из свих делова Европе и САД да би се укључили у његов „Центар за медијске операције”. Била је то претходница данашњих стратешких комуникационих кампања – укључивала је адаптабилну, флексибилну и координисану структуру која је вршила мониторинг информација у реалном времену, спиновала званичне српске извештаје или извештаје новинара са терена, те је проактивно и прецизно производила ПР материјале (*Stourton* 1999).

Кемпбелова стратегија је била „тотални информативни рат”, који се на крају показао као успешан и одлучујући, пре свега у убеђивању јавног мњења у чланицама НАТО да одустану од притиска да њихове земље изађу из рата.

У својим мемоарима, Кемпбел је посветио значајан део улози у НАТО агресији. На следећи начин је описао атмосферу током телефонског разговора Блера и Клинтона након напада код Меје: „Обојица су веома снажно почели да притискају дугмиће за панику” (*Campbell* 2011a).

Блер му је објаснио да постоје два озбиљна проблема са нападима НАТО. Први је да превелики број људи одређује шта ће се гађати, што доводи до недостатка интензитета и ефективности. Други је слаба презентација, што прави озбиљну штету у јавном мњењу НАТО држава. Назвао је генералног секретара Хавијера

Солану јер се бојао да ће се бунити због „британског преузимања”. Међутим, Солана се одмах сложио: „Уколико можеш да ми пошаљеш Кемпбела, то би било најбоље”, истичући да је „он најбољи у Европи” (Campbell 2011a).

Кемпбел се присетио да је већ стигавши у централну НАТО-а, „графички постало јасно колико су ствари постале лоше. Шеј је говорио да НАТО неће коментарисати док не постане јасније шта се догодило, док је Кларк говорио Пентагону да је све то дело Срба. Осећао сам да се цела ствар распада” (Campbell 2011a).

Стога се одмах бацио на писање „комуникационе операције координисане широм главних градова НАТО” и на привлачење неопходних стручњака: „стратегију коју воде Солана и Кларк, коју подржавају Шефови (држава), под мониторингом барем два пута дневно путем конференцијских позива између портпарола главних Шефова држава, са медијском ратном собом попуњеном људима из главних држава, директном везом са војском и свим функцијама – распоредом, сат по сат, свих важних догађаја, развојем порука и прича, чланцима, припремама за интервјуе, писцима говора, тимом за демантије, медијским мониторингом и др” (Campbell 2011a).

Једна од Кемпбелових метода је била „Мрежа”. Његов тим је координирао медијске агенде свих лидера НАТО земаља да би се обезбедио максималан импакт. Истовремено, координирана је униформност у порукама како би целокупно политичко руководство НАТО земаља говорило истим језиком. Из Кемпбеловог центра су координиране теме и поруке које би у исто време требало да пошаљу председници, премијери, министри и генерали (Stourton 1999).

Поред подршке Солане, Кемпбелу је била неопходна пре свега подршка Кларка. На састанку са војним командантом НАТО-а, Кемпбел је пренео да је потребна „потпуна промена” и да је „инцидент за конвојем избеглица изнео на видело основне слабости”, односно да је неопходно да се буде „проактиван, стратешки оријентисан, да ми постављамо агенду, а не медији, да их изненадимо”, и да „уколико имамо нешто велико да најавимо у 3:00 ујутру, да их онда избацимо из кревета тако да знају да је нешто велико, и да тако престану да причају о конвоју” (Campbell 2011a).

Кларк је одговорио: „Морамо нешто да урадимо јер се налазимо на ивици понора (...) Срећно Алистер, сви рачунамо на вас!” (Campbell 2011a).

Неколико дана касније, 23. априла у 2:06 ујутру, НАТО пројектили су погодили зграду Радио-телевизије Србије, а живот је изгубило 16 њених радника, док је још 16 повређено.

Кемпбелу је било неопходно да уклони непријатне слике „колатералних грешака”, али и смањи отпор у јавном мњењу.

„Српска 'Машина лажи' захтевала је од нас да будемо агресивни када су западни медији упали у начин размишљања по којем су 'НАТО грешке' једини шоу у граду”, писао је Кемпбел (Campbell 1999).

Након рата, Џејми Шеј је истакао: „Након напада на конвој избеглица код Ђаковице, прве 'несреће' рата, подршка јавности је опала у многим земљама, укључујући у Немачкој, од 20 до 25 одсто. Требало нам је шест недеља да повратимо подршку јавног мњења” (Henning 2001).

У једном од својих обраћања, такође након бомбардовања, Кемпбел је говорио да се радило о рату који је водила Алијанса 19 земаља и „губитак било које од њих би била права катастрофа, истинска и презентациона (...) морали смо да бринемо и о конференцији немачке Зелене партије и о немачкој Влади (...) 98 одсто противника бомбардовања у јавном мњењу Грчке је такође био наш проблем” (Campbell 1999).

Међу најинтересантнијим епизодама био је случај француског филозофа, комуниколога и једног од кључних француских интелектуалаца друге половине 20. века, Режија Дебреа (*Régis Debray*). Дебре је средином 1960-их био близак сарадник Че Геваре и проучавао је комуникациону праксу коју је користио током Кубанске револуције 1959. године. Развио је теорију „фокизма” (*“foquismo”*) која описује како се оружана борба користи у герилским условима за мобилизацију народне подршке. Књига у којој је описао концепт „Револуција у револуцији?” (*“Revolution in the Revolution?”*) (Debray 1967) постала је мустра за герилске покрете, нарочито у Јужној Америци. Дебре је ухапшен у Боливији у априлу 1967. као члан групе Че Геваре, и три године је провео у затвору пре него што је ослобођен након међународног апела који су предводили Шарл де Гол (*Charles de Gaulle*) и Жан-Пол Сартр (*Jean-Paul Sartre*). Постао је утицајан саветник француског председника Француске Франсоа Митерана (*François Mitterand*) и творац „медиологије”, методе за анализу културне трансмисије у друштву. Почетком маја 1999. године, Дебре се изненада појавио на Косову и Метохији, где је у пратњи новинара Агенције Франс-Прес, провео недељу дана, путујући широм

покрајине. Сведочење-путопис објавио је на насловној страни „Монда” 11. маја 1999. године, у тексту под називом „Писмо једног путника председнику Републике”. Текст је започео реченицом: „Враћајући се из Македоније, Србије, са Косова, морам да поделим импресију са вама: бојим се, господине председниче, да смо на погрешном путу (...) оно што сам видео на терену, у кратком периоду времена, не одговара речима које користите, ни приближно” (Debray 1999a). Затим је деконструисао наратив француског председника Жака Ширака, користећи примере које је видео на Косову и Метохији, оцењујући да је НАТО бомбардовање погрешно и да је погоршало хуманитарну ситуацију. Међутим, у року од 24 часа, Дебре се суочио са бруталним одговором политичара, новинара и интелектуалаца који су се залагали за бомбардовање и који су га оптужили за „ревизионизам”.

„Збогом Дебре!” (“*Adieu Debray!*“), написао је већ следећи дан у колумни у „Монду“ филозоф Бернар Анри-Леви (*Bernard Henri-Lévy*), један од кључних поборника напада на Југославију (Lévy 1999). Дневник „Либерсјон” (“*Libération*”) је, пак, објавио специјални досије од неколико страна у којем је покушао да деконструише Дебреово сведочанство реченица по реченицу (Semo 1999).

Одговарајући на лавину напада, Дебре је написао да је његов мотив био да „разбије тишину у нашим редовима деконструишући стереотипе званичног дискурса“ (Debray 1999a). Критичарима је упутио поруку: „Ви, наводно, представљате демократију, отворен ум, цивилизацију против нових варвара. Не. Ви сте садашње лице фанатизма (...) Борите се 20 против једног. Имате иза себе Државу, НАТО, бројке, екране, карикатуре и велике медије (...) али нећете никада моћи довољно да убијете, морално или физички, душу народа који не жели да се потчини” (Debray 1999). Осврнувши се на „случај Дебре” у својој петицији, објављеној 20. маја 1999. године, група од 23 интелектуалца и уметника – међу којима и један од најчувенијих француских фотографа Анри Картје-Бресон (*Henri Cartier-Bresson*) и режисер Коста Гаврас (*Costa-Gavras*) – затражила је од француског премијера озбиљну дебату „о клими нетолеранције у нашој земљи, где се поједини не устручавају да вређају да би ућуткали оне које се барем мало помере од стереотипа” (Le Figaro 1999).

### **Фаза 3: До политичког решења кроз психолошки „рат терором”**

Напад на РТС 23. априла догодио се на први дан Самита НАТО-а у Вашингтону, током којег се обележавала 50. годишњица од настанка, у условима у којима је јачала нелагодност и отпор јавног мњења у државама чланицама према бомбардовању, али и упитност опстанка Алијансе с обзиром на недостатак адекватног ривала на глобалном нивоу.

Јасно је да датум напада на РТС није случајно изабран. Порука је била: без обзира на жртве, НАТО мора не само да сачува јединство, већ и да победи.

На тај начин отворена је припрема за трећу фазу стратешке комуникације НАТО, која се захуктала током маја и опстала до краја агресије. Њене главне карактеристике су биле: (1) Дефинисање политичких услова за окончање бомбардовања; (2) Претња копненом интервенцијом НАТО; (3) Психолошки притисак на грађане и руководство Југославије путем „кампање терора” да би се прихватили услови НАТО.

Кемпбел и Блер су били убеђени да су раније најаве да неће бити копнене интервенције биле погрешне и да су ишле на руку калкулацијама Београда и Војске Југославије. Стога је један од првих задатака Лондона било лобирање у Белој кући за слање другачијих сигнала: „На путу ка Вашингтону, Блер је рекао да ако не победимо, пала би Влада, и то не само наша. Говорио је о аргументу који ће користити пред Билом – уколико ми политичари кажемо да не можемо себи да дозволимо да изгубимо, а генерали кажу да то не могу да постигну без копнених трупа, онда је то оно што морамо да урадимо. Инвазија” (Campbell 2011a).

На састанку у Белој кући 21. априла, Клинтон се сложио са Блеровом и Кемпбеловом сугестијом да притисак на Београд мора да се појача. Упитао се да ли би „могли да (Милошевића) ударимо довољно снажно да би тражио дипломатски излаз“, те да би требало „да паклено бомбардујемо” (Campbell 2011a). Кемпбел и Блер су изнели да аргумент по којем, да би „ова прича постала војни успех, потребно нам је да систематски гађамо велике психолошке циљеве, један за другим” (Campbell 2011a).

Кемпбел се присетио да га је Кларк дан раније, 20. априла позвао на састанак и да су разговарали о нападу на РТС. Кларк је

рекао да, уколико се „данас нападне ТВ, а сутра електро-мрежа, имали би коначно напредак”. Кемпбел је одговорио да „није тешко да се аргументује да је (РТС) војни циљ, и да сем уколико се бојимо да постоји ситуација људског штита, не постоји разлика између новинара на послу и било ког другог цивила који би могао да буде погођен”. Кемпбел је затим Кларку послао „ноту о везама између Милошевићеве војне и медијске машинерије“. Дан за даном гађани су зграда „Ушће” у којој се налазило неколико приватних телевизијских станица (21.4.), резиденција председника Савезне Републике Југославије Слободана Милошевића (22.4.), те зграда РТС-а (23.4.).

Уследили су брутални напади, укључујући касетним бомбама и муницијом са осиромашеним уранијумом, на цивилне мете (центар Сурдулице, Варварина и Новог Пазара, КБЦ Драгиша Мишовић, хуманитарни конвој из Грчке, касетне бомбе у Нишу, казнено-поправни дом у Истоку, новинарски конвој на путу Брезовица-Призрен), енергетику (гађање електромереже графитним бомбама и остављање целе земље у мраку, рафинерије у Новом Саду и Панчеву, трафо-станице у Бору и Смедереву), мостове и путеве (аутобус „Ниш Експреса” на мосту на Лабу, Жежељев мост у Новом Саду, Остружница у Београду, мост код Ћуприје на аутопуту Београд-Ниш, Сарајевски мост на аутопуту Ниш-Скопље, мост у Биљановцу на Ибарској магистрали, колона расељених Албанаца код Корише, аутобус код места Савине воде на путу Пећ-Рожаје), комуникациони центри (торањ на Авали, предајници, зграда РТС у Новом Саду) (Savezno ministarstvo za inostrane poslove 1999; Pajić 1999; Marković i Jovanović 1999).

Гађан је Београд током посете руског изасланика Виктора Черномирдина; бомбардована је Амбасада Народне Републике Кине, и том приликом је страдало троје кинеских новинара; тужилац хашког Међународног кривичног суд за бившу Југославију оптужио је Милошевића и руководство земље за злочине против човечности и кршење ратних закона; посредник Марти Ахтисари преносио је Београду поруке о катастрофалним последицама по цивиле у случају одбијања понуђених услова; координирани су напади НАТО авијације са покушајима копненог продора припадника ОВК и Војске Републике Албаније, нарочито на правцу карауле Кошаре, који је заустављен на граници (Savezno ministarstvo za inostrane poslove 1999; Pajić 1999; Marković i Jovanović 1999).

Истовремено, формулисани су дипломатски услови за окончање агресије, који су се, за Алијансу, суштински сводили на три политички фундаментална за успех стратешког наратива: протерати Београд (као „злочинца”), вратити Албанце (као „жртве”) и распоредити НАТО трупе (као „ослободиоце”) на Косово и Метохију. „Финесе” везане за саму Резолуцију 1244 Савета безбедности и Кумановски споразум биле су много мање важне за стратешке комуникаторе НАТО-а и њихов наратив.

На дан окончања агресије, Кемпбел је припремио обраћање фокусирано на „победу Добра над Злом”. Срећу њему и НАТО донекле је покварио долазак руских трупа на Косово и Метохију 11. јуна. Кемпбел се присетио да је „оно што је требало да буде невероватно позитиван дан замало постао тотални фијаско”. Весли Кларк је сматрао да би требало интервенисати да би се Руси, који су у „стопоцентном договору са Србима”, спречили да заузму аеродром Слатина. Када је Кемпбел пренео Блеру Кларкову поруку, Блер му је одговорио: „Сугеришете ми да изгубим војнике у борби са Русима. То је Трећи светски рат. Могу да браним у Парламенту да постоји збрка око контроле аеродрома. Али не могу да браним започињање Трећег светског рата” (Campbell 2011b). Криза око аеродрома је окончана без сукоба. НАТО агресија је завршена. Међутим, руска порука имаће дуготрајан стратешки комуникациони ехо – представљала је, свесно, један од првих сигнала најаве надолazeће борбе за мултиполарност.

## ЗАКЉУЧАК

Упркос дуготрајној припреми стратешког наратива којим би се легитимисала агресија на СР Југославију, стратешка комуникација НАТО се врло брзо након почетка бомбардовања нашла у огромном проблему. Очекивања челника НАТО-а да ће „Београд капитулирати након три дана бомбардовања” убрзо је развејао снажан и одлучан отпор Војске Југославије, припадника МУП-а и грађана. Медијски порази почели су да се нижу: преношене су лажне вести припадника ОВК које су ретки ратни репортери на терену на Косову и Метохији успешно демантовали и тиме дискредитовали и изворе и преносиоце међу комуникаторима НАТО; растао је број „коллатералних грешака” и неспретних спинова везаних за њихово правдање; излазиле су на видело пукотине у јавном мњењу све већег броја НАТО чланица; расла је нервоза а падало самопоуздање међу самим руководиоцима напада, укључујући у Вашингтону и Лондону.

Схватање да „НАТО губи медијски рат од Срба” – коју на најпластичнији начин илуструје телефонски разговор Била Клинтона и Тонија Блера након масакра колоне трактора са расељеним Албанцима 14. априла – довело је до драматичне промене у функционисању ПР операција Алијансе. Доласком Блеровог „спин доктора” Алистера Кемпбела на чело „медијских операција” у Бриселу – и његовим прихватањем од стране Веслија Кларка и Хавијера Солане као члана најужег језгра планера бомбардовања – стратешка комуникација НАТО добила је потпуно нове обресе. Кемпбелова стратегија – колико год била брутална – са аспекта НАТО показала се успешном. Спашен је стратешки наратив о неопходности да се „зли Срби” повуку са Косова и Метохије, а угушен растући отпор у јавном мњењу држава чланица. Кемпбел је успео да направи модел стратешке комуникационе кампање за ратовање у 21. веку.

Викерс оцењује да на „крају испада да је обновљена одлучност лидера НАТО-а била та која је убедила Милошевића да попусти. Блер и његов медијски тим су одиграли кључну улогу у томе, јачајући морал кроз побољшање медијских операција НАТО и стално понављање јавном мњењу и лидерима НАТО да се боре да би спасили избеглице, а да је рат на Косову кривица Милошевића и његове политике етничког чишћења” (Vickers 1999).

Џејми Шеј је оценио: „не мислим да медијске кампање добијају сукобе (...) али због неспособних медијских кампања дефинитивно можете да изгубите сукоб” (The Observer 2000).

Сам Кемпбел је истакао да „то да ће НАТО победити на војном пољу никада није довођено у сумњу. Једину борбу коју смо могли да изгубимо је била битка за срца и душе. Последица је могла да буде да НАТО оконча бомбардовање и да изгубимо рат. Очување подршке јавности, очување јединства Алијансе, показивање Милошевићу да смо јединствени – о томе се радило (...) на крају, победили смо у медијској битки током сукоба, и сада нам се отварају нови и другачији фронтови борбе. Али имали смо среће” (Campbell 1999).

Четири године касније, Кемпбел је покушао сличну операцију. Његова кампања 2003. године за рат у Ираку против Садама Хусеина због наводног „оружја за масовно уништење” била је од великог значаја у припреми за инвазију. Ипак, доказана лаж око „оружја уз масовно уништење” на крају се окренула против њега и његовог шефа Блера.

Још нешто се окренуло против НАТО.

Већ крајем 1999. године, реагујући на изјаву Џејмија Шеја да је бомбардовање научило НАТО „који је најефектнији начин да се добије медијски рат”, Би-Би-Си (*BBC*) је утврдио да Москва „сада примењује исту тактику да би добила информативни рат у Чеченији”. „Када је претходни рат у Чеченији почео 1994. године, комерцијална НТВ је показивала графичке приказе обе стране сукоба. Сада руске телевизије и штампа много рестриктивније извештавају о сукобу (...) новоформирано министарство за информисање и владин прес центар су сада појачани са оним што западни новинари називају 'свеже увежбаним спин докторима'” (Feuilherade 1999).

Грађење стратешке комуникационе праксе коинцидирало је, након НАТО агресије, са доласком на власт Владимира Путина. У годинама које су уследиле, Русија је значајно унапредила опсег своје стратешке комуникације, формирајући између осталог РТ и Спутњик. Кина је, након 1999. године, такође увидела да мора да се укључи у информативни рат на глобалном плану, значајно унапређујући информативне капацитете на глобалном плану. Мултиполарност је почела да се гради и на информативном плану.

Када су Европска унија и САД, на крилима НАТО агресије, 2008. године координирали „једнострано проглашење независности Косова”, стратешки наратив Руске Федерације и Народне Републике Кине додатно је учвршћен у оцени да се ради о неприхватљивом покушају да се међународно право урушава или интерпретира у складу са „поретком заснованим на западним правилима”. Оспоравајући овакав „поредак”, Пекинг и Москва су се супротставили „униполарном моменту” САД и војној, дипломатској, економској, идеолошкој, комуникационој и технолошкој доминацији „политичког Запада”.

Западни медији, пак, оптужују Москву и Пекинг за „инструментализацију политике сећања”. Непосредно пре почетка руске војне операције у Украјини у фебруару 2022. године, Владимир Путин је немачког канцелара Олафа Шолца (*Olaf Scholz*) – који је упозоравао да „његова генерација није могла да замисли рат у Европи” – подсетио да смо ипак „сведочили рату у Европи, рату против Југославије коју је напао НАТО, војне операције која је укључивала бомбардовање једног европског главног града, Београда” (Gessen 2022). Након почетка операције, амерички часопис „Форин Полиси” (*“Foreign Policy”*) је у тексту под називом „Зашто Путин наставља да говори о Косову”, тврдио да „за Кремљ, рат НАТО против Србије

1999. године представља првобитни грех – понижење које Русија мора да освети” (Mc Glynn 2022).

Истовремено, под руководством кинеског председника Си Ђинпинга, Пекинг је почео да маркантније обележава годишњицу напада НАТО на кинеску амбасаду у Београду. Тако је Си 2016. године, током своје прве посете Београду, посетио новопостављени споменик жртвама испред некадашње зграде амбасаде – сада Кинеског културног центра. За свој наредни долазак у Србију, током прве посете Европи након пандемије Ковид-19 7. маја 2024. године, Си је изабрао 25. годишњицу НАТО напада на кинеску амбасаду. Том приликом, написао је: „Пре 25 година НАТО је флагрантно бомбардовао амбасаду Кине у Савезној Републици Југославији, убивши 3 кинеска новинара, и то су Шао Јунхуан, Сју Сингху и његова супруга Џу Јинг. Ово никада не смемо заборавити. Кинески народ цени мир, али никад неће дозволити да се понови историјска трагедија. Пријатељство Кине и Србије, које је натопљено заједнички проливеном крвљу два народа, постало је заједничко сећање два народа и охрабриће обе стране да заједно крену крупним корацима напред” (Си 2024).

С друге стране, НАТО своју „победу” из 1999. године данас ретко спомиње и обележава, можда и свесно признајући себи да се оно што је био краткорочан успех у стратешком комуникационом рату 1999. године на врхунцу „униполарног момента” у деценијама које су следиле вратило као бумеранг у форми дугорочног слабљења „политичког Запада” у глобалном рату наратива и растућој мултиполаризацији.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Agence France-Presse*. 1998. “Albanians Reject Belgrade Conditions for Talks.” March 12, 1998.
- Ash, Timothy Garton. 1999. “The new Adolf Hitler?” *CNN*, March 29, 1999. <https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/time/1999/03/29/hitler.html>.
- Bahador, Babak. 2007. *The CNN Effect in Action: How the News Media Pushed the West toward War in Kosovo*. New York: Palgrave Macmillan.

- Campbell, Alastair. 1999. "Communications lessons for NATO, the military and media." *The RUSI Journal*. 144 (4): 31–36.
- Campbell, Alastair. 2011a. *The Alastair Campbell Diaries Vol. 2: Power and the People, 1997–1999*. London: Hutchinson.
- Campbell, Alastair. 2011b. *The Alastair Campbell Diaries Vol. 3: Power and Responsibility, 1999–2001*. London: Hutchinson.
- Corman, Steven R. 2010. "The Narrative Gap in the New PD Strategy." *COMOPS Journal*, March 10, 2010. <http://csc.asu.edu/2010/03/10/the-narrative-gap-in-the-new-pdstrategy/>.
- Debray, Régis. 1967. *Revolution in the Revolution*. New York: Grove Press.
- Debray, Régis. 1999a. "Lettre d'un voyageur au président de la République." *Le Monde*, May 13, 1999.
- Debray, Régis. 1999b. "Une machine de guerre." *Le Monde diplomatique*, June 1999.
- Feuilherade, Peter. 1999. "Russia's media war over Chechnya." *BBC News*, November 19, 1999. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/528620.stm>.
- Gessen, Masha. 2022. "How the Kosovo Air War Foreshadowed the Crisis in Ukraine." *New Yorker*, February 15, 2022. <https://www.newyorker.com/news/our-columnists/how-the-kosovo-air-war-foreshadowed-the-crisis-in-ukraine>.
- Halimi, Serge, and Pierre Rimbart. 2019. "Le plus gros bobard de la fin du XXe siècle." *Le Monde diplomatique*. April 2019. <https://www.monde-diplomatique.fr/2019/04/HALIMI/59723>.
- Hallahan, Kirk. 2008. "Strategic Framing." In *The International Encyclopedia of Communication*, ed. Wolfgang Donsbach, 4855–4860. Oxford: Blackwell.
- Hammond, Philip, and Edward S. Herman, eds. 2000. *Degraded capability: the media and the Kosovo crisis*. London: Pluto Press.
- Henning, Dietmar. 2001. "'It Began With a Lie': German TV report refutes government propaganda in Balkan War." *World Socialist Web Site*, March 1, 2001. <https://www.wsws.org/en/articles/2001/03/koso-m01.html>.
- Herman, Edward S. and Noam Chomsky. 2008. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. London: The Bodley Head Random House.

- Hume, Mick. 2000. "Nazifying the Serbs, from Bosnia to Kosovo." In *Degraded Capability: the Media and the Kosovo Crisis*, eds. Philip Hammond and Edward S. Herman, 70–78. London: Pluto Press.
- Huyssen, Andreas. 2003. *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford: Stanford University Press.
- Larson, Eric V. and Bogdan Savych. 2006. *Misfortunes of war – press and public reactions to civilian deaths in wartime*. Santa Monica: Rand Corporation.
- Le Figaro. 1999. "Pour un débat sur la guerre dans les Balkans." May 21, 1999.
- Les cahiers de médiologie*. 1999. "Contribution à une histoire de la crédibilité: entretien avec Ignacio Ramonet." Numéro 8, Deuxième semestre, 83–93.
- Lévy, Bernard-Henry. 1999. "Adieu Debray." *Le Monde*, May 14, 1999.
- Lewis, Neil. A. 1999. "A Word Bolsters Case for Allied Intervention." *New York Times*, April 4, 1999. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/europe/040499kosovo-legal.html>.
- Marković, Ivan, i Miroslav Jovanović. 2000. *Ratni dnevni pregled za novinare akreditovane tokom agresije NATO-a na SRJ*. Beograd: Novinsko-informativni centar Vojska.
- McGlynn, Jade. 2022. "Why Putin Keeps Talking About Kosovo." *Foreign Policy*, March 3, 2022. <https://foreignpolicy.com/2022/03/03/putin-ukraine-russia-nato-kosovo/>.
- Miskimmon, Alister, Ben O'Loughlin, and Laura Roselle. 2013. *Strategic Narratives: Communicative Power and the New World Order*. London: Routledge.
- Mitić, Aleksandar. 2016. „Integracija tehnika onlajn medija u strateške komunikacione projekte.” Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.
- Mitić, Aleksandar. 2018. "Kosovo 1999: Stranded in a War of Hide-and-Seek." In *Reporting from the Wars 1850 – 2015: The origins and evolution of the war correspondent*, eds. Barry Turner, Daniel Barredo Ibáñez and Steven James Grattan, 223–248. Wilmington: Vernon Press.
- Mitić, Aleksandar. 2024. *Global Strategic Narrative Wars: The Battle for Serbia*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.

- Pajić, Saša. 1999. *Ratni dnevnik makazama (24.3–10.6.1999)*. Beograd: Odiseja.
- Parenti, Michael. 2000. *To Kill a Nation: The Attack on Yugoslavia*. London: Verso.
- Paul, Christopher. 2011. *Strategic Communication: Origins, Concepts and Current Debates*. Santa Barbara: Praeger.
- Radio Free Europe. 1999. "Balkan Report: March 29, 1999." March 29, 1999. <https://www.rferl.org/a/1341279.html>.
- Savezno ministarstvo za inostrane poslove. 1999. *NATO zločini u Jugoslaviji: dokumenta i dokazi*. Beograd: Savezno ministarstvo za inostrane poslove Savezne Republike Jugoslavije.
- Semo, Marc et al. 1999. "De retour de Serbie et du Kosovo, l'écrivain publie sa vérité." *Libération*, May 14, 1999.
- Si, Đinping. 2024. „Neka svetlost našeg čeličnog prijateljstva zasija na putu saradnje Kine i Srbije." *Politika*, 7. maj 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/612987/neka-svetlost-naseg-celicnog-prijateljstva-zasija-na-putu-saradnje-kine-i-srbije>.
- Smith, Mark. 2009. *The Kosovo Conflict: U.S. Public Diplomacy and Western Public Opinion*. Los Angeles: Figueroa Press.
- Stourton, Edward. 1999. "How the Kosovo War was Spun." *Sunday Telegraph*, October 17, 1999. <https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/vp01c7cd.html>.
- Szamuely, George. 2013. *Bombs for Peace: Nato's Humanitarian War on Yugoslavia*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- The Observer*. 2000. "Harriet Lane interview with Jamie Shea." March 5, 2000.
- U.S. Department of State. 1999a. *President Clinton. Excerpt from press conference released by the White House Office of the Press Secretary*. March 19, 1999. [https://1997-2001.state.gov/policy\\_remarks/1999/990319\\_clinton\\_kosovo.html](https://1997-2001.state.gov/policy_remarks/1999/990319_clinton_kosovo.html).
- U.S. Department of State. 1999b. *U.S. Department of State Daily Press Briefing. Briefer: James P. Rubin*. March 30, 1999. <https://1997-2001.state.gov/briefings/9903/990330db.html>.
- U.S. Department of State. 1999c. *U.S. Department of State Daily Press Briefing. Briefer: James P. Rubin*. March 31, 1999. <https://1997-2001.state.gov/briefings/9903/990331db.html>.

- Vickers, Rhiannon. 2000. "The Kosovo Campaign Political Communications, the Battle for Public Opinion and Foreign Policy." *Working Papers, International Studies Association*. <https://ciaotest.cc.columbia.edu/isa/vir01/>.
- White House. 2010. *National Framework for Strategic Communication*. Washington, D.C.: White House. <http://fas.org/man/eprint/pubdip.pdf>.
- Youngs, Tim. 1998. *Kosovo: The Diplomatic and Military Options*. London: House of Commons Library. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/RP98-93/RP98-93.pdf>.

**Aleksandar Mitić\****Institute of International Politics and Economics, Belgrade***EVOLUTION OF THE NATO STRATEGIC  
COMMUNICATION CAMPAIGN DURING  
THE 1999 AGGRESSION\*\*****Resume**

Faced with internal difficulties and an unexpected intensity of resistance by the Federal Republic of Yugoslavia, NATO's strategic communication campaign during the 1999 aggression was forced to constant adaptation. The preparatory phase of the aggression occurred in line with selective "memory politics" related to the Second World War and the conflict in Bosnia and Herzegovina, which served as motivation for the aggression given the evident violation of international law and of the UN Charter by NATO countries. This approach was in force until the first serious challenges faced by "fake news" and "collateral damage", primarily after the bombing of a column of tractors carrying displaced Albanians near Djakovica on April 14. Faced with public pressure, key NATO officials then offered the leadership of the strategic communication campaign to Alastair Campbell, British Prime Minister Tony Blair's "spin doctor", with the aim of breaking growing critical public opposition, particularly within member countries. With the intensifying pressure on Belgrade to accept the conditions for the end of the bombings, the final stage of NATO's strategic communication campaign focused on sending "terror" messages to Yugoslavia's people, police

\* E-mail address: [aleksandar.mitic@diplomacy.bg.ac.rs](mailto:aleksandar.mitic@diplomacy.bg.ac.rs); ORCID: 0000-0001-6918-7561.

\*\* The paper presents findings of a study developed as a part of the research project "Serbia and challenges in international relations in 2025," financed by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia, and conducted by Institute of International Politics and Economics, Belgrade, during the year 2025. A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference "Košare - 25 years later", held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies.

and military. From the perspective of reaching objectives, NATO's strategic communication campaign succeeded in overcoming the opponent. However, from the historical perspective of a quarter of a century later, the campaign was both the height of the U.S. and NATO unipolar dominance, and a trigger for transition towards a multipolar information-communication order in the light of lessons learned and adopted by the Russian Federation and the People's Republic of China.

**Keywords:** NATO, 1999 aggression, Serbia, Federal Republic of Yugoslavia, strategic communication, strategic narrative

---

\* Овај рад је примљен 17. априла 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. маја 2025. године.





*Милан Миљковић\**

*Школа националне одбране, Универзитет одбране, Београд*

*Драган Јевтић\*\**

*Војна академија, Универзитет одбране, Београд*

## **ОБЕЛЕЖЈА СТРАТЕГИЈА САД И НАТО ПРЕМА СРЈ ПРЕ И ТОКОМ АГРЕСИЈЕ 1999. ГОДИНЕ\*\***

### **Сажетак**

Победом у Хладном рату, Америци се створила историјска шанса да овлада ресурсима богатог „Хартленда”, средиштем Евроазије, по Мекиндеру најважнијој светској геостратешкој тачки. Савезна Република Југославија се 1999. године, са аспекта геополитичких дешавања у Европи, налазила у ситуацији стратешког ширења НАТО ка централном делу континента. Истовремено је текао процес учвршћења позиције овог Савеза на Балкану. У раду се анализирају примењене стратегије САД и НАТО у периоду који је претходио НАТО агресији на СРЈ, као и током агресије 1999. године, коришћењем теоријског модела „континуума стратегија” са циљем идентификовања врсте, циљева и метода њихове

\* Имејл адреса: milanmiljkovic04011@gmail.com; ORCID: 0009-0005-9346-9442.

\*\* Имејл адреса: dragan.jevtic179@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0317-7832.

\*\*\* Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије. Овај чланак је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Војна професија у Србији у савременом безбедносном окружењу” (ISI/DH/3/24-26), који финансира Министарство одбране Републике Србије, а реализује Институт за стратегијска истраживања Универзитета одбране.

примене. Упоредна анализа релевантне литературе указује да се стратегије које су коришћене према СРЈ могу се класификовати у стратегије субверзије, присиле, уништења и декапитације, у које се уклапају активности које су ишле ка стварању унутрашњег политичког раздора у СРЈ, увођење економских санкција, активирања терористичких активности „ОВК”, дипломатске уцене америчких представника према политичком руководству СРЈ, ваздухопловно копнене операције које су спровођење према Војсци Југославије и друге.

**Кључне речи:** САД, НАТО, стратегија субверзије, присиле, уништења и декапитације

## КЛАСИФИКАЦИЈА И ОБЕЛЕЖЈА ОФАНЗИВНИХ СТРАТЕГИЈА – ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Генерализацијом основних принципа и логике практичне примене стратегија (циљ стратегије, снаге за њено остварење и начин реализације), оне се у најуопштенијем смислу могу класификовати као офанзивне и дефанзивне (Розн 1992). Офанзивност безбедносних и војних стратегија великих сила проистиче из природног следа офанзивних геостратегијских и спољнополитичких циљева ових земаља, биле оне формално или неформално декларисане као офанзивне. Битно је истаћи да наведене стратегије не постоје константно у тзв. чистом облику већ еволуирају у својим обележјима у зависности од услова и потреба за проналажењем оптималних решења (Радојевић 2018, 77–94).

Класификација стратегија у односу на циљ, начин и средства примене, у војној теорији представља питање које се назива и „контитуум стратегије”. Као једну од класификација стратегија, користећи наведене елементе, представили су амерички војни теоретичари Боудиш (*Bowdish*) и Ечевеарија (*Echevarria*). Рандал Боудиш утврдио је пет различитих војних стратегија, где се на једном крају „замишљене лепезе” налазе стратегије који имају физичко уништење непријатеља као циљ, док су на другом крају континуума налазе оне које имају за циљ психолошку дислокацију

или смањење непријатељеве одлучности да се одупре (Bowdish 2013). Сличну класификацију, по степену примене физичке силе, извршио је Антулио Ечеверрија, који у најчешће војне стратегије убраја: стратегије уништења и исцрпљивања, анихилације и дислокације, принуде и одвраћања, терора и тероризама, обезглављивања и циљаног убијања, као и стратегију субверзије (Echevarria 2017).

Стратегија уништења настоји да смањи физичке способности противника да се бори, док исцрпљивање води смањењу воље противника за борбу. Анихилација и дислокација представљају „идеалан исход” у војним сукобима јер имају за циљ да брзом војном акцијом оствари победу са што мање сопствених жртава и економских трошкова. Дислокација тежи да смањи спремност противника за борбу изазивањем конфузије или дезоријентације неочекиваним маневром или изненађењем (13–47).

Присила и одвраћање као основне војне стратегије јављају се не само у рату већ и у миру. Присилом се тежи да се противник примора да нешто учини (Byman, Waxman, and Larson, 1999, 10), док одвраћање подразумева примену мера према противнику да би га одвратио да спроведе агресију или примени неки облик силе (Stojanović 2013, 143).

Стратегија терора укључује и ваздушно бомбардовање виталних центара непријатељске стране како би код становништва појачала осећања за потребом примирја. Тероризам генерално настоји да примора противничку страну на промену понашања, уливајући страх, селективним циљањем или масовним убијањем цивила. Остаје дебата у научним круговима да ли тероризам представља стратегију (Echevarria 2017, 64–80).

Стратегија обезглављивања је систематско елиминисање чланова противничке организације, било да појединци заузимају кључне позиције или су обични припадници противничких снага. Декапитација је покушај да се противник паралише уклањањем самог вођства. Обе стратегије су контроверзне због питања њихове етичности (81–97).

Стратегија субверзије дефинисана је као „подривање или одвајање лојалности значајних политичких и друштвених група унутар нападнуте противничке државе, и трансфер њихове лојалности, под идеалним условима, према агресору” (Blackstone 1964, 64). У оквиру стратегије субверзије треба поменути субверзивну пропаганду, која се може одредити као облик непријатељске пропаганде која

је „планска, организована и смишљена активност усмерена према грађанима једне земље, у земљи и иностранству, широј светској јавности, ради придобијања јавног мњења за политику и циљеве који су супротни основним вредностима одређеног друштва” (Milašinović 1988). Да би се остварила медијска субверзија, одређени догађај се медијски усмерава против супротне стране у сукобу, како би се остварило морално оправдање за спровођење агресивне политике.

## **ОБЕЛЕЖЈА БЕЗБЕДНОСНИХ И ВОЈНИХ СТРАТЕГИЈА САД ОД КРАЈА ХЛАДНОГ РАТА ДО 1999. ГОДИНЕ**

Са крајем „хладног рата”, амерички војни теоретичари су сматрали да национална безбедност захтева да САД задржи примат с којим су изашле из хладног рата (Posen and Ross 2004). Стога је НАТО као најјачи војно-политички савез у остварењу тог циља требало да има важно место. Конципирана је офанзивна стратегија којом су САД и чланице НАТО отворено истакле офанзивни војно-политички наступ у успостављању новог међународног поретка и проширења утицаја изван простора који је био ограничен „гвозденом завесом” (Mirković 2010, 84).

Стратегија националне безбедности „Ангажовања и ширења” (“A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”) усвојена је 1995. године у време администрације Била Клинтона (*William J. Clinton*) (The White House 1995). За главне стратегијске циљеве проглашено је очување америчке светске доминације у свим областима. Њени креатори веровали су да ће у будућности глобално лидерство бити одређено не толико војном силом, колико економском способношћу да се успешно такмиче на светским тржиштима. Међутим, то није значило одустајање од употребе војске у остварењу међународних циљева. Прецизирање употребе оружаних снага регулисано је националном војном стратегијом из 1997. године, која је названа „Обликуј, реагуј, припреми се сад: Војна стратегија за нови век” (“National Military Strategy of the United States of America: Shape, Respond, Prepare Now: Military Strategy for a New Era”) (U. S. Department of Defense [DoD] 1997). Треба нагласити да се за њеног идејног творца сматра амерички дипломата Паул Волфовиц (*Paul Wolfowitz*). Он је елементе за наведену стратегију презентовао у Смерницама за планирање одбране САД за период од

1994. до 1999. године (Under Secretary of US Defense for Policy 1992). Радна верзија документа је у америчкој јавности критикована као империјалистичка, јер је у њему представљена политика превентивне војне акције како би се сузбиле потенцијалне претње од стране других народа и спречиле да порасту у статус суперсиле.

У циљу спровођења националних циљева, амерички војни стратеги и теоретичари, као што су генерал Џон Шаликашвили (*John Shalikashvili*), Џозеф Нај (*Joseph Nye*), Алвин и Хајди Тофлер (*Alvin and Heidi Toffler*), Елиот Коен (*Eliot Cohen*) и други су почетком деведесетих година променили стратешку филозофију, где је у прошлости развој стратегије био последичан, а сада је постао динамичан, кроз примену нове „стратегије обликовања окружења”. Војни стратеги САД од тог периода најпре креирају околности или амбијент у коме ће пројектовани задаци из стратегије бити лакше, брже и једноставније реализовани путем „меке” и „тврде” моћи, уз минималне губитке и нижу цену коштања (Živojinović 2016).

Детаљнији увид у нову стратегију обликовања стратегијског окружења дали су тадашњи шеф Пентагона Вилијем Коен (*William S. Cohen*) и начелник Здруженог генералштаба генерал Џон Шаликашвили, у четворогодишњем прегледу одбране (“Report of the Quadrennial Defense Review”). Динамичан приступ омогућио је постмодерној геополитици САД да целокупан глобални простор најпре зонира, затим мапира, форматизује и, на крају, јасно постави у географске оквири координате за будућа наступања, освајања и стављања под контролу простора са природним и енергетским ресурсима (Cohen 1997).

Имајући у виду да примена хуманитарне интервенције изазива различите реакције у међународној политици и јавности, јер са једног аспекта нарушава сувереност земље у којој се примењује, а да са другог, помаже у заштити угрожених људских права и безбедности, САД су развиле и доктрине извођења психолошких операција, ради пропагандног доказивања оправданости њихове употребе. Такође, на доктринарном плану, долази до успостављања читавог низа „војних операција другачијих од ратних”, као што су операција наметање мира, санкција и поморских блокада, „контрола” наоружања, наметање забрањених зона, војних удара, подршка побуни и друге (Zelenović i Đekić 2020, 295–315).

Овакав приступ „обликовања окружења”, био је тестиран и примењен пре и током агресије НАТО на Савезну Републику

Југославију (СРЈ) 1999. године, и у себи је обухватао различите варијанте оперативних стратегија, које су се примењивале у различитим етапама и са различитим актерима, а које ће бити представљене у следећим целинама.

## ТЕРОРИЗАМ И ЕКОНОМСКЕ САНКЦИЈЕ КАО ВИД СТРАТЕГИЈЕ ПРИНУДЕ ПРЕМА СРЈ

Употреба терористичке организације „Ослободилачке војске Косова” („ОВК”) за реализацију војних циљева САД и НАТО образложена је у радовима бројних највиших војних и полицијских команданата који су били учесници ових догађања. Тако командант Приштинског корпуса генерал Владимир Лазаревић објашњава да се НАТО одлучио на насилно разбијање СРЈ уз организовање масовне терористичке оружане побуне на КиМ, користећи као идеолошку основу исламски фундаментализам (Lazarević 2020, 21). Сличан закључак доноси и Живадин Јовановић, наводећи ставове британских војних дипломата који су оценили да су високи представници САД одлучили да смене режим у Београду, а да ће „ОВК” бити једно од оружја за постизање тог циља (Jovanović 2018).

Лазаревић даље износи да су сукоби са терористима на КиМ пре агресије, током 1998. године, прошли кроз три фазе (Lazarević 2020, 22–23). Прва фаза обухвата период од јануара до 9. јуна 1998. године када се масовно примењује тероризам широм КиМ и „ОВК” се шири немилосрдно према руралним срединама. Терористи су извели у 1998. години 2.391 напада. Антитерористичке акције које је МУП Србије извео у том периоду, посебно у Ликошану и Доњем Преказу, међународна јавност је искористила да осуди српску страну за прекомерну примену силе (Judah 2008). У акцији у Доњем Преказу од 5. марта, у којој је МУП Републике Србије дошао у сукоб са вођом „ОВК” Адемом Јашаријем (*Adem Jashari*) и 37 наоружаних терориста и 28 цивила, уништени су терористи, али долази и до цивилних жртава. Наведене цивилне жртве су искоришћене у западним медијима као доказ да српске снаге примењују прекомерну употребу силе, а касније и за нове притиске и претње да се према СРЈ прошире санкције (Proroković 2019, 239–240). Сликовит пример је чињеница да је британски шеф дипломатије Робин Кук (*Robin Cook*), дан после антитерористичке акције МУП

Републике Србије у Ликошану, осудио употребу прекомерне силе српских снага (Nation 2003)..

Друга фаза сукоба са терористима на КиМ трајала је од 9. јуна до 29. септембра 1998. године, када су по одлуци Врховног савета одбране СРЈ, снаге МУП Србије и ВЈ спровеле противтерористичку операцију ради угушења терористичке оружане побуне. За два и по месеца снаге безбедности СРЈ успеле су да угуше оружану терористичку побуну, приморају терористе да врате наоружање и коначно успоставе мир на КиМ.

Трећа фаза сукоба са терористима на КиМ трајала је од почетак октобра до краја 1998. године и поклапа се са временом ангажовања Косовске верификационе мисије ОЕБС (КВМ) на КиМ. За време активности те мисије дошло је до обнове терористичке „ОВК”. Са војног аспекта је то била обавештајно-субверзивна операција Запада, као параван обнове терористичке оружане побуне и прерастања у „општи устанак” у ратно пролеће 1999. године са почетком агресије НАТО. Један од политичких вођа терориста Ветон Сурои (*Veton Surroi*) је тада поручио: „Албанци су добили отворени сигнал са Запада, да ако желе пажњу, морају је заслужити, морају да примене насиље”. Урбани тероризам је ескалирао у Приштини, Подујеву, Косовској Митровици и Урошевцу (Lazarević 2020, 21–34). С тим у вези, коришћење КВМ на КиМ представља још једну активност која спада у лезу активности субверзивне стратегије која се спроводила према СРЈ.

Савет безбедности ОУН је 1998. године поново увео међународне санкције СР Југославији, на иницијативу ЕУ и САД, које су оптужиле наше снаге за наводни прогон Албанаца и прекомерну употребу силе током антитерористичке операције. Црна Гора је била изузета од санкција, што се доводи у везу са чињеницом да је тадашњи режим у Подгорици имао добру сарадњу са Западом. Ове санкције нису укинуте по завршетку сукоба на КиМ, већ тек после смене власти у Београду октобра 2000. године (Dražković 2021, 134).

Уколико се анализира временски оквир и бројчани показатељи ескалације терористичких напада „ОВК”, може се видети да нагли пораст ових напада почиње у 1998. а да свој врхунац достиже 1999. године, што се поклапа временски са интензивирањем припрема агресије НАТО према СРЈ и Србији (Stevanović 2020, 77–86).

## РАМБУЈЕ КАО ВИД СТРАТЕГИЈЕ ПРИНУДЕ НА СРЈ И СУБВЕРЗИВНЕ ПРОПАГАНДЕ ПРЕМА МЕЋУНАРОДНОЈ ЈАВНОСТИ

НАТО агресија на СРЈ почела је одмах после неуспеха такозваних „преговора” у Рамбујеу од 6. до 23. фебруара и у Паризу од 15. до 23. марта 1999. године. САД, НАТО и ЕУ су светком јавном мњењу пласирали информације да је наше руководство одговорно за ескалацију кризе и да се због тога косовска криза може решити само оружаним путем. Ипак, процес како су се водили састанци и разговори у Рамбујеу, а посебно документ који је понуђен да наше руководство потпише, указују да су се према руководству СРЈ примењивале активности које се могу сврстати као блиске стратегији присиле применом политичких средстава, које су тако конструисане да су морале бити одбијене (Proković 2019, 237–252). Чињеница да је наше руководство одбило да потпише понуђени уцењивачки документ из Рамбујеа приказано је међународној јавности као још један пример ирационалности српског руководства. У складу са тим, наводни преговори у Рамбујеу имали су између осталог и обележја субверзивне пропаганде према светском јавном мњењу, са циљем да се руководство СРЈ прикаже као једино одговорно за предстојећи рат.

Бивши државни секретар САД Хенри Кисинџер (*Henry Kissinger*) изјавио је за *The Daily Telegraph*, 28. јуна 1999. године, да је „текст из Рамбујеа, којим се Србија позива да прими НАТО трупе широм Југославије, био провокација, изговор за почетак бомбардовања. Рамбује није документ који би било који Србин могао да прихвати. Био је то ужасан дипломатски документ који никада није требало да буде представљен у том облику” (Bancroft 2009). Имајући у виду да су разговори вођени у Рамбујеу, а настављени и завршени у Паризу 23. марта 1999. године, дан пре почетка агресије на СРЈ, произилази да су ови наводни преговори, осим елемената стратегије присиле, имали вероватно за циљ да постигну ефекат обмањивања у вези са временог почетка напада, што је једна од особина стратегије дислокације. На сличан закључак указује Лори Нејтан (*Laurie Nathan*), директор Програма медијације Крок Института из САД, који констатује да су у питању били немогући услови за СРЈ, и да је „због тога ово више поза и покушај застрашивања и замајавања

пре непосредне војне акције, него прави покушај да се дође до конференције” (Miladinović 2019).

У складу са горе наведеним, наводни преговори у Рамбујеу и Паризу представљају активности које су доприносиле остварењу различитих стратегија и циљева Запада и НАТО према светском јавном мњењу, СРЈ и њеним оружаним снагама.

## СТРАТЕГИЈА УНИШТЕЊА САД И НАТО ПРЕМА СРЈ 1999. ГОДИНЕ

Војна стратегија САД и НАТО против СРЈ у себи је садржала елементе присиле, дислокације и уништења, што ће бити анализирано у следећем делу рада. Војни комитет НАТО је средином октобра 1998. године разрадио планове за вођење агресије против СРЈ из ваздушног простора и са копна. Битни елемент тог плана било је да се погорша војна ситуација на терену у корист НАТО. Недостајао је само директни повод, а то је био инсценирани масакр у селу Рачак 15. јануара 1999. године, што се може класификовати као активност стратегије субверзије, тј. субверзивне пропаганде према српском и међународном јавном мњењу (Lazarević 2020, 24).

На елементе стратегије присиле указују бројне активности НАТО (Крга 2020, 255). Сједињене Америчке Државе и НАТО већ октобра 1998. године запретило употребом ваздушних удара на СРЈ, како би присилили наше руководство да наше снаге безбедности прекиду ватрена дејства на терористе „ОВК”. Успех притиска на Милошевића указала је западним планерима да стратегија присиле функционише, као и да ће вероватно функционисати и у будућим ситуацијама према СРЈ (Nardulli et al. 2002, 16–17).

На почетку агресије, Савез НАТО је имао бројне политичке и војне циљеве према СРЈ, од којих истичемо „наштетити способности Србији да води рат у будућности и осигурати кредибилитет НАТО”. Овако дефинисане циљеве треба посебно истаћи имајући у виду да се, декларисани на овај начин, најчешће и остварују уз употребу стратегије уништења.

Планови за ваздушне нападе на СРЈ, САД и НАТО су почели да израђују већ у јуну 1998. године. Прва варијанта ваздушног напада израђена је од стране САД у америчкој ваздухопловној бази у Рамштајну у Немачкој, и овај план је добио име Операција „Племенити лав” (*Operation Nimble Lion*). Са друге стране, НАТО

је израдио посебан план који је добио име „Концепт оперативног плана 10601” (*Operational Plan Concept 10601*). Ови планови су се разликовали по степену и фазама примене силе, јер је „Операција племенити лав” имала за циљ да се војни циљ кампање постигне одмах и тиме више имао обележја стратегије уништења, док је „Концепт оперативног плана 10601” подразумевао постепено повећавање ескалације (Lambeth 2001). Подаци указују да је „Концепт оперативног плана 10601” ипак прихваћен као основа извођење Операције „Савезничка снага” (*Operation Allied Force*).

Имајући у виду да је НАТО операцију назвао „ваздушном кампањом”, указује да је она по својим обележјима блиска стратегији уништења уз доминантно ангажовање ваздухопловне војне моћи. Овом плану је погодовала инфериорност ваздухопловних снага Војске Југославије, које су тада бројале само 56 авиона ловаца, од тога 46 авиона МиГ 21 који нису ни употребљивани због тога што су припадали другој технолошкој генерацији, као и 10 авиона МиГ 29. У прилог оцене да је НАТО примењивао војну стратегију уништења, са ослонцем на значајној предности у ваздухопловној војној моћи, говори и податак да је само у једном дану, НАТО ангажовао 550 борбених авиона, у односу 10:1 (Smiljanić 2020).

План ваздушне операције имао је три фазе, где је прва подразумевала нападе на системе противваздушне одбране Војске Југославије, чије уништење је требало да омогући да ваздухопловне снаге НАТО имају потпуну слободу дејства. Друга фаза предвиђала је проширење циљева напада не само на војне него и на цивилне објекте, тежишно јужно од Београда. На крају, НАТО је у трећој фази имао за циљ да бомбардује војне објекте северно од Београда (Milkovski i Miljković 2022, 49).

Бројност непријатељских снага у окружењу и на простору КиМ указују на планове за извођење стратегије уништења и копненим снагама. Терористичке снаге на простору КиМ биле су организоване у седам оперативних зона, бројне величине око 25.000 терориста, као и снагама по селима и градовима величине од 60.000 до 100.000 људи. У Македонији је било размештено око 12.000, а у Албанији око 15.000 терориста, преко 1.500 муцахедина, као и на стотине страних плаћеника. Мултинационалне снаге НАТО су на територији Албаније бројиле око 12.000 војника, а у Македонији до 15.000 елитних састава и око 4.000 до 6.000 припадника Војске Албаније. Према ангажованим ефективима копнених снага, јасно је да је

постојала значајна асиметрија, која је требало да омогући успешну копнену операцију ове стратегије (Lazarević 2020, 26).

Циљ инвазије копненим снагама је био да се за три до четири дана уништите главне ефективне ВЈ на КиМ, а интензивним ваздушним ударима по целој СРЈ парализује привредни и политички систем у земљи и тиме примора држава на капитулацију. У свакодневним борбама и бојевима однос снага био је око 20 до 30:1 у корист НАТО (26). Савез НАТО је са својом терористичком пешадијом на КиМ, Албанији и Македонији, бројне величине око 130.000 до 150.000 терориста, примењивао доктрину „ваздушно-копнене битке” која је укључивала ракетне ударе са дистанце, масивне ваздушне ударе и потпуну изолација бојишта, свакодневне терористичке нападна, заседна, диверзантска и препадна дејства широм КиМ. Од 9. априла 1999. године, реализована је класична копнена агресија, према специјалном плану, који је израђен у Пентагону, са кодном ознаком „Стрела”, са циљем уништења снага одбране СРЈ на КиМ и приморавање СРЈ на капитулацију. Агресор је у овој операцији био приморан да употреби и своју стратегијску бомбардерску авијацију и да изведе 24 удара на наше снаге одбране тактичког нивоа у 549. Моторизованој бригади.

Имајући у виду да ваздушни удари Алијансе после првих недеља агресије нису остварили планиране циљеве, планери у НАТО су одлучили да промене почетну стратегију. Зато је на Самиту НАТО у Вашингтону, који је одржан 23. и 24. априла 1999. године, одлучено да стратегија уништења мора да буде доминантна у наставку агресије и да стога мора да се значајно повећа ескалација бомбардовања. Циљеви бомбардовања су проширени на цивилне и циљеве критичне инфраструктуре (цивилна насеља, болнице, електране, владина министарства...), што је имало за циљ да повећа цивилне жртве и тиме повећа притисак на политичко руководство СРЈ (Nardulli et al. 2002, 5).

Да је стратегија уништења преовладала од априла месеца на нижем оперативно-тактичком нивоу, видљиво је из изјаве генерала Божицара Делића, команданта 549. Моторизоване бригаде, који сведочи о масовној употреби авијације и великом броју бомбардовања појединих војних тактичких циљева. Делић сведочи да су само на један наш објекат, Чеја, дејствовали 50 пута. Наша касарна „Душан Силни” у Призрену бомбардована је 138 пута. Генерал сведочи и о употреби авиона Б-52 који бомбардују околину Призрена и планину

Паштрик „тепих бомбама” док се на Паштрику воде интензивне борбе са „ОВК”, и износи наводе генерала НАТО Весли Кларка (*Wesley Clark*) у књизи „Модерно ратовање” (*Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*, 2001), да су током ових борби морали да помогну „ОВК” да задрже врх те планине, јер ако то не ураде, онда ће то морати платити америчком крвљу (Delić, 2020, 95).

Анализирајући стратегију уништења, коју су САД и НАТО спроводили применом ваздушно-копнене операције, може се закључити да су се у њеном практичном спровођењу војне снаге Запада углавном водиле теоријским моделом стратегијске парализе противника под називом „пет прстенова”, коју је промовисао Џон Ворден (*John Warden*) и који посматра противника као „систем” (Radojević 2017, 133–134). У складу са овим моделом, дејства се тежишно усмеравају прво на економску, енергетску, транспортну и комуникациону инфраструктуру противника (јер ови елементи повезују читав систем), онда на становништво, а тек на крају на оперативне војне снаге, што је и примењивано са одређеним изменама у редоследу дејстава и током војне агресије на СРЈ (Warden 1995).

## СТРАТЕГИЈЕ ДЕКАПИТАЦИЈЕ И СУБВЕРЗИЈЕ ПРЕМА СРЈ

Стратегија декапитације, која се заснива на циљу да се противник парализе уклањањем самог вођства противника, примењивана је и према СРЈ. Правну основу и оправдање према светском јавном мњењу за спровођење наведене стратегије представљало је подизање оптужнице против Слободана Милошевића и још четворице високих политичких и војних лидера СР Југославије и Србије у Међународном кривичном суду за бившу Југославију 22. маја 1999. године, који су оптужени за злочине против човечности и кршење ратног права и обичаја почињене на Косову и Метохији од почетка 1999. године (Ujedinjene nacije – Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju [MKSJ] 1999).

Према западним изворима, почетком 1999. године, председник САД Бил Клинтон потписао је тајну председничку директиву, дајући налог Централној обавештајној агенцији (ЦИА) да покуша да свргне југословенског председника. Операција ЦИА обухватала је сегменте јавног и тајног деловања. Тајне операције у самој СРЈ

имале су за циљ распиривање антимилошевићевског расположења. У том смислу, тадашња америчка државна секретарка Медлин Олбрајт (*Madeleine Albright*), давала је кроз активности јавне дипломатије политичку подршку српској опозицији. Роберт Гелбард (*Robert S. Gelbard*), амерички специјални изасланик за Балкан је током јуна месеца 1999. године окупио 20 опозиционих личности како би ујединио опозицију у Србији (BBC 1999).

У спровођењу ове стратегије, новац је играо веома битну улогу, имајући у виду да је коришћен и за награђивање појединаца и група који би дали конкретни допринос у свргавању Милошевића. Вашингтон је у том смислу определио награду од пет милиона долара, у оквиру „Програма за награђивања у вези са ратним злочинцима за бившу Југославију”, који је објављен 24. јуна 1999. године од стране америчке администрације (Congressional Research Service [CRS] 2002).

Стратегија декапитације обухватала је и физичко уништење председника СРЈ, чији је покушај изведен 22. априла 1999. године, током НАТО агресије. Тога дана, око 4:00 часова са четири пројектила бомбардована је резиденција председника СРЈ у Ужичкој 15 у Београду. У бомбардовању резиденције није било повређених, а зграда је уништена до темеља. О том догађају постоје подаци у транскрипту са суђења Слободана Милошевића, од 18. фебруара 2002. године, где Милошевић износи податак да је резиденција председника СРЈ од стране НАТО била декларисана као легитимна војна мета (Fond za humanitarno pravo 2011).

Почетак „Петог октобра 2000. године” десио се непосредно после НАТО агресије, имајући у виду да је уклањање са власти Милошевића постао политички приоритет Запада (Dražković 2021, 134). Истраживачка грађа о догађајима у време промене власти у Србији октобра 2000. године, указује да ова дешавања имају обележја субверзивних активности западних обавештајних служби, у оквиру којих се истичу психолошке операције јавног или тајног карактера које су спроводиле британске и америчке агенције (Miljković i Tadić 2017, 98–108). Значајан извор представљају збирке депеша које је објавио Национални архив САД, под именом „Круг око Србије”, који говоре о мрежи радио предајника распоређених у суседним земљама око Србије који су емитовали прозападне информације ради утицаја на српско јавно мењење (Novosti 2014).

## ЗАКЉУЧАК

Иако се Запад према СРЈ пре почетка агресије водио оквиром стратегије рационалне присиле, са циљем да повећањем цене коштања отпора, противника доведе до прихватања наметнутих захтева, у пракси је ова стратегија због непотпуних резултата ескалирала и тиме еволуирала у друге стратегије. Од стратегија „меке” присиле економским, политичким и правним средствима, до почетка агресије спроведена је и „физичка” присила применом тероризма „ОВК” на КиМ, која је и настављена током агресије.

Као и често у историји ратовања, почетак агресије на СРЈ имао је обележја стратегије анихилације чији се елементи препознају у војним циљевима САД и НАТО да у брзој војној акцији деградирају војне способности Војске Југославије и тиме приморају војно и политичко руководство СРЈ на предају.

Међутим, с обзиром да на терену планови НАТО нису остваривани, да је ВЈ пружала солидан отпор, комплетна војна агресија на СРЈ је у пракси после првих месец дана рата почела да добија обележја стратегије уништења као доминантне током целог сукоба, имајући у виду интензивирање бомбардовања војних а посебно цивилних циљева. Стратегија уништења изазвала је велика разарања и материјалну штету, у вредности од око 100 милијарди долара (Ђорђевић 2002, 231–245). Уништене су бројни објекти енергетске и критичне инфраструктуре, болнице, домови здравља и школе. Предуслов за реализацију ове стратегије НАТО је обезбедио огромним предности у способностима у односу да Војску Југославије, које су у бројчаном односу снага оквирно износиле за копнене снаге 30:1 у борбама, а у бројчаном односу авиона 1020: 56.

Такође, НАТО агресија против СРЈ под плаштом „хуманитарне интервенције” имала је, поред насилног инсталирања својих снага на КиМ, као један од главних циљева и промену режима у Србији, што подразумева примену стратегија субверзије и декапитације у облику „обојених револуција“ или уклањања политичких лидера нападнутих држава. Стратегија декапитације, која је интензивније покренута почетком 1999. године, спроводила се у дужем временском периоду, како акцијом НАТО од 22. априла 1999. године, тако и константном применом мера за јачање унутрашњег незадовољства грађана према режиму Милошевића. Ове стратегије су делимично реализоване у октобру 2000. године и коначно изручењем Милошевића Хашком трибуналу.

Стратегије субверзије је примењивана у облику субверзивне пропаганде и према међународном јавном мњењу инсценирањем наводног „масарка” у селу Рачак од 8. јануара 1999. године, као и наводним преговорима у Рамбујеу и Паризу.

Једно од важнијих обележја стратегија САД и НАТО је то да је Слободан Милошевић био током целокупног трајања агресије централна мета према коме су се спроводиле и стратегија присиле, субверзије и декапитације, имајући у виду да се политичко руководство налази у центру примене више стратегија, по моделу „пет прстена”. О томе сведоче и наши познати историчари који указују да „дипломатија и психолошки притисци на Милошевића у преговорима постигли су више него акције НАТО на терену” (Вјелажас 2010, 305). Ово указује да се према важном стратегијском циљу код противника могу спроводити различите стратегије истовремено. Такође, важно је напоменути да су одређене активности Запада доприносили реализацији више стратегија, као што су преговори у Рамбујеу. Такође, у случају да је акцијом НАТО од 22. априла 1999. године, дошло до ликвидације председника СРЈ, овај догађај би значео не само да је реализована стратегија декапитације, него би реализовали стратегију дислокације, и тиме остваривали кумулативне ефекте према противнику.

Може се закључити да се стратегије које су спроводиле САД и НАТО пре и током агресије на СРЈ 1999. године, као и годину касније током промене режима Слободана Милошевића октобра 2000. године, уклапају према својим особеностима, у спектар стратегија које теоретичари Боудиш и Ечеверија дефинишу као „континуум стратегија”. Примењиване су одређеном временском динамиком и комбинацијом, са различитим актерима, подржавајући једна другу, уз примену одређених активности које су доприносиле остварењу кумулативног ефекта према противнику. Континуум офанзивних стратегија је овом случају, кренуо са применом стратегија присиле и субверзије које најмање користе физичку силу, да би током већег периода агресије преовладала стратегија уништења. Континуум стратегија се у случају СРЈ завршио поново стратегијом субверзије, сменом режима Слободана Милошевића, што нас у коначном доводи до закључка да су у периоду који је узет за анализу, од 1998. године па све до 2000. године, САД и НАТО према СРЈ користиле скоро целокупну лепезу офанзивних војних стратегија.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Bancroft, Ian. 2009. "Serbia's anniversary is a timely reminder". *The Guardian*. March 24, 2009. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/mar/24/serbia-kosovo>.
- BBC. 1999. "World: Europe 'CIA ordered to topple Milosevic': US report". *BBC*. July 6, 1999. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/387463.stm>.
- Bjelajac, Mile. 2010. *Diplomatija i vojska: Srbija i Jugoslavija: 1901–1999*. Beograd: Medija centar „Odbrana”; Akademija za diplomatiju i bezbednost.
- Blackstone, Paul W. 1964. *The Strategy of Subversion*. Chicago, Illinois: Quadrangle Books.
- Bowdish, Randall G. 2013. *Military Strategy: Theory and Concepts*. PhD dissertation. Lincoln, Nebraska: University of Nebraska, Faculty of the Graduate College. [https://www.academia.edu/53564881/Military\\_Strategy\\_Theory\\_and\\_Concepts](https://www.academia.edu/53564881/Military_Strategy_Theory_and_Concepts).
- Byman, Daniel L., Mathew C. Waxman, and Eric Larson. 1999. *Air Power as a Coercive Instrument*. Santa Monica, California: RAND.
- Cohen, William S. 1997. "Report of the Quadrennial Defense Review". Washington, DC: Department of Defense. <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/quadrennial/QDR1997.pdf>.
- Congressional Research Service [CRS]. 2002. "Yugoslavia War Crimes Tribunal: Current Issues for Congress". May 23, 2002. <https://www.everycrsreport.com/reports/RL30864.html>.
- Delić, Božidar. 2020. „Iskustva u angažovanju 549. Motorizovane brigade u odbrani od NATO agresije”. U *Agresija NATO: uzroci i posledice: informator s Okruglog stola*, ur. Vangel Milkovski, Igor Barišić, i Hatidža Beriša, 92–97. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Drašković, Bojan. 2021. „Pad Slobodana Miloševića”. *Nacionalni interes* 17 (40, 1): 103–151. DOI: 10.22182/ni.4012021.4.
- Dorđević, Stevan. 2002. „Ratna šteta i ljudske žrtve i prava u vezi s agresijom država Severnoatlantskog pakta na Saveznu Republiku Jugoslaviju”. *Vojno delo* 54 (2–3): 231–245.
- Echevarria, Antulio J. 2017. *Military Strategy: A Very Short Introduction*. Oxford-New York: Oxford University Press.

- Fond za humanitarno pravo. 2011. „Transkript sa suđenja Slobodanu Miloševiću, 18. februar 2002. godine”. <https://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/Transkripti/Transkripti%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20-%282%29/Transkript%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20-%2018.%20februar%202002..pdf>.
- Jovanović, Živadin. 2018. *I244: ključ mira u Evropi: prilog pravu Srbije na Kosovo i Metohiju*. Beograd: Beogradski forum za svet ravnopravnih; Srpska književna zadruga.
- Judah, Tim. 2008. *Kosovo: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- Krga, Branko. 2020. „Vojnostrategijski problem NATO agresije na Saveznu Republiku Jugoslaviju 1999. godine“. U *Odbrana od NATO agresije – 20 godina posle*, ur. Jovanka Šaranović i Snežana Đokić, 255–268. Beograd: Medija centar „Odbrana”; Univerzitet odbrane.
- Lambeth, Benjamin S. 2001. *NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment*. Santa Monica, California: RAND.
- Lazarević, Vladimir. 2020. „Heroizam i čovečnost pripadnika Treće armije i Prištinskog korpusa u odbrani zemlje od NATO agresije”. U *Odbrana od NATO agresije – 20 godina posle*, ur. Jovanka Šaranović i Snežana Đokić, 21–33. Beograd: Medija centar „Odbrana”; Univerzitet odbrane.
- Miladinović, Aleksandar. 2019. „Edita Tahiri: 'Međunarodna konferencija o Kosovu nije potrebna'”. *BBC News na srpskom*. 31 januar 2019. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-47063289>.
- Milašinović, Radomir M. 1998. *Teror Zapada nad svetom: savremeni mehanizmi razaranja i potčinjavanja suverenih zemalja i naroda*. Veternik: LDIJ; Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Milkovski, Vangel, i Milan Miljković. 2022. „Interakcija strategije prisile i odvrćanja – pouke iz agresije na Saveznu Republiku Jugoslaviju 1999. godine”. *Politika nacionalne bezbednosti* 13 (22, 1): 41–66. DOI: 10.22182/pnb.2212022.2.
- Miljković, Milan, i Darko Tadić. 2017. „Informacione operacije zapadnih obaveštajnih službi u Srbiji oktobra 2000. godine”. *Vojno delo* 69 (5): 98–108. DOI: 10.5937/vojdelo1705098M.

- Mirković, Todor. 2010. „Vojna strategija administracije predsednika Obama”. *Vojno delo* 62 (4): 82–102.
- Nardulli, Bruce R., Walter L. Perry, Bruce R. Pirnie, John Gordon IV, and John G. McGinn. 2002. *Disjointed War: Military Operations in Kosovo, 1999*. Santa Monica, California: RAND.
- Nation, Craig R. 2003. *War in the Balkans, 1991-2002*. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, US Army War College Press.
- Novosti. 2014. „Klintonov prsten oko Srbije”. *Novosti*. 30. mart 2014.
- Posen, Barry R., and Andrew L. Ross, 2004. “Competing Visions for U.S. Grand Strategy”. In *Strategy and Force Planning*, 153–185. Newport, RI: U. S. Naval War College.
- Pouzn, Beri R. 1992. *Izvori vojne doktrine*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Proroković, Dušan. 2019. „Proces u Rambujeu – politička priprema agresije NATO na SR Jugoslaviju”. *Politika nacionalne bezbednosti* 10 (16, 1): 237–252. DOI: 10.22182/pnb.1612019.11.
- Radojević, Slobodan M. 2017. *Uloga pomorskih i vazduhoplovnih snaga NATO u Sredozemlju posle Hladnog rata*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/9359>.
- Radojević, Slobodan M. 2018. „Odnos politike i strategije: reafirmacija strategijskih studija?” *Srpska politička misao* 62 (4): 77–94. DOI: 10.22182/spm.6242018.4.
- Smiljanić, Spasoje. 2020. „Iskustva u pripremi i angažovanju snaga Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane u odbrani od NATO agresije”. U *Agresija NATO: uzroci i posledice: informator s Okruglog stola*, ur. Vangel Milkovski, Igor Barišić, i Hatidža Beriša, 70–76. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Stevanović, Obrad. 2020. „Saradnja Policije i Vojske pre, tokom i posle NATO agresije na Saveznu Republiku Jugoslaviju 1999. godine”. U *Agresija NATO: uzroci i posledice: informator s Okruglog stola*, ur. Vangel Milkovski, Igor Barišić, i Hatidža Beriša, 77–86. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Stojanović, Bogdan. 2013. „Preispitivanje teorije i prakse nuklearnog odvrćanja”. *Nacionalni interes* 10 (17, 2): 141–172. DOI: 10.22182/ni.1722013.5.

- The White House. 1995. "A National Security Strategy of Engagement and Enlargement". Washington, DC: White House. <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1995.pdf?ver=2014-06-25-121226-43>.
- U. S. Department of Defense [DoD]. 1997. "National Military Strategy of the United States of America: Shape, Respond, Prepare Now: Military Strategy for a New Era". Washington, DC: The Joint Staff. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA330141.pdf>.
- Ujedinjene nacije – Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju [MKSJ]. 1999. „Protiv predsednika Miloševića i četvorice visokih funkcionera SRJ podignuta optužnica za ubistvo, progon i deportaciju na Kosovu”. 27. maj 1999. <https://www.icty.org/bcs/sid/7765>.
- Under Secretary of US Defense for Policy. 1992. "Defense Planning: Guidance FY 1994-1999". April 16, 1992. <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf>.
- Warden, John A. 1995. „The Enemy As A System”. *Airpower Journal* 9 (1): 40–55.
- Zelenović, Marko, i Danilo Đekić. 2020. „Geneza agresije NATO-a na Saveznu Republiku Jugoslaviju – pouke za budućnost”. U *Odbrana od NATO agresije – 20 godina posle*, ur. Jovanka Šaranović i Snežana Đokić, 295–315. Beograd: Medija centar „Odbrana”; Univerzitet odbrane.
- Živojinović, Milan D. 2016. *Protivrečnosti strategije sukoba niskog intenziteta i međunarodnog prava u kontekstu sukoba u SFRJ*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/10083>.

**Milan Miljković\***

*The School of National Defence,  
University of Defence, Belgrade*

**Dragan Jevtić\*\***

*Military Academy, University of Defence, Belgrade*

## **CHARACTERISTICS OF THE US AND NATO STRATEGY TOWARDS THE FRY BEFORE AND DURING THE 1999 AGGRESSION\*\*\***

### **Resume**

In 1999, from the perspective of geopolitical developments in Europe, the Federal Republic of Yugoslavia was in a situation of the strategic expansion of NATO towards the central part of the continent. At the same time, the process of strengthening the position of this Alliance in the Balkans was underway. The paper analyzes the applied strategies of the USA and NATO in the period preceding the NATO aggression against the FRY, as well as during the aggression in 1999, using the theoretical model of the “continuum of strategies” with the aim of identifying the type, goals, and methods of their implementation.

From the strategies of “soft” coercion through economic, political, and legal means, until the beginning

---

\* E-mail address: milanmiljkovic04011@gmail.com; ORCID: 0009-0005-9346-9442.

\*\* E-mail address: dragan.jevtic179@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0317-7832.

\*\*\* A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference “Košare - 25 years later”, held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies. This article is created within the scientific research project “Military Profession in Serbia in the Contemporary Security Environment” (ISI/DH/3/24-26), financed by the Ministry of Defence of the Republic of Serbia, and implemented by the Strategic Research Institute of University of Defence.

of the aggression, “physical” coercion was implemented through the use of terrorism by the KLA in Kosovo and Metohija, which continued during the aggression.

As often in the history of warfare, the beginning of the aggression against the FRY had the characteristics of an annihilation strategy, the elements of which are recognized in the military goals of the USA and NATO to degrade the military capabilities of the Yugoslav Army in a rapid military action and thus force the military and political leadership of the FRY to surrender.

However, given that NATO’s plans were not implemented on the ground, and that the Yugoslav Army offered solid resistance, the complete military aggression against the FRY began to take on the characteristics of a strategy of destruction in practice after the first month of the war, as the dominant strategy throughout the conflict, given the intensification of fighting against military and especially civilian targets. The bombing of civilian targets in the FRY caused enormous material damage, estimated at around 100 billion dollars (Đorđević 2002, 231–245). Hospitals, health centers, schools, media institutions, road and railway infrastructure, substations, water supply systems, and other infrastructure were destroyed. The prerequisite for the implementation of this strategy was provided by NATO, which had enormous advantages in military capabilities compared to the Yugoslav Army.

Also, NATO aggression against the FRY under the guise of “humanitarian intervention” had, in addition to the forcible installation of its forces in Kosovo and Metohija, one of the main goals of the regime change in Serbia, which implies the application of subversion and decapitation strategies in the form of colored revolutions or the installation of political leaders of the attacked states. The strategy of decapitation, which was launched more intensively in early 1999, was implemented over a longer period of time, both with the NATO action of April 22, and with the constant application of measures to strengthen the internal dissatisfaction of citizens with the regime

of Slobodan Milošević. These strategies were partially implemented in October 2000 with the change of the regime.

The features of the subversion strategy are not only visible in the events of October 2000 but it was also applied to international public opinion by staging the alleged “massacre” in the village of Racak on January 8, 1999.

One of the most important features of the US and NATO strategies is that Slobodan Milošević was the central target throughout the entire duration of the aggression, against whom the strategy of coercion, subversion and decapitation were implemented, bearing in mind that the political leadership is at the center of the implementation of multiple strategies, according to the „5 rings” model. This is also evidenced by our famous historians, who point out that “diplomacy and psychological pressure on Milošević in the negotiations achieved more than NATO actions on the ground”. This leads to the conclusion that different strategies can be implemented simultaneously towards one important strategic goal for the enemy. It is also important to note that certain events during the preparation for the aggression, as well as during the aggression, contributed to the implementation of multiple strategies, such as the Rambouillet negotiations. Also, if the NATO action of April 22, 1999, resulted in the liquidation of the President of the Federal Republic of Yugoslavia, this event would mean not only that the decapitation strategy was implemented, but that its implementation would have effects that contribute to the strategy of dislocation of the enemy, and thus achieve cumulative effects against the enemy.

A comparative analysis of the relevant literature indicates that the strategies implemented by the USA and NATO before and during the aggression on the FRY in 1999, as well as a year later during the change of the regime of Slobodan Milošević in October 2000, fit, according to their characteristics, into the spectrum of strategies that theorists Bowdish and Echeverria define as a “continuum of strategies”. In conclusion, it can be stated that in the period taken for analysis, from 1998 to 2000, the USA and

NATO used almost the entire range of offensive military strategies against the FRY.

**Keywords:** USA, NATO, the strategy of subversion, coercion, destruction, and decapitation

---

\* Овај рад је примљен 25. фебруара 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. маја 2025. године.



*Слободан Ђукић\**

*Војна академија, Универзитет одбране, Београд*

## **ВОЈСКА ЈУГОСЛАВИЈЕ У СУПРОТСТАВЉАЊУ НАТО АГРЕСИЈИ 1999. ГОДИНЕ\*\***

### **Сажетак**

У раду се анализира одбрана Војске Југославије од дејства НАТО авијације 1999. године и утицај бомбардовања на ток и исход боја на Кошарама. Циљ је да се прикаже храброст и пожртвовање припадника РВ и ПВО и јединица Приштинског корпуса Војске Југославије током бомбардовања СР Југославије. У тексту су анализирани ратни дневници, монографије и сведочења учесника НАТО агресије на СР Југославију 1999. године. Авијација НАТО дејствовала је по артиљеријско ракетним јединицама ПВО на територији СР Југославије и копненим снагама Војске Југославије на Косову и Метохији, али није успела да оствари потпуну победу. Војска Југославије је током 78 дана бомбардовања СР Југославије претрпела велике људске и материјалне губитке, али је до краја рата задржала пуну контролу над територијом Косова и Метохије. Резултат пожртвоване борбе Војске Југославије јесте Војнотехнички споразум из Куманова

\* Имејл адреса: [slobodan.djukic@va.mod.gov.rs](mailto:slobodan.djukic@va.mod.gov.rs); ORCID: 0000-0002-8501-7180.

\*\* Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под називом „НАТО бомбардовање СР Југославије 1999. године“ на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после“, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије.

и резолуција Савета безбедности Организације уједињених нација 1244.

**Кључне речи:** Војска Југославије, НАТО агресија, Косово и Метохија, Кошаре

## УВОД

Излазак Словеније и Хрватске из Југославије охрабрио је Албанце на Косову и Метохији да отпочну борбу за отцепљење ове покрајине од Републике Србије. У намери да изазову политичку кризу и привуку пажњу међународне јавности, организовали су бојкот републичких и покрајинских институција. Пошто на овај начин нису успели да остваре своје политичке циљеве, у јесен 1997. године, почињу припреме за оружану борбу. Илегално допремају наоружање и војну опрему и оснивају тзв. Ослободилачку војску Косова (ОВК), терористичку војну организацију. Применом различитих метода присиле, укључујући и убиства оних Албанаца, који су били лојални Републици Србији, терористи шире своју мрежу на Косову и Метохији (Domazetović 2008, 11). Сукоби са полицијом, у почетку спорадични, почели су да бивају све озбиљнији. Јединице МУП-а Републике Србије извеле су 5. и 6. марта 1998. године противтерористичку операцију у селу Доње Преказе, у којој је убијен вођа тзв. Ослободилачке војске Косова, Адем Јашари и 40 других лица која су се нашла у окружењу полицијских снага. На Косову и Метохији су у марту и априлу 1998. године избиле масовне демонстрације Албанаца, које су претиле да прерасту у отворену побуну. На граници са Албанијом, долази до сукоба између југословенских граничара и терориста који су илегално прелазили границу. Услед наглог погоршања ситуације јединице Приштинског корпуса почеле су да врше појачану контролу територије Косова и Метохије, покретима снага и извођењем борбене обуке у простору. Организовано је постављање додатне заштите на моторна и борбена возила. Услед све чешћих и озбиљнијих инцидената на граници, влада СР Југославије донела је одлуку да се гранични појас са 100 метара повећа на пет километара и тако пређе на дубинско обезбеђење државне границе према Републици Албанији (Konjikovac 2022, 40).

У лето 1998. године тзв. Ослободилачка војска Косова контролисала је око 50% територије Косова и Метохије, уз блокаду најважнијих путних праваца, на којима су терористи заустављали возила и легитимисали путнике. Снаге Приштинског корпуса и јединице МУП-а Републике Србије организовале су средином 1998. године више противтерористичких операција и нанеле тежак пораз терористима ОВК и успоставиле пуну контролу на територији Косова и Метохије. У току извођења ових противтерористичких операција живот су изгубила 22 припадника Војске Југославије и 57 припадника МУП-а Републике Србије (Marković 2018, 15).

Председник СР Југославије Слободан Милошевић је, 13. октобра, потписао споразум са америчким изаслаником Ричардом Холбруком о мирном решавању кризе на Косову и Метохији. Споразумом је било предвиђено да се снаге Војске Југославије повуку у касарне, а јединице које не припадају Приштинском корпусу напусте простор јужне српске покрајине. У простору је требало да остану само три борбене групе, једна на аеродрому Слатина, друга на раскрсници која спаја Дреницу са Малишевом, и трећа на комуникацији Приштина – Призрен, на превоју Дуља. Спровођење споразума надгледали су посматрачи мисије ОЕБС-а којима је омогућено да уђу у касарне и лично се увере где се налазе и како се чувају борбена техника и наоружање (Marković 2018, 16).

Не дуго након повлачења војске у касарне дошло је до погоршања ситуације на Косову и Метохији. Терористи, који су под притиском југословенске војске побегли у брда и шуме, или преко границе у Албанију, почели су да се враћају на своје почетне позиције. Већ, 30. септембра, извршен је напад на југословенске карауле дуж целе државне границе са Републиком Албанијом. Том приликом погинуло је 5 војника из састава Извиђачке чете Нишког корпуса у рејону карауле Кошаре и 1 подофицир у рејону карауле Морина. У децембру 1998. године пут Приштина – Подујево поново је постао ризичан, а дуж пута Приштина – Призрен преко Дуља терористи су ископали ровове и поставили балване. У складу са погоршањем ситуацијом на терену, југословенска војска је предузела мере да се припреми за све извеснији нови обрачун са терористима. Наређено је да се у бригадама формирају борбене групе и да јединице поново изађу у простор, тако да је у касарнама остало само неопходно обезбеђење. Почела је попуна јединица ратним саставом, нарочито критичним специјалностима. Приступило се

расељавању трупних материјалних резерви, горива и муниције, иако се није поуздано знало да ће доћи до НАТО бомбардовања. Ти поступци и правовремено предузете мере учинили су да јединице Приштинског корпуса потпуно спремно дочекају почетак НАТО агресије. Крајем децембра 1998. године извршене су кадровске промене и постављени најодговорнији људи на кључне положаје у војсци. На дужност команданта 3. армије постављен је генерал Небојша Павковић, а команду над Приштинским корпусом је преузео генерал Владимир Лазаревић.

У противтерористичкој операцији снага МУП-а у селу Рачак 15. јануара 1999. године ликвидирано је 40 албанских терориста, што је у међународној заједници окарактерисано као прекомерна употреба силе (Janićević 2021, 309). Уз посредовање САД, Русије и Европске уније, 6. фебруара, у Рамбујеу крај Париза, отпочели су преговори за решавање кризе између представника СР Југославије и Албанаца са Косова и Метохије. Пошто су средином фебруара 1999. године преговори у Рамбујеу запали у кризу Војска Југославије је отпочела интензивне припреме за предстојећу агресију НАТО снага. После неуспеха преговора у Рамбујеу посматрачи мисије ОЕБС-а напустили су територију Косова и Метохије, па је постало јасно да ће ускоро уследити ваздушни напади НАТО авијације на СР Југославију (Pavković 2018, 223).

## ОБОСТРАНИ ПЛАНОВИ, ПРИПРЕМЕ И СНАГЕ

Рачунајући на своју бројчану и техничку предност руководство НАТО планирало је да једним ваздухопловним и ракетним ударом нанесе велике губитке Војсци Југославије и присили политичко руководство СР Југославије на прихватање споразума из Рамбујеа. За реализацију овог плана у Јадранском мору су груписана три носача авиона и четрнаест ратних бродова и подморница наоружаних крстарећим ракетама. НАТО авијација, распоређена на аеродромима у Италији, располагала је са 344 авиона различите намене, од бомбардера, ловаца и јуришних авиона, до авиона за ваздушно осматрање, електронско ометање и командовање из ваздуха. Ваздушне снаге НАТО требало је да изведу напад из ваздушног простора суседних земаља. Улазак ударних група у ваздушни простор СР Југославије најчешће је долазио са северног и западног

правца, а долет крстарећих ракета је био са западног и југозападног правца (Dimitrijević i Draganić 2010, 111).

НАТО агресији на СР Југославију супротставила се Војска Југославије, организована у три вида: Копнену војску (КоВ), Ратну ваздухопловство и противваздушну одбрану (РВ и ПВО) и Ратну морнарицу (РМ). Копнена војска је у свом саставу имала три армије и Корпус специјалних снага, укупно 70 пешадијских, моторизованих, механизованих и оклопних бригада. Највећи део наоружања и војне опреме југословенска војска је наследила од ЈНА, а била је ограничена договором о контроли наоружања, који је постигнут након потписивања Дејтонског споразума 1995. године. У свом саставу имала је око 100.000 војника, од чега 40 одсто регрута на одслужењу војног рока. Осим тога, могла је рачунати на око 400.000 резервиста за попуну ратних јединица. Корпус ПВО, који је био први на удару, састојао се од јединица ваздушног осматрања и јављања, ракетних јединица за противваздушно дејство и јединица ловачке авијације.

Ваздушно осматрање јављање и навођење (ВОЈИН) било је у надлежности 126. бригаде ВОЈИН и 224. центра за електронско извиђање и ометање, који су у свом саставу имали 17 радарских станица. Свака јединица ВОЈИН имала је основни радарски положај, један до два резервна радарска положаја и један до два наредна радарска положаја (Воšković 2014, 445). Ловачку компоненту противваздушне одбране корпуса ПВО чинили су 204. ловачки авијацијски пук, на аеродрому Батајница који је у свом саставу имао ескадрилу авиона МиГ-29 и ескадрилу авиона МиГ-21, и 83. ловачки авијацијски пук на аеродрому Слатина код Приштине, наоружан са две ескадриле авиона МиГ-21. Уочи почетка НАТО агресије командант РВ и ПВО генерал Спасоје Смиљанић забранио је полетање застарелих ловаца МиГ-21, како би се избегли непотребни губици у људству и техници. Тако се ловачка компонента противваздушне одбране свела на 14 авиона МиГ-29 и 2 авиона МиГ-29УБ двоседа. Југословенски ловачки авиони МиГ-29 били су инфериорни у односу на ловачке авионе НАТО не само по броју већ и по квалитету опреме. Имали су нишански радар домета 20 километара, док су ловачки авиони Северноатлантске алијансе могли да лансирају ракете са одстојања 80 до 100 километара. Уочи почетка НАТО агресије, да би се избегли велики губици, извршена је дисперзија авиона МиГ-29 према следећем: аеродром Батајница 9, аеродром Ниш 2, аеродром Поникве 2 и аеродром Подгорица 1. Два авиона МиГ-29УБ двоседа,

намењена за обуку и тренажу пилота, била су на аеродрому Батајница (Dimitrijević i Draganić 2010, 60–61).

Ракетне јединице ПВО су у свом саставу имале једну ракетну бригаду ПВО и један ракетни пук ПВО, који су били наоружани системом НЕВА, и пет самоходних ракетних пукова ПВО наоружаних системом КубМ. Београд је бранила 250. ракетна бригада ПВО са осам ракетних дивизиона НЕВА (1–8), а Краљево 450. ракетни пук са четири ракетна дивизиона НЕВА (1–4). Самоходни ракетни пукови ПВО наоружани системом КубМ имали су у свом саставу по четири батерије и били су распоређени око већих градова: 240. срп Нови Сад, 310. срп Крагујевац, 230. срп Ниш, 311. срп Приштина и 60. срп Подгорица. Ракетни дивизиони НЕВА и батерије КубМ имали су коси домет до 20 километара. Узимајући у прорачун број ракетних система и њихов ограничен домет, долази се до закључка да је Војска Југославије бранила само 17% територије СР Југославије, док је остали простор био небрањен (Janković 214, 437). Ракетни системи ПВО су поред малог домета имали и друга техничка ограничења. Дивизиони НЕВА и батерије КубМ могли су да прате и гађају само по један циљ (укупно 32 циља). После сваког лансирања ракете или зрачења нишанског радара, да не би били погођени противрадарском ракетом, морали су да напусте свој положај. Самоходне батерије КубМ могле су да напусте ракетни положај за неколико минута, а дивизионима НЕВА требало је два сата за извођење ове борбене радње. Да би се избегли велики губици ракетне јединице ПВО су заузеле растресит борбени распоред и дејствовале са смањеним ангажовањем људства и средстава, систем НЕВА по дивизионима (1–12), а систем КубМ по батеријама (1–20).

## **ТОК И ИСХОД БОМБАРДОВАЊА СР ЈУГОСЛАВИЈЕ 1999. ГОДИНЕ**

Неколико минута пре 20 часова, 24. марта 1999. године почео је напад из ваздуха НАТО снага на СР Југославију. За напад су коришћене две групе од по 50 авиона које су долазиле из правца Мађарске и Македоније и крстареће ракете, испаљене са четири ратна брода и три подморнице. На удару НАТО авијације, међу првима, биле су јединице 126. бригаде ВОЈИН и 224. центар за електронско извиђање и ометање. Прве крстареће ракете погодиле су радарске положаје 126. бригаде ВОЈИН на Црном Рту (Бар), на

Копаонику и код Качарева (Панчево). Пошто су радарске станице, после неколико недеља, претрпеле велика оштећења, организоване су визуелне осматрачке станице уз сарадњу са Републичким хидро-метеоролошким заводом Србије и радио-аматерима (Bošković 2014, 454). Најтеже губитке, 126. бригада ВОЈИН, имала је 6. априла када је противрадарска ракета погодила њен положај на Маљену. Том приликом су погинули потпоручници Синиша Радић и Жељко Савичић. Командовање јединицама 126. бригаде ВОЈИН било је централизовано, са командног места које се налазило у подземном објекту брда Стражевица и вршено је непрекидно и током целог рата. Губици јединица ВОЈИН у току НАТО агресије били су велики. Од 17 радарских станица, 10 је уништено, а још 4 су оштећене.

Прве ноћи бомбардовано је пет аеродрома југословенске РВ и ПВО: Батајница, Лађевци, Поникве, Приштина и Подгорица. Исте ноћи оборена су три авиона МиГ-29, а још један је слетео уз оштећења. Снаге 204. авијацијског ловачког пука нису биле у могућности да се супротставе бројнијој и боље опремљеној ловачкој авијацији НАТО снага. Ипак је, 26. марта, пар ловачких авиона МиГ-29 полетео у сусрет противничкој ловачкој авијацији у граничном подручју према Босни и Херцеговини. У неравноправној борби оба југословенска авиона су оборена. Пилот мајор Зоран Радосављевић је погинуо, а пилот мајор Слободан Перић успео је да се катапултира и тако спасе. Истога дана уништен је још један авион МиГ-29 приликом слетања, у току прелета из Подгорице на аеродром Поникве. Приликом борбеног лета изнад Ваљева, 4. маја, оборен је југословенски ловац МиГ-29. Том приликом погинуо је пилот пуковник Миленко Павловић, командант 204. авијацијског ловачког пука. После погибије пуковника Павловића југословенска ловачка авијација више није летела. Поред изгубљених авиона у ваздуху, два авиона МиГ-29 и један авион МиГ-29УБ двосед уништена су на земљи у армиранобетонским склоништима, за која се мислило да пружају потребну заштиту од удара из ваздуха. У току НАТО агресије оборено је 7 авиона МиГ-29, док су на земљи уништена или оштећена још 3 МиГ-29. Поред тога на земљи је уништено 36 авиона МиГ-21, 43 ловца-бомбардера Орао и Гaleb Г-4, 26 школских авиона Гaleb Г-2, Г-4 и Утва 75, 7 транспортних авиона и 13 хеликоптера (Dimitrijević i Draganić 2010, 371).

Прве ноћи је бомбардовано шест мирнодопских положаја ракетних јединица ПВО: Младеновац, Јаково, Панчево, Смедерево,

Батајница и Лађевци. Средства и техника нису у потпуности били расељени, па је авијација НАТО у Јакову, Сремчици и Панчеву уништила 120 ракета В-601п за ракетни систем НЕВА (Dimitrijević i Draganić 2010, 143–146). На напад авијације НАТО снага први је одговорио 7. ракетни дивизион 250. рбр ПВО са положаја код Младеновца, што је охрабрило и остале јединице да се укључе у борбу. У почетном периоду напада НАТО бомбардери су дејствовали по мирнодопским ракетним положајима јединица ПВО и складиштима, и том приликом прелетали јединице које су биле у борбеном раду. Користећи такву ситуацију 3. ракетни дивизион 250. ракетне бригаде ПВО под командом потпуковника Золтана Даније оборио је, 27. марта, бомбардер Ф-117 (Dimitrijević i Draganić 2007, 101). Наредних дана НАТО је појачао напоре да неутралише југословенску ПВО. У ту сврху ангажоване су посебне ударне групе познате као *SEAD* групе. Оне су имале задатак да открију, ометају и уништавају радаре и ракетне системе ПВО. Сваки откривени радарски или ракетни систем одмах су гађали противрадарским ракетама. На овај начин су откривени и гађани положаји 250. ракетне бригаде ПВО у Смедереву, Обреновцу, Петровчићу и Угриновцима. У циљу заштите људи и технике јединице ПВО су примењивале чест маневар и рад са једног положаја не дужи од 2 до 3 сата. Искуство је показало да је и мала промена положаја, од 1 до 2 километра, била довољна да се избегну губици. Уочено је да је непријатељ често дејствовао по претходном радарском положају, са ког је извршен борбени рад. Противрадарске ракете НАТО често су погађале лажне радарске и ракетне положаје, које су југословенски инжињери и војници вешто израђивали и постављали.

НАТО авијација је временом повећала број авио полетања и појачала интензитет бомбардовања. До јуна 1999. године, НАТО је у операцији бомбардовања СР Југославије, повећао број авиона на 1031 (Dimitrijević i Draganić 2010, 111). Поред војних гађани су и цивилни циљеви на целој територији СР Југославије. У Новом Саду су срушена оба моста на Дунаву, а погођени су мостови на Великој Морави код Варварина и на Јужној Морави у Грделичкој клисури. У Београду су НАТО бомбардери гађали кинеску амбасаду и топлану на Новом Београду, као и ТВ торањ на Авали, један од симбола града. У ноћи 22. на 23. априла погођена је зграда Радио телевизије Србије. Том приликом је погинуло 16 радника РТС-а, а 16 је повређено (Ristić 1999). На мети НАТО авијације биле су

и стамбене четврти у Нишу, Приштини, Сурдулици, Алексинцу, Ћуприји и Батајници. Бомбардована су индустријска постројења у Крагујевцу, Ваљеву, Панчеву, Новом Саду, Бору и Лучанима. Трафо станице и далеководна мрежа гађани су графитним бомбама, услед чега је велики број грађана неко време остао без електричне енергије. Припадници југословенске ПВО су, уз велико пожртвовање, водили борбу против НАТО авијације све до краја рата. Припадници 3. ракетног дивизиона 250. ракетне бригаде ПВО оборили су 2. маја изнад Цера, амерички ловачки авион Ф-16. НАТО авијација је 22. маја открила положај 5. ракетног дивизиона 250. рбр ПВО на положају у рејону села Гунцати и уништила сва борбена средства и технику. Од дејства НАТО авијације по положају 310. самоходног ракетног пука ПВО КубМ у Омољници код Панчева, 1. јуна, погинуло је пет старешина и војника. Међу погинулима је био и генерал Љубиша Величковић ранији командант РВ и ПВО (Savezna vlada Republike Jugoslavije 2000, 107). До краја НАТО агресије на СР Југославију из употребе је избачено 7 ракетних дивизиона за противваздушно дејство система НЕВА и 7 ракетних батерија за противваздушно дејство система КубМ. У току НАТО агресије 250. ракетна бригада и 450. ракетни пук извршили су укупно 50 дејстава и том приликом лансирали 93 противавионске ракете. Уништена су 2 непријатељска авиона, а 17 је оштећено. Јединице наоружане ракетним системом ПВО КубМ дејствовале су 47 пута и лансирале 70 противавионских ракета. Према проценама, оштећено је 13 НАТО авиона, 2 хеликоптера и 2 беспилотне летелице. У борби против надмоћнијег противника погинуло је 39 припадника РВ и ПВО, 110 је рањено, а седам је повређено.

## **ХЕРОЈСКА БОРБА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ВОЈНИКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

Копнена војска је такође била изложена удару НАТО авијације, а нарочито јединице Приштинског корпуса у чијем саставу су били: 15. оклопна бригада (Приштина), 243. механизована бригада (Урошевац), 125. моторизована бригада (Косовска Митровица), 549. моторизована бригада (Призрен), 52. артиљеријско ракетна бригада ПВО (Ђаковица), 52. мешовита артиљеријска бригада (Гњилане), 58. лака пешадијска бригада (Лепосавић), 354. пешадијска бригада (Куршумлија) и 159. инжињеријски пук (Прокупље). Три крстареће ракете *Tomahawk*,

погодиле су 24. марта командно место 3. армије у Куршумлији. Том приликом погинуло је 11 старешина и војника 354. пешадијске бригаде, а 24 су рањена. Када се увидело да НАТО снаге дејствују по војним објектима на целој територији СР Југославије, наређено је расељавање касарни. Јединице југословенске војске, које то раније нису учиниле, почеле су да напуштају касарне и мирнодопске локације. Једновременно је вршено расељавање складишта ратних материјалних резерви (РМР) и других материјалних средстава. Највећи део РМР смештен је у одговарајуће објекте у ближој и или даљој околини касарни (магацини, хале, шлепери, резервоари, покретни вагони и вагони цистерне). Извршена је мобилизација резервног састава војске и полиције, тако да је бројно стање Војске Југославије нарасло на око 300.000 војника. Као појачање Приштинском корпусу на Косово и Метохију су упућене 7. пешадијска бригада из Крушевца, 37. моторизована бригада из Рашке, 175. пешадијска бригада из Лесковца, 252. оклопна бригада из Краљева и батаљон 211. оклопне бригаде из Ниша. Маршевање је извођено у условима превласти НАТО снага у ваздушном простору, због чега је извођено ноћу, по групама и етапама. Тенкови и оклопни транспортери 252. оклопне бригаде возом су транспортовани из Краљева до Косовске Митровице. Пристигле јединице заузеле су распоред у другом борбеном ешелону, док су на граници са Републиком Албанијом биле јединице Приштинског корпуса. У трећој борбеној линији у рејону Подујева размештен је батаљон 211. оклопна бригада, са задатком да по потреби организује противдесантну борбу. Почетком априла 1999. године под командом генерала Владимира Лазаревића на Косову и Метохији било је 75.000 војника, 15.000 припадника МУП-а и 10.000 припадника Војно-територијалних одреда (Stojimirović 2008, 203).

Албански терористи су, за време НАТО бомбардовања, током дана обично мировали, да би увече излазили из својих скровишта и постављали противтенковске мине на путевима и ватром из пешадијског наоружања узнемиравали југословенске снаге. Команданти терористичке ОВК су имали директну комуникацију са НАТО снагама и од њих су, у критичним ситуацијама, тражили и добијали ваздушну подршку. Када су припадници 37. моторизоване бригаде, 8. априла 1999. године у рејону села Горње Обриње у Дреници, окружили штаб терористичких снага ОВК, појавили су се авиони НАТО који су бомбардовали њихове положаје. Том приликом погинуло је 8 војника 37. моторизоване бригаде, 20 је

рањено, а уништена су два тенка Т-55, возило пинцгауер и цистерна са горивом. НАТО авијација је ограничавала покрет и употребу крупнијих састава југословенске војске, тако да су дејства најчешће изводиле борбене групе наоружане противавионским топовима 30/2 mm прагама, оклопним борбеним возилима и минобацачима. Тежа борбена средства, тенкови и самоходне хаубице, коришћена су искључиво ноћу и у условима смањене видљивости. Одмах након завршетка акције војници би вршили маскирање тенкова, а помоћу грана брисана је прашина да се не би открили трагови гусеница. НАТО авијација је дејствовала плански са намером да изолује бојиште и спречи довођење нових снага југословенске војске на Косово и Метохију. Највећу опасност представљали су јуришни авиони А-10, који су нападали маршевске колоне југословенске војске, а у појединим случајевима и појединачна моторна возила. Тако је 14. априла 1999. године у рејону села Волујак јуришни авион А-10 извео напад на борбено возило пешадије, које је било у пратњи аутобуса са добровољцима. У овом нападу погинуло је 5 војника 52. батаљона војне полиције (Pavković 2018, 331).

Снабдевање јединица југословенске војске на Косову и Метохији одвијало се у конвојима, који су полазили из Приштине, из Команде 202. позадинске базе. Испред конвоја и на њиховом зачељу ишла су борбена возила и војна полиција. За превоз су коришћени камиони и шлепери који су довозили муницију, гориво, резервне делове, санитарски материјал, одећу, обућу и храну. Санитетском обезбеђењу на Косову и Метохији посвећена је нарочита пажња. Издвајањем кадрова из Војне болнице у Нишу, формиране су три истурене хируршке екипе, које су радиле у Приштини, Ђаковици и Косовској Митровици. На тај начин је рањеним војницима у најкраћем року пружена адекватна медицинска и хируршка помоћ. Истурене хируршке екипе су током НАТО агресије збринуле 1.066 рањених и повређених војника.

Терористи тзв. Ослободилачке војске Косова планирали су да изведу напад из Албаније, правцем Тропоја – Јуник – Дечане, пресеку комуникацију Ђаковица – Призрен и продру у дубину Косова и Метохије. Користећи слабу видљивост, кишовито и магловито време, терористи су прикривено пришли до саме граничне линије. У раним јутарњим сатима 9. априла 1999. године отпочело је дејство артиљерије по положајима југословенских граничара у рејону карауле Морина и Кошаре. У 6:00 часова отпочео је пешадијски

напад на положаје 53. граничног батаљона у рејону карауле Кошаре. У нападу је учествовало око 1.500 терориста, уз подршку јединица регуларне војске Републике Албаније. Главне снаге за напад биле су ешалониране на правцу карауле Кошаре, а помоћне према караули Морина (Pavković i Antić 2024, 57).

Око 120 граничара на караули Кошаре били су распоређени на положајима за одбрану у зони од око седам километара, подељени у пет борбених група, од којих је свака имала од 15 до 20 војника. Војници су, поред личног наоружања, имали и митраљезе, ручне ракетне бацаче, снајперске пушке и минобацаче 60 mm. Положаји су били утврђени, са заклонима који су били повезани рововима. Иза положаја била су израђена склоништа, за смештај, одмор и заштиту људства, до којих су војници долазили саобраћајницама. И поред снажног отпора граничара, терористи су овладали доминантним објектом Раса е Кошарес, који се налази 250 метара у дубини територије СР Југославије. Одмах након заузимања овог објекта терористи су на његовом врху поставили минобацаче, бестрзајне топове и противавионске топове, што им је пружало повољне услове за наставак борби. У нападу терориста на караулу Кошаре 9. априла погинула су два војника 53. граничног батаљона. Граничари су примили први и најтежи удар и створили услове за увођење у борбу осталих јединица Приштинског корпуса. У помоћ граничарима на караули Кошаре, прва је стигла чета из састава 5. батаљона војне полиције.

У противнападу југословенске војске, који је организован на брзу руку, 11. априла, погинуло је седам војника 53. граничног батаљона и један војник 5. батаљона војне полиције. Пуковник Драган Живановић командант 125. моторизоване бригаде, који је руководио операцијом, нашао се пред дилемом, да ли да прихвати борбу на брдско планинском, пошумљеном земљишту у неповољним условима на задњем нагибу, или да пусти терористе у Метохију где би до изражаја дошла предност у наоружању југословенске војске. Ипак, због апсолутне превласти НАТО снага у ваздуху, одлучено је да се прихвати борба у неповољним условима на задњем нагибу и противнападом пешадије поврате изгубљени положаји. Затим се приступило припремама за извођење новог напада, са циљем да се овлада рејоном карауле Кошаре. За противнапад су груписане снаге 2. батаљона 125. моторизоване бригаде и одред специјалних снага, у који су ушли делови 72. специјалне бригаде, 63. падобранске

бригаде, 52. батаљона војне полиције и мањи број добровољаца. Снаге за напад биле су подељене у две колоне, од којих је главна наступала према објекту Раса е Кошарес, а помоћна ка Маја Глави. У силовитом нападу који је изведен 14. априла заузети су положаји испред предњег краја одбране противника. Том приликом погинули су капетан Крунослав Иванковић, потпоручник Предраг Леовац и десет војника (Mutavdžić 2020, 47). Даље напредовање југословенске војске било је отежано чињеницом да се непријатељ добро утврдио на доминантним положајима, који су били погодни за одбрану. У поновљеном нападу 16. априла погинуло је 15 војника 125. моторизоване бригаде. У наставку борби, пуковник Живановић је усмерио напад на део граничног одсека који је био непосредан, како би пренео борбу на територију Републике Албаније. Снаге под његовом командом успеле су 10. маја да овладају објектом Мрчај и Маја Зез на Јуничким планинама (т.т. 2250), што је омогућило да се стабилизује фронт у рејону карауле Кошаре. Међутим, НАТО авијација је 11. маја 1999. године бомбардовала положаје југословенске војске на објекту Маја Зез и том приликом је погинуло 17, а рањено 60 војника 125. моторизоване бригаде. У наставку борби, инжињеријске јединице југословенске војске извршиле су минирање свих стаза, које са територије Републике Албаније воде у дубину територије Косова и Метохије. Интензитет борби је након тога опао, а линија фронта се није померала све до потписивања Кумановског споразума. У бици на Кошарама, старешине и војници Војске Југославије, исказани су велико пожртвовање и хероизам. Током 67 дана непрекидних борби, у ширем рејону карауле Кошаре, од дејства албанских терориста и НАТО авијације погинуло је 108 припадника Војске Југославије. Рат на Косову и Метохији завршен је потписивањем Војнотехничког споразума у Куманову 9. јуна 1999. године, а дан касније усвојена је резолуција 1244 у Савету безбедности Уједињених нација. У борбама са терористима на Косову и Метохији 1998. године и током агресији НАТО на СР Југославију 1999. године, живот су изгубила 663 припадника Војске Југославије. Од укупног броја погинулих војника 35 одсто је непосредно страдало од дејства НАТО авијације.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Bošković, Rajica. 2014. „Borbena dejstva 1999. godine – iskustva herojske 126. br VOJIN.” U *Sto godina srpskog vojnog vazduhoplovstva*, ur. Dragana Marković, 441–456. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Dimitrijević, B. Bojan, i Jovica Draganić. 2010. *Vazdušni rat nad Srbijom 1999. godine*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Dimitrijević, B. Bojan, i Jovica Draganić. 2007. *250. raketna brigada PVO*. Beograd: 250. raketna brigada PVO.
- Domazetović, Ljubomir. 2008. „Kvantifikacija uzroka i posledica nastanka i razvoja krize na Kosmetu (1998. do rata 1999. godine).” U *Agresija NATO uzroci, karakter i posledice krize na Kosovu i Metohiji*, ur. Spasoje Smiljanić i dr, 11–26. Beograd: Klub generala i admirala Vojske Srbije, Beoknjiga.
- Janićević, Bogoljub. 2021. *Račak potpuna istina*. Niš: Medivest KT.
- Janković Tiosav. 2014. „Podvizi ARJ za PVD u nedavnim oružanim sukobima.” U *Sto godina srpskog vojnog vazduhoplovstva*, ur. Dragana Marković, 429–440. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Konjikovac, Stojan. 2022. *Prizrenska brigada 1998–1999. Sećanja na herojsku 549. motorizovanu brigadu*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Marković, Dragana, prir. 2018. *Prištinski korpus. Svedočenja ratnih komandanata 1998–1999*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Mutavdžić, Radenko, prir. 2020. *Bitka na Košarama. Sećanja učesnika 1999*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Pavković, Nebojša. 2018. *Treća armija sedamdeset osam dana u zagrljaju „milosrdnog anđela”. Ratni dnevnik komandanta Treće armije Vojske Jugoslavije, mart, april, maj, jun 1999*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Pavković, Nebojša i Boško Antić. 2024. *Košare i Paštrik srpski Termopili*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Ristić, Slađana. 1999. „Istina je naše oružje”. *Vojska, ratno izdanje*. 26. април: 22.
- Savezna vlada Savezne Republike Jugoslavije. 2000. *Junaci otadžbine, spomen knjiga*. Beograd: Savezna vlada.

Stojimirović, Ljubiša. 2008. „Izmeštanje snaga Vojske Jugoslavije, dolazak snaga KFOR-a i teror na Kosmetu.” *U Agresija NATO uzroci, karakter i posledice krize na Kosovu i Metohiji*, ur. Radovan Tomanović, 199–206. Beograd: Klub admirala i generala Vojske Srbije.

**Slobodan Đukić\***

*Military Academy, University of Defence, Belgrade*

## **THE YUGOSLAV ARMY IN THE CONFRONTATION WITH THE NATO AGGRESSION OF 1999\*\***

### **Resume**

The political crisis in Kosovo and Metohija, which escalated into an armed conflict between Albanian terrorists and the police forces of the Republic of Serbia, ultimately led to NATO's military aggression against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999. Over the course of 78 days, the Yugoslav Army endured sustained attacks from NATO air forces as well as incursions by Albanian terrorists in Kosovo and Metohija. In the face of a numerically and technologically superior adversary, the Yugoslav Army sought to preserve its personnel and combat assets. Consequently, MiG-29 aircraft were dispersed across multiple airbases, while air defense missile units adopted a scattered combat formation and operated with a reduced engagement of personnel and equipment to minimize losses. Despite its numerical and technological disadvantage, the Yugoslav Army's Air Defense Corps offered resolute resistance to NATO aviation. Units of the Priština Corps were subjected to intensive NATO airstrikes, as well as assaults by terrorist forces within Kosovo and Metohija. NATO air power significantly restricted the movement and deployment of larger formations within the Priština Corps, forcing them to rely primarily on smaller combat groups equipped with 30/2 mm twin-barreled anti-aircraft cannons (Praga), BRDM armored reconnaissance vehicles, and mortars. Heavier combat assets

---

\* E-mail address: slobodan.djukic@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-8501-7180.

\*\* A shorter version of this paper was presented in the form of an oral presentation entitled "NATO Bombing of the Federal Republic of Yugoslavia in 1999" at the scientific conference of national importance "Košare - 25 Years Later", held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies.

were employed exclusively under the cover of darkness and in conditions of reduced visibility. Upon completion of combat operations, soldiers would immediately camouflage their tanks to prevent aerial reconnaissance from detecting traces left by their tracks. On April 9, 1999, an assault was launched from the territory of the Republic of Albania against the border outpost at Košare, which terrorist forces managed to overrun during the day. Fighting under extremely challenging conditions on mountainous and forested terrain, Yugoslav Army units—demonstrating extraordinary dedication and self-sacrifice—halted the terrorists' advance and prevented their deeper penetration into Kosovo and Metohija. NATO aviation played a decisive role in shaping the course of the Battle at Košare, with airstrikes accounting for one-third of all casualties suffered by the Priština Corps. Through its determined and courageous defense, the Yugoslav Army secured an end to NATO's military aggression against the Federal Republic of Yugoslavia on June 9, 1999, with the signing of the Military-Technical Agreement in Kumanovo and the subsequent adoption of United Nations Security Council Resolution 1244.

**Keywords:** Yugoslav Army, NATO Aggression, Kosovo and Metohija, Košare

---

\* Овај рад је примљен 10. марта 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. маја 2025. године.



УДК 355.422(497.115)"1999"

DOI: 10.5937/pr84-58629

Монографска студија

Политичка ревија

2/2025.

Vol. 84

стр. 87-132

**Сања Шуљагић\***

*Институт за политичке студије, Београд*

## **ИСТОРИЈСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ БИТКЕ НА КОШАРАМА 1999. ГОДИНЕ\*\***

### **Сажетак**

У овом научном раду аутор излаже историјске и геополитичке факторе који су утицали на извршење агресије НАТО савеза на Савезну Републику Југославију (Србију и Црну Гору) у пролеће 1999. године, као и свеукупно историјско значење борбе за одбрану Косова и Метохије за српски народ. Предмет истраживања су историјске и геополитичке околности пре, током и после агресије НАТО на СРЈ, са посебним освртом на Војно-технички споразум у Куманову, односно такозвани *Кумановски споразум* потписан 9. јуна 1999. године између представника СРЈ и РС и представника Међународних безбедносних снага под окриљем УН – КФОР на војном аеродрому код Куманова. У чланку је затим аналитичко-синтетичком и компаративном методом изложена анализа политичких и економских околности у Србији након битке на Кошарама, као и последице те битке за њене учеснике у редовима војске СРЈ, касније војске Србије. Циљ истраживања је спознавање утицаја битке на Кошарама на (дис) континуитет идентитета српског народа и државе на

\* Имејл адреса: sanja.suljagic@ips.ac.rs; ORCID: 0009-0008-9295-5408.

\*\* Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије. Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

преласку из 20. у 21. век. Резултати истраживања показују да начин на који су се представници српских државних институција, уметници, политиколози, а поготово политикастери и српски народ у целини односили према сећању на битку на Кошарама изражава велики значај битке на Кошарама за континуитет идентитета српског народа и државе у будућности.

**Кључне речи:** Косово и Метохија, агресија НАТО савеза на СРЈ, битка на Кошарама, Кумановски споразум

## УВОД

Двадесет и пет година након битака на Кошарама и Паштрику на граници српске покрајине Косово и Метохија са суседном Албанијом током агресије НАТО савеза на тадашњу Савезну Републику Југославију (СРЈ) 1999. године разазнају се димензије историјског и геополитичког значаја ових битака за српски народ и државу. Значај ових битака превазилази димензију класичног војног окршаја и одражава се на духовном, есхатолошком, културолошком, политичком, економском и осталим нивоима одређења идентитета српског народа и државе у првим деценијама 21. века и у свеукупном историјском трајању српског народа и државе. У том смислу потребно је аналитичко-синтетичком и компаративном методом приказати најпре историјске идеолошке и геополитичке узроке рата за Косово и Метохију током пролећа 1999. године, приказујући историјски значај Косова и Метохије за идентитетско одређивање и геополитичко позиционирање српског народа у темпорално-специјалном контексту његовог постојања на Балканском полуострву. Због изузетног геополитичког значаја Косова и Метохије по историју српског народа и историју цивилизација у целини, потребно је притом ослањати се на примарне историјске изворе и резултате археолошких истраживања који помажу да се на научно исправан начин прикаже и докаже историјска тапија српске државотворности на том подручју, а самим тим у том смислу да се образложи свеукупан историјски значај Битке на Кошарама 1999. године.

Затим је потребно да се прикажу ратни услови у којима је вођена битка на Кошарама током агресије НАТО на СРЈ 1999. године,

те да се пронађе повезаност Битке на Кошарама са потписивањем војнотехничког *Кумановског споразума* јуна 1999. године, чијим потписивањем су ратна дејства на територији СРЈ била званично окончана.

## ИСТОРИЈСКИ ЗНАЧАЈ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ЗА СРПСКИ НАРОД

Простор Старе Србије, односно данашњег Косова и Метохије, који су војници СРЈ 1999. године бранили од страног агресора у биткама на Кошарама и Паштрику и осталим ратиштима на Косову и Метохији, означава средишњи део и стуб српског националног и културног идентитета због српског културног блага, историјског и геостратешког значаја по српски народ и природних и културних богатстава на његовом територију. Ту чињеницу су признавали и бројни домаћи и светски историчари, картографи, археолози, путописци, политичари и војни стратежи кроз историју. У античко доба подручје Старе Србије је било називано „Дарданијом”, „Мезијом-Дакијом-Сарматијом”, „Далмацијом” или „Трибалијом” на Балканском полуострву, а утицајни британски археолог Артур Џон Еванс (*Arthur John Evans*) је у својим научним радовима изједначавао античку „римску Далмацију” са „Старом Србијом” (Evans 1883, 3–5; Tafel 1839, 142; Ede 1918, 105). Још од времена старог Римског царства антички историчари и географи су због геополитичког значаја Балканског полуострва означавали линију на којој су се налазила насеља Сисак (Siscia), Сремска Митровица (Sirmium), Београд (Singidunum) и Ниш (Naissus) називом „Вериге света” (*Catena Mundi*) и због геоекономског значаја тог подручја су стари Римљани покушавали да својим војним трупима заузму и контролишу то подручје (Syme and Birley 2000, 206; Vemić and Lović 2019, 27–28).

Гледано из контекста историјског дугог трајања, од времена старог Римског царства до времена битке на Кошарама за време НАТО агресије на СРЈ 1999. године, напади западних војних трупа на подручје Србије су често долазили из правца данашње Албаније (Van Tricht 2011, 185–186; Lala 2008, 28–29, 108). Подручје Старе Србије, односно Косова и Метохије, било је значајно као раскршће путева од Јадранског, Јонског и Белог (Егејског) мора преко вардарско-моравског пута према реци Дунав и Црном мору, којим су се даље превозили трговачки производи преко европског

и азијског континента. Геоекономског значаја овог подручја су били свесни и владари из српских преднемањихких династија и династије Немањића. Тако су владари из династије Немањића градили цркве на темељима ранохришћанских цркава и своје дворце на темељима палата владара из српских преднемањихких династија Свевладовића и Дрвановића (Дрвенаровића) у Штимљу код данашњег Урошевца, Паунима, Сврчину и Неродимљу на подручју Косова и Метохије, одакле је слив локалних река истицао према околним морима (Čirković 1989, 83; Čemerikić 2003, 55–56; Arsenović 2008, 373; Granić 1925, 119–133; Janković 1977; Janković 1998; Janković 2007, 140–141, 169, 218; Janković 2013). Значај повезаности периода владавине српских династија Свевладовића, Дрвенаровића и Немањића у Старој Србији занемарен је у данашњем образовном програму и јавном животу у Србији, иако је сачуван у традиционалним народним српским песмама о „цару Стефану Немањи из лозе Дрвенара” која је у античко доба владала са некадашње „Цар планине” (данашње Шар планине) на подручју некадашње Старе Србије (Tomović 2003, 11–18; Arsenović 2008, 373).

Због историјског значаја тог подручја српски краљ Петар Константин Бодин и цар Стефан Душан Немањић су у периодима своје владавине изабрали Призрен за престоницу српске државе (Tomović 2003, 11–18; Arsenović 2008, 373; Čemerikić 2003, 55–56). Постоје чак историјске, топонимске и археолошке смернице да су краљ Петар Константин Бодин и цар Стефан Душан Немањић изабрали Призрен за престоницу српске државе и због Призрена као могућег места сусретања и укрштања власти краља Селимира Свевладовића Дрванића и његових потомака са породичном лозом илирско-ромејског цара Управде Јустинијана. У традиционалним народним песмама у Старој Србији био је опеван Стефан Немања „од србских цара лозе Дрвенара”, из „питомог Драча у крај море из његове дедовине Зете” (Milojević 1869; Arsenović 2008). Како су теолог и историчар Андрија Качић-Миошић и историчар Милош Милојевић, као и различити словенски и латински аутори забележили, „Срби-Словени” су од 492. године владали Скадром, а њихов владар Селимир је од 526. године владао Далмацијом<sup>1</sup>. Према латинским

---

<sup>1</sup> Константин Философ је за деспота Стефана тврдио да је био из српске земље „Далмације Дакије” (Константин Филозоф 1989, 77). Према Артуру Џону Евансу, римска Далмација може да се изједначи са такозваном Дарданијом и касније са Старој Србијом (Evans, 1883, 3–5).

изворима браћа тог краља Селимира су били владари Лех, Чех и Рус, који су у то време владали Пољском, Боемијом (Чешком) и Русијом (Ribetti 1710, 709). Милојевићево објашњење да је једна група северних племена („словенотских” или „гетских”, како се често спомињу у различитим светским изворима) „дошла у помоћ својој браћи и стигла све до Драча борећи се против Римљана и Авара”, подудара се са списом *De administratio imperio* (О управљању царством) цара-хроничара Константина VII Порфирогенита (Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος) и са историјском хроником *Gesta regum Sclavorum* (Летопис Попа Дукљанина) (Živković 2009, 86). У ширем историјском смислу значаја Косова и Метохије за српски народ важна је чињеница да су, називајући Србе „Илирима”, „Дарданима”, „Далматима”, „Србима Трибалима”, „Сарматима”, „Трачанима” и „Србима Дукљанима”, многи светски извори и српска средњовековна житија описали да је краљ Селимир оженио тетку Ладу цара Управде Јустинијана и да су немањићи владари били потомци римско-словенских царева Филипа „Арабљанина”, Константина Великог, Ликинија и Управде Јустинијана (Konstantin Filozof 1989, 81–82; Stojanović 1927; Stojanović 1929; York 1972).<sup>2</sup> Наследници из те династије су били српски краљ Бело Павлимир и његов син Прелимир који су „владали у Требињу и Скадру” и, према археолошким истраживањима, касноантичка насеља Косова и Метохије, раносредњовековни град на Бранигу крај Ваљева или Чаславов град крај Малог Зворника, су само неки од доказа континуитета династије Свевладовића-Дрванића са династијом Немањића (Janković 2015; Subašić 2015; Subašić 2017). Тако и реченица из *Житија Светог Симеона* о томе да је Стефан Немања у 12. и 13. веку „обновио своје отечество”, када је обновио цркву Пресвете Богородице у Топлици у Куршумлији, манастир Жича и цркве на Косову и Метохији и осталим српском подручјима” у, према археологу Ђорђу Јанковићу, „стилу црквене и архитектонске школе из доба династије Дрванића од шестог до осмог века”, потврђује традиционалне народне песме из Старе Србије о пореклу владара Стефана Немање од царске династије Дрванића (Janković 2015; Janković 2016). Уз наводе о „враћању отечества” Стефана Немање од Константинопољског царства у житијима које су писали Свети Сава и Стефан Првовенчани Немањић, такође постоје и наводи

<sup>2</sup> Према Енциклопедији Британика (*The Encyclopaedia Britannica* 25 1911, 229), Анти, Словени и Венеди, раније називани и Спори, могу да се идентификују са Србима.

да је један од владара из преднемањићке династије краљ Стефан Војислав „примио старешинство у земљи отаца својих које су до тада биле под грчком влашћу” (Stefan Prvovenčani 40–44; Janković 2015, 250; Vukićević 1911, 2).

Када су голобради српски војници бранили границу Републике Србије у подручју карауле Кошаре у пролеће 1999. године, они су се налазили у близини неких од најзначајнијих светиња српске историје и културе са обе стране данашње српско-албанске границе. Према *Летопису попа Дукљанина*, у близини Скадра на обали реке Бојане у данашњој Албанији, у манастиру посвећеном светим мученицима Срђу и Вакху<sup>3</sup> били су сахрањивани неки од најзначајнијих српских владара као што су били Стефан Михајло и његов син Петар Константин Бодин, који је за свог живота столовао у Призрену на Косову и Метохији, као и Свети краљ Јован Владимир (постоје и извори да је Свети краљ Јован Владимир био сахрањен са супругом Косаром у цркви Пресвете Богородице Крајинске<sup>4</sup>) и Добросав (Radulović 1939, 4; Kunčar 2009, 160–181).

Такође, у смислу значаја орођавања династија цара Јустинијана и краља Селимира и Косова и Метохије значајан је, али не и довољно истражен, један податак из Прокопијевог *Житија Јустинијановог* у вези са родним местом цара Јустинијана („Бедеријана крај Тауризијума”), као и са његовим подизањем Прве Јустинијане, а потом на данашњем Косову и Метохији и Друге Јустинијане и Јустинополиса у Липљану. Ђорђе Јанковић је сматрао да би Тауризијум могао да буде Призрен, односно античка Theranda, што је био грчки назив за Призрен и позвао је историчаре и археологе да наставе истраживања на подручју од Призрена и Липљана до Лебана како би се сазнало да ли је заправо на том подручју лоцирано родно места цара Управде Јустинијана (Mitić 2020, 236–274). Тврдња Ђорђа Јанковића да би у околини Призрена на Косову и Метохији могло да буде родно место цара Управде Јустинијана оставља могућност за претпоставку да су краљ Петар-Константин Бодин и цар Душан Немањић изабрали Призрен за престонице својих држава, између осталог, и због великог историјског значаја Призрена за српски

<sup>3</sup> О значају манастира Светих мученика Срђа и Вакха, чије су рушевине данас у опасности од плавења од реке Бојане крај Скадра, говори чињеница да су кроз историју тај манастир обнављали српски краљеви и краљице и да се у његовој околини налазио трг Свети Срђ на којем је редовно била обављана трговина (Sindik i Tomović 1996, 171–172).

<sup>4</sup> О томе видети опширније у Janković 2007, 85–87; Janković 2015, 87, 215, 319–320.

народ. О повезаности цара Управде Јустинијана са подручјем Старе Србије говори такође и податак да је агент аустријског двора у Србији филолог Вук Караџић током 19. века својом реформом традиционалног српског писма и језика избацио из употребе многа српска традиционална слова, као што су, на пример, „Ѓ, Љ, Оу” или „Ју”, којима су, како сведоче артефакти из доба цара Јустинијана и стари српски буквари, писали Срби и Управда Јустинијан и која су делили Срби, Руси и Грци све до такозване „амстердамске” реформе традиционалног руског писма и језика у време цара Петра „Великог” (*Пётр Великий*) почетком 18. века и све до реформе Вука Караџића 1847. године у Србији (Šuljagić 2012a, 348; Šuljagić 2012b, 332–333, 341, 335; Šuljagić 2020, 361–366; Šuljagić 2025, 170–171).

О древности српског идентитета у Старој Србији сведочио је, између осталог, и стари српски календар који су употребљавали древни Срби „Трибали”, „најстарији народ на свету”, како их је описивао источноромејски историчар Лаоник Халкокондил (*Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης*) (*Chalcocondylae* 1650). Стари српски календар се спомиње у српским народним песмама са територије Косова и Метохије, које су компилирали Драган Јацановић, Аљоша Арсеновић, Милош Милојевић, Владимир Бован и остали антрополози, етнолози, теолози и историчари (Šuljagić 2023, 61–62). Као што је било приметно у случају натписа на цркви Пресвете Богородице Огидитрије у Муштушту код Призрена, пре него што су шиптарски сепаратисти покушали да униште ту цркву у јуну 1999. године, на натписима у црквама у подручју околине Призрена записивали су се датуми према древном српском (словенском, трачком) календару, према којем се време рачунало од времена почетка обнове људске цивилизације након Великог потопа записаног у *Старом Завету* (Biblija 2017, „Knjiga postanja” 6.13–20; Tomović 1974, 48; Ivanović 1984, 8–9; Srbija Danas 2014; Šuljagić 2020; Šuljagić 2023, 32).

О хришћанском идентитету Срба Трибала сведоче посланице Светог Павла у *Новом завету* и остали примарни извори и артефакти из времена старог Римског царства, према којима су први хришћански апостоли лично покрштавали локални народ у тадашњем „Илирику”, „Македонији” и „Далмацији” на Балканском полуострву (Biblija 2017. Tim. 4. 10; Rim. 15.19; Stojanović 1927, 46; 53; 194; Milanović 2008, 209–273; Šuljagić 2023, 32). Према античком географу и историчару Птоломеју (Πτολεμαῖος), још у 2. веку је „постојао град Пећ”, а у средњем веку је источноромејски цар-историчар Јован VI Кантакузин

(*Ιωάννης Ἀγγελος Παλαιολόγος Καντακουζηνός*) у својој историјској хроници архиепископа Пећи називао „архиепископом Грка и Трибала” (Assemani 1755, 38; Šuljagić 2023, 62). Артур Џон Еванс је описао подручје Старе Србије, односно данашњег Косова и Метохије као територију „са бањом Бањска и рудницима Ново Брдо, Трепча и Звечани, са оближњом ’планином пуном руда’ Копаоником и повезану са територијом Рашке са важним древним црквама Светог Петра и Павла, Ђурђеви стубови и Сопоћани” (Evans 1883).

О древности и континуитету српског народа на подручју Косова и Метохије, којег су 1999. године бранили официри и војници тадашње СРЈ, сведочи такође и чињеница да је, према средњовековним *Дечанским хрисовуљама* краља Уроша и цара Душана Немањића из 14. века, као и према осталим средњовековним српским и међународним повељама које су потврдили резултати каснијих археолошких истраживања, подручје Косова и Метохије било правно наслеђена територија Српске православне цркве и српске државе на територији на којој су Срби живели у 6. веку у доба цара Управе Јустинијана и у периоду јурисдикције Пећке патријаршије и Охридске архиепископије (Sveti Sava 1986; Dečanske hrisovulje 1880; Granić 1925; Janković 2007, 140–141; 169; 218; Šuljagić 2023, 69–70). Српска православна црква је била круцијална институција која је српском народу омогућила опстанак и одржавање националног идентитета и у вековима када су Срби живели под туђинском влашћу (Šuljagić 2011, 221).

Осим српског духовног и материјалног културног блага као што су биле престонице српских царева и краљева и Пећка Патријаршија Српске Православне Цркве, на Косову и Метохији се налазе и за историју српског народа значајни манастири као Високи Дечани и манастир Светих Архангела Михаила и Гаврила крај Призрена. Манастир Светих Архангела Михаила и Гаврила је у 14. веку подигао цар Душан Немањић по угледу на свог претка краља Милутина Немањића, који је у доба своје владавине подигао у Јерусалиму, крај цркве Светог Христовог Гроба, манастир Светих Архангела Михаила и Гаврила након својих победа против Турака и Персијанаца у одбрани Анадолије и источног Медитерана (Vikipedija 2010).

Након чувене битке српске војске против турске војске на Косову Пољу 1389. године, вишевековном слављењу хришћанског *Новог Завета* међу српским народом и војском је било придодато и

слављење „Косовског завета”, односно слављење борбе тадашњег српског кнеза Лазара и његових витезова на челу са Милошем Обилићем за „крст часни и слободу златну” (Pavlović 2000, 164; Fejer 1835, 256; Fajfrić 2000; Nikolić 2010, 29–30).

О значају Косова и Метохије за српски народ и о високом степену економског развоја средњовековне Старе Србије говори и чињеница да је према Закону о рудницима, којег је 1412. године објавио син кнеза Лазара деспот Стефан Лазаревић, у познатом средњовековном рударском месту Ново Брдо на Косову и Метохији била установљена институцију управног, војног и судског војводе, да је војска деспота Стефана била позната по својим добро наоружаним витезовима „оклопницима” и да је тадашњи профит рударске производње у Србији био већи од петине укупне производње племенитих метала у Европи тог времена (Despotov zakon 1999; Katančević 2016, 231–232; Stanojlović, Gajić 1894, 216; 258–259; Nikolić 2010; Lemajić 2006).

За време владавине Османског турског царства на том простору, за српски народ и остале балканске православне народе заузимао се код турског султана руски цар Иван Четврти „Грозни” Васиљевич-Рурикович (*Иван IV Васиљевич*), као потомак српских и грчких династија Немањића и Палеолога, а ту генеалошку и културолошку везу су потврђивали владари из династија Немањића и Палеолога доделивши поједина имања у Старој Србији и у околини Солуна руском православном манастиру Свети Пантелејмон (Русик) са Свете Горе (Sveti Sava u Ruskom carskom letopisu 2012, 20–21; Grujić 1955, 59).

Због Великог Бечког рата (1683–1699), хиљаде српских породица су се одселиле из Старе Србије у правцу севера, након чега је због опадања броја закупаца рудника и квалификованих рудара замрла рударска производња у Старој Србији (Aleksić 2017, 205–206). У периоду после Другог српског устанка против Османске турске власти књаз Милош Обреновић је 1834. године ангажовао немачког краљевског управитеља рударства барона Аугуста фон Хердера (*August von Herder*) да помогне покретање рударства и од 1837. године надаље је у Србији почело отварање рудника (208–209). Агент Бечког двора и спроводитељ реформе традиционалног српског писма и језика у Србији, Вук Караџић, је постао заступник једне компаније из Велса заинтересоване за добијање концесије за рудник бакра у Србији, и затим су Британци показали интерес да добију и статус повлашћене нације у трговини тадашње Србије. Уз

то, присуство трансатлантских војних морнарица је било појачано у источном Медитерану након отварања Суецког канала 1869. године, у складу са плановима успостављања трговачког монопола Запада на подручју од Багдада до Индије и Далеког истока (Fairbank 1953; Endgdahl 1992). Судбину Старе Србије, односно Косова и Метохије је одредила чињеница да су, „како би се Русија онемогућила да преко Бугарске, Србије или Црне Горе добије утицај у том одређеном делу Балканског полуострва” европски, поготово аустријски и аустроугарски политичари и војни стратеzi, покренули идеју стварања „македонске државе” и аутономију Бугарске и Албаније, коју је аустријски генерал Фридрих Бек (*Friedrich Beck*) прогласио „аустроугарском сфером утицаја” (Hrabak 1979, 167–168; Toleva 2012, 28; Mitrović 2011, 66–75; Curtis 1993, 35–36; Šuljagić 2024, 96). Планови стварања таквих модерних балканских држава су се уклапали у дугорочне планове германских историчара и филолога Аугуста Шлајхера (*August Schleicher*) и Фридриха Вилхелма фон Тирша (*Friedrich Wilhelm von Tirsch*) да се хабсбуршко-баварска царства и њихове колоније у разним државним верзијама прошире до обала Црног, Јадранског и Егејског мора (Thiersch 1833; Vidmar 2009, 306–309).

Након Берлинског конгреса 1878. године направљена су три важна потеза која су утицала на покушаје поништавања српске државности на подручју Старе Србије – биле су спојене хабсбуршке и турске трупе у коридору на подручју данашње Рашке и формирана модерна држава Црна Гора, што је у геостратешком смислу удаљило модерну државу Србију од приступа Јадранском мору, док је 1881. године аустријски намесник у тадашњој Босни и Херцеговини Бенјамин Калај (*Kállay Béni*) запретио војном окупацијом Србије ако њени представници не потпишу *Тајну конвенцију* са представницима Аустријског двора 1881. године (Scheer 2013; Rastović 2012, 163–164, Kalabić 2009). Тај други потез је условио и вршење трећег кључног потеза као увода у поништавање српског идентитета на данашњем Косову и Метохији – у српски образовни систем је уведена ненаучна Калајева историографска теза да су се Срби доселили на Балканско полуострво тек у седмом веку (Šuljagić 2024, 95–96). Таква теза је дала залет стварању историографске тезе да су Шиптари (Албанци), а не Срби, били потомци аутохтоног народа „Илира” на Балканском полуострву, па тако и на подручју Старе Србије, иако је аустријски двор вековима у низу сматрао

Србе „наследницима древних Илира”, што је било потврђивано и у званичним документима аустријског двора (Illyrio-Serbica 1683-1715 (1723). 1745). Такви званични документи аустријског двора су се подударали са тврдњама источноромејског историчара Михаила Аталиотиса (*Μιχαήλ Ατταλειάτης*) из 11. века о доласку шиптарских војника под командом источноромејског стратега Георгија Манијака (*Γεώργιος Μανιάκης*) 1043. године са Сицилије на Балканско полуострво, као и са турским општим катастарским пописом становништва из 1455. године, према којима су у том периоду Срби чинили око 98% становништва на тадашњем подручју Косова и Метохије (Attaleiates 1853; Hadžibegić, Handžić, i Kovačević 1972; Gaćinović 2019, 331, 333).

У Балканским ратовима и у Првом светском рату српска војска је успостављала своју контролу над територијом Косова и Метохије (Cetinjski vjesnik 1912, 1; Pejčić 2013). Међутим, за време Балканских ратова због интереса спољне политике Хабсбуршке монархије и британског премијера Едварда Греја (*Edward Grey*), Србима је упркос њиховим победама било одузето право да поседују бившу престоницу српских владара из прошлости Скадар и луке на Јадранском мору на подручју данашње Албаније, као и да поврате неке територије из Старе Србије, и са таквом одлуком се у то време сложио и руски дипломата Сергеј Дмитријевич Сазонов (*Sergéy Dmitriyevich Sazónov*) (Rastović 2012, 163). Ипак, током Првог светског рата српској војсци су велику помоћ пружале руске трупе под командом тадашњег руског цара Николаја Другог (*Nikoláiy II Aleksándrovich*) и руског адмирала Михаила Михайловича Весјолкина (*Михаил Михайлович Весёлкин*), све до њиховог убиства од стране бољшевика, финансираних од стране западних финансијских и војних кругова, те затим оснивања Савеза Совјетских Социјалистичких Република (Štrandman 2009). Након изградње железничке пруге Берлин-Багдад у геоекономском смислу територија Србије је постала веома важна политичарима и банкарима из трансатлантских и европских држава, поготово британским политичарима (Lafan 1994). У том смислу, према писању политиколога и историчара Џона Фербанка (*John K. Fairbank*) (1953) и Вилијама Енгдала (*Frederick William Engdahl*) (1992) западни политичари су сматрали новостворене државе на Балканском полуострво „британским поседом” и искористили су Први светски рат да учврсте контролу над њима (Fairbank 1953; Endgdahl 1992). Томе је допринела сарадња утицајног српског политичара Николе

Пашића и његовог сина Радета Пашића са једним од идејних твораца краљевине Југославије и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, политичарем Робертом Ситоном Вотсоном (*Robert Seton-Watson*) и британским акционарским друштвом *Selection trust LTD* из Лондона, којем су Никола Пашић и Карађорђевићи дали право да истражује састав и количине сирових метала на територији данашњег Косова и Метохије (Tašković 2016; Bogojević 2024). Испоставило се да, док су природна богатства са те територије била препуштена на управљање Британцима и осталим странцима, у образовном програму и јавном дискурсу Краљевине Југославије било је поништавано сећање на древност српског идентитета на територији Старе Србије (Tašković 2016).

Учвршћивању британске политичке контроле над територијом Србије у 20. веку су даље допринеле дуго времена пажљиво планиране одлуке британских политичара Роберта Ситона Вотсона и Едварда Греја да на заседању комуниста АВНОЈ 1943. године у току Другог светског рата уврсте територију Косова и Метохије у савез југословенских социјалистичких република (Seton-Watson 1911, 343; Seton-Watson 1931). Након тога је 1945. године указом југословенског министра полиције Владимира Зечевића забрањен повратак избеглог српског народа са Косова и Метохије натраг на ту територију (*Službeni glasnik* 1945, 1). Британска спољна политика је утицала и на стварање основа за одвајање територије Косова и Метохије од државе Србије дефинисањем Косова и Метохије као аутономне покрајине у Уставу СФРЈ из 1974. године, што је у последњој деценији 20. века озваничила и такозвана Бадинтерова комисија Европске економске заједнице (Subašić 2025; Abazi 2004, 14). Након проглашења Устава из 1974. године кренула су масовна исељавања српског народа из Косова поља, Батуше и осталих косовскометохијских места према средишњем делу Србије, која су се наставила на ранија вишедеценијска исељавања српског народа, описана и документована у књизи тадашњег јеромонаха Атанасија Јевтића о страдању Срба на Косову и Метохији од 1941. до 1990. године (Jevtić 1990).

У ширем геополитичком и историјском смислу покушајима поништавања српског идентитета на подручју данашњег Косова и Метохије придонели су дугорочни глобалистички пројекти из 20. и 21. века на основу идеологије северноамеричких политичара Томаса Џеферсона (Thomas Jefferson) и Александра Хамилтона

(*Alexander Hamilton*) о супранационалном „тржишту” различитих народа, религија и економије, и на основу такозваног Куденхов-Калерги (*Coudenhove-Kalergi*) пројекта<sup>5</sup> (Barker 1957, 194–196; Lambert 2003, 8; Glassheim 2005, 87, 120–121). Замишљено је стварање „Новог европског поретка”, па „Новог Афро-Европског поретка” и „Евроазијског поретка”, односно према плану политичара Вилија Бранта (*Willy Brandt*) и Михаила Горбачова (*Михаил Сергеевич Горбачёв*) и социјалиста-интернационалиста из различитих делова света, планирано је стварање Европске уније совјетских република (EUSSR) под слоганом „слободе, демократије и уједињења” (Mattern 1942, 17; Bukovsky and Stroilov 2004, 22–23, 26, 29, 35, 36, 39, 43–44). Такав план се уклапао у визију финансијског магната Ђерђа Сороша (*György Soros*) и политичара Строба Талбота (*Strobe Talbott*), који су умногоме утицали на савремена дешавања на Балканском полуострву, о уништавању једнонационалних држава са њиховим религијама, војскама и традицијом и о стварању „отвореног друштва и једне глобалне нације” (Hobbs 2007; Talbott 2009; Jovanović 2018). Такође, двадесет и пет година након битака на Кошарама и Паштрику, испоставило се да су официри и војници СРЈ на тој граници бранили не само територијални интегритет и суверенитет српске државе, него и економски и политички интегритет своје државе, будући да је британски политичар Тони Блер (*Tony Blair*), један од политичара који је стајао иза агресије НАТО савеза на СРЈ 1999. године, почетком те године на самиту у Давосу у Швајцарској критиковао власти у Србији због њихових „неуспешних привредних реформи” (Clark 2004). Званични зачетак таквих „привредних реформи” дефинисала је администрација Сједињених Америчких Држава 1984. године, у време председниковања Роналда Регана (*Ronald Reagan*), актом названим *Директива по одлуци о националној безбедности* са циљем да „подрије тржишни социјализам и интегрише Југославију

<sup>5</sup> Аустријски племић Рихард фон Куденхов-Калерги (*Richard von Coudenhove-Kalergi*) се залагао за „прогресивно мешање раса и нација унутар паневропске заједнице, федерализам и социјалну еугенику” и у том пројекту је сарађивао са Ото фон Хабсбургом (*Otto von Habsburg*) и његовим сином, који је Калергија наследио на челу „Паневропске уније”, као и са Мусолинијем (*Mussolini*) и индустријалцима и политичарима из Северне Америке, Велике Британије и Совјетског Савеза. Са револуционаром Лавом Троцким (*Лев Давидович Троцкий*) Куденхов-Калерги је радио на успостављању сједињених социјалистичких држава Европе и Совјетског Савеза као претече антимонархијског радничког глобалног поретка, док је са британским монархистима подржавао капитализам унутар британског Комонвелта (Glassheim 2005, 87, 120–121).

у такозвану слободну тржишну економију” (Čosudovski 2022). С обзиром да се припремало уништење српске самосталности у области економије, односно да се планирало уништење тадашњих српских државних предузећа у интересу страних мултинационалних компанија, током агресије НАТО у Србији нису биле гађане стране и приватне фабрике, него 372 државна предузећа, укључујући и тадашњу фабрику аутомобила „Застава”, и то су били потези који су оставили стотине хиљада људи без посла (Clark 2004). Према новинару Нилу Кларку (*Neil Clark*) који је у лондонском часопису *New Statesmen* писао о Сорошу и његовом Институту (касније Фондацији) за отворено друштво (Open Society Institute/Foundations), као и према политичком аналитичару Билу Хобсу (*Bill Hobbs*), Сорош је био уложио 50 милиона долара са наумом да преузме контролу над рудником Трепча са сировим металима велике вредности, и то је било „повезано са ратом НАТО савеза на Косову против Срба” (Hobbs 2007). С обзиром да се на традиционалној српској територији Косову и Метохији налазио други по величини рудник угља у Европи, као и велике резерве разних драгоцених сирових метала, амерички *Њујорк Тајмс* (*New York Times*) је писао о „блиставом плену који је чекао победнике на Косову” (Clark 2004).

Према економисти Мишелу Чосудовском (*Michel Chossudovsky*), западне обавештајне службе су још од почетка 1980-их година припремале план војне агресије НАТО-савеза на територије данашње Србије и Црне Горе, постављање војне базе на територији данашњег Косова и Метохије и уништење локалне привреде, а учествовале су и 1990-их година у припреми и обучавању такозване „Ослободилачке војске Косова” („ОВК”) за оружани сукоб који је уследио на територији СРЈ 1999. године (Čosudovski 2021; Čosudovski 2022). Како је објаснио Чосудовски, „раних 1980-их година постојало је нешто што би се могло описати као ’план економског рата’, углавном реализован инструментима Међународног Монетарног Фонда и Светске банке, који се у суштини састојао у разграђивању целокупне националне економије” (Čosudovski 2022). Почетком 1980-их година почеле су јавне демонстрације шиптарског (албанског) становништва на Косову и Метохији и сведоци тих догађаја су такође тврдили да су на њих утицали домаћи и страни политички фактори (Miladinović 2021). По речима Чосудовског, „војној интервенцији НАТО савеза у СРЈ претходио је план западних повериоца, ММФ и Светске банке о уништавању опште економске структуре једне суверене

земље и њених друштвених достигнућа остварених после Другог светског рата, тако да је у јануару 1990. године спроведена шок терапија ММФ-а која је, на крају, срушила фискалну структуру југословенске федерације, урушила везе између централне владе и република и довела велике компаније у области електропривреде, нафте, рафинерије, машинства, грађевинарства до стечаја као предуслов избијања каснијег грађанског рата” (Čosudovski 2021; Čosudovski 2022).

Према резултатима истраживања Факултета безбедности и Института за међународну политику и привреду у Београду, до 1998. године припадници „ОВК” су на Косову и Метохији убили велики број цивила и полицајаца српске и осталих националности, што је у Резолуцијама Савеза безбедности Уједињених нација бр. 1160, 1199 и 1203 из 1998. године било дефинисано као „тероризам” (Vuković 2019, 28; Štrbac 2014). Против какве удружене јаке политичке и војне силе су се 1999. године на Кошарама борили припадници оружаних снага СРЈ сведоче подаци Чосудовског да су „припаднике ’ОВК’ обучавали припадници западних обавештајних служби и неке њихове обуке су биле обављене у Авганистану, тако да је ’ОВК’ имала везе са ал-Каидом још пре 1999. године”, као и да је „Хашим Тачи као ’вођа терористичке организације који је био повезан са организованим криминалом имао досије у Интерполу’, али је касније био постављен за председника такозване државе ’Косово” (Čosudovski 2021; Čosudovski 2022).

## **ПОВЕЗАНОСТ БИТКЕ НА КОШАРАМА И ВОЈНО-ТЕХНИЧКОГ КУМАНОВСКОГ СПОРАЗУМА**

Према пензионисаном пуковнику Душку Шљиванчанину, који је командовао 53. граничним батаљоном тадашње Војске Југославије са девет сталних и три летње карауле, рејон битке на Кошарама обухватао је „сурови планински терен српско-албанске границе који је био најкрвавија граница, на којој су од њеног настанка гинули и били мучки убијани српски војници. Током 1998. године наоружане стране групе су у акту агресије, наочиглед међународних посматрача који о томе нису известили ниједну међународну организацију, изазвале 130 граничних инцидената и смрт 40 припадника Војске Југославије”. Пуковник Шљиванчанин тврди да је битка у рејону Кошара заправо започела још 1997. године, интензивирала се 1998.

године, кулминирала 9. априла 1999. године и трајала до 14. јуна 1999. године (Janjić 2022).

Према признањима различитих светских политичара, војних команданата и официра НАТО, страних агената обавештајних служби и аналитичара који су учествовали у планирању и извршењу агресије НАТО на СРЈ 1999. године, та агресија је била извршена незаконито, кршењем међународног права (Šreder 2015). Између осталог, та агресија је била извршена „због присвајања минералних и природних ресурса Косова и инсталирања војне базе НАТО пакта на њему” (Galoa 2011; Sedov 2016; Balkans Press; Ćupurdija 2014; Niemi 2008; Marinković 2017; Hogard 2014). Шеф Косовске верификационе мисије ОЕБС-а Вилијем Вокер (*William Walker*) је приложивши извештај о убијеној групи Албанаца у селу Рачак тврдио да су „те људе убили српски полицајци” и да је напад на СРЈ био потребан да би се заштитили косовски Албанци, иако су тај његов извештај из села Рачак касније побили фински и српски форензичари и патолози (Niemi 2008; Tanjug 2017a; Marinković 2017). Међутим, у току агресије на СРЈ авиони НАТО су бомбардовали избегличку колону косовских Албанаца, међу њима више од половине деце узраста од шест месеци до десет година (Vreme 1999; Tanjug 2014). Тиме је Вокерова тврдња да је повод за НАТО интервенцију била „заштита косовских Албанаца” изгубила смисао.

Међутим, након Вокеровог извештаја о убијеним Албанцима у Рачку, под притиском представника Сједињених Америчких Држава, НАТО и Контакт групе, представници СРЈ су 6. фебруара 1999. године започели преговоре са представницима косметских Албанаца у месту Рамбује крај Париза. У том периоду је, упркос тадашњој тешкој ситуацији са избеглицама, стање на терену на Косову и Метохији било мање опасно него у лето и јесен 1998. године. Преговори су неуспешно завршени 19. марта 1999. године, јер је југословенско-српска делегација одбила да потпише текст понуђеног споразума, који је заправо био ултиматум за формално признавање окупације Србије – према предложеном споразуму из Рамбујеа такозвана држава Косово је требало да има сопствене државне органе, а НАТО снаге су могле да комплетно користе државни простор и имају слободу неограниченог пролаза. Након што су преговори у Рамбујеу пропали, НАТО је 24. марта 1999. године започео ваздушни напад на СРЈ (Milentijević i Stanković 2017, 86).

Према тадашњим представницима држава чије су војне снаге учествовале у НАТО бомбардовању СРЈ – бомбардовање СРЈ, приликом којег су гинули и српски и албански цивили, међу њима и деца, и приликом којег су биле употребљене противзаконите „касетне бомбе”, била је наводна „хуманитарна” војна интервенција, а смрт обичних цивила била је проглашавана „колатералном штетом” (Stevanović 2019, 101–108). У том смислу може да се закључи да у случају борбе војних и полицијских снага СРЈ на Кошарама и Паштрику против војних снага НАТО, као и у случају читавог трајања агресије НАТО на СРЈ, на видело није изашла само борба двеју војски, него и приликом тог војног окршаја један, на микро плану, сукоб двеју различитих политичких философија приликом тог војног окршаја.

Кроз пред-модерну и модерну историју у метафизичком и епистемолошком смислу колонијалне снаге Запада, чија је персонификација НАТО савез током 20. и 21. века, оправдавале су свој „поход на Исток” (*Drag nacht Osten*) и своје освајање колонија политичком философијом Никола Макијавелија (*Niccolo Machiavelli*) и Паоло Сарпија (*Paolo Sarpi*), која је умногоме утицала на политичку философију оснивача Сједињених америчких држава и која се у својој основи ослањала на ставове античких мислилаца Пиндара (*Πίνδαρος*), Платона (*Πλάτων*), Цицерона (*Cicero*) и Салуста (*Salust*) о „праву јачера” (Hendrickson 2013; Šuljagić 2025, 168). Без обзира да ли се радило о нападима многобројних војних трупа Старог Римског царства на територију Балканског полуострва, на походе венецијанских робовласничких и трговачких компанија на хватање и продају Словена, Грка и осталих балканскоцрноморских народа у робље,<sup>6</sup> или, касније у историји, без обзира да ли се радило о антимонархистичкој струји политичара и мислилаца са комунистичким инклинацијама или о конзервативној монархистичкој струји са либералним инклинацијама на Западу, од северноамеричког анархисте Бенџамина Такера (*Benjamine Tucker*), преко Карла Маркса (*Karl Marx*) и социодарвинистичких теорија, до владавине Винстона Черчила (*Winston Churchill*) у 20. веку, владари колонијалних сила

<sup>6</sup> Након званичног распада старог Римског царства венецијанске и ђеновљанске компанија су наставиле робовласничку трговину Словенима и осталим народима из балканско-црноморско-анадолијског подручја, продајући их Каролиншком царству и осталим европским државама, Турцима Селџуцима и Арапима (Evans 1985; Šuljagić 2012a, 158–160; Šuljagić 2020, 415; Šuljagić 2021, 118–143).

су у склопу своје подршке империјализму, технолошком прогресу и културном колонијализму као „апсолутистичкој идеологији” подржавали тезу да у политици влада „право јачега” у „борби за опстанак супериорних народа”. Надградња такве утилитаристичке философије империјализма и колонијализма у виду „политике на основу принципа моћи” (*macht politik*) и „политике на основу реалистичког прагматизма (*realpolitik*) на прелазу из 20. у 21. век добила је свој одраз у агресији НАТО на СРЈ, односно у здруженом нападу албанске војске, „ОВК” и војних снага НАТО, те придружених им страних војника плаћеника и добровољаца,<sup>7</sup> на Караулу Кошаре са само око 130 граничара у том тренутку, којима су након издржаног првог удара многобројнијих удружених снага НАТО савеза притекле остале снаге Војске СР Југославије у помоћ” (Antić 2021, 10:25–11:20 minut).

Због „вероватноће великих губитака у копненом судару с војском Југославије на Косову и Метохији” представници Пентагона су одбацили опцију масовног напада НАТО снага на СРЈ копненим путем, а такође је и тадашњи председник Русије Борис Јељцин (*Борис Николаевич Ељцин*) говорио да је постојала велика могућност да би такав напад на СРЈ „изазвао велику побуну у Русији и захтеве за војном помоћи Русије Србима и угрозио би инвестиције, западне кредите и сарадњу на неодређено време”. Због тога су се представници Пентагона одлучили да покрену напад на Караулу Кошаре у којој су се налазили углавном голобради младићи на одслужењу редовног војног рока као граничари, на обронцима планинског ланца Проклетија близу Дечана и Ђаковице, на нижој надморској висини од положаја снага „ОВК” и албанске војске. Узимајући у обзир неискуство 130 младића на одслужењу редовног војног рока у извођењу војних акција, представници НАТО су изабрали караулу Кошаре за напад на територију Косова и Метохије, упркос мишљењу југословенског војног врха да ће копнени напад кренути из Македоније, где је било стационирано 16.000 војника НАТО (Janjić 2022; Antić 2025). Током 67 дана битке на Кошарама који су уследили, погинуло је 108 припадника Војске Југославије. Припадници Војске Југославије који су бранили границу у рејону Кошара против непријатеља, који је, према речима контраадмирала Бошка Антића, „тада имао

<sup>7</sup> О деловању Легије странаца из Француске на страни нападача који је деловао из правца Албаније током битке на Кошарама видети Tanjug 2017b.

600 пута јачу технику од њих”, били су, како је касније сведочио Душко Шљиванчанин, војници на одслужењу редовног војног рока у доби од 18 до 22 године и просечна старост преминулих била је 25 година (Zarić 2019; Antić 2025). Такође, и већина официра и подофицира који су бранили границу на Кошарама, према речима потпоручника Саше Радојевића, били су војно неискусни и своју дужност одбране државе од агресора су примили отишавши одмах из клупа средње војне школе и војне академије на војне положаје (Radojević 2025). Војне снаге које су нападале из правца територије Албаније бирале су велике православне празнике за посебно јаке нападе на положаје Војске Југославије, па тако и 9. априла 1999. године. Копненим нападима агресора из правца Албаније помагали су НАТО авиони, који су током ноћи између 10. и 11. маја 1999. године бацали забрањене касетне бомбе на припаднике Војске Југославије (Zarić 2019).

Када су након тешке борбе на терену агресори схватили да им напад на границу Кошара није успео, започели су други копнени напад на планини Паштрик у близини Призрена, са циљем да уђу на подручје Метохије и пресеку главне саобраћајнице, што би омогућило додатну подршку трупама „ОВК” и на тај начин интензивнија копнена дејства против Војске Југославије. Упркос својој малобројности и техничкој инфериорности у погледу војног наоружања и упркос конфигурацијски инфериорнијој позицији у рејону Кошара и Паштрика, припадници војске и полиције СРЈ су неочекивано дуготрајно бранили и успели да одбране подручје Косова и Метохије од напада војних снага НАТО, албанске и „ОВК” војске, припадника Легије странаца и осталих нападача на територију СРЈ са територије Албаније. Тако је херојски отпор официра и војника СРЈ у борбама за одбрану Кошара и Паштрика и на осталим местима на територији Косова и Метохије индиректно утицао на потписивање Војно-техничког *Кумановског споразума* 9. јуна 1999. године.

Представници многих држава у свету и међународних институција су игнорисали кршење међународног права у случају агресије НАТО на СРЈ без одобрења Савета безбедности Уједињених нација, која је званично била окончана потписивањем Војно-техничког *Кумановског споразума* у ратним условима 9. јуна 1999. године. Како је приметио економиста Мишел Чосудовски, у преговорима који су претходили потписивању Војно-техничког *Кумановског споразума*

један од представника НАТО савеза био је генерал Мајкл Џексон (*Michael Jackson*), који је у време када је био млади официр 1970-их година био други по рангу војни старешина у масакру „Крваве недеље” у Северној Ирској и учествовао у акцијама против цивила (Čosudovski 2022).

Војно-технички *Кумановски споразум*, односно уговор о примирју је специфичан војно-технички споразум, јер га представници војних и полицијских снага СРЈ и РС нису закључили са представницима НАТО, већ са представницима Међународних безбедносних снага под окриљем Уједињених нација – КФОР (*Kosovo Force*) (иако оне формално тада још увек нису биле основане). Овај споразум је имао војнотехнички карактер, односно предмет споразума су била војна и полицијска (безбедносна) питања и тај споразум је имао статус помоћног – спроводбеног (условног спроводивог) документа. У случају овог војно-техничког споразума, поставља се питање његове нелегалности и нелегитимитета, без обзира што „Савет безбедности после Другог светског рата”, како подсећа један од потписника *Кумановског споразума* од стране СРЈ генерал полиције Обрад Стевановић, „никада није званично утврдио постојање агресије, сагласно свом овлашћењу из главе VII Повеље УН” (Stevanović 2019, 91–92). Стевановић наводи да „државе агресори због међународне забране агресије увек покушавају да агресивни рат прикажу као „превентивни одбрамбени рат” или, у последње време, као „хуманитарну интервенцију”, и „Римским статутом којим је основан Међународни кривични суд за злочине против мира није прихваћена дефиниција агресије из Резолуције УН бр. 3314, нити су утврђени њена друга дефиниција и услови под којима ће тај суд бити надлежан за злочине против мира” Користећи се другонаведеним разлогом, чак и не оспоравајући чињеницу да су ваздухопловни напади на СРЈ нелегални (противправни), државе чланице НАТО су те нападе прогласиле легитимном (праведном, моралном) „хуманитарном интервенцијом” (Stevanović 2019).

Савет безбедности је 10. јуна 1999. године донео *Резолуцију* бр. 1244, према којој је, као и према *Кумановском споразуму*, био потврђен државни суверенитет и територијални интегритет тадашње СРЈ, а тиме и Републике Србије на Космету (Стевановић 2018, 57). Тако се у симболичком смислу разазнаје да је на микро-плану одбрана границе тадашње државе СРЈ и садашње Републике Србије

на Кошарама била и одбрана међународног поретка и принципа суверености и територијалног интегритета на макро плану.

Од 1999. године многобројни политички и правни аналитичари и политикастери су се појављивали у локалним средствима јавног информисања у Србији, интерпретирајући потезе домаћих и страних политичара и причајући о *Резолуцији 1244*, *Женевској конвенцији*, *Бечкој конвенцији* и осталим међународним конвенцијама и правним уговорима који се односе на процес одузимања традиционалне српске територије Косова и Метохије од матичне државе Србије. Важно је да се зна да разумевање и примена правног споразума полази од интерпретације садржаја правног споразума. Према генералу Стевановићу, овај споразум се тумачио на два начина – као споразум о окончању агресије, миру, па чак и победи, а према другима као споразум о верификацији пораза, капитулацији и окупацији Косова и Метохије (Stevanović 2015, 13; Stevanović 2018, 58). Учесник борби против НАТО у јединицама СРЈ контраадмирал у пензији Бошко Антић је сведочио да су, чувши да морају да се повуку са територије Косова и Метохије „војници плакали, јер су знали да ће за њима са Косова и Метохије кренути народ да се иселава са Косова и Метохије” (Antić 2021; 26:36-27:41).

Неких петнаест година након потписивања *Кумановског споразума*, Стевановић је запазио да је „неспровођење Споразумом преузетих обавеза од стране међународних безбедносних снага, узроковало ескалацију насиља албанских екстремиста на Космету чије су најзначајније последице: 1) убиства, телесна повређивања, отмице, злостављања и друге непосредне последице насиља; 2) живот у страху од небезбедности и ограничена слобода кретања на Космету; 3) изостанак повратка на Космет прогнаних и интерно расељених лица, као и 4) преливање насиља албанских екстремиста на територију општина Прешево, Бујановац и Медвеђа и на територију Западне Македоније (Stevanović 2015, 238). Таква презентација чињеничног стања на Косову и Метохији може да се схвати као сагледавање најважнијих чињеница на терену као последице *Кумановског споразума* – до званичног престанка ратних дешавања јесте дошло, али су се оружане снаге СРЈ повукле са простора Косова и Метохије и на њихово место су дошле снаге нападача из редова НАТО под еуфемистичким називом међународних снага „КФОР”. Након 78 дана бесправне агресије НАТО која је однела преко 2.000 људских жртава у Србији и Црној Гори и након потписаног *Кумановског*

мировног споразума, те након јавног „честитања мира” југословенског председника Слободана Милошевића народу у СРЈ путем државне телевизије, 13. јуна 1999. године у Призрен на Косову и Метохији су ушле НАТО трупе под називом трупа КФОР-а. Приликом уласка међународних војних трупа, припадници немачког КФОР-а су на два припадника српске војске-цивиле у процесу званичног повлачења, испалили 200 метака у присуству ТВ камера, и тако је немачки потпоручник Давид Ферк (*David Ferk*) као припадник немачког КФОР-а постао први војник из Немачке који је убио човека на територији Србије након 9. маја 1945. године (Angerer und Werth, 2001). Затим је од стране држава-чланица НАТО и њихових сателит-држава почео процес озваничавања и признавања једне, на светској политичкој сцени, потпуно нове државе „Косово” у колевци српске средњовековне државе и цивилизације – Косову и Метохији. Таква нова државна творевина је била признавана и поред документованих злочина и прогона српског становништва и спаљивања и скрнављења српских манастира од стране припадника „ОВК” пред очима припадника трупа КФОР-а и УНМИК-а, представника институција Уједињених нација, Европске уније и целокупне светске јавности (Beta 2018; Henry 2007; Vikipedija 2006). Погроми српског народа и уништавање српских манастира и институција државе Србије на Косову и Метохији након потписивања *Кумановског споразума* сведочили су колики је био историјски и геополитички значај битке на Кошарама и осталих битака припадника Војске Југославије 1999. године по безбедност српског народа и духовног и материјалног наслеђа српског народа на територију Косова и Метохије, односно какве духовне, етичке, културне и материјалне вредности су официри и војници тадашње СРЈ бранили током агресије НАТО на СРЈ 1999. године.

Аналитичари у средствима јавног информисања у Србији, у својим интерпретацијама правних споразума који су били потписани на штету територијалног интегритета и суверенитета СРЈ и њене државе-наследнице Републике Србије од *Бриселског споразума* до данашњих дана, ако би и спомињали кршење међународног права приликом агресије НАТО на СРЈ без одобрења Савета безбедности Уједињених нација, углавном су изостављали да у својим јавним иступањима спомену једну круцијално важну чињеницу, а то је да је *Кумановски споразум* 9. јуна 1999. године био склопљен у ратним условима посредством уцене и присиле. Сходно томе, према 52.

члану *Бечке конвенције о законима и споразумима* из 1969. (1980.) године, односно према *Бечкој конвенцији о уговорном праву*, такође и према ратном праву у *Другој Хашкој конвенцији* из 1899. године, односно према глави 4, члану 35 Друге Хашке конференције „О капитулацијама” и глави 5, члану 36-41 „О примирјима”, *Кумановски споразум* је нелегитиман и нелегалан међународни споразум, будући да је био „потписан у ратним условима посредством уцене и присиле” (Službeni list SFRJ 1972; Janev 2021; Šuljagić 2022, 25–26). Самим тим, у питање се доводи и легитимност и легалност осталих међународних уговора штетних по територијални интегритет и суверенитет Републике Србије, који су закључени након потписивања *Кумановског споразума* (Radmanovac 2014).

Ову чињеницу додатно објашњавају следећи подаци: Потписник *Кумановског споразума* генерал полиције у пензији Обрад Стевановић и тадашњи посланик Социјалистичке партије Србије Зоран Анђелковић, су 2018. и 2019. године као директни очевици јавно детаљно сведочили да је, приликом притиска изасланика Мартија Ахтисарија (*Martti Ahtisaari*) и Виктора Черномирдина (*Виктор Степáнович Черно̀мрдин*) 2. јуна 1999. године на тадашњег председника Слободана Милошевића да потпише „Ахтисари-Черномирдин” документ, изасланик руског председника премијер Черномирдин претио да ће „Србија бити као тепих сравњена ако то не прихвати” (Galović i Bukvić 2019). Стевановић је посведочио да су читаво време НАТО агресије на СРЈ северноамерички генерали „потпуно контролисали руску војску” из Министарства одбране Русије у Москви. Тако су након тромесечног бомбардовања СРЈ југословенске власти схватиле да нису имале међународног савезника који је могао да се супростави нелегалном и нелегитимном бомбардовању СРЈ. Тек након тога је 9. јуна 1999. године био потписан Војно-технички *Кумановски споразум*, „који је био непримењив без *Резолуције 1244* Савета безбедности Уједињених нација и могао је да се тумачи једино као целина четири документа, у које спадају још такође и документ 'Ахтисари-Черномирдин' и одлука Републичке скупштине која га је прихватила” (Galović i Bukvić 2019).

Након потписивања *Кумановског споразума* НАТО је прекинуо бомбардовање територије СРЈ и војне и полицијске снаге СРЈ и Републике Србије су се обавезале да ће да се повуку са територије Косова и Метохије у року од једанаест дана. Према том уговору снаге НАТО су под еуфемистичким називом „снаге КФОР-а” ушле

на територију Косова и Метохије и обавезале се да ће да разоружају припаднике „ОВК”. Дан након потписивања *Кумановског споразума* Савет безбедности Уједињених нација је усвојио *Резолуцију СБ УН 1244*, према којој је на територији Косова и Метохије требало да се уведе привремена управа Уједињених нација (такозвани УНМИК, United Nations Interim Administration Mission in Kosovo), али је према тој резолуцији био гарантован и суверенитет и територијални интегритет СРЈ, односно Србије на тој територији. Према сазнањима новинара Нила Кларка и политичког аналитичара Била Хобса, „Међународна кризна група” (The International Crisis Group, ICG) коју финансира Ђерђ Сорош, објавила је документ о руднику Трепча „у којем је саветовала мисију Уједињених нација на Косову (УНМИК) да одузме од Срба рударски комплекс Трепча што је могуће пре, са објашњењем како је то требало да се изведе”, што су „у августу 2000. године војници УНМИК-а и спровели, под изговором да је рудник Трепча представљао претњу за заштиту животне средине због претераног загађења ваздуха” (Hobbs 2007). У серији интервјуа, и у књизи о том ратном периоду, очевидац и командант француских специјалних оперативних снага Жак Огар (*Jacques Hogard*), који је био на Косову и Метохији у периоду од потписивања *Кумановског споразума* до доласка међународних снага КФОР-а, тврди да је он пре доласка на Косово и Метохију био политички „погрешно информисан” о разлозима уласка међународних снага на Косово у Метохију (Ћвровић 2014). Огар тврди да је по доласку и одласку са Косова и Метохије схватио да је „главни конкретни циљ америчке агресије било приближавање Русији и изградња војне базе Бондстил (Camp Bondsteel) на Косову и Метохији због стицања контроле над тим геополитички важним регионом, као што се тада видело и на примеру Украјине, као и гарантовање сигурности инвестицијама америчких инвеститора попут тадашњих политичара Медлин Олбрајт (*Madeleine Albright*) и команданта НАТО генерала Веслија Кларка (*Wesley Clark*), који су имали лични интерес у свему томе, поставши акционари великих предузећа на Косову” (Ћвровић 2014).

Према речима представника *Удружења породица киднапованих и убијених Срба са Косова и Метохије*, десети јун 1999. године није био само дан када су војне снаге НАТО престале да бомбардују СРЈ и када је донета *Резолуција 1244* Савета безбедности Уједињених нација, него је то био и дан након којег су, у присуству трупа КФОР и представника УНМИК-а, иако су они сами нудили гаранције

преосталим српским и осталим грађанима на Косову и Метохији, били појачани злочини, отмице, убиства и масакри хиљада недужних људи на Косову и Метохији. Било је случајева да су биле затваране истраге над тим злочинима без проналажења починилаца тих злочина и породице несталих и убијених људи су предложиле да се у Србији сачува сећање на те жртве проглашавањем *Дана косметских жртава*. Према речима ранијег Шефа канцеларије за Косово и Метохију при Влади Републике Србије Марка Ђурића, 10. јун 1999. године је био дан почетка терора, прогона, убијања, систематског истребљивања и протеривања 247.000 Срба са Косова и Метохије (Vesti 2018). Такође је званично објављено да је само од јуна до октобра 1999. године „по зонама одговорности КФОР-а на Косову и Метохији, не рачунајући прогоне Срба и уништавања српских светиња на Косову и Метохији, било оскрнављено и уништено 76 (78) српских светиња” (Rastko: Raspeto Kosovo; Vikipedija 2016). Монаси и монахиње Српске православне цркве су били убијани и малтретирани, а бројне српске цркве и манастири и важни културноисторијски споменици су били рушени и скрнављени наочиглед британских, немачких, италијанских и француских војника из КФОР-а (Rastko: Raspeto Kosovo; Virijević 2013, 106–109; Novosti 2007; Rastko: Raspeto Kosovo; Tanjug/Beta 2015; Baranov i Zamislov 2007).

Такође су Комисија за нестала лица Владе Републике Србије и званични специјални извештај Европске уније о нелегалној трговини људским органима на Косову и Метохији Дик Марти (*Dick Marty*) објавили да је после *Кумановског споразума* „нестало или убијено од стране ’ОВК’ 1078 особа – 701 Србин и неалбанац и 377 особа албанске националности, а као нестале се воде још 419 особа српске и неалбанске националности, док посмртни остаци 52 Албанца још увек нису пронађени” (Zarić 2023). С друге стране, бројни представници међународних институција, међу њима представници Уједињених нација и Европске уније, временом су на Косову и Метохији развили послове у различитим привредним делатностима, од телекомуникација до нафте.

На конференцији одржаној у априлу 2000. године у Братислави, званичници Европе и Северне Америке су донели стратегијске одлуке „да се ради на стварању независне државе Косово, искључењу Србије из европског развоја, стационирању северноамеричких војника на територију Србије и онемогућавању приласка Русије Балкану и Јадранском мору” (Erić i Starčević 2014). Затим су у

јулу 2000. године у Братислави представници Фондације *East/West* обавестили своје активисте да ће у септембру 2000. године бити одржани избори у Србији, тако да је забележено да су у финансирању такозваних „демократских вишепартијских избора у Србији” учествовале различите фондације и политичке партије из западних држава (Jennings 2013, 103–104; 110; Spoerri 2014, 114). У октобру 2000. године је у Београду био извршен државни преврат, познат под називом „Петооктобарска револуција” и нови представници власти у Србији су постали чланови ДОС-а, које су, између осталих, финансирали пословни магнат Ђерђ Сорош и, према властитом јавном признању у једном београдском дневном листу, бивши британски амбасадор Чарлс Крофорд (*Charles Crawford*) (Kroford 2010). Једна од најважнијих последица „Петооктобарске револуције” из октобра 2000. године, била је урушавање институција Републике Србије које су могле да држави гарантују суверенитет, као што је то био случај са институцијом Војске СРЈ, односно Републике Србије. Након смењивања са командних позиција и пензионисања комплетног командног кадра из битака на Кошарама или одвођења српских официра у Међународни суд за ратне злочине у Хаг на суђења и издржавања казни, и након постављања једне бивше балерине за министра Војске, постајало је све више евидентно урушавање војне моћи, ауторитета и традиције дотадашње српске војске (Antić 2021, 14:55–15:15). Та чињеница се огледала и у тешком положају ратних ветерана и инвалида који су преживели рат на Косову и Метохији. Повремене исповести преживелих бораца и ратних инвалида су биле скрајнуте на маргине у средствима јавног информисања, и широј публици биле су доступне углавном преко алтернативних канала на интернету, попут појединих емисија на *YouTube* каналу. У једној таквој емисији, готово двадесет и пет година након потписивања *Кумановског споразума*, контраадмирал у пензији Војске Србије Бошко Антић, који је 2020. године заједно са генералом Небојшом Павковићем објавио књигу *Кошаре и Паштрик: српски Термопили*, испричао је како су многи преживели ратници са Кошара и Паштрика психички пропали после рата и промене политичког система у Србији и како су били скрајнути на периферију друштва – многи од њих су остали без делова тела, тешко болесни, без посла, без обезбеђеног стамбеног питања и са бригама како да прехране породице. Многе такве угрожене ветеране је контраадмирал Антић лично финансијски помагао, као и остали њихови преживели другови,

који се до данашњих дана друже и међусобно помажу у одсуству одговарајуће помоћи од стране државе (Antić 2025).

Након „Петооктобарске револуције”, односно након државног удара којег је, према јавном признању Чарлса Крофорда тај амбасадор „финансирао новцем из британске државне касе”<sup>8</sup>, извршена је промена друштвеног система у Србији. Она је била извршена под утицајем глобалистичких идеја политичара Строба Талбота, пословног човека Ђерђа Сороша, као и под утицајем идеје бившег британског премијера Тонија Блера, једно време и саветника властима у Србији, као и бившег немачког канцелара Герхарда Шредера (*Gerhard Schröder*) и бившег америчког председника Била Клинтона (*William Jefferson Clinton*) о такозваном „Трећем путу”<sup>9</sup> у креирању државног система „постмодерне државе” (Conway and Heunyn 2006). Упоредо са процесом слабљења Војске Србије, текао је процес етаблирања „Фондације за отворено друштво” Ђерђа Сороша у институцијама Владе Републике Србије, невладиним организацијама и у јавном дискурсу Републике Србије. Према речима бившег дипломате Живорада Јовановића и новинара и публицисте Николе Врзића, после 2000. године Сорош је био кључни чинилац у тзв. демократизацији Србије – финансирао је политичке партије које су учествовале у државном удару 2000. године и бројне масмедије који се данас сматрају слободним, независним и отвореним, као и факултете и невладине организације, чак и Друштво судија Србије и Удружење јавних тужилаца Србије (Informer 2016). Такође су и поједини светски политички аналитичари јавно објавили податке да је северноамеричка државна агенција за развој USAID 2000. године помогла у смислу организације и финансирања организацији „Центар за слободне изборе и демократију” (CESID) да организује

<sup>8</sup> Бивши британски амбасадор у Србији Чарлс Крофорд пише: „Мрежа 'Отпора' и В92 обавила је овде сјајан посао...Није било довољно да владе Европске Уније на речима топло подржавају демократске снаге у Србији. Морали смо да им покажемо да знамо да ће да победе – и помогнемо им да изађу на крај с новим тешким обавезама управљања. Ја сам узео новац из британске државне касе да бих основао Форум нове Србије у Будимпешти. Захваљујући тој иницијативи, више десетина будућих лидера прошло је кроз обуку вођења практичне свакодневне политике (пољопривредне, еколошке, финансијске, итд.). То је одлично функционисало” (Kroford 2010).

<sup>9</sup> „Трећи пут” је „хибридна социјалдемократска идеја у којој се сажимају локалне левичарске агенде са десничарским начелима глобализације и неолиберализма по питањима маркетинга, економског развоја и акумулације прихода, као и приватно-јавних партнерстава у ефикасном управљању јавним услугама” (Conway and Heunyn 2006, 30).

изборе у Србији – њој су у томе помогли и „разни активисти и представници држава са Запада, као и активисти и дипломате из неких „источних држава”, као и чланови опозиционог покрета „Отпор” (Jennings 2013, 103–110). Та чињеница је изнела на видело да страни освајач не мора да се труди да освоји неку независну и суверену државу покушавајући да уђе кроз њену границу у видљивој ратној униформи и са оружјем на себи, него да је за уништење те државе подједнако ефикасна примена „отвореног друштва” у њој, разбијање изнутра њених традиционалних институција путем „негативне селекције” или „усмерене селекције” кадрова, као и укључивање те државе у супранационалне регионалне или континенталне метадржавне творевине без критичког сагледавања таквих одлука и без националног консензуса о томе.

С друге стране, у пост-петооктобарској Србији су се у средствима јавног информисања повремено појављивали апели за сакупљање хуманитарне помоћи преживелим борцима са Кошара и осталих ратишта. У октобру 2024. године у једној емисији на алтернативним каналима на друштвеним мрежама клинички психолог Мила Алечковић је чак јавно открила да је био „припреман програм да се хапсе преживели војници са Кошара који су остали наоружани, они сиромашнији, на силу пензионисани и они скрајнути, покушавајући да им се наметне љага за нешто што нису учинили” (Alečković 2024, 03:37–05:25).

Однос пост-петооктобарске државе Србије према погинулим и преживелим борцима са Кошара, Паштрика и других ратишта из 1999. године може да се оцени и на примеру изгледа споменика или услова у којима су ти споменици били подигнути у част погинулих и преживелих ратника. Двадесет и пет година након одбране СРЈ, због „неразумевања и одбијања власти државе Србије да подигне споменик херојима који су одбранили земљу”, ратни ветерани су често сами подизали споменике својим палим саборцима. Тако су, након 12 година узалудног обраћања надлежним институцијама Републике Србије да им помогну да подигну споменик борцима погинулим у ратовима 1990-их година, укључујући и 108 страдалих бораца са карауле на Кошарама, ратни ветерани и остали добровољци сами и уз помоћ донатора подигли споменик својим погинулим друговима у Раковици у Београду. Споменик је био освештан и свечано отворен на Видовдан 28. јуна 2024. године. Том приликом неки говорници су приметили да је војска у време њихових говора „због примања

похвала и признања од америчког амбасадора другачија него што је то била војска чији припадници су гинули за одбрану земље током 1998. и 1999. године”, споменувши да уз записаних 1009 имена погинулих бораца на споменику „није било 130 имена хероја чија имена неко скрива, из непознатих разлога”, уз то изневши и молбу да се не истичу само борци из појединих битака на појединим рејонима, због поштовања према борцима који су погинули на другим местима током те две године (JELENA MEDIA 2024; Vasiljević 2024). У случају споменика војницима са Кошара постављеном у парку преко пута болнице „Драгиша Мишовић” у Београду, приказане су фигуре тројице ратника који су високи само око једне половине просечне висине данашњег мушкарца (Telegraf 2017). У вези са спомеником погинулим борцима и умрлим ратним војним инвалидима у ратовима од 1991. до 1999. године, који се налазио на Савском тргу, све до почетка уклањања аутобуске окретнице на месту где је био постављен, и који је захваљујући прилозима донатора замењен новим спомеником на Хајдук Вељковом венцу у Београду, „било је различитих оспоравања – да на споменику нема имена жртава, да нема крст или да није довољно упечатљив” (Vasiljević 2021). Такође су и у осталим местима у Србији где су подигнути споменици палим борцима од 1990. до 1999. године приметна неуобичајена коначна решења споменика којима би требало да се изразе поштовање и захвалност погинулим борцима из тог периода (Geminfo 2018).

Упркос контраверзном смислу поимања културе памћења погинулих и преживелих бораца са ратишта на Косову и Метохији и њиховог родољубља, и упркос игнорисању и занемаривању егзистенцијалних права бораца из 1999. године од стране државе, испоставило се да је у широј јавности цењена и вреднована храброст тих бораца у односу на бројчано и технички много јачег непријатеља, њихова издржљивост у неравноправном односу снага, војнички квалитет, достојанство, част, слога и пожртвованост који су били приказани у току борби за одбрану своје земље. У том смислу битка на Кошарама се временом издвојила и постала обједињавајући симбол одбране српског народа са његовим традиционалним вредностима и државе Србије. Она је постала својеврстан симбол јунаштва свих погинулих бораца у одбрани земље 1999. године. Такође, битка на Кошарама је током двадесет и пет година након рата на Косову и Метохији у српској јавности схваћена и као вишедимензионални „знак

времена” у геополитички и историјски изазовном периоду за српски народ и државу на преласку из 20. у 21. век. Због тога је савремена генерација писаца, песника, ликовних уметника, композитора и певача етно музике, као и музичара из области разних праваца популарне савремене музике, опевала, осликала и описала битку на Кошарама као завештање својој и новим генерацијама младих људи у Србији (Uncle Dzo ft. Eldorado 2016; Crnogorčević 2019; Sestre Santrač 2020; Ruda Official 2021).

Ипак, проглашавање херојима бораца из битке на Кошарама и на другим ратиштима Србије у народним песмама, романима, поезији, документарним и играним филмовима и у средствима јавног информисања, и уопште у српској јавности, није помогло да државне власти дуги низ година изађу у сусрет и помогну преживелим борцима у погледу одбране њихових људских и борачких права на институционалном нивоу у држави, а поготово је то било евидентно у случају решавања егзистенцијалних питања ратних и мирнодопских војних инвалида Србије<sup>10</sup> (Udruženje ratnih i mirnodopskih vojnih invalida Srbije 2018). Како је то дефинисао Бошко Антић: „Лепо је то што ми подигнемо мурал, што подигнемо споменик, међутим треба подигнути кућу онима који је немају, породицама у којима су остала деца, жене и мајке” (Antić 2021, 29:20–29:35). Он је сагледао на следећи начин резултате Битке на Кошарама и *Ћумановског споразума* и садашње стање у којем се српски народ налази на Косову и Метохији: „Гдје ми грешимо? После сваког рата препустимо иницијативу противнику – док ми дијелимо заслуге, непријатељ наставља да ратује. Јер рат против Србије и против српског народа није престао, само се сада води другим средствима” (Antić 2021, 29:58–30:12).

<sup>10</sup> Како се сазнаје из једног њиховог захтева из 2018. године председнику Републике Србије да њихову петочлану делегацију прими на разговор у вези са неспремношћу Министарства задуженог за испуњење њихових законских људских и борачких права да саслуша њихове захтеве, ратни инвалиди су спомињали могућност да ће тужити државу Србију надлежним судовима или штитити права војних инвалида и корисника породичне инвалидине јавним (уличним) протестима, штрајковима глађу, самоповређивањем и на сличне начине (Udruženje ratnih i mirnodopskih vojnih invalida Srbije 2018).

## ЗАКЉУЧАК

Због специфичног пост-октобарског друштвеног и државног устројења у Србији, пред борцима са Кошара и осталих ратишта се налазе нове битке административне природе, које у симболичном смислу одсликавају и тренутну преовладавајућу идеологију и политичку философију у друштву и држави.

Историјски и геополитички значај битке на Кошарама 1999. године ће и у будућности наставити да се разазнаје у начину на који ће данашње и будуће генерације српског народа неговати сећање на официре и војнике који су бранили и одбранили границе своје државе и на вредности које су их водиле у тим њиховим напорима. И на тај начин битка на Кошарама, издвојена у широј народној свести по својој тематици, значају, трагичности, поукама, сложености, динамици и херојској симболици, остаје залог за опстанак и развој српског народа и државе у будућности.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Abazi, Enika. 2004. "The Role of International Community in Conflict Situation. Which Way Forwards? The Case of the Kosovo/a Conflict". *Balkanologie* 8 (1): 9–31. DOI: 10.4000/balkanologie.511.
- Alečković, Mila. 2024. „Mila Alečković - Potvrdila Višekruninu priču o Vučiću i vojsci”. YouTube kanal *Slavija specijal*. <https://www.youtube.com/watch?v=s5jK7vVOQSM>.
- Aleksić, Jovan J. 2017. „Rađanje moderne Trepče: ugovor o otkupu koncesije za eksploataciju ruda između kompanije Selection Trust LTD i Radomira Pašića iz decembra 1925. godine”. *Mešovita građa/MISCELLANEA* 38: 203–224. Beograd: Istorijski institut.
- Angerer, Jo und Mathias Werth. 2001. "Es begann mit einer Lüge - 2001 - Jugoslawien - Deutschlands Weg in den Kosovo Krieg - by ARTBLOOD". Dailymotion kanal *Kaan Karma*. <https://www.dailymotion.com/video/x29w01f>.
- Antić, Boško. 2021. „VOJSKA JE PLAKALA JER JE ZNALA DA ĆE ZA NJIMA SA KOSOVA I METOHIJE KRENUTI NAROD - Boško Antić”. YouTube kanal *Glas javnosti*. <https://www.youtube.com/watch?v=s9yvpWiQCyw>.

- Antić, Boško. 2025. „Boško Antić — Košare i Paštrik su srpski Termopili / Rubikon podkast 93”. 2025. YouTube kanal *Rubikon*. <https://www.youtube.com/watch?v=OcKLhRUC0qg>.
- Arsenović, Aljoša Brankov. 2008. *Obredne pjesme drevnih Srba iz Indije*. Beograd: Miroslav.
- Assemani, Josephi. 1755. *Kalendaria Ecclesiae* 6. Romae: Amidei.
- Attaleiates, Michael. 1853. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. Bonn: Weber.
- BalkansPress*. „Robert Baer, bivši visoki oficir CIA: Jugoslaviju su razbili SAD i Nemačka, trebala su im vaša rudna bogatstva i vi kao robovi!” *BalkansPress*. <https://balkanspress.com/index.php/komentar/intervju/3527-robert-baer-bivsi-visoki-oficir-cia-jugoslaviju-su-razbili-sad-i-nemacka-trebala-su-im-vasa-rudna-bogatstva-i-vi-kao-robovi>.
- Baranov, Jevgenij, i Aleksandar Zamislov. 2007. „Kraj - Osuđeni na progonstvo”. YouTube kanal *NoviBeograd45*. <https://www.youtube.com/watch?v=d6wFbO9z49g>.
- Barker, Ernest. 1957. *Social and Political Thought in Byzantium: From Justinian I to the Last Paleologue*. Oxford: Oxford University Press.
- Beta*. 2018. „Drecun: Sakupili smo hiljade dokumenata o zločinima na Kosovu”. 25. oktobar 2018. <https://www.krstarica.com/vesti/srbija/drecun-sakupili-smo-hiljade-dokumenata-o-zlocinima-na-kosovu>.
- Biblija: Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. 2017. prevod Đura Daničić. Beograd: Biblijsko društvo Srbije.
- Bogojević, Milan. 2024. *Rade Pašić: enigma jednog vremena*. Beograd: Prometej.
- Bukovsky, Vladimir and Pavel Stroilov. 2004. *EUSSR: The Soviet Roots of European Integration*. Surrey: Sovereignty Publications
- Cetinjski vjesnik*. 1912. „Rat Crne Gore i Turske – izvještaji sa bojnog polja”. *Cetinjski vjesnik* br. 90, 25. 10. 1912.
- Chalcocondylae, Laonicus. 1650. *Historiarum Libri decem*. Parisiis: e Typographia Regia.
- Cirkovic, S. 1989. “Palais princiers autour de l’ancien lac de Kossovo”. *Recherches sur l’art* 20. Novi Sad: Matica Srpska.

- Clark, Neil. 2004. "The Spoils of Another War". *The Guardian*. September 21, 2004. <https://www.theguardian.com/world/2004/sep/21/kosovo.comment>.
- Conway, Dennis and Nik Heynen. 2006. "The ascendancy of neoliberalism and emergence of contemporary globalization". In *Globalization's Contradictions: Geographies of discipline, destruction and transformation*. eds. Dennis Conway and Nik Heynen, 17–34. London, New York: Routledge.
- Crnogorčević, Danica. 2019. „VILA SA KOŠARA / VILA SA KOSARA - Danica Crnogorčević (UŽIVO - SAVA CENTAR)". YouTube kanal *Danica Crnogorčević*. <https://www.youtube.com/watch?v=K2YCU-FecBk>.
- Curtis, Glenn. 1993. *Bulgaria: a country study*. Washington, DC: Library of Congress, Federal Research Division .
- Čemerikić, Mihajlo. 2003. *Prizren i okolina 1019-1941*. I–III. Beograd: Prvo slovo.
- Čosudovski, Mišel. 2021. *Agresija SAD i NATO na Jugoslaviju*. Beograd: Beogradski forum za svet ravnopravnih.
- Čosudovski, Mišel. 2022. „Agresorski rat SAD i NATO protiv Jugoslavije” Mišel Čosudovski”. Beogradski forum za svet ravnopravnih. <https://stari.beogradskiforum.rs/knjige/1337-agresorski-rat-sad-i-nato-protiv-jugoslavije-miel-osudovski.html>.
- Čvorović, Goran. 2014. „Žak Ogar: Evropa je pred mojim očima umrla u Prištini”. *Novosti*, 19. oktobar 2014. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika.393.html:515397-Zak-Ogar-Evropa-je-pred-mojim-ocima-umrla-u-Pristini>.
- Ćupurdija, Miloš. 2014. „Robert Baer o razbijanju Jugoslavije”. *Ceopom-Istina*. 30. oktobar 2014. <https://www.ceopom-istina.rs/vesti/robert-baer-o-razbijan-u-jugoslavije>.
- Dečanske hrisovulje*. 1880 (reprint 2020). izdao Miloš S. Milojević. *Glasnik Srpskog učenog društva. Odeljenje 2. Građa za noviju srpsku istoriju, knj. 12*. Beograd: Državna štamparija.
- Despotov zakon: Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića*. 1999. prevod i komentar Biljana Marković. Beograd: Vajat.
- Ede, Margalits. 1918. *Szerb történelmi repertorium*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia-Elso Kotet.

- Engdahl, F. William. 1992. *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*. Chicago, Illinois: Paul and Company.
- Erić, Slobodan i Milan Starčević. 2014. „Pismo Vilija Vimera kancelaru Šrederu: Srbija trajno isključena iz evropskog razvoja”. *Geopolitika* 72.
- Evans, John. 1883. *Antiquarian Researches in Illyricum*. London: The Society of Antiquaries, Nichols and Sons.
- Fairbank, John. 1953. *Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports, 1842–1854*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fajfrić, Željko. 2000. *Sveta loza kneza Lazara*. Beograd: Janus.
- Fejer, Georgii. 1835. *Index Codicis Diplomatici Hyngariae Ecclesiastici Ac Civilis*. Stirpis Arpadiano Andegavensis. Ab Anno 1301–1400. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Vngaricae.
- Gaćinović, Radoslav. 2019. „Prva Prizrenska liga kao putokaz političkog nasilja nad Srbima u Staroj Srbiji”. *Vojno delo* 71 (3): 326–341. DOI: 10.5937/vojdelo1903326G.
- Galoa, Pjer Mari. 2011. “French General Truth About NATO Bombing of Yugoslavia 1999 - English Subtitles Part 2”. YouTube kanal *ZiniDaTiKažem*. <https://www.youtube.com/watch?v=S2xNHknsQPI>.
- Galović, Milan, i Dimitrije Bukvić. 2019. „Dvadeset godina od NATO agresije: generali govore: Zašto sam potpisao Kumanovski sporazum”. *Politika*. 27. mart 2019. <https://www.politika.rs/scc/clanak/426015/zasto-sam-potpisao-kumanovski-sporazum>.
- Geminfo*. 2018. „Položeni venci na spomenik stradalim Lazarevčanima u ratovima 1991-1999. godine”. *Geminfo*. 13. oktobar 2018. <https://www.geminfo.rs/polozeni-venci-na-spomenik-stradalim-lazarevcanima-u-ratovima-1991-1999-godine>.
- Glassheim, Eagle. 2005. *Noble Nationalists: The Transformation of the Bohemian Aristocracy*. Cambridge, Massachusetts-London, England: Harvard University Press.
- Granić, F. B. 1925. „Osnivanje arhiepiskopije u gradu Justiniana Prima 535. godine posle Hrista”. *Glasnik Skopskog naučnog društva* 1 (1).
- Grujić, Radoslav. 1955. „Ruska vlastelinstva po Srbiji u XIV i XV veku”. *Istoriski časopis* 5, 53–77.

- Hadžibegić, Hamid, Adem Handžić, i Ešref Kovačević, prir. 1972. *Defter-i mufassal-i vilayet-i Vlk. Oblast Brankovića: opširni katastarski popis iz 1455. godine. Monumenta Turcica: historiam Slavorum Meridionalium illustrantia*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Hendrickson, David C. 2013. "Venice and the Liberty of States". *IR and All That: Classic Readings in International Relations*. December 13, 2013. <http://irandallthat.blogspot.com/2013/12/venice-and-liberty-of-states.html>.
- Henry, Iseult. 2007. *Hiding Genocide in Kosovo: A Crime Against God and Humanity*. Washington, DC: American Council for Kosovo.
- Hobbs, Bill. 2007. "Is Soros Using Environmental Scare Tactics In Gain Control of Gold Mine?" *NewsBusters*. December 10, 2007. <https://www.newsbusters.org/blogs/nb/bill-hobbs/2007/12/10/soros-using-environmental-scare-tactics-gain-control-gold-mine>.
- Hogard, Jacques. 2014. *L'Europe est morte à Pristina: Guerre au Kosovo (Printemps - Été 1999)*. Paris: Hugo Publishing.
- Hrabak, Bogumil. 1979. „Ideje o arbanaškoj autonomiji i nezavisnosti 1876-1800. godine”. *Istorijski časopis* 25–26: 159–192.
- Illyrio-Serbica 1683-1715 (1723)*. 1745. "Privileges of Emperors Leopold, Josef and Charles VI, and also of Her Royal Majesty Maria Theresa to glorious Illyrico-Rassian nation". prev. Zhefarovic, Nenadovic. Wien: Haus, Hof und Staatsarchiv; Novi Sad: Muzej Matica Srpska.
- Informer*. 2016. „OTKRIVENI PLAĆENICI ZLOGLASNOG AMERIČKOG TAJKUNA: Soroš kontroliše sve SFERE ŽIVOTA U SRBIJI”. *Informer*. 17. avgust 2016. <https://informer.rs/politika/vesti/284583/otkriveni-placenici-zloglasnog-americkog-tajkuna-soros-kontrolise-sve-sfere-zivota-u-srbiji>.
- Ivanović, Milan. 1984. *Ćirilski epigrafski spomenici iz Srbije, Crne Gore i Makedonije*. Beograd: Narodni muzej.
- Janev, Igor. 2021. „Raskidanje vojno tehničkog sporazuma iz Kumanova i mogućnost ulaska Vojske Srbije u prostor Kosova i Metohije”. Izlaganje na konferenciji „Kosovo i Metohija – bezbednosni izazov i/ili perspektiva Republike Srbije”. 14-15. 11. 2021. Beograd: Institut za strategijska istraživanja. [http://repozitorijumips.rs/141/1/Igor%20Janev%20-%20Ostalo%20%28saopstenje%20sa%20konferencije%29\\_.pdf](http://repozitorijumips.rs/141/1/Igor%20Janev%20-%20Ostalo%20%28saopstenje%20sa%20konferencije%29_.pdf).

- Jankovic, Djordje. 1977. *Ravna Gora between Prizren and Strpce - The Oldest Known Serbian Archaeological Find at the South of Serbia, Antiques of Kosovo and Metohija*, Book X. Pristina: Provincial Institute for Preservation of the Cultural Monuments.
- Janković, Đorđe. 1998. *Srpske gromile*. Beograd: Sveslovenski savez; Književna reč.
- Janković, Đorđe. 2007. *Srpsko pomorje od 7. do 10. stoleća*. Beograd: Srpsko arheološko društvo.
- Janković, Đorđe. 2013. *Zabranjena srpska arheologija*. Banja Luka: Krajputaši.
- Janković, Đorđe. 2015. *Predanje i istorija Crkve Srba u svetlu arheologije: kratak pregled od početka do tuske okupacije*, Beograd: Hrišćanska misao-Hilandarski fond; Foča: Univerzitetski obrazovani pravoslavni bogoslovi; Valjevo: Zadužbina „Nikolaj Velimirović i Justin Popović”.
- Janković, Đorđe. 2016. Predavanje Đorđa Jankovića na promociji knjige *Predanje i istorija crkve u Srba u svetlu arheologije*. YouTube kanal *Televizija Hram*. <https://www.youtube.com/watch?v=4sUDMh5Kakk>.
- Janjić, Lidija. 2022. „Ratni komandant sa Košara: Pretke nisam osramotio, potomci me se neće stideti”. *RTS*. 14. jun 2022. <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/4826907/kosare-bitka-dusko-sljivancanin.html>.
- JELENA MEDIA*. 2024. „Srpski veterani sami podigli spomenik svojoj braći izginuloj u odbrani Srbije”. YouTube kanal *JELENA MEDIA*. <https://www.youtube.com/watch?v=jBgC8eAscLE>.
- Jennings, Roy Salvatore. 2013. „Serbia: Evaluating the Bulldozer Revolution”. In *Transitions to Democracy: A Comparative Perspective*. eds. Kathryn Stoner and Michael McFaul, 91–119. Baltimore: John Hopkins Press.
- Jevtić, Atanasije. 1990. *Stradanja Srba na Kosovu i Metohiji od 1941. do 1990. godine*. Priština: Jedinstvo.
- Jovanović, Živadin. 2018. „Svedočanstvo o dominaciji političke sile”. *Politika*. 10. jun 2018. <https://www.politika.rs/scc/clanak/405284/svedocanstvo-o-dominaciji-politicke-sile>.
- Kalabić, Radovan. 2009. *Grofovsko vremena*. Beograd: Grafiks.

- Katančević, Andreja B.B. 2016. „Datiranje Zakonika o rudnicima despota Stefana i sadržina njegovog ćiriličnog prepisa”. *Srpska politička misao* 51 (1): 221–237. DOI: 10.22182/spm.5112016.11.
- Konstantin Filozof. 1989. *Povest o slovima: skazaniye o pismeneh: izvodi: Žitije despota Stefana Lazarevića*. Beograd: Prosveta; Srpska književna zadruga.
- Kroford, Čarls. 2010. „Srbija je i danas siromašnija nego što bi trebalo”. *Blic*. 3. oktobar 2010. <http://www.blic.rs/vesti/politika/srbija-je-i-danas-siromasnija-nego-sto-bi-trebalo/b0pz4x3>.
- Kunčer, Dragana, ur. 2009. *Gesta Regum Sclavorum. T. I, Kritičko izdanje i prevod*. Beograd: Istorijski institut; Nikšić: Manastir Ostrog.
- Lafan, Robert. 1994. *Srbi – čuvari Kapije: predavanja o istoriji Srba*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Lala, Etleva. 2008. *Regnum Albaniae, the Papal Curia, and the Western Visions of a Borderline Nobility*. PhD dissertation. Budapest: Central European University, Department of Medieval Studies. <https://www.etd.ceu.edu/2009/mphlae01.pdf>.
- Lambert, Frank. 2003. *The Founding Fathers and the Place of Religion in America*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Lemajić, Nenad. 2006. *Srpska elita na prelomu epoha*. Sremska Mitrovica: Istorijski arhiv Srem; Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Marinković, Danica. 2017. *Sudija u ratu i miru*. Beograd: Rad.
- Mattern, Johannes. 1942. *Geopolitik: Doctrine of National Self-Sufficiency and Empire*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Miladinović, Aleksandar. 2021. „Demonstracije na Kosovu 1981. godine: 'Kosovsko proleće' ili poslednja šansa za mirno rešenje”. *BBC News na srpskom*. 6. april 2021. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-56607107>.
- Milanović, Miodrag. 2008. *Srpski stari vek*. Beograd: Vandalija.
- Milentijević, Nikola i Marija Stanković. 2019. „Značaj Kumanovskog sporazuma u rešavanju sukoba na Kosovu i Metohiji”. *Kultura polisa* 14 (34): 79–91.
- Milojević, Miloš S. 1869. *Pesme i običai ukupnog naroda srbskog. Knj. I, Obredne pesme*. Beograd: Državna štamparija.
- Mitić, Aleksandar. 2020. „Srpsko poreklo Svetog cara Justinijana i moguće srpsko poreklo Svetih Srđa i Vakha”. U *Svetost i identitet: Uloga*

- svetaca i svetosti u formiranju identiteta pravoslavnih naroda*. ur. Zoran Milošević, 236–274. Beograd: Institut za političke studije.
- Mitrović, Andrej. 2011. *Prodor na Balkan: Srbija u u planovima Austrougarske i Nemačke 1908-1918*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Niemi, Kaius. 2008. *Helena Ranta: ihmisen jälki*. Helsinki: Kirjapaja.
- Nikolić, Maja. 2010. *Vizantijski pisci o Srbiji (1402–1439)*. Beograd: Vizantološki institut SANU.
- Novosti. 2007. „Zlatna ruda Kosovo”. *Novosti*. 11. avgust 2007. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:201473-ZLATNA-RUDA-KOSOVO>.
- Pavlović, Miodrag. 2000. *Ogledi o narodnoj i staroj srpskoj poeziji*. Beograd: Prosveta.
- Pejčić, Jovan. 2013. *Zavet i čin: Milan Rakić na Kosovu 1905–1912*. Beograd: Službeni glasnik.
- Radmanovac, Emilija. 2014. „Pravna priroda Briselskog sporazuma”. *Glasnik prava* 5 (3): 33–51.
- Radojević, Saša. 2025. „Kako je izgledao krvavi Uskrs na Košarama? - JUTRO”. YouTube kanal *PRVA*. [https://www.youtube.com/watch?v=\\_VOLcr14\\_Vc](https://www.youtube.com/watch?v=_VOLcr14_Vc).
- Radulović, I. 1939. „Kralj Bodin”. *Zetski glasnik* 11/807.
- Rastko. „Raspeto Kosovo: Uništene i oskrnavljene srpske pravoslavne crkve na Kosovu i Metohiji (Jun-Oktobar 1999)”. *Glas Kosova i Metohije – Metohijsko izdavački centar Raško-Prizrenske eparhije*. <https://web.archive.org/web/20070830090417/http://www.rastko.org.yu:80/kosovo/raspeto/default.htm>.
- Rastović, Aleksandar. 2012. “Edward Grey And The First Balkan War”. *Journal of Social Sciences* 27: *Special Issue on Balkans*: 161–168.
- Ribetti, Pietro Antonio. 1710. *Giardino serafico storico fecondo di fiori, e frutti di virtù, di zelo, e di santità nelli tre Ordini instituiti dal gran patriarca de poveri S. Francesco*. II. Venezia: Domenico Lovisa.
- Ruda Official. 2021. „RUDA - HEROJI KOŠARA”. 2021. YouTube kanal *Ruda Official*. <https://www.youtube.com/watch?v=xN7a3lgYxDE>.
- Scheer, Tamara. 2013. “A Micro-Historical Experience in the Late Ottoman Balkans: The Case of Austria-Hungary in Sanjak Novi Pazar (1879–1908)”. In *War and Nationalism: The Balkan Wars*,

- 1912-13, and Their Sociopolitical Implications. eds. M. Hakan Yavuz and Isa Blumi, 197-229. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Sedov, Dmitrij. 2016. "Američki eksperiment nad Srbima još nije završen!" *SRBski FBReporter*. 7. februar 2016. <https://fbreporter.org/2016/02/07/амерички-експеримент-над-србима-још-н>.
- Sestre Santrač. 2020. „Sestre Santrač - Junaci sa Košara (Milutin Popadić)”. YouTube kanal *Sestre Santrač*. <https://www.youtube.com/watch?v=iQitutgSLc6A>.
- Seton-Watson, Robert. 1911. *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*. London: Constable & Co.
- Seton-Watson, Robert. 1931. "The Background of the Yugoslav dictatorship". *The Slavonic and East European Review* 10 (29): 363–376.
- Sindik, Dušan I., i Gordana Tomović, priređ. 1996. *Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka: Pisci srednjovjekovnog latiniteta*. Cetinje: Obod.
- Službeni glasnik. 1945. „Proglas ministra Vladimira Zečevića”. 6. 3. 1945.
- Službeni list SFRJ. 1972. „Ujedinjene nacije, Bečka konvencija o ugovornom pravu iz 1969. godine, Uredba o ratifikaciji Bečke konvencije o ugovornom pravu”. *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi* br. 30.
- Spoerri, Marlene. 2014. *Engineering Revolution: The Paradox of Democracy Promotion in Serbia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Srbija Danas. 2014. „Srbija: Natpis iz Crkve Svete Bogorodice Odigitrije iz 7823. godine”. *Srbija Danas*. 10. januar 2014. <https://www.srbijadanas.net/srbija-natpis-iz-crkve-sv-bogorodice-odigitrije-iz-7823-godine>.
- Stanojlović, Matija i Miloje J. Gajić. 1894. *Despot Stefan Lazarević: istorijska rasprava*. Beograd: Izdanje Opštine beogradske.
- Stefan Prvovenčani. 1988. *Sabrani spisi*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Stevanović, Obrad. 2015. *Kumanovski sporazum*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
- Stevanović, Obrad M. 2018. „Vojnotehnički sporazum između dosledne primene i marginalizacije”. *Politika nacionalne bezbednosti* 9 (14, 1): 55–72. DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.1412018.4>.
- Stevanović, Obrad M. 2019. „Nemoralnost agresije Organizacije Severnoatlantskog Saveza na Saveznu Republiku Jugoslaviju”.

- Politika nacionalne bezbednosti* 10 (16, 1): 89–111. DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.1612019.5>.
- Stojanović, Ljubomir, prir. 1927. *Stari srpski rodoslovi i letopisi*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Stojanović, Ljubomir, prir. 1929. *Stare srpske povelje i pisma*. Beograd: Srpska Kraljevska Akademija.
- Subašić, Boris. 2015. „Izronio grad kneza Časlava!“. *Novosti*. 26. oktobar 2015. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html%3A573569-Izronio-grad-kneza-Caslava>.
- Subašić, Boris. 2017. „Srpska država i pre Nemanjića“. *Novosti*. 23. april 2017. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:661796-Srpska-drzava-i-pre-Nemanjica>.
- Subašić, Boris. 2025. „Ustav iz 1974. godine pisala i tajna služba Britanije: Još 1943. agenti SOE preporučivali politiku drobljenja srpskog etničkog prostora“. *Novosti*. 23. februar 2025. Preuzeto sa: <https://www.novosti.rs/c/reportaze/vesti/1462939/ustav-1974-pisala-tajna-sluzba-britanije-jos-1943-agenti-soe-preporucivali-politiku-drobljenja-srpskog-etnickog-prostora>.
- Sveti Sava u Ruskom carskom letopisu*. 2012. prir. Milovan Vitezović. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Sveti Sava. 1986. *Žitije Svetog Simeona*. Beograd: Prosveta-Srpska književna zadruga.
- Syme, Ronald, and Anthony Birley. 2000. *The Provincial at Rome: and Rome and the Balkans 80BC – AD14*. Exeter: University of Exeter Press.
- Šreder, Gerhard. 2015. „Kancelar Gerard Šreder (Schröder) o bombardovanju Jugoslavije 1999. godine“. YouTube kanal *MostaracBova*. <https://www.youtube.com/watch?v=giC0IIYOoDU>.
- Štrandman, Vasilij N. 2009. *Balkanske uspomene*. Beograd: Žagor.
- Štrbac, Čedomir. 2014. „Zaboravljene rezolucije“. *Politika*. 9. april 2014. <https://www.politika.rs/scc/clanak/289521/specijalni-dodaci/zaboravljene-rezolucije>.
- Šuljagić, Sanja. 2011. „Uloga institucija u kulturnom i ekonomskom razvoju ruralnih područja Srbije“. *Srpska politička misao* 18 (31, 1): 209–246. DOI: 10.22182/spm.3112011.9.

- Šuljagić, Sanja. 2012a. *Zasnivanje srpskog nacionalnog identiteta: politički i kulturni aspekti razvoja sela u Srbiji*. Beograd: Institut za političke studije.
- Šuljagić, Sanja. 2012b. „Uticaj razvoja vinčanskog pisma na zasnivanje srpskog identiteta”. *Srpska politička misao* 19 (38, 4): 319–352. DOI: 10.22182/spm.3842012.15.
- Šuljagić, Sanja. 2020. *Ogled o srpskom identitetu: Raspoznavanje izvorišta srpskog identiteta u drevnoj istoriji*. Beograd: Institut za političke studije.
- Šuljagić, Sanja. 2021. „Teza istoričara Miloša Milojevića o punom nazivu titule cara Stefana Dušana Nemanjića”. U Zbornik konferencije *Dani Miloša S. Milojevića*, 10-11. 7. 2021, 118–143. Crna Bara: Udruženje Miloš S. Milojević.
- Šuljagić, Sanja. 2022. „O savremenim pokušajima poništavanja srpskog identiteta na Kosovu i Metohiji”. *Nacionalni interes* 17 (43, 3): 9–49. DOI: 10.22182/ni.4332022.1.
- Šuljagić, Sanja. 2023. „O drevnosti srpskog identiteta na Kosovu i Metohiji”. *Politička revija* 31 (77, 3) 59–87. DOI: 10.5937/pr77-45777.
- Šuljagić, Sanja. 2024. „O zanemarenosti dodirnih odrednica u srpskom i bugarskom identitetu”. U *Srpsko-bugarski odnosi – pitanja saradnje i perspektiva*. Zbornik naučnih radova sa međunarodne konferencije održane 19-20. februara 2024. godine, prir. Zoran Milošević, 85–104. Beograd: Institut za političke studije. DOI: 10.18485/ips\_srbg.2024.ch3.
- Šuljagić, Sanja. 2025. “On the Subordination of the Policy of the Russian Empire to a Western Colonial Campaign in the Balkans in the 19<sup>th</sup> Century.” *Srpska politička misao (Serbian Political Thought)* 32 (90, 2): 165–194. DOI: 10.5937/spm90-55331.
- Tafel, Theophilus. 1839. *De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica*. Berolini: Georgium Andream Reimerum.
- Talbott, Strobe. 2009. *The Great Experiment: The Story of Ancient Empires, Modern States, and the Quest for a Global Nation*. New York: Simon and Schuster.
- Tanjug. 2014. „U napadu NATO na kolonu kosovskih Albanaca kod sela Koriša 14. maja 1999. ubijeno 87 civila”. *NSPM*. 14. maj 2014. <http://www.nspm.rs/hronika/u-napadu-nato-na-kolonu-kosovskih-albanaca-kod-sela-korisa-14.-maja-1999.-ubijeno-87-civila.html>.

- Tanjug/Beta*. 2015. „’Napadi na SPC na Kosovu su sadašnjost’”. *RTV*. 29. oktobar 2015. [https://www.rtv.rs/sr\\_ci/politika/napadi-na-spc-na-kosovu-su-sadasnjost\\_653605.html](https://www.rtv.rs/sr_ci/politika/napadi-na-spc-na-kosovu-su-sadasnjost_653605.html).
- Tanjug*. 2017a. „Finska forenzičarka: Voker tražio ’masakr’ i ’ubedljivije zločine’ u izveštaju o Račku”. *Blic*. 9. maj 2017. <https://www.blic.rs/vesti/politika/finska-forenzičarka-voker-trazio-masakr-i-ubedljivije-zlocine-u-izvestaju-o-racku/407kngc>.
- Tanjug*. 2017b. „Otkriven spomenik heroju sa Košara u Debeljači”. *RTV*. 14. jun 2017. [https://www.rtv.rs/sr\\_lat/drustvo/otkriven-spomenik-heroju-sa-kosara-u-debeljaci\\_832478.html](https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/otkriven-spomenik-heroju-sa-kosara-u-debeljaci_832478.html).
- Tašković, Marko. 2016. „BITKA ZA TREPČU Zašto je rudnik na Kosovu poslednja BALKANSKA JABUKA RAZDORA”. *Blic*. 16. oktobar 2016. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/bitka-za-trepceu-zasto-je-rudnik-na-kosovu-poslednja-balkanska-jabuka-razdora/8ndhrcn>.
- Telegraf*. 2017. „Podignimo spomenik junacima sa Košara: Srpski Telegraf skuplja novac za obeležje herojima (FOTO)”. *Telegraf*. 1. jun 2017. <https://www.telegraf.rs/vesti/2809214-podignimo-spomenik-junacima-sa-kosara-srpski-telegraf-skuplja-novac-za-obelezje-herojima-foto>.
- The Encyclopaedia Britannica* 25. 1911. ed. Hugh Chisolm. New York: The Encyclopaedica Britannica Company.
- Thiersch, Wilhelm von. 1833. *De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*. Leipzig: F. A. Brockhouse.
- Toleva, Teodora. 2012. *Vlijanieto na Avstro – Ungaria za szzdavaneto na albanskata nacija 1896–1908*. Sofija : Ciela.
- Tomović, Gordana. 1974. *Morfologija ćiriličnih natpisa na Balkanu*. Beograd: Istorijski institut.
- Tomović, Gordana. 2003. „Krstac: srednjovekovno ime Šar-planine”. *Vardarski zbornik* 2: 11–18.
- Udruženje ratnih i mirnodopskih vojnih invalida Srbije. 2018. „URMVI tražilo prijem kod Predsednika Aleksandra Vučića”. <https://www.udruzenjermvisrbije.rs/index.php/dokumenti/202-novosti/422-urmvi-tražilo-prijem-kod-predsednika-aleksandra-vučića>.
- Uncle Dzo ft. Eldorado. 2016. „Uncle Dzo ft. Eldorado - Poslednja Straza (2016)”. YouTube kanal *FlameMusicOfficial*. <https://www.youtube.com/watch?v=noDdDfkm3xE>.

- Van Tricht, Filip. 2011. *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204-1228)*. Leiden-Boston: Brill.
- Vasiljević, Branka. 2021. „Novi spomenik posvećen stradalim borcima u ratovima devedesetih”. *Politika*. 1. septembar 2021. <https://www.politika.rs/scc/clanak/486772/novi-spomenik-posvecen-stradalim-borcima-u-ratovima-devedesetih>.
- Vasiljević, Branka. 2024. „Spomenik posvećen mladosti stradaloj u ratovima devedesetih”. *Politika*. 27. jun 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/620460/spomenik-posvecen-mladosti-stradaloj-u-ratovima-devedesetih>.
- Vemić, Mirčeta, and Suzana Lović. 2019. „European Maps of Kosovo and Metohija as the Primary Core of Old Serbia from the 16th to the 20th Century“. U *Istorija i geografija: susreti i prožimanja*, ur. Sofija Božić, 673–699. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije; SANU: Geografski institut „Jovan Cvijić”; Institut za slavistiku Ran.
- Vesti. 2018. „Minut ćutanja za mučenike”. *Vesti*. 11. jun 2018. <https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Srbija/700467/Minut-cutanja-za-mucenike>.
- Vidmar, Luka. 2009. *Struktura in funkcija pisem iz literarnopreradne korespondence Žige Zoisa*. Phd Dissertation. Nova Gorica: Univerza v Novoj Gorici.
- Vikipedija. 2006. „Martovski pogrom 2004.” [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Мартовски\\_погром\\_2004](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Мартовски_погром_2004).
- Vikipedija. 2010. „Srpski manastir Svetih Arhangela u Jerusalimu”. [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Српски\\_манастир\\_Светих\\_архангела\\_у\\_Јерусалиму](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Српски_манастир_Светих_архангела_у_Јерусалиму).
- Vikipedija. 2016. „Spisak devastiranih pravoslavnih svetinja na Kosovu i Metohiji u 21. veku”. [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Spisak\\_devastiranih\\_pravoslavnih\\_svetinja\\_na\\_Kosovu\\_i\\_Metohiji\\_u\\_21\\_veku](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Spisak_devastiranih_pravoslavnih_svetinja_na_Kosovu_i_Metohiji_u_21_veku).
- Virijević, Vladan. 2013. „Hram 'Svete Trojice' u Đakovici – paradigma stradanja Srpske Pravoslavne Crkve na Kosovu i Metohiji”. U *Srpska teologija danas (STD)*. Zbornik radova četvrtog godišnjeg simposiona održanog na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu 25–26. maja 2012, ur. Radomir Popović, 97–109.
- Vreme. 1999. „Nato bombardovao kolone izbeglica kod Đakovice – 64 mrtva i dvadeset ranjenih”. *Vreme* 6, vanredno izdanje. 17. 4. 1999.
- Vukićević, Milan. 1911. „Kako se teče sloboda”. *Glas Crnogorca* 40 (49).

- Vuković, Nebojša, ed. 2019. *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics; Faculty of Security Studies.
- York, John. 1972. "The Image of Philip the Arab". *Historia* 21 (2): 320–332.
- Zarić, Slađana. 2019. „Ratne priče sa Košara”. YouTube kanal *RTS Merila vremena*. <https://www.youtube.com/watch?v=UtiXfop64d8>.
- Zarić, Slađana. 2023. „Dosije Kosovo - Žuta kuća (EN, AL)”. YouTube kanal *RTS Merila vremena*. <https://www.youtube.com/watch?v=UW5vPjMIA4A>.
- Živković, Tibor, ur. 2009. *Gesta Regum Sclavorum. T. 2, Komentar*. Beograd: Istorijski institut; Nikšić: Manastir Ostrog.

**Sanja Šuljagić\****Institute for Political Studies, Belgrade***HISTORICAL AND GEOPOLITICAL  
SIGNIFICANCE OF THE BATTLE OF  
KOŠARE IN 1999\*\*****Resume**

In this paper, author presented historical and geopolitical factors which influenced that the NATO alliance to begin its aggression against the-then Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Crna Gora) in the spring of 1999, as well as historical significance of defense of the border of Kosovo and Metohija for Serbian people in this period and in general overview of Serbian history. The focus of the research is historical and geopolitical circumstances before, during, and after the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia, with special consideration being given to the signing of the Military-Technical Agreement at a military airport near Kumanovo town (so-called *Kumanovo Agreement*) by the two sides on June 9th, 1999. Then, by the use of analytical-synthetic and comparative methods, political and economic circumstances in the aftermath of the Battle of Košare and the consequences of the Battle for its participants in the Army of Yugoslavia, later the Army of Serbia, are analyzed.

The objective of the research was to understand the impact of the Battle of Košare on the continuity of identity of Serbian people at the turn of the 20<sup>th</sup> and 21<sup>st</sup> centuries. Results of the research show that the way by which representatives of the state institutions, artists, political

---

\* E-mail address: sanja.suljagic@ips.ac.rs; ORCID: 0009-0008-9295-5408.

\*\* A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference “Košare – 25 years later”, held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies. The work was created within the framework of the scientific research activities of the Institute for Political Studies, which is funded by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia.

analysts and in particular politicasters among them, and the Serbian people in general related to the remembrance of the Battle of Košare reflects a great significance of this Battle for the (dis)continuity of Serbian people and state in future.

**Keywords:** Kosovo and Metohija, NATO aggression against FR Yugoslavia, battle of Košare, Kumanovo Agreement

---

\* Овај рад је примљен 1. маја 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. маја 2025. године.





**Миломир Стенић\***

*Институт за политичке студије, Београд*

## **КОШАРЕ КАО ГЕОПОЛИТИЧКА И ГЕОИДЕНТИТЕТСКА ПАРАДИГМА\*\***

### **Сажетак**

Српска одбрана од агресије 1999. године – посебно ради заустављања копненог продора из Албаније у рејону Кошара – постала је пример да је отпор водећој светској сили и најјачем војном савезу у историји, ипак могућ. Аутор тврди и доказује да Кошаре имају вишеструки геополитички смисао и симболику, али и да су као „српски Термопили” постале нови геоидентитетски репер. Такође, Кошаре, укључујући читав „косовски преседан”, постали су симбол врхунца униполаризма, али истовремено и индикатор почетка његове релативизације. У контексту односа великих сила, означили су почетак њихове нове конфронтације, коју ће означити парадигматични „Заокрет Примакова” изнад Атлантика у знак протеста због отпочињања напада НАТО-а на једну суверену европску државу. А са „српског становишта”, Кошаре су се у националну „менталну мапу” и културу памћења урезале као кључна

\* Имејл адреса: milomir.stepic@gmail.com; ORCID: 0000-00024235-1031.

\*\* Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије. Овај чланак је настао као резултат научноистраживачког рада у оквиру Института за политичке студије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација.

чињеница „Нове Косовске битке” и додатни, савремени елемент Косовског Завета.

**Кључне речи:** вишеструка симболика, „српски Термопили”, граница, „геополитичка макро-тврђава”, великоалбанска експанзија, Косово и Метохија

## О ФОРМИРАЊУ СИСТЕМА СРПСКИХ ГЕОИДЕНТИТЕТСКИХ РЕПЕРА

Постоје историјски тренуци, географске локације и геополитички контекст који пресудно утичу на формирање система вредности, колективне свести и националних особености. Бројни су такви примери у читавом свету и сваки етнички колективитет поседује те камене-темељце – било да су реални, измишљени или „етно-пиратеријом” преузети од других – те на њима гради своју самоспознају.

Када је српски народ у питању, ти геоидентитетски репери су многобројни и карактеристични, било да су физичкогеографског, ратничког, државотворног, духовног, страдалничког или другог карактера. Несумњиво је то, на пример, планина Динара као маркантан орографски оријентир по коме је назив добио не само читав један доминантан планински систем на Балкану, већ сходно томе и монтањарски српски етнопсихички тип (по Јовану Цвијићу). У географско-историјском смислу, то је река Морава која представља „кичму” Србије, као и Дрина коју српски противници упорно намећу као деобну линију међу Србима, односно као крајњи „дозвољени” западни домет српске државности сведене само на Србију. С друге стране, српска ујединитељска идеја настоји да поништи тај фрагментациони смисао и трансформише је у интеграциону осовину српских земаља у виду целовите српске државе.

На историјско-геополитичким темељима засновани геоидентитетски репери су свакако Скадар, Рас, Призрен и Скопље као средњовековна владарска седишта, те Краљево, односно оближњи манастир Жича, у коме је крунисано седам српских краљева. То је и Београд као савремени главни град. Међу најважније спадају Косово поље са Газиместаном као место одигравања Косовског боја из кога ће произаћи непролазни светозазревски идеал, косовски

завет, видовданска етика. То је несумњиво и Врачар у Београду као место спаљивања моштију Светога Саве – истинског српског „оца нације” – што се за окупатора показало контрапродуктивним и Србе утврдило у православној вери и националној самоспознаји. Слично би се могло рећи и за Пећ поред кога је седиште обновљене патријаршије Српске православне цркве.

Нижу се, даље, Цетиње – „српска Спарта” – и Нови Сад – „српска Атина” – потом Орашац и Таково као места подизања Првог и Другог српског устанка против османске окупације и Шумадија као „централна територија” модерне српске државе. Ловћен је симбол српства Црне Горе, где почива Његош, та „најмудрија српска глава”. Даље се издвајају Куманово и Брегалница где су извојеване кључне победе у Балканским ратовима, Цер и Колубара на којима је поражен аустроугарски агресор, као и Кајмакчалан, „врата отаџбине” у Првом светском рату. Немерљив је идентитетски значај Јасеновца, симбола геноцидног страдања српског народа – србозида – који су на најмонструознији начин извршиле хрватске усташе у време марионетске нацистичке НДХ током Другог светског рата итд.

## **КОШАРЕ КАО НОВИ ГЕОПОЛИТИЧКИ И ГЕОИДЕНТИТЕТСКИ СИМБОЛ: ОД НАЦИОНАЛНИХ ДО ГЛОБАЛНИХ РАЗМЕРА**

Оружани сукоби на развалинама СФРЈ и отпор који је српски народ западно од Дрине пружио ради физичког опстанка и заштите својих колективних вредности изнедрио је неколико савремених геоиидентитетских тачака ослонаца – Книн, Борово-село, Пале, Коридор, Скелани, Кравица... Нарочито је то проистекло из супротстављања агресији НАТО-а на СРЈ 1999. године<sup>1</sup>, укључујући људске жртве, срушене објекте и места страдања. Могуће је издвојити више таквих симбола – ТВ торањ на Авали, мостови у Новом Саду, Варварину, Грделичкој клисури, стратешка војна и индустријска постројења

---

<sup>1</sup> У агресију на СРЈ биле су укључене снаге 19 чланица НАТО-а, регуларне армије и полиције Албаније, тзв. Ослободилачке војске Косова (ОВК)/Ushtria Çlirimtare e Kosovës (УÇК), војнички организованих, обучених и опремљених Албанаца из дијаспоре (маком тзв. Атлантска бригада из САД), те страних инструктора, плаћеника и добровољаца. Операција је имала официјелни кодни назив „Савезничка сила” (“Allied Force”), Американци су је назвали „Племенити наковањ” (“Noble Anvil”), док је одомаћен српски назив гласио „Милосрдни анђеос”.

у Панчеву, Обреновцу, Београду, Краљеву, Чачку итд, срушени стамбени квартави Ниша, Приштине, Ваљева и др.

Упоредо, у култури памћења остали су забележени простори где су вођене пресудне борбе и места одакле је пружан жесток, жилав, успешан отпор – аеродроми у Нишу, Батајници, Голубовцима, Пониквама, Лађевцима, Слатини, село Буђановци у Срему где је оборен амерички тзв. невидљиви авион, те читаво Косово и Метохија које је било изложено сталним ударима разорних оружја. Управо ту су биле распоређене снаге мотивисане родољубљем, те за оружани отпор професионално високо оспособљене и веома добро вођене Треће армије Војске Југославије, тј. њеног Приштинског корпуса. Њихов одлучан отпор српски народ доживљава као „нови косовски бој”, а ратнике као „савремене Обилиће”, у првом реду на кључној, парадигматичној тачки на граници према Албанији – Кошарама.

### **Кошаре као симбол заштите државне границе**

Граница Србије и Албаније је од установљавања била проблематична, конфликтна и изложена свим облицима безбедносног угрожавања и противправног нарушавања. Протеже се од тромеђе са садашњом Северном Македонијом код села Рестелице у општини Драгаш (шарпланински крај Гора) до тромеђе са Црном Гором на јужним обронцима Јуничке планине и 1999. године била је саставни део укупне државне границе СР Југославије са Албанијом. Трасирана је дуж шумовито-пашњачких планинских гребена, преседлина и превоја, те управно на Врбничку клисуру Белог Дрима. С обзиром на рељеф и затегнуте суседске односе, имала је мали степен легалног промета, али веома изражену илегалну проходност албанског етничког елемента који хомогено настањује обе њене стране.

У војно-географском смислу, за копнени војни продор 1999. године из североисточног дела Албаније у метохијски део Србије био је веома непогодан периферан, тешко проходан и без адекватних саобраћајница високопланински терен између малих географских области Љуме и Горе. Пресеца га сектор границе између планине Коритник (2.393 m<sup>n</sup>v) и тромеђе на шарском врху Шерупа (2.092 m<sup>n</sup>v). За агресора би ризикантан исто тако био покушај продора уском, делимично зајезереном и лако брањивом Врбничком клисуром Белог Дрима (део вештачког језера Фиерза у Албанији), којом је трасирана главна друмска комуникација између Албаније и Србије: Кукеш

– Врбница (гранични прелаз) – Призрен. И трећи неповољан сектор за копнени напад из Албаније био је на северном-северозападном сектору границе Србије према Албанији, односно преко изразито морфолошки дисециране и тешко проходне Јуничке планине (2.305 mnv).

Стога је главни удар из Албаније дошао у најмање непогодном појасу за нападача – где је планински терен по уздужном профилу од Паштрика до Јуничке планине најнижи и где је између горњих делова слива Дрима и југозападног обода Метохијске котлине најужи. Истовремено, осим демонстрирања, продор није учињен тамо где је могао да се очекује снажнији српски отпор: нити правцем чија је осовина друмска саобраћајница Бујан, односно Бајрам Џури (Тропоја) у Албанији – превој Морина (гранични прелаз) – Поношевац у метохијском делу Србије, нити правцем Кукеш у Албанији – превој Ђафа Прушит (на граници) – Ђаковица у Србији.

Напад је уследио тамо где је приступ и примицање снага релативно олакшано локалним путевима и где је процењено, а извиђањем утврђено, да је концентрација српских снага мала. И најважније, а са становишта нападача логично, нападнуто је место где би могао да се успостави „клин” ка централном делу Метохије, изврши пресецање друмске саобраћајнице Пећ – Призрен и постигне раздвајање српских војних ефектива. То би потом омогућило наставак наступања према северу – ка Дечанима и Пећи – и према југу – ка Ђаковици и Призрену – како би се формирала „одскочна даска” за даље напредовање у Дреницу, Велико Косово, долину Ибра, Косовско Поморавље и Лаб (Мало Косово), тј. за фактичко запоседања читаве Покрајине. Због свега тога је „оштрица” копнене агресије на Србију добила оријентацију Падеш (шири рејон места у Албанији уз саму границу) – Кошаре (караула Војске Југославије) – село Ботуша – Јуник (на ободу Метохије).<sup>2</sup>

Пешадијска офанзивна дејства нису почела у првим данима агресије НАТО-а, већ у зору на Велики петак, 9. априла 1999. године – прво фингираним нападом у виду снажне артиљеријске ватре према оближњој караули Морина, да би се права артиљеријска припрема убрзо пренела у рејон Кошара. У зони карауле „у првом налету је између 1.500 и 2.000 терориста извело напад на српско-албанској граници. Ту границу је чувало само 110 граничара и осам

<sup>2</sup>    Укратко о одликама Кошара и значају за одбрану од агресије на СРЈ 1999. године видети у одредници „Кошаре” у: Stepić 2023, 280–281.

чланова посаде на минобацачу...” (Војић 2023, 5). Будући на бољим топографским позицијама за напад, у предности јер су бирале време за почетак офанзиве, вишеструко бројније и неупоредиво опремљеније, те уз свеобухватну подршку НАТО-а (нарочито из ваздуха), копнени продор албанских формација био је успешан, али само утолико што су на кратком сектору прешле границу, заузеле две доминантне коте – Раса Кошарес и Маја Глава – те саму, већ срушену, караулу Кошаре.

Како је агресорски продор „по дубини” био минималан и ту заустављен, а линија фронта, упркос жестоких борби и сталних албанских покушаја да је помере и српских контра-напада, мање-више стабилизована до краја рата 10. јуна 1999. године, основни циљ нападача да се уклати у централну Метохију и настави даље заузимање косовско-метохијског дела Србије – осујећен је. Стога је он био принуђен да копнени напад из Албаније пребаци на резервни правац – дуж југоисточних падина Паштрика, у рејон карауле Горожуп. Али, и ту је ефикасно заустављен отпором српских снага који се може поредити са оним на Кошарама.

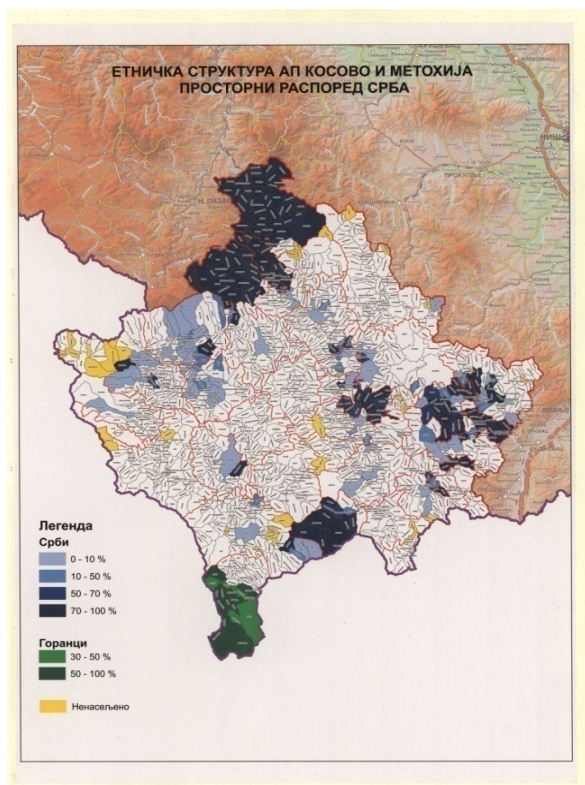
Кошаре су тако постале парадигма жилаве, непролазне одбране границе Србије и спречавања војног продора сецесионистичко-окупаторских снага у њену територију. Због таквог значаја, Кошаре се у српском народу често називају „српским Термопилом”, а борба која надраста саму ратничку димензију доживљава се као „нови Косовски бој”. Херојски отпор, војничка способност, испољена истрајност, наглашена срчаност и спремност на жртву српских бораца који су били бројчано далеко слабији од противника учинили су да у српској култури памћења буду означени као „нови Обилићи” и „српски Спартакци”. Кошаре, после дугогодишњег самопоништавајућег и самопонижавајућег аутоколонијално индикованог прећуткивања и маргинализовања, ипак су постали нови српски национални геодентитетски репер.

### **Кошаре као симбол одбране геополитичке „макро-тврђаве” Балкана**

Кошаре, које отелотворује гранична караула, има знатно шири просторни и геополитички значај од примања првог удара НАТО-албанских коалиционих снага и баријере за пробијање пограничне линије одбране ради продора у средишњу Метохију. То

место симболизује спречавање непријатељског запоседања читавог косовско-метохијског дела Србије. Оно је оличење опстанка српског становништва упркос не само вишевековном физичком уништавању, разобрученом насиљу, систематском прогону и албанизацији већ и организованом терору и протеривању у најновије време, чак и под окриљем наводно заштитне међународне цивилне и војне мисије (видети Карта 1).

Карта 1: Просторни размештај српског становништва у косовско-метохијском делу Србије 2018. године (по насељима)



Извор: Канцеларија за КиМ 2018.

Општепознато је да косовско-метохијски простор има немерљив значај за српски национални идентитет, будући да се ту налазило средишта српске духовности и средњовековне државности, са бројним материјалним доказима постојања и високог нивоа културно-цивилизацијског домета. То потврђује „хиљаду и петсто српских православних хришћанских манастира, црква, задужбина

и споменика културе” (*Glasnik* 2018, 1), што је просечно један такав репер припадности на сваких седам квадратних километара унутар покрајинских административних граница. Када би се још изузео високопланински и готово ненасељен појас који природно омеђује Косово и Метохију, а где је тих објеката из разумљивих разлога сасвим мало, њихова густина у котлинско-долинским и жупским крајевима била би још већа. Истовремено, аналогних доказа албанске историјске заступљености готово да нема, а исламски споменици су углавном заостали трагови османске окупације.

Стога је сасвим јасно да Косово и Метохија несумњиво јесу „неотуђиви средишњи део Србије, о чему убедљиво сведочи традиционална духовна свест наше Цркве, у којој Косовски Завет означава израз централне поруке Новог Завета, конкретно доживљене у историјском искуству српског народа, као и свест српског народа о свом идентитету, духовним и етичким вредностима и историјском путу” (*Glasnik* 2018, 1). Кошаре се, дакле, могу сматрати симболом одбране бројних, велелепних српских православних манастира, међу којима су Дечани, Богородица Љевишка, Пећка Патријаршија и Грачаница на УНЕСКО-вој листи светске културне баштине. Они нису концентрисани у некој мањој географској области, што би могло да инспирише идеје и предлоге о подели Косова и Метохије тако да остану у делу који би задржала Србија (а такве идеја нису изостајале), већ су размештени широм Покрајине. Сходно томе, Српска православна црква се оштро противи подели Косова и Метохије, инсистирајући да „подела не би била ништа друго до признавање ’независне државе Косово’ и поклањање највећег дела територије Покрајине” (5), те садашње стање резолутно сматра „окупацијом Покрајине” (2).

У физичкогеографском смислу област Косова и Метохије је тектонски спуштен простор, климатски, хидрографски, педолошки и укупно амбијентално веома повољан за живот, привређивање и културни развој становништва. Одликује га знатно природно богатство: резерве квалитетне пијаће воде, плодно земљиште погодно за земљорадњу, воћарство, виноградарство и пашњачко сточарство. Резерве олово-цинкане руде и других обојених и племенитих метала, укључујући ретке метале и минерале, респектабилне су у балканским и европским размерама. Лежишта квалитетног лигнита, која су тек минимално искоришћена у електроенергетске сврхе, су на петом месту у свету! Стога су у условима латентне европске енергетске кризе геоекономски и геополитички атрактивне за велике силе, моћне

корпорације, утицајне групе и личности, те је њихова узурпација један од разлога агресије на СРЈ 1999. године. По проценама, сам Косовски басен располаже са 12,5-14,0 милијарди тона и према енергетском еквиваленту то је једнако 2,37-2,65 милијарди тона нафте. У односу на потрошњу угља у читавој Србији 2021. године (која се много не разликује 2024.), експлоатационе резерве угља у самом Косовском басену довољне су за наредних 180-200 година. Уз то, угља има у Метохијском (0,7-2,0 милијарди тона), Дреничком (око 25 милиона тона) и неколико мањих лежишта (Vujić i dr. 2021, 175-180). Очување свих тих природних ресурса као развојних предуслова не само Косова и Метохије, већ читаве Србије симболички је зависило од војника на „мртвој стражи” – Кошара.

Али, можда и најважнија улога Кошара јесте да представља кључну тачку одбрамбене линије Косова и Метохије као геополитичког средишта, „срца”, *heartland*-а балканског „потконтинента” (Stepić 2023, 55). Јер, непролазан је геополитички постулат: *Ко влада Косовом и Метохијом – управља „Веригама света” (Балканом)*. Још је знаменити српски географ и водећи светски балканолог на размеђу 19. и 20. века највећи део косовско-метохијског простора позиционирао унутар подручја опасаног линијом Ниш – Софија – Скопље – Косовска Митровица. Иако се не налази у геометријском средишту, због концентрације геополитичких вектора тако омеђен простор назвао је Централна област Балканског полуострва (Свијић 1987, 114-115). Такође, Кошаре су „истурени положај” за важан део Косова и Метохије који се налази на југоистоку и припада прелазној, контактної („преломној”) зони између Вардарског слива (Егејски морски слив) и Моравског слива (Црноморски слив). Чини га тзв. геополитички четвороугао чије су темене тачке Качаничка клисура Лепенца – Прешевска повија – Кончуљска клисура Биначке Мораве – Урошевац, односно после 1999. године америчка војна база „Бондстил” недалеко од тог града (Tanasković i dr. 2001, 33-34).

Из свих наведених својстава проистиче чињеница да су Кошаре биле и остале симбол одбране Косова и Метохије као „геополитичке ’макро-тврђаве’ Балкана”, најпре Србије и српских земаља у целини. Концепт „геополитичке ’макро-тврђаве’ Балкана” темељи се на природним датостима косовско-метохијског простора кога чини морфо-хидрографски комплекс чија су основа две простране, тектонски предиспониране, те ерозијом и акумулацијом додатно дефинисане котлине – Метохија и Велико Косово. Употпуњује га више мањих котлина и жупа (Дреничка котлина, Мало Косово, Сиринић, Средска...)

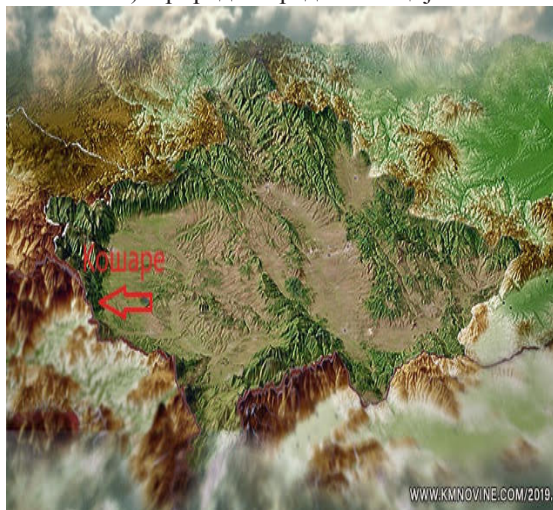
раздвојених нижим планинама и обронцима виших масива (Голеш, Чичавица, Црнољева, Милановац, Језерска планина...) (*карта 2а*). Символички, заједно чине сложену, али ипак мање-више хомогену „унутрашњост”, односно „двориште” такође симболички дефинисане „макро-тврђаве”. Њу опасују и штите од непријатеља – аналогно било којој тврђави као фортификацијском објекту – симболички „бедеми”, односно „зидине”, које чине високи планински венци – Шар-планина, Јуничка планина, Проклетије, Хајла, Копаоник, Гољак, Скопска Црна Гора... Кроз њих је у „унутрашњост” косовско-метохијске „макро-тврђаве” могуће најлакше продрети само кроз природно предиспонирана сужења, симболичке „капије”, односно „улазе” (превоји и речне клисуре). Одбрамбени квалитет неких међу њима побољшавају обострани високи и стрми планински масиви налик на симболичке „куле-бастione” (типични су Паштрик и Коритник).<sup>3</sup>

Будући да су за пешадијске јединице и технику нападача „бедеми” високи и тешко савладиви, а „капије” уске, миниране, запречене и војнички релативно лако брањиве, рачунајући и ризик да претрпе велике губитке, НАТО-албанске снаге тражиле су „пролом” у југозападном „бедему” (*карта 2б* [сектор Г]). Другим речима, тражиле су релативно низак, проходан, комуникацијски доступан и за даљи развој својих снага погодан, а истовремено, према „снимљеном стању”, слабо брањен гранични сектор. И „слабу тачку” пронашле су у рејону Кошара. Али, колико год да су направиле добру процену теренских услова, закључак о српским одбрамбеним могућностима донеле су само на основу малобројности, младости, недовољне техничке опремљености и мале ватрене моћи. Нису, међутим, узеле у обзир светозаревско косовско опредељење и свевременост косовског завета, нити његовско „бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце у јунака”. На том српском архетипском коду темељиће се и касније – после пропасти агресорског продора на Кошарама – легендарно наређење команданта 549. моторизоване бригаде Приштинског корпуса српским борцима на Паштрику: „Нема назад, иза је Србија!”

<sup>3</sup> Символички смисао, потпуну просторну структуру, историјску трајност војно-стратегијског значаја и суштину геополитичког концепта косовско-метохијске „макро-тврђаве” Балкана детаљније видети у: Stepić 1997, 234-237.

Карта 2: Позиција Кошара у „геополитичкој ’макро-тврђави’ Балкана”

а) Природне predisпозиције



б) Шематски приказ



## **Кошаре као симбол онемогућавања пројекта „велике Албаније”**

Сецесионистичко-терористички покушај „ампутације” косовско-метохијског дела Србије и НАТО-албанска агресија 1999. године требало је да буду кључна фаза пројекта стварања велике албанске државе. Великоалбански експанзионизам подразумева „уједињење свих Албанаца”, али у границама које обухватају и области где су се они махом организованим насиљем популационо-просторно проширили у историјске земље суседних народа. Штавише, свака опција – од минималистичке до максималистичке – укључује и знатне територије где нису већина, па чак и оне где су безначајна мањина или их уопште нема. Поступак којим настоје да остваре свој циљ састоји се од неколико важних ослонаца: патроната неке велике силе и уклапања у њене балканске интересе, чврсте националне дисциплине и вере у успех, колективне, фисовске, породичне и појединачне истрајности и спремности на сваку врсту жртве.

Не само подсећања ради, већ и као показатељ огромног историјског и симболичког значаја заустављања пробијања српске одбране на Кошарама, зачетак великоалбанске идеје датује се у другу половину 19. века. Настала је у условима слабљења Османског царства и заоштравања Велике источне кризе, а под утицајем Аустроугарске, Италије и Велике Британије у циљу баражирања руског приступа Средоземљу посредством балканских православних народа. Те европске силе имале су и пресудну улогу у креирању албанске нације од различитих племена и језика, неформално окупљених у две етничке подгрупе – Геге, северно од Шкумбе, и Тоске, јужно од те реке. Идеолошки и просторни великодржавни оквир постављен је Албанском лигом у Призрену 1878. године (познатија као Призренска лига). Подразумевао је формирање једног аутономног албанског вилајета који би у оквирима постојећег Османског царства обједињавао тадашњи Скадарски, Јањински, Битољски и Косовски вилајет (тзв. вилајетска Албанија) (Stepić 2023, 109).

Од тада великоалбански покрет истрајно ради на реализацији свог пројекта, који има изразиту геополитичку поенту и у дело се спроводи насилним и систематским уклањањем махом српског становништва, нарочито „корак-по-корак” расрбљивањем косовско-метохијске области (Stepić 2012, 120). Умешно користи „симбиозу

интереса” са заинтересованим великим силама и њихове векторе у „балканском геополитичком чвору”, нарочито у ратним приликама када (привремено) настају фактичке великоалбанске политичко-територијалне творевине. Временом су се у пропагандној сфери и „менталној мапи” Албанаца оформиле мање-више идентичне скице територије и граница будуће интегралне албанске државе, где се ради прикривања експанзионистичких намера и метода избегава назив „велика Албанија”, већ се утилитарно користе привидно бенигнији термини „етничка Албанија”, „природна Албанија”, „аутохтона Албанија” и сл. У сваком случају, у односу на међународно признату Албанију, она би била знатно пространија и геополитички респектабилнија, одузимајући од суседа значајне делове земље – од Грчке око 11% територије („Ћамерија”), од Северне Македоније око 56% („Илирида”), од Србије укупно око 22% („Косова”, „Косова Љиндоре“, „Топљица”, „Санџаку“) и од Црне Горе 36% („Мали и Зи”) (Stepić 1999, 27; Stepić 2023, 108-112).

Кошаре су, дакле, на прелому 20. и 21. века постале парадигма „ноге у вратима” за реализацију мегаломанског експанзионистичког националног пројекта Албанаца, коме је само почетни, али кључни корак „отмица Косова” (Knežević 2006). Да су НАТО-албанске формације хипотетички пробиле српски бедем на Кошарама и брзо се уклиниле у средиште Метохије, те раздвојиле српске војно-полицијске снаге, успоставиле плацдарм за продор у Дреницу и котлину Велико Косово, те у целини запоселе Косово и Метохију избијањем на покрајинске међе, СРЈ би била војнички поражена, а „ампутација” и (ин)директна анексија косовско-метохијског дела Србије од стране Албаније „готова ствар”. Тако би се прва и најважнија фаза великоалбанских претензија оружаном остварила и коришћењем аргумента „реалности на терену” имала много више шанси за формализовање на међународном плану. Супротно томе, добијена битка на Кошарама значила је не само да „Косово још увек није отето” (Knežević, 2006, 5), већ је омогућила склапање за српску страну како-тако часног мировног „Војно-техничког споразума у Куманову” (колоквијално: „Кумановски споразум”) 9. јуна 1999. године и следећег дана доношење Резолуције 1244 Савета безбедности УН (10. јуна), која потврђује суверенитет СРЈ/Србије на читавој територији, укључујући Косово и Метохију.

Будући да је захваљујући Кошарама као „тврдом ораћу” тзв. копнена интервенција спречена, „фактичко стање” имплицирало је

да СРЈ – ма како парадоксално изгледало – у рату, чињеница је, није победила, али није ни изгубила. Штавише, тако је спречена и могућа окупација читаве Србије са несагледивим последицама, од којих је једна без дилеме могла бити даље „парање џемпера” – инерција сепаратизама и даља фрагментација територије. Врло брзо, већ 2001. године, то је постало белодано „преливањем” кризе на југоисток централне Србије и оружаном побуном Албанаца предвођених „дериватом ОВК”, тзв. Ослободилачком војском Прешева, Медвеђе и Бујановца (ОВПМБ). Она је успешно пацификована захваљујући спремности и искуству очуваних српских војно-полицијских ефектива повучених са Косова и Метохије, а могла је да има бројне негативне војно-политичке, етно-геополитичке, геостратегијске и друге аспекте (Tanasković i dr. 2001, 35-62). На то упућује чињеница да уз помоћ западних обавештајно-безбедносних структура ипак јесте захватила северни појас тадашње БЈР Македоније, али није ретко насељени топличко-косанички крај и лабилну Рашку област на које претендује свака опција великоалбанског државног експанзионизма.

### **Кошаре као симбол борбе „српског Давида” против „НАТО Голијата”**

Кошаре су биле и остале парадигматичан пример како су непристајање на априорно пројектован пораз и борба против неупоредиво снажнијег противника могући ако су у питању снажни мотиви и „виши циљеви”. Сублимација несаломивости читаве одбране у тој тачки на граници Србије и Албаније симболизовала је супротстављање српског чиниоца експанзији атлантистичког Запада под америчким вођством у тренутку када је његова свеколика моћ била на врхунцу. Српски отпор 1999. године представљао је пример „остатку света” који је утилитарно чекао „бољу прилику” будући да се чинило како је униполарни *Pax Americana* у том тренутку недодирљив.

Заустављање копнене агресије на Кошарама утицало је да се НАТО не „спусти на земљу”, већ да за покушај заузимања Косова и Метохије „војничком чизмом” користи регуларне снаге Албаније, формације ОВК, фанатизоване исламистичке борце и „псе рата”, што се ипак показало неефикасним. Стога је употребио махом електронско-ракетно-ваздухопловну технолошку премоћ и „ватрометом над Србијом” на морбидан начин обележио пола

века постојања. Систематска авионска бомбардовања у многим случајевима и забрањеним средствима (касетне бомбе, пројектили са осиромашеним уранијумом...), а посебно крстареће ракете „томахавк” лансиране са велике даљине постали су симбол агресије. Упоредо, она је имала елементе безобзирног, дехуманизованог, ритуалног кажњавања како би се „избрисао српски вирус” (Petrović Piroćanac, 1999), а пропагандно образлагане „хуманитарном интервенцијом” (Pandurević 2024, 274) и оправдаване „ширењем демократских вредности” међу наводно аутократски настројеним Србима. Стога се може назвати (и) „крстарећом демо(н)кратијом” (Кнежевић 1999, 159).

Грандиозност отпора српских ратника током агресије 1999. године, а нарочито симболички значај одбране на Кошарама јасно се види из распоређених ефектива за копнену агресију на СРЈ. Они су били вишеструко у корист нападача на српске војно-полицијске јединице. „Укупно бројно стање шиптарских терористичких снага на простору северне Албаније било је око 34.000 људи”, док се додатно „у северозападном делу Македоније [...] налазило око 10.000-15.000 припадника тзв. Ослободилачке војске Косова”. Однос снага у корист агресора на СРЈ пред сам почетак сукоба био је, на пример, у живој сили 5,4:1 (150.000:26.000), а у тенковима 2,6:1 (453:173), док је у артиљеријским оруђима предност била на страни српских бранилаца 495:186 (Pavković i Antić 2024, 23-26). „У агресији НАТО употребљено је 1.200 авиона, извршено 26.289 авио-полета, лансирано око 1.000 крстарећих ракета, посејано око 2.900 бомби [...] и извршено 2.300 удара по 995 објеката” (Ojdanić 2019, 27).

Непосредно за бој на Кошарама и демонстрациони напад на Морину било је спремно око Тропоје и Бајрам Цурија око 4.500 бораца ОВК, уз око 300 муцахедина. Ту су биле и јединице Оружаних снага Албаније јачине 2.000-3.000 војника, са још 2.500-3.000 људи у другом ешелону (Pavković i Antić 2024, 23-26). Сви они су били добро наоружани, логистички и обавештајно обезбеђени и подржани из ваздуха. Процењено је да је укупна економска моћ агресорских НАТО-чланица пред почетак напада била 676 пута већа од економске моћи СРЈ (Krga i Petković 2022, 406), а због степена обновљивости свих врста ресурса предност је била практично немерљива. Стога се с правом може симболички рећи да је са становишта укупне моћи то био сукоб „Давида” против „Голијата” (Vuković ed, 2019).

Успешна одбрана државне територије у боју на Кошарама омогућила је да се по окончању рата и повлачења 1999. године, те

извесне унутарполитичке конфузије и индукованог националног дефетизма у годинама које су наступиле, продужи борба „српског Давида” против „НАТО Голијата”, али сада „другим средствима”. Она се наставила на само привидно мање немилосрдан начин мирним путем и на дипломатском плану како би се спречило да косовско-метохијски Албанци центрифугалну инерцију под патронатом Запада окончају дефинитивном сецесијом. Кампања маргинализације националног самопоштовања потцењивањем храбре одбране земље, а све у име аутодеструктивне прозападне оријентације и „европског пута”, врхунили су специфичним феноменом – „прећуткивањем Кошара”. С друге, пак, стране, уз (не)посредну помоћ пристрасне међународне мисије у лику КФОР-а и УНМИК-а албански сецесионисти настојали су да на све начине „изграде државу”. То је било нарочито јасно приликом покушаја погрома преосталог српског становништва и уништавања њихових стамбених и сакралних објеката 2004. године, као и (нелегалним) проглашењем независности 17. фебруара 2008. године.

Ипак, захваљујући залогу Кошара из 1999. године њихов подухват није успео. Пропустили су најповољнији *timing* који у геополитици по правилу има прворазредан значај. Наиме, нису за међународно признање искористили „пик униполарног тренутка”, тј. неприкосновену надмоћ свог покровитеља САД, већ су ушли у замку „геополитичке доцње”, будући да су амерички глобални такмаци – Кина и Русија – достигли критичан „праг моћи”, а тиме и самопоуздања, да могу да се супротставе. Иступање руског председника на 43. Међународној безбедносној конференцији у Минхену 2007. године било је преломни моменат. „Сада је већ постало ’опште место’ да се то сматра почетком краја униполаризма и назнаком изградње мултиполаризма” (Stepić 2024, 41). Стога су проглашење независности 2008. године и талас признања који је уследио били покушај да се „на препад” постигне коначан и за Србију негативан исход. Њиме би Србија дефинитивно изгубила Косово и Метохију и била приморана не само да то прихвати, већ и призна, чиме би пред свршен чин довела руско-кинески „двојац” који то онемогућује у Савету безбедности УН. Показало се да је успешан отпор на Кошарама готово читаву деценију раније за далекосежну последицу имао не тзв. брзо решење, већ постизање тзв. замрзнутог конфликта каквих је безброј у свету, што је отворило могућност

даље политичко-дипломатске борбе за очување Косова и Метохије у саставу Србије (Stepić 2020, 7-29).

Кошаре и целокупна одбрана земље 1999. године су Србији „купили време” довољно да дочека трендове на глобалној геополитичкој сцени који почињу да се крећу више у корист српских интереса. После „експлозије признања” 53 државе већ у првој години и инерције тог процеса када је у наредних пет године исто учинило још 50 земаља – што је било више од половине чланица УН – уследило је практично заустављање признавања. Да није било успешне одбране на Кошарама не би се створио предуслов да од 2017. године почне фаза повлачења признања („отпризнавања”), уз само два признања која су учинили Барбадос 2018. и Израел 2020. године.<sup>4</sup> Тако је број земаља које признају косовску независност сведен на мање од половине међународно признатих држава, тј. на 84, односно 89, од укупно 193 чланице УН.<sup>5</sup> У популационо-просторном смислу, самопроглашена *Republika e Kosovës* призната је од стране само 28% укупног становништва света и 34% територије свих држава света (*карта 3*).

<sup>4</sup> Фазни процес и графикон „отпризнавања” видети у: Stepić 2020, 22-24.

<sup>5</sup> (Не)признавање нелегалне косовске независности, као и повлачења раније датих признања прате бројне контрадикторности. Председник Србије је на редовној годишњој конференцији за медије одржаној у Палати Србија 5. јануара 2023. године изнео податак и приказао карту (*карта 3*) да тзв. независност Косова признаје 84 државе, не признаје 106 и да три државе „нису начисто” (Jelovac 2023). Од тада се бројке нису промениле, мада су српски званичници у неколико наврата јавно изјавили да још неколико нота о „отпризнавању” имају „у фиоци” и да оне чекају адекватан међународно-политички тренутак. С друге стране, према резултатима објављеним 17. маја 2024. групе истраживача са Универзитета у Београду и Универзитета „Унион” из Београда, окупљених у оквиру пројекта „Мониторинг и индексирање мира на Западном Балкану”, а који финансира Фонд за науку Републике Србије, тзв. независност Косова неупитно признаје 89 држава, док га 91 држава не признаје, а став осталих држава је споран, односно нејасан (EWB 2023).



## УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Дуго је после 1999. године у српској јавности владало индуковано „гласно ћутање” о Кошарама. У новоствореној друштвеној клими некритичке вестернизације, конкретизоване паролом о „чланству у ЕУ као стратешком циљу”, односно опредмећене парадоксалном интеграционом оријентацијом Србије према недавном агресору налик на „Стокхолмски синдром”, (формално) српски политички, војно-безбедносни, медијски, културни, научно-просветни и остали кругови као по команди су избегавали да помињу Кошаре. О херојском отпору и његовим далекосежним последицама знало се и у пола гласа говорило углавном међу тенденциозно маргинализованим ветеранима „новог косовског боја” и њиховим легендарним ратним командантима, који су, да апсурд буде већи, убрзо листом смењивани и пензионисани као сметња „трансформацији војске према НАТО-стандардима”. Није се све то догађало без разлога. Да је српски војнички отпор најјачем војном савезу у историји почео да се промовише и глорификује, могао је да наруши кредибилитет водеће глобалне силе, компромитује униполарна правила и доминацију Запада, те постане инспирација „варварима” широм „остатка света” да се уједине и супротставе „Империји”. А то се није смело дозволити.

Време које је долазило ипак је учинило не само да се истина о Кошарама пробије у српску јавност, већ и да се поступно с правом претвори у вишедимензионални симбол. У првом реду Кошаре су постале парадигма заштите државне границе, суверенитета и територијалне целовитости СРЈ/Србије – управо оних категорија које је глобализам прогласио смртним непријатељем. Кошаре су, следствено, прерасле и у залог одбране читавог косовско-метохијског простора као прворазредно важног дела балканске „Централне области”, односно *heartland*-а Балкана, а не треба заборавити да геополитички постулат „ко влада Косовом и Метохијом, управља *Catenom mundi* (Балканом)” има непролазну вредност. Такође су Кошаре представљале метафору препреке за реализацију прве фазе стварања „велике Албаније”, имајући у виду да је агресија НАТО-а била у колатералној функцији насилног паналбанског експанзионизма као *grosstaaterei*-пројекта радикалне територијалне реконфигурације неколико земаља међу којима је најугроженија Србија. Штавише, Кошаре су постале симбол оружаног отпора неупоредиво снажнијем нападачу и пример другима како се за одбрану слободе може и вреди борити.

Промена глобалне геополитичке констелације показала је да су Кошаре пресудно допринеле да „косовски случај” манифестован у виду (не)признавања сецесионизма албанске националне мањине посредно постане међаш нове поделе света на проамерички и антиамерички, укључујући и процес мултиполаризације дотадашњег униполарног система. Стога феномен Кошара превазилази значај геополитичког симбола и за национални понос, самопоуздање и колективни дух има материјално немерљиву вредност савременог геоиидентитетског репера.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Bojić, Milan. 2023. *Košare: novi kosovski boj*. Beograd: Dobrodetelj.
- Cvijić, Jovan. 1987. „Centralna oblast i balkansko teritorijalno jezgro”. U: *Govori i članci, Sabrana dela*, knjiga 3 (tom I). Beograd: SANU; Književne novine; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- EWB. 2023. „Koliko država je povuklo priznanje nezavisnosti Kosova?”. *European Western Balkans*. 17. maj 2023. Poslednji pristup: 24. oktobar 2024. <https://europeanwesternbalkans.rs/koliko-drzava-je-povuklo-priznanje-nezavisnosti-kosova/>
- Glasnik. 2018. „Poruka Svetog arhijerejskog sabora Srpske pravoslavne crkve”. Glasnik – Službeni list Srpske Pravoslavne Crkve, maj 2018. Beograd: Srpska Pravoslavna Crkva..
- Jelovac, Jelena. 2023. „Ovo su države koje su povukle priznanje Kosova”. *Nova*. 5. januar 2023. Poslednji pristup: 24. oktobar 2024. <https://nova.rs/vesti/politika/ovo-su-drzave-koje-su-povukle-priznanje-kosova/>
- Kancelarija za KiM. 2018. „Etnička struktura AP Kosovo i Metohija – prostorni raspored Srba” (karta). Beograd: Kancelarija za Kosovo i Metohiju Vlade Republike Srbije.
- Knežević, Miloš. 1999. *Krstareća demokratija*. Beograd: DP „Djuro Salaj”.
- Knežević, Miloš. 2006. *Otmica Kosova*. Beograd: Institut za političke studije.
- Krga, Branko i Todor Petković. 2022. „Agresija NATO na Saveznu Republiku Jugoslaviju 1999. godine”. U: *Razbijanje Jugoslavije i stradanje srpskog naroda*, ur. Vinko Pandurević. Beograd: Klub generala i admirala Srbije.

- Ojdanić, Dragoljub. 2019. *Režiranje humanitarne katastrofe*. Beograd: Medija centar „Obrana”.
- Pandurević, Vinko. 2024. *Etnonacionalizacija i geopolitika*. Beograd: Univerzitet „Singidunum”; Svet knjige.
- Pavković, Nebojša i Boško Antić. 2024. *Košare i Paštrik: srpski Termopili* (drugo izdanje). Beograd: Medija centar „Obrana”.
- Petrović Piroćanac, Zoran. 1999. *Izbrisati srpski virus – mala antologija rasizma u šovinizmu na kraju milenijuma*. Beograd: Jugoistok.
- Proroković, Dušan ed. 2018. *Kosovo: sui generis or precedent in international relations*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Stepić, Milomir. 1997. „Geografske osnove geopolitičkog položaja Kosova i Metohije”. U: *Kosovo i Metohija – izazovi i odgovori*, ur. Miloš Knežević. Beograd: Institut za geopolitičke studije.
- Stepić, Milomir. 1999. *Kosovo i Metohija – političkogeografske i geopolitičke perspektive*. Beograd: Znamen.
- Stepić, Milomir. 2012. *Kosovo i Metohija – postmoderni geopolitički eksperiment*. Beograd: Institut za političke studije.
- Stepić, Milomir. 2018. „Kosovo i Metohija kao indikator novog bipolarizma”, *Srpska politička misao*. 61 (3): 27-49. doi.org/10.22182/spm.6132018.2
- Stepić, Milomir. 2020. „Kosovo i Metohija: geopolitički aspekti brzog rešenja i zamrznutog konflikta”. *Nacionalni interes*. 38 (2): 7-30. doi.org/10.22182/ni.3822022.1
- Stepić, Milomir. 2023. *Geopolitički pojmovnik Balkana*. Beograd: Catena mundi.
- Stepić, Milomir. 2024. „Na geopolitičkoj raskrsnici: Evropo, quo vadis?” U: *Evropa na raskrsnici: bezbednosna analitika*, ur. Božidar Forca i Dragoljub Sekulović. Beograd: Fakultet za poslovne studije i pravo Univerzitet „Union – Nikola Tesla”.
- Tanasković, Darko i dr. 2001. *Jugoistok Srbije – kontinuitet krize i mogući ishodi*. Beograd: Institut za geopolitičke studije.
- Vujić, Slobodan i dr. 2021. *Mineralno-sirovinski kompleks Kosova i Metohije*. Beograd: Rudarski institut; Geološki zavod Srbije.
- Vuković, Nebojša ed. 2019. *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*, Belgrade : Institute of International Politics and Economics.

**Milomir Stepić\***

*Institute for Political Studies, Belgrade*

## **KOŠARE AS A GEOPOLITICAL AND GEIDENTITY PARADIGM\*\***

### **Resume**

NATO's aggression against the FRY in 1999 for the purpose of the violent "amputation" of the Kosovo-Metohija province of Serbia had far-reaching implications. This applies not only to the regional, i.e. ex-Yugoslav and Balkan framework, but also to a much broader, European and global plain. Serbian defense – especially to stop the land penetration in the area of the Košare border crossing – became an example that resistance to the strongest world power and military alliance in history is, after all, possible. Košare became a multidimensional symbol: of protection of the state border, defense of the geopolitical core of the Balkans, opposition to Greater Albanian expansionism and of a new confrontation between the great powers. Moreover, Košare, as well as the entire "Kosovo precedent", became a paradigm of the peak of unipolarism, but soon also a litmus test of global changes that would bring about the decline of American (all)power and the multipolarization of the world order. From the "Serbian point of view", Košare was engraved in the national "mental map" and culture of memory as a turning point in the "New Battle of Kosovo" and an additional, contemporary element of the eternal Kosovo Covenant. Due to its objective importance in the defense of the country, the symbolism of confronting an incomparably stronger attacker and the

---

\* E-mail address: milomir.stepic@gmail.com; ORCID: 0000-00024235-1031.

\*\* A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference "Košare - 25 years later", held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies. This article was created as a result of scientific research within the Institute for Political Studies funded by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation.

demonstrated heroism of the few Serbian soldiers, Košare was rightly called the “Serbian Thermopylae”.

**Keywords:** multiple symbolism, “Serbian Thermopylae”, border, Balkan core, “geopolitical macro-fortress”, Greater Albanian expansion, Kosovo and Metohija

---

\* Овај рад је примљен 27. фебруара 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. маја 2025. године.



*Александра Мировић Јанковић\**

*Институт за политичке студије, Београд*

## **КОШАРЕ – СИМБОЛ ВИШЕСТРУКОГ ЗНАЧЕЊА И НОВА КОМПОНЕНТА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА\*\***

### **Сажетак**

У раду се указује на то да је, поред њеног великог историјског, геополитичког и геостратешког значаја, Битка на Кошарама, вођена током НАТО агресије против СР Југославије пролећа 1999. године, када је реч о српском народу и држави, произвела и одређене последице на идентитетском пољу. У првом делу, у оквиру анализе војно-историјског контекста и друштвено-политичких последица борби вођених на Кошарама и Паштрику, критички се разматрају, уз ослањање, између осталог, и на концепт „новог милитаристичког хуманизма” Ноама Чомског (Noam Chomsky), различите стратешке димензије војне операције НАТО која је била означена као хуманитарна војна интервенција. Показано је да је она у суштини била одраз процеса децивилизације и једног дубоког, разарајућег антихуманизма, као и претеча онога што се данас назива хибридним ратом. Потом, у другом делу истраживања, у фокусу анализе је управо симболичко-идентитетска функција Битке на Кошарама и самог појма Кошаре. Ту се најпре указује

\* Имејл адреса: [aleksandramirovic@yahoo.com](mailto:aleksandramirovic@yahoo.com); ORCID: 0000-0003-1228-8235.

\*\* Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије. Овај чланак је настао као резултат научноистраживачког рада у оквиру Института за политичке студије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација.

на различито симболичко значење које се придаје појму Кошара у зависности од страна у сукобу, што ће рећи да постоје албански и српски симболизам „Кошара”. Но, у истраживању акценат је на „Кошарама” као српском националном симболу који има своју ужу, али и одређене шире димензије. Имајући у виду то да је током претходних четврт века појам Кошара у српском народу и друштву стекао статус својеврсног симбола, пошло се од претпоставке да се већ сада може маркирати процес успостављања „Кошара” као значајне компоненте српског националног и културног идентитета. Циљ је утврдити фазу у којој се налази тај процес. Показаће се да је он првенствено инициран одоздо, дакле, од самог друштва, да би тек у новије време постале видљивије и иницијативе одозго. То се тумачи као један инверзиван процес. Према налазима истраживања, ради превазилажења постојећег стања „националне запуштености”, неопходан је одговорнији и озбиљнији институционалан приступ, када је реч о развоју и неговању културе памћења у вези са „Кошарама” и њиховом уобличавању као идентитетског елемента. То подразумева један стратешки приступ креирању јавних политика, попут образовне, културне и других врста практичних политика које могу допринети на том пољу. При томе, посебна пажња је посвећена систему образовања и васпитања као кључном чиниоцу у том процесу. Такође, указано је и на улогу коју у томе могу имати медији и медијске политике памћења. У погледу методолошког оквира, примењена је метода анализе садржаја релевантних научних и стручних, али и медијских, као и одређених правних докумената. Предмет анализе су и нека књижевна дела од значаја за разумевање и објашњење симболизма „Кошара”. Такође, као извор података, коришћена су и сведочења и интервјуи припадника Војске Југославије који су били директни учесници у поменутим биткама. Као допунска метода, примењена је дискурзивна анализа, али и метода посматрања која је неизоставна када је реч о савременим

друштвеним процесима и феноменима којима имамо прилике да, као „сведоци времена”, присуствујемо.

**Кључне речи:** Кошаре, Косово и Метохија, симболизам, национални идентитет, Србија, Војска Југославије, култура памћења, политика памћења, образовање, медији

У години великог јубилеја 2024. – када се обележавало четврт века од Битке на Кошарама и НАТО бомбардовања СР Југославије – искристализовало се уверење да су се коначно стекли услови да се, на научним темељима, сагледа важност овог, можда и најзначајнијег догађаја из новије српске историје, његове различите димензије и последице, као и његов утицај на савремене друштвене и политичке процесе у српском друштву и шире, те извуку одатле и одређене поуке. У том контексту, вредне пажње су, поред осталих, и оне последице које је ова битка произвела на идентитетском пољу, али и улоге које имају неки друштвени чиниоци, попут медија и образовања, у процесу конституисања „Кошара” као нове компоненте српског националног идентитета.

## **БИТКЕ НА КОШАРАМА И ПАШТРИКУ – ВОЈНО-ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ И ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ**

### **Агресија НАТО на СРЈ као претеча савременог хибридног рата**

Битка на Кошарама, као и Битка за Паштрик, одиграле су се 1999. године за време НАТО бомбардовања Савезне Републике Југославије – СРЈ (отпочело 24. марта и трајало у континуитету све до 10. јуна те године), које је заправо спроведено у оквиру војне операције поменутог савеза чији је кодни назив био „Савезничка сила” (*“Allied Force”*), а која је у Србији остала упамћена под незваничним називом „Милосрдни анђео” (*“Merciful Angel”* или *“Angel of Mercy”*).<sup>1</sup> И поред

<sup>1</sup> Треба дати напомену у вези са постојећим контроверзама о поменутом називу „Милосрдни анђео” који је у јавном, медијском и сваком другом говору у Србији веома распрострањен када је реч о војној операцији Северноатлантске алијансе против СРЈ, премда се он не помиње у званичним документима НАТО-а. Постоје, наиме, различита

одређене контроверзности у вези са настанком овог другог назива, он несумњиво указује на сву циничност и лицемерство стратега и главних актера спровођења те војне операције која, поред тога што је са међународно-правног становишта била нелегална (спроведена је без одобрења Савета безбедности УН, како је то Повешом УН предвиђено, и то је била прва интервенција НАТО те врсте и уједно његова друга *“out of area”* операција, каква је претходно изведена 1995. год. током бомбардовања Републике Српске у БиХ), окарактерисана је као хуманитарна војна интервенција чији је циљ наводно био спречавање хуманитарне катастрофе међу албанском етничком групом на Косову и Метохији.<sup>2</sup> Уистину она је произвела

---

тумачења порекла тог назива који фигурира првенствено у унутрашњој употреби у српском друштву, па чак и од стране бројних стручњака и професионалаца. Према једном тумачењу, тај назив је изведен на основу метафоре о „анђелу чувару”, а која се доводи у везу са каснијим, промењеним именом НАТО операције – „Заједнички заштитник” (*“Joint Guardian”*) – које јој је дато од уласка трупа овог савеза на Косово и Метохију јуна 1999. године. Према другој интерпретацији, спорни назив је настао услед језичке грешке коју је направио тадашњи кинески председник током посете Италији марта 1999. год. када је погрешно изговорио назив за амерички контингент у оквиру операције „Савезничка снага”, пермутујући *“Noble Anvil”* („Племенити наковањ”) изразом *“Noble Angel”* („Племенити анђео”). Ту је још једно тумачење у складу са којим је назив „Милосрдни анђео” проистекао из имена британске хуманитарне мисије на Космету током пролећа 1998. год. које је званично гласило „Операција анђeosке мисије милосрђа” (енгл. *“Operation Angel’s mission of mercy”*), док се у британским медијима појављивало и само „Операција анђео”. Постоји мишљење, попут оног које је изнео Бојан Димитријевић, да је тадашња пропаганда српских власти искористила управо тај назив, проширивши га на целокупну операцију НАТО-а против СРЈ, те наглашавајући на тај начин њен цинизам, а све у сврху мобилизације јавности (видети *RTS onlajn*, 2009). Ипак, мора се приметити да без обзира на конкретне називе у оптицају, као што су „Милосрдни анђео” или „Племенити наковањ”, суштина те НАТО операције је била таква да она није могла бити ни милосрдна ни племенита, већ једино у функцији – како је то добро приметио Ноам Чомски (Noam Chomsky 1999) – „циничног опортунизма” држава које су у томе учествовале.

- <sup>2</sup> Између осталог, у прилог тезе о наводној хуманитарној катастрофи у јужној српској покрајини требало је да говори извештај Верификационе мисије ОЕБС-а (Организације за европску безбедност и сарадњу) на Космету – тзв. Косовске верификационе мисије (КВМ), који је пак био – насупрот њеном мандату да надгледа, истражи и документује кршења људских права почињена од свих страна у сукобу – већ на први поглед врло симплификован и недвосмислено пристрасан. Тако је у анализи њених налаза за период октобар 1998 – јун 1999. год. а коју је спровела Канцеларија за демократске институције и људска права (ODIHR) при ОЕБС-у, као основни закључак изнето: „Групно и произвољно убијање цивила – небораца догодило се на обе стране у сукобу у периоду до 20. марта. Са стране југословенских и српских снага, њихова намера да примене масовна убиства као инструмент терора, присиле или кажњавања косовских Албанаца већ је била евидентна 1998. године, а шокантно је демонстрирана инцидентима у јануару 1999. (укључујући масовно убиство у Рачку) и касније”. Међу ту изнетим

управо такву катастрофу на читавом простору тадашње Југославије чије последице су и данас несагледиве у свим њиховим размерама. Заправо, у овом случају „биланс међународне самовоље и безакоња” може се означити као „хуманитарна и културна катаклизма”, пре него катастрофа (Војовић 2014, 7–10, 30–31).

Но, у Уједињеном Краљевству, рецимо, од стране тамошњих нових лабуриста конструисан је политички наратив, који су одмах преузели и британски медији, о НАТО интервенцији против СРЈ као првом рату у коме је ова земља учествовала „из чисто хуманитарних

---

закључцима, на самом крају се помиње и следеће: „Српски народ на Косову је био жртва кршења хуманитарног права које је починила ОВК, посебно у случају многих Срба који су нестали након отмице”. А онда је, вероватно ради минимизирања ових аката албанских терористичких снага, одмах додато: „Међутим, многи српски цивили су били активни учесници у кршењу људских права, заједно са војском и безбедносним снагама, против косовских Албанаца” (OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights [ODIHR] 1999).

Поменути „случај Рачак” односи се на антитерористичку операцију српских полицијских снага која је спроведена 15. јануара 1999. у селу Рачак и која је искоришћена, након неких ранијих неуспелих покушаја те врсте, за монтирање приче о прекомерној употреби силе од српских безбедносних снага, те наводно почињеном „масакру” и „покољу” над више од 40 албанских цивила. Већ сутрадан, на конференцији за медије, такву квалификацију догађаја дао је управо шеф Верификационе мисије ОЕБС-а Вилијам Вокер (William Graham Walker). То је послужило НАТО снагама као *casus belli*, односно легитимизујући аргумент за спровођење тзв. хуманитарне војне интервенције против СРЈ. Међутим, од самог почетка овај догађај су пратиле контроверзе и различите информације. Наиме, насупрот пре свега америчким, али и другим западним тзв. мејнстрим медијима који су извештавали о овом догађају користећи се политичком пропагандом и ослањајући се углавном на изјаве западних и НАТО службеника, било је и оних страних новинара, медијских кућа и штампе, као што је познати француски лист *Le Figaro* (*Le Figaro*) или чак, према Србима раније не баш наклоњен, *Le Monde* (*Le Monde*), који су одмах упозорили на могућност да је овај случај „намештена ствар” (Johnstone 1999; видети и Gil-White 2005). Тако је француски новинар Рене Жирар (Renaud Girard), већ након пет дана од овог догађаја, сугеришући у свом чланку који је објавио *Le Figaro* да је „масакр у Рачку” могао бити инсцениран, поставио питање: „Да ли је ОВК интелигентно покушала да војни пораз претвори у политичку победу?” (Girard 1999). Због тога ће овај случај остати упамћен и као „обмана Рачак” или на енглеском “*The Racak Hoax*” (Johnstone 1999). Такође, и немачки новинар Бо Адам (Bo Adam) из *Берлинер Цајтунг-а* (*Berliner Zeitung*), који се, услед сумње у званичну верзију догађаја, бавио детаљним истраживањем „случаја Рачак” и који је имао увид у обдукционе налазе патолога из Србије, Белорусије и Финске, у свом сведочењу пред Хашким трибуналом изнео је закључак да „није било погубљења” у Рачку, те да су тамо били „присутни и активни” припадници тзв. ОВК (*SENSE Tribunal* 2005). Коначно, у судском поступку у Хашком трибуналу против бившег председника Слободана Милошевића тужилаштво је имало проблема у доказивању тог измишљеног злочина, те је оптужница за то против њега, али касније и других српских политичара и војних старешина, одбачена (видети Todorović 2023).

разлога” (видети Latham 2005). Када је реч о њеној „ефективности” у том смислу, то се јасно види, на пример, из једне рачунице коју је својевремено изнео директор Центра за руске и источноевропске студије на Универзитету у Питсбургу – Роберт Хејден (Robert Hayden): „Жртве међу српским цивилима у прве три недеље рата веће су од свих жртава на обе стране на Косову у три месеца која су претходила овом рату, а ипак су та три месеца требало да буду хуманитарна катастрофа”. Ноам Чомски, који ово износи у својој анализи, додаје ту још један веома значајан моменат, истичући следеће: „Истина је да жртве међу српским цивилима представљају мало у контексту шовинистичке хистерије која је распиривана за рат против Срба. Али број жртава бомбардовања међу Албанцима у прве три недеље, процењен у то време на стотине, иако вероватно много већи, сигурно је био далеко већи од оног у претходна три месеца, а вероватно и претходних година” (Chomsky 1999).

О импликацијама ове војне операције и њиховим размерама, као и њеном „хуманистичком” карактеру, говоре подаци у вези са не само бројем директних људских жртава цивилних и војних, бројем расељених лица, те разарањем важних инфраструктурних објеката и културно-историјских добара, произведеном непосредном и посредном економском штетом и др, већ и они о нарушавању, па и уништењу животне средине, како путем употребе веома опасне и забрањене муниције са осиромашеним уранијумом (који је ништа друго до нуклеарни отпад), тако и гађањем индустријских објеката (хемијских и енергетских постројења) услед чега је дошло до отпуштања велике количине изузетно токсичних материја у окружење, уз контаминацију ваздуха, земљишта и воде, укључујући и подземне воде. Због тога је несумњиво да је овај рат против СРЈ, између осталог, имао карактеристике еколошког рата, а произвео је и ефекте хемијског рата, те да је девастирањем животне средине продуклована права еколошка катастрофа, уз постојање озбиљних индиција и о извршеном екоциду<sup>3</sup> над датим простором и овдашњем

---

<sup>3</sup> Екоцид, који у буквалном смислу означава „убијање животне средине”, и поред одређених напора у том правцу, још увек није коначно дефинисан као посебно међународно кривично дело (поред четири постојећа, као што су: геноцид, ратни злочин, злочини против човечности и агресија, то би било пето дело те врсте), али у одређеном броју држава, у њиховом националном кривично-правном систему, као и унутар ЕУ од недавно, ипак јесте криминализован (видети нпр. Вејновић, 2022). Но, генеза тог појма се доводи у везу са појмом геноцида. Сматра се да је тај термин сковао и први употребио – у смислу постојања намере да се уништи природа тј. животна

становништвом, као и његовим потомством (видети: Antić n. d, 10, 19; Muratović i Muratović 2014, 70; Bakrač, Klem i Milanović 2018, 476). Дакле, када је реч о страдању српског и других народа на простору СРЈ поводом поменутог догађаја, поред директних последица, постоје и оне са продуженим или одложеним и, тиме, дугорочним дејством, а којима је вероватно изложен чак и шири регион, па и други делови европског простора. Но, у сваком случају, остаће забележено: „Бомбардовање Србије и Црне Горе (тада СР Југославије) извршено је са циљем отклањања непостојеће и медијски монтиране хуманитарне катастрофе, а истовремено је убијено око 2.000 цивила и 1.002 војника... Највећи број бомбардовања извршен је на Косову и Метохији, па је хемијска и радиолошка контаминација највећа у том делу Србије” (Muratović i Muratović 2014, 64).<sup>4</sup> Тиме је грађанима СРЈ (Србије и Црне Горе) угрожено право на живот и здравље, али и право на одрживи развој.

То довољно говори о „хуманости” ове војне операције НАТО снага, која је уистину била одраз изразитог, постмодернистичког антихуманизма који ће постати неодвојива компонента савремених „процеса децивилизације” и стварања „ризичних друштава”.<sup>5</sup> Више

---

середина – Артур Галстон (Arthur Galston), амерички биолог, 1970. године на једној конференцији у Вашингтону, и то правећи управо паралелу између екоцида (животна средина као жртва) и геноцида (одређена група људи као жртва). Првобитно екоцид се повезивао са Вијетнамским ратом и тадашњом употребом хемијског оружја и нарочито хербицида (тзв. наранџастог отрова или „агенса оранж”) од стране САД (видети нпр. Petrović, 2023). Отуда се овај појам превасходно и доводио у везу са ратним дејствима и употребом опасног и оружја за масовно уништење.

<sup>4</sup> Према истом извору, на простор тадашње СР Југославије изручено је око 13.000 тона осиромашеног уранијума, и то на укупно 113 локације, од чега је највећи део њих био на Косову и Метохији. Наводи се и да је „НАТО (је) признао ‘само’ 11.000 тона овог нус-производа уранијума 235 који се користи као гориво у нуклеарним електранама” (Muratović i Muratović 2014, 66, 69).

Треба рећи и то да још увек нема званичних података о броју страдалог људства у Србији од НАТО бомбардовања 1999, те да се ти подаци разликују од извора до извора. Тако, на пример према једном другом извору, било је 2.500 погинулих и 12.500 рањених, док се за материјалну штету нанету Србији и Црној Гори износи процена од 29,6 милијарди долара (Bojović 2014, 31).

<sup>5</sup> О процесима децивилизације – посматраним са становишта концепта „ризичног друштва” и теорије „рефлексивне модернизације” које је развио један од најутицајнијих аутора, угледни немачки социолог Улрих Бек (Ulrich Beck) – говори се превасходно у смислу способности савремених друштава да, (зло)употребом технолошког развоја, човека као појединца поробе, а „правдајући то тиме да све то чине како би га заштитили од разних новонасталих опасности и ризика” (Glišović 2016, 121). Но, то исто важи и када је реч о тенденцији злоупотребе постојећих технолошких достигнућа, тј. разних софистицираних технологија, у милитаристичке сврхе зарад неоколонијалног

него парадоксално јесте то што је она пред светским аудиторијумом представљана и легитимисана као „борба цивилизације са варварством”. Памте се речи британског драмског писца и нобеловца Харолда Пинтера (Harold Pinter), који је био у оној малобројнијој групи светских интелектуалних величина које су у оно време отворено осудиле НАТО агресију против СРЈ:

„Оправдање за ову акцију – ’хуманитарни обзири’ – очигледно је лош виц. Ова акција демонстрира изузетно лицемерје САД и Британије... Без икаквог увијања – то је чист геноцид... Када су касетне бомбе експлодирале на српским пијацама, секући децу на комоде, нама је речено да је такав чин предузет у име ’борбе цивилизације са варварством’” (према Sudar 2021).

То је, дакако, она врста (анти)хуманизма коју је раније поменути Чомски назвао „новим милитаристичким хуманизмом”. Он објашњава да је тај нови хуманизам, који је био „срећно темпиран са новим миленијумом”, представљен у складу са „ласкавим аутопортретом” западних сила и њихових лидера као деловање „у име принципа и вредности” који су хумани, а што је наводно требало да замени „грубу политику уских интереса из мрачне прошлости”. На крају, тај „хуманистички” циљ је, како закључује Чомски, „прогутао западне силе и њихове интелектуалне културе почетком 1999. године (Chomsky 1999). Оно што у потпуности разоткрива ову, у то време иновативну и „бајковито” осмишљену, идеолошко-политичку конструкцију јесте парадокс да то, наводно хуманистичким мотивима вођено деловање подразумева употребу оружане силе, дакле, голе силе, уз једноставно сврставање уништених и/или оштећених цивилних објеката, као и самих цивилних жртава, у категорију „колатералне штете”.

Убрзо ће се испоставити да је та интервенција ипак била у функцији територијалног и идентитетског инжењеринга (промене територијалног статуса Космета и његовог српског идентитета); али заправо с крајњом сврхом легитимисања нове улоге НАТО и тиме потврде разлога за будући опстанак овог савеза под доминацијом САД као тада једине преостале суперсиле са новостеченом супрематијом

---

поробљавања таргетираних народа и успостављања контроле над њима, и то све са позивањем на „заштиту људских и мањинских права” појединих група и „превенцију” хуманитарне катастрофе или, пак, на интересе националне безбедности.

у међународним односима, дакле упркос драстично промењеним околностима у глобалном поретку. Уосталом, такве мотиве НАТО агресије против СРЈ касније ће разоткрити и сам амерички генерал Весли Кларк (Wesley Clark) – у време њеног спровођења главнокомандујући снагама поменуте Алијансе: „Милошевић, говорећи отворено, никад није стварно схватио да овај рат није стриктно био везан за Косово. То, коначно, није био ни конфликт због етничког чишћења. То је била битка за будућност НАТО, битка за кредибилитет САД као силе у међународним односима” (нав. према: Subašić 2023).<sup>6</sup>

Треба такође истаћи још једно значајно обележје ове војне операције, а то је континуирано, интензивно и веома агресивно вођење негативне и заправо „прљаве”, антисрпске кампање у западним медијима, што је дакако представљало својеврсни пропагандни рат. Он се огледао пре свега у једној симбиози деловања западног новинарства и њихових влада где су они настојали да „заједнички дефинишу стварност и потврђују међусобно поткрепљујуће наративе”. Како је то добро приметио Филип Хамонд (Philip Hammond 2022), радило се о наставку медијске и политичке демонизације Срба, након рата у БиХ, и то пре свега кроз њихово поређење са нацистима: они „нису били само ’други’ као заостали, већ и демонизовани као зли, за разлику од доброг западног Ја” (1,14). Постоје и друга значајна истраживања страних аутора којима је недвосмислено потврђена та стратешка веза која је постојала између западних медија и њихових националних политика, односно политичког наратива самог НАТО у вези са тзв. косовским конфликтом. У једном од њих ће тај доминантан утицај НАТО извора на тадашње извештавање британских медија бити идентификован као одређен хегемонистички модел (видети Latham 2005). Наравно, није изостала потпора оваквом пропагандном деловању против Срба и Србије и од стране регионалних медија, док је у албанском медијском наративу, који се није променио до данас, Војска Југославије означавана као „агресорска” и „окупациона сила” (у сопственој држави?! – што, дакле, по дефиницији ових категорија није могуће и представља највећи *nonsense*), а југословенски и српски режим као „опресивни” и „геноцидни”. На тај начин, кроз стратешко обликовање антисрпског дискурса, НАТО је са својим албанским саборцима против Србије и

<sup>6</sup> О томе је говорио 2023. у интервјуу за *Новости* историчар и политиколог др Миле Бјелајац.

СРЈ водио и посебан психолошки рат. Под тим појмом се подразумева не само старо Лернерово (Daniel Lerner) одређење њега као „новог имена” за ратну пропаганду, већ и она шири концепција која се односи на „рат психолошки вођен”, када се војне и политичке стратегије креирају и спроводе у складу са принципима научне психологије (Linebarger 1954, цитирано у: Smelić 1956, 18). Како је професор Стојан Џмелић (Smelić 1956) још средином 50-их година прошлог века приметио: „Психолошки рат – као саставни део војних операција – није ништа ново. Он се водио у прошлости од када се воде ратови уопште... (његов) циљ у прошлости и данашњици је исти, само се психолошки рат данас усавршио у погледу својих средстава и метода...” (19). Циљ је, наиме, да се путем пласирања одређених порука, аргумената и (дез)информација, дакле и обманивањем, утиче на ставове, мишљења, осећања а тиме и понашање људи на непријатељској страни, како би се уништио или макар ослабио њен војни морал, како код бораца тако и у позадини међу самим грађанством. Управо ова матрица јесте оно што се може уочити и у пропагандној антисрпској НАТО кампањи током 1998–1999. године, а која је, између осталог, била усмерена на развој, прихватање и дубоку интериоризацију код припадника српског народа и осталих грађана наше државе одређених (ауто)перцепција са изразито негативним предзнаком о улози и „кривици” Србије у тзв. косовском сукобу. У том смислу, далекосежнији циљ овог психолошког рата био је инволуција националне свести код Срба, уз слабљење и декомпоновање њиховог националног идентитета. Ефекти таквог деловања данас су потпуно видљиви.

Премда је из перспективе западне јавности, обликоване поменутом пропагандом, НАТО кампања можда и могла деловати као део процеса „демократизације” Србије, исто као и у случају нешто касније „инжењерске револуције” – како је Марлен Споери (Marlene Spoori 2014) означила петооктобарске промене у Србији 2000. године, настојећи да истакне улогу коју су имале западне силе у томе<sup>7</sup> – парадокс такве „промоције демократије” огледао се у

---

<sup>7</sup> Споери је овим желела да укаже на настојање западних сила да се случај петооктобарских промена и свргавања Слободана Милошевића са власти у Србији искористи за оправдање њиховог „извоза” демократије или, боље рећи, одређеног демократског модела у друге земље блиско-источног и северно-афричког региона или, пак, неке на простору бившег Совјетског Савеза.

томе да је страна интервенција више заправо одмогла него помогла демократској транзицији ове земље (видети Spoerri 2014).

Због поменутих и неких других његових стратешких димензија, може се рећи да је управо овај рат НАТО-а и тзв. Ослободилачке војске Косова (ОВК или, изведено из албанског акронима, УЧК; енгл. KLA – “Kosovo Liberation Army”) против СРЈ и Србије 1999. године био једна врста специјалног рата, односно претеча онога што се данас назива хибридним ратом.<sup>8</sup> Ту се мисли заправо на „једну синтезу” различитих начина деловања и употребе различитих средстава, кроз комбиновање одређених тактика и техника, у вођењу савременог рата (Mattis and Hoffman 2005). Утолико, симболизам Битке на Кошарама и самог појма Кошара добија још више на значају, будући да они означавају не само неправедну „борбу Давида и Голијата”, односно слабијег спрам изразито јачег противника, већ и непоколебљиву и храбру борбу српске и југословенске војске у условима настојања ка постизању дугорочног уништења нашег народа и његове државе.

<sup>8</sup> Појам хибридног рата односи се на изразиту комплексност данашњег начина ратовања, карактеристичног за XXI век, који укључује употребу, поред војних и конвенционалних средстава и снага, и оних неконвенционалне и невојне природе, па чак и неке нелегалне облике деловања. У почетку појам се употребљавао из перспективе америчких оружаних снага и нових врста изазова са којима су се оне суочавале током рата у Ираку и Авганистану. Настојећи да укажу на слабости приступа америчке војске где се акценат стављао на њену предност у технологији и конвенционалним снагама, упркос појави нових, тзв. хибридних претњи, двојица официра америчких marinaца Френк Хофман (Frank Hoffman) и Џејмс Матис (James N. Mattis) дали су горенаведено одређење хибридног рата као „једне синтезе” различитих модуса деловања, уз употребу различитих средстава, тактика и техника (Mattis and Hoffman 2005). Он укључује вођење пропагандног тј. психолошко-информативног рата, као и тзв. сајбер рата, те економски рат уз предузимање и одређених финансијских мера, герилско ратовање, провођење специјалних операција или, пак, терористичко деловање и акције нарко-криминалних група итд. (Mattis and Hoffman 2005). Према неким изворима, овај термин је први лансирао Вилијам Немет (William Nemeth) 2002. год у својој мастер тези где се бавио случајем ратова у Чеченији (Руска Федерација) током 90-их година прошлог века, а које је видео као модел хибридног рата који ће у будућим сукобима постати доминантан. Убрзо након тога, допринос популаризацији и концептуализацији овог појма дали су поменути Хофман и Матис, да би још неко време прошло до почетка употребе овог термина и у званичним војно-доктринарним документима најпре америчке, а потом и британске војске (видети Svetković, Kovač, i Joksimović 2019, 324–327).

## ОВК – пример двоструких стандарда у третирању терористичких организација

У погледу самопроглашене тзв. Ослободилачке војске Косова, треба посебно истаћи да је реч о парамилитарној организацији сепаратистичких снага косметских Албанаца. Она је формирана 1993. године као паравојни огранак, то јест терористичка група Народног покрета за Републику Косово (НППК) чије се руководство налазило у Немачкој. Такође, постоје аргументоване тврдње да су у њеном формирању и снабдевању, као и каснијим обукама, учествовале западне обавештајне службе, пре свих америчка CIA и немачка BDN, као што постоје и докази да је главна полука у њеном финансирању, поред албанске дијаспоре и муџахединских и џихадистичких организација, била трговина наркотицима (видети Subašić 2023; Nikolajević i Sekulović 2023, 146–147; Walker and Laverty 2000).<sup>9</sup> Терористе тзв. ОВК првобитно су у камповима у Албанији обучавали албански официри, да би након Дејтонског споразума улогу инструктора преузели припадници западних обавештајних агенција. У периоду 1998–1999. године, према статистичким подацима МУП-а Републике Србије, тзв. ОВК је извела чак 7.883 напада, од чега је највећи број њих био усмерен на цивиле (забележено је 5.343 таквих напада), и то како на Србе и припаднике других неалбанских заједница, тако и на Албанце лојалне држави, а потом на полицијске и војне снаге (према Subašić 2023).

Поменута организација је, пре свега због њених политичких мотива, те циљева и метода деловања, означавана као терористичка и то не само од стране српских и југословенских власти, већ и од великог броја домаћих, али и неких страних експерата и аналитичара, док су је поједини пак третирали као герилу (видети нпр. Walsh 1999; Girard 1999; Gaćinović 2015, 170–177). Такође, она је крајем 90-их година XX века била и на званичној листи страних терористичких организација у САД, чему је својевремено значајно допринео Роберт Гелбард (Robert S. Gelbard), амерички дипломата и специјални изасланик за Балкан америчког председника Била Клинтона (William

---

<sup>9</sup> Прошле године је Скот Ритер (Scott Ritter), амерички обавештајац у пензији, али и веома утицајан и признат стручњак не само за обавештајну материју већ и међународне односе и геополитику, изјавио да је CIA створила ОВК као „своју приватну војску терориста”, те да су оне заједно радиле „на стварању фикције о ’геноциду који је починила Србија’” (24sedam 2024).

Jefferson Clinton). Гелбард је, наиме, тзв. ОВК категоризовао као „наркодилерску терористичку организацију” и управо ће он у Београду фебруара 1998. године изјавити да је „ОВК без икакве сумње терористичка организација” (Влашковић 2020; видети и International Crisis Group [ICG] 2001, 19).

Међутим, убрзо ће западне силе предвођене Сједињеним Државама, у складу са њиховом политиком и геополитичким интересима, променити свој приступ, те ће припаднике тзв. ОВК почети да третирају као „борце за слободу” и побуњеничке снаге, а током рата на Космету и као легитимну страну у сукобу и НАТО савезнике. Заправо, они ће на терену одиграти улогу пешадије Северноатлантског савеза, будући да ова Алијанса и САД нису желеле да ризикују и ангажују сопствене копнене снаге. Како је и сам признао у својим мемоарима генерал Кларк, говорећи о борбама на Паштрику и контраофанзиви српских снага, стратегија НАТО се ослањала на пружање помоћи борцима тзв. ОВК како не би морали заузимање „врха овог брда да плате америчком крвљу” (O’Neill 2002, 27). Но, политичка легитимизација терористичке ОВК обезбеђена је управо на преговорима у Рамбујеу, где је на челу делегације косметских Албанаца био нико други до Хашим Тачи (Hashim Thaci), један од њених вођа.

У јуну 2001. године, америчка администрација за време председниковања Џорџа Буша (George Walker Bush) ставила је фактички на црну листу одређен број „албанских екстремиста”, забранивши им улазак у САД, као и да се из ове земље прикупљају или шаљу средства њима или одређеним „специфичним организацијама”, у шта су спадале и албанске терористичке организације које су деловале у Северној Македонији и на простору централне Србије (ICG 2001, 19). Касније, након терористичких напада у САД од 11. септембра 2001. године, за шта је оптужена Ал Каида, све чешће су у јаван простор доспевале информације о повезаности тзв. ОВК са поменутом милитантном исламистичком организацијом, која је проглашена за терористичку од стране Савета безбедности УН, НАТО, ЕУ, САД, Русије и бројних других земаља. Према неким обавештајним изворима, наиме, не само да су албански терористи добијали финансијску помоћ од Ал Каиде, већ су поједини припадници тзв. ОВК имали и обуку у њеним тајним терористичким камповима у Авганистану, БиХ и другде (Seper 1999). Но, након 11. септембра направљен је опет изванзастанак заокрет САД према албанским

терористичким организацијама на Балкану. Средином октобра 2001. године шеф мисије САД на Космету послао је поруку „да би сваки провокативни чин наоружаних албанских група САД виделе као подршку терористичким снагама” (ICG 2001, 19).

У сваком случају, и поред наводних дилема или извесних притисака који долазе споља, те могуће (ауто)цензуре у функцији „политичке коректности”, национални интерес Србије налаже да се и данас, при сваком помињању тзв. ОВК, мора наглашавати њен терористички карактер. Уосталом, након уласка на Косово и Метохију међународних безбедносних снага – КФОР-а (енгл. KFOR – Kosovo Force), у оквиру којих доминантну улогу има НАТО, и повлачења југословенских и српских безбедносних снага, није спроведен договор, односно уговорна обавеза о демилитаризацији тзв. ОВК. Штавише, убрзо је започета њена реорганизација, односно трансформација. Њени припадници укључени су не само у албанске политичке партије на КиМ и шире, од којих је већина утемељена на иредентистичко-сепаратистичкој идеологији, већ и у структуре косовских полицијских снага, а потом и тзв. Косовског заштитног корпуса (КЗК), успостављеног након што се одустало од формирања националне гарде тзв. Косова (по узору на Националну гарду САД), а која је требало да буде језгро тамошњих оружаних снага (видети: Nikolajević i Sekulović 2023, 135–139). Такође, убрзо ће бити формирана још једна албанска етно-сепаратистичка и терористичка организација, тзв. АНА – Албанска национална армија, чије је политичко крило Фронт за национално уједињење Албанаца (ФНУА). Она је заправо „ОВК под новим именом”; међутим, како Николајевић и Секуловић (Nikolajević i Sekulović 2023) у својој студији примећују: „Иако постоје чврсте спреге некадашње ОВК и нове терористичке организације АНА, албанске вође са Косова и Метохије... гледају да умање значај АНА на Косову и Метохији, а подрже је у борби ван Косова” (139, 148). Након почетног организовања и деловања по принципу ћелија, тзв. АНА је касније успоставила праву војну структуру, са одређеним бригадама и дивизијама које су и територијално организоване (покривају одређене области у Србији, Црној Гори, Северној Македонији и Грчкој, односно „геопростор тзв. велике Албаније”), уз претендовање да буде „главна војска свих Албанаца” (132, 138, 141, 143). И поред свега наведеног, САД ову организацију третирају превасходно као криминалну, а не терористичку. Даље, ту су биле и њене регионалне подружнице попут терористичких

организација: ОВПМБ (тзв. Ослободилачка војска Прешева, Медвеђе и Бујановца), која је све до њеног расформирања крајем маја 2001. године деловала у наведеним општинама на југу централне Србије; потом ОВИК (тзв. Ослободилачка војска источног Косова, при чему се под „источним Косовом” мисли на општине са већинским албанским становништвом на југу централне Србије), која је формирана од бивших припадника тзв. ОВПМБ који су „избегли” на територију КиМ; и ОНА (тзв. Ослободилачка национална армија) која је деловала у северним и западним деловима Северне Македоније, отпочевши у овој земљи 2001. године и оружани сукоб. Све оне, као и тзв. ОВК, биле су у функцији остварења давнашњег великоалбанског пројекта науштрб територија неколико држава на Балкану. Стога се у овом региону сматрало, и то „не само од Срба”, да су све до 11. септембра 2001. године САД и њени савезници били „опасно толерантни према екстремизму етничких Албанаца” (ICG 2001, 19).

Важно је истаћи и то да још увек, у међународно-правном погледу, нема неке општеприхваћене дефиниције феномена тероризма, као и да у теорији не постоји прецизна диференцијација између таквих појмова (и појава које они означавају) као што су тероризам, устанак, побуна, борба за национално ослобођење и сл. (видети: Jevtić, Rajović i Dumić 2017, 20).<sup>10</sup> У основи, проблем је у амбивалентној перцепцији држава, тако да „онај ко је терориста за неке, за друге је борац за људска права” (Benest 2009, 170, цитирано у: Jevtić, Rajović i Dumić 2017, 20). Стога, главну препреку у непостојању општеважеће дефиниције тероризма чине управо његова различита административна одређења, и то пре свега у случају неких великих сила. Тај проблем двоструких стандарда маркирао је и посебно издвојио професор Радослав Гаџиновић (Gaćinović 2015), објашњавајући да неке велике силе „догађаје исте садржине тумаче различито, зависно од њихових тренутних политичких интереса”, те да помагањем у одређеним ситуацијама појединих терористичких организација које третирају као ослободилачке, управо попут тзв. ОВК и АНА на Косову и Метохији, уз истовремено проглашавање „земље жртве насиља... творцем терора”, не само што онемогућавају

<sup>10</sup> Ипак неки аутори су покушали да успоставе диференцирајући критеријум за разграничење између феномена тероризма и устанка одн. гериле, стављајући акценат на (не)постојање масовне подршке: „Терористичке активности, све док су терористичке, никада немају масовну подршку грађана и становништва. Ако је пак имају онда то више није тероризам већ герила или масовни устанак становништва” (Gaćinović 2015, 171).

јединствен приступ и координисано антитерористичко деловање на међународном плану, већ се и насиљу изложеној земљи „оспорава легално и легитимно право да се на својој територији бори против тероризма” (170, 172, 174).

### **Граничари и други припадници Војске Југославије као „српски Спартанци”**

До Битке на Кошарама – која је отпочела рано ујутро на Велики петак 9. априла 1999. године и трајала пуних 67 дана, све до 14. јуна те године – дошло је у оквиру прве фазе кумулативног, ваздушно-копненог напада НАТО и албанских терористичких снага на СРЈ. Но, у том нападу учествовали су и делови регуларне Војске Албаније, што се често превиђа када се говори о агресији 19 чланица НАТО против СРЈ. Напад је отпочео отварањем интензивне артиљеријске ватре са територије Албаније у правцу карауле Морина, што је, војничком терминологијом речено, био демонстративан напад у коме су учествовале помоћне снаге непријатеља, а који је требало да збуну и дезавуише српске снаге и њихову команду. Права мета заправо је био рејон карауле Кошаре, ка којој је непријатељ веома брзо преусмерио напад са својим главним снагама, најпре уз употребу артиљерије, да би потом уследио и масовни пешадијски јуриш терориста самопрокламоване ОБК (Dimčevski 2022, 97; Šaponjić 2025). Напад је ишао у три главна правца – према самој караули, потом према стратешки важној тачки, граничном камену Ц3 „Раса Кошаре” (кота 601) и према граничном камену Ц4 „Маја Глава”. На српској и југословенској страни, у иницијалној фази било је укупно око 130 војника и старешина односно, како неки прецизније наводе, 115 граничара, уз још осам припадника 125. моторизоване бригаде и седам старешина (Šljivančanin 2020, 20, 23; Dimčevski 2020, 38; 2022, 86–92). При томе, већи део војника чинили су практично голобради младићи на редовном одслужењу војног рока и управо они су показали највећу храброст, док се посебно истакла мартовска класа ‘98 коју је рат затекао, те су њени припадници на положајима провели и до 16 месеци, а неки су у јединици остали и 17 месеци. Одајући им заслужено признање, ратни командант 53. граничног батаљона пуковник (у оно време мајор) Душко Шљиванчанин (Šljivančanin 2020) каже: „Такву иницијативу, такву креативност су имали, знао сам да се са таквим војницима сваки рат може добити”

(26). Такође, вредан податак је и онај о хетерогеној етничкој структури тадашњих граничара ВЈ, будући да су међу војницима и старешинама ове јединице, поред Срба и Црногораца, били и Мађари, Бошњаци, Словаци, Роми и други. Дакле, према речима Димчевског (Dimčevski 2022), чинили су је припадници „свих вера и националности који живе у Србији”, и сви они, „без обзира на националну припадност, у борби су исказали максималну оданост Отаџбини у одбрани од агресора” (16; уп. Mirović Janković 2024, 283).

С друге стране, према стручним проценама тадашњег командног кадра ВЈ, у овом нападу је, само у првом налету, учествовало преко хиљаду припадника тзв. ОВК, да би се већ током првог дана њихов број и вишеструко увећао, уз ангажовање и одређеног броја муцахедина и страних плаћеника, као и сталну подршку НАТО авијације и делова регуларне Војске Албаније, док су припадници армија држава чланица НАТО били у улози координатора тих непријатељских дејстава (Dimčevski 2020, 38; 2022, 98; Šaropajić 2025).<sup>11</sup> Већ сам бројчани однос снага, уз заустављање продора непријатеља у дубину територије – а план им је био да се тим правцем, преко карауле Кошаре и даље преко села Јуника и Дечана, споје са својим главним снагама у рејону Дренице – говори о огромној храбрости и изузетној оспособљености припадника ВЈ, као и о одговорном и изузетно мудро командовању одбраном (видети Šljivančanin 2020, 26). Тежину ситуације у којој се тада нашла СР Југославија објашњава Шљиванчанин следећим речима: „Најгоре што се једној држави може десити је да имаш спољашњу агресију НАТО и унутрашњу побуну на територији”, и то без савезника, што се Србији „никада није десило у историји” (цитирано у: Anđelković 2024).

Након што су граничари 53. граничног батаљона примили први удар и нанели губитке непријатељу, у рејон карауле Кошаре стигле су као подршка и друге јединице ВЈ: најпре, део војне полиције која је прва стигла и допринела да се одбрана одржи током прва два дана док не пристигну и друге јединице; онда делови 125. моторизоване

<sup>11</sup> Вероватно како би ојачали наратив албанске стране о наводном тријумфу тзв. ОВК на Кошарама, представници Албанаца са КиМ негирају податке српских извора о броју припадника тзв. ОВК (3.000–6.000) који су учествовали у копненом нападу на рејон карауле Кошаре. Тако, на пример, Хисен Бериша, бивши командант тзв. ОВК а данас посланик Тачијеве Демократске партије Косова, у једној изјави за *BBC* тврди да је на Кошарама у просеку било тек 400 албанских бораца, а да је за све време борби линију фронта прошло њих 1.800 (Anđelković 2024).

бригаде, 63. падобранске бригаде, 72. специјалне бригаде, 52. артиљеријске бригаде, као и водови резервиста и добровољаца (пored српских, учествовали су и добровољци из Русије, Украјине, Финске, Данске и још неких европских земаља). Све ове јединице – као и 78. извиђачка чета из Врања и 21. извиђачко-диверзантска чета Нишког корпуса, чији су припадници страдали и били рањавани у рејону караула Морине и Кошаре још током 1998. године – својим учествовањем у борбама на Кошарама, с правом су стекле статус славних и легендарних јединица.<sup>12</sup> Но, 53. гранични батаљон налазио се „на тежишту одбране и обезбеђења државне границе” и, како је његов командант пуковник Шљиванчанин (Šljivančanin 2020) објаснио, према плану употребе граничних јединица, имао је улогу предњег одреда 125. и 549. моторизоване бригаде (16, 19). Улога предњег одреда је значила да су његови припадници требало да „приме први удар, да зауставе агресора на државној граници и да створе услове бригадама које по плану употребе долазе и поседају државну границу” (19). Од укупно 115 километара југословенско-албанске границе, 53. гранични батаљон је обезбеђивао и бранио скоро 70 километара, а то је био „најтежи и најсуровији део државне границе” где су „увек гинули и мучки убијани наши војници граничари, о чему сведоче и имена караула...” (16).

Караула Кошаре налазила се између Ђаковице и Пећи, на Јуничкој планини која је део планинског венца Проклетија и била је удаљена само 200 m од државне границе са Републиком Албанијом. Поред изразито лошег геостратешког положаја саме карауле, будући да је била окружена висовима са албанске стране и тиме „лака” мета, у целом њеном рејону су постојали сурови и изузетно тешки услови, од терена неприступачног за снабдевање до климатских и временских

<sup>12</sup> О страдању припадника поменутих извиђачких чета 30. септембра 1998, када су упали у заседе које су терористи организовали, сведочио је у својој књизи, као и у *Сећањима учесника 1999*, потпуковник Драгутин Димчевски; такође о тим догађајима у поменутој књизи сећања говорио је и пуковник Драгутин Шљиванчанин. Према речима Димчевског (Dimčevski 2020; 2022) и његових сабораца, за нашу војску која се налазила у том граничном подручју, то је током 1998. године био „најтежи и најкрвавији дан”, односно „најцрњи” и „дан највеће трагедије” (34; 55, 102–103). Шљиванчанин (Šljivančanin 2020), пак, ове догађаје назива „генералном пробом Рачка”, указујући да је и тада циљ био да се исконструише повод за агресију против СРЈ, тиме што би се испровоцирало дејствовање наших безбедносних снага према територији Албаније (16–17). Описујући тежину тих губитака, он каже да је погинуле војнике носио тада на рукама, те додаје: „Били су то војници прве категорије, извиђачи, не зна се који је био спремнији и лепши” (23).

услова на надморској висини и до 2.000 и више метара (са највишим врхом на планини Ђеравица који је на 2.656 метара надморске висине), а који су отежавали одбрану. О тежини услова у којима су вођене борбе на Кошарама говорио је потпуковник Драгутин Димчевски (Dimčevski 2020), тада мајор и заменик команданта 53. граничног батаљона, који је након рањавања команданта преузео командовање овим батаљоном и својим сталним присуством на првој линији фронта, у рову међу својим војницима, што ће рећи својим личним примером и неспорним угледом, поштовањем и поверењем које су војници у њега имали, одиграо значајну улогу у очувању и, када је то било потребно, подизању борбеног морала:

„Били смо сваки дан у рову, без замене. Ров нам је био за одбрану и дејство, и спаваоница и кухиња. Било је периода у почетку када нисмо имали хране, воду смо пили на потоку, умивали се и купали на потоцима. Али нисмо осећали глад, нисмо ни размишљали о глади, једина мисао била је одбрана отаџбине” (46).

На Кошарама су биле, дакле, фронтовске, рововске и кржаве борбе, неретко прса у прса, те су обе стране имале велике губитке у људству. Али, и поред тога и изузетно тешких услова, линија одбране српске и југословенске војске у рејону карауле Кошаре није пробијена. Инвазија непријатељских снага је заустављена на самој граници, премда су оне успеле да заузму саму зграду карауле, коју је, међутим, наша војска, очекујући тај напад, већ била напустила, распоређујући се на положаје у околини. Како објашњава Саша Радојевић (Radojević 2020), у то време водник и заменик командира карауле Кошаре: „Ми смо бранили територију, а не објекат као објекат. Тако смо одбрану организовали на резервном положају, за нас много погоднијем, и ту остали до 14. јуна” (66). Занимљиво је да је НАТО авијација бомбардовала и уништила ту зграду карауле када су њу запоселе албанске снаге. Вештине и способности наших граничара, и то колико добро су били обучени, показују и мере заштите које су они предузимали против ваздушних напада НАТО, будући да ниједан од 16 погинулих припадника 53. граничног батаљона није настрадао од дејства авијације (Šljivančanin 2020, 19). Према званичним подацима српских власти, у Бици на Кошарама погинуло је укупно 108 припадника Војске Југославије, од чега су највећи број њих били војници на редовном служењу војног рока (њих 50 је страдало), многи тек што су постали пунолетни. Рањених је било

256 и сви они данас имају статус ратних војних инвалида (*Politika* 2025). С друге стране, према подацима Приштине, на Кошарама је погинуло и 114 припадника тзв. ОВК.

Када су НАТО и снаге тзв. ОВК увиделе да не могу остварити свој циљ на правцу преко Кошара ка Ђаковици, преусмерили су нападе на други део југословенске границе на планини Паштрик, са намером да продру ка Призрену. Реч је о операцији „Стрела” која је заправо била само друга фаза ваздушно-копнене агресије на територију Србије и СРЈ. Тако је, након заустављања офанзиве непријатељских снага из правца карауле Кошаре, дошло до Битке за Паштрик. Премда је била краћег временског трајања (отпочела је 26. маја 1999. и трајала такође до 10. јуна), с обзиром на интензитет непрекидних, двадесетчетворочасовних борби, као и интензитет деловања НАТО авијације, уз употребу стратегијских бомбардера Б52, као и у неколико наврата авиона Б1, изгледа да је она била чак и тежа од Битке на Кошарама. Према речима Бошка Антића, адмирала у пензији и некадашњег начелника Школе националне одбране, али и једног од коаутора књиге *Кошаре и Паштрик – српски Термопили*: „То је била класична ваздушно-копнена битка. За нас је то други одбрамбени бој на Паштрику. С обзиром да нису успели да остваре свој циљ преко Кошара, кренули су дримско-косовским правцем преко Паштрика, односно долином Белог Дрима према Призрену” (*Kosovo online* 2024). Једна од главних мета напада била је караула Горожуп. И ту је у нападу, у првој линији, учествовало око 1.000 терориста тзв. ОВК, такође, као и на Кошарама, уз потпуну подршку артиљерије Војске Албаније; док су снаге југословенске војске на том правцу бројале око 400 људи (Delić 2024, 31). У јуначкој одбрани овог дела границе учествовали су припадници 55. граничног батаљона и 549. моторизоване бригаде Приштинског корпуса, који су издржали, фактички без помоћи других јединица, и остали на својим положајима до последњег дана борби. Према речима генерала Божицара Делића, тада пуковника и команданта 549. моторизоване бригаде, „морал војника и старешина омогућавао је извршење било ког задатка” (38). Припадници ВЈ који су учествовали у Битки на Паштрику сведоче да је најстрашније било када је НАТО од 31. маја увео у дејство стратегијску авијацију, и када је телих-бомбардовањем село Планаје било претворено у „прах и пепео”, а засеок Шех Махала у коме се налазило истурено командно место бригаде непрестано гађано лаком авијацијом (Ђокић 2024, 57–60; Marković Panama 2024,

79). У Битки за Паштрик, током операције „Стрела”, погинуло је 25 припадника 549. моторизоване бригаде, док је око 200 њих рањено (Mutavdžić 2024, 7).

Управо из борби вођених на Паштрику потиче она сада већ надалеко чувена наредба генерала Божићара Делића: „Нема назад, иза је Србија”. Та „команда... зауставила је све покушаје терориста да пробију одбрану већ на самој граничној линији. Неуспех непријатеља да оствари циљ претворио је операцију 'Стрела' у 'Сломљену стрелу'...” (Mutavdžić 2024, 7). Такву херојску одбрану југословенске и српске војске, упркос помоћи коју су албанске снаге имале у агресивним ваздушним ударима НАТО-а по српским положајима, морали су на концу да признају и неки, од почетка нама ненаклоњени, западни медији (видети Priest and Finn 1999).

Што се тиче самог исхода ових битака, пуковник Шљиванчанин (Šljivančanin 2020) је то на једном месту лепо сумирао на следећи начин: „Агресор није прошао ни рејон Кошара, ни Паштрика, тачније они са границе нису кренули даље. Ту смо их зауставили и држали све време до потписивања примирја, када смо се повукли, тешка срца што остављамо нашу границу и наше Косово и Метохију, али поносни што смо часно и херојски извршили задатак одбране отаџбине” (13). Другим речима, Војска Југославије се повукла из граничног подручја и са КиМ као војнички непоражена. На овом месту значајно би било истаћи и то да су у својим иступима у јавности бројни учесници Битке на Кошарама и других борби на КиМ неретко наглашавали да им је то повлачење након 10. јуна било заправо најтежи моменат из читавог ратног периода (видети Mirović Janković 2024, 285). Такође, нарочито је важно подвући да су ове битке, у војничком погледу, биле „чиста” и часна борба, без икакве мрље, српске и југословенске војске (видети Avramović 2020, 76). У том смислу, борци са Кошара и Паштрика могу бити најсветлији пример не само спартанског начина борбе и јунаштва већ и војничког витештва.

Највећи значај успешног дејствовања Војске Југославије у биткама на Кошарама и Паштрику – које се огледало у томе што је она, бранећи сваки педаљ територије у овом граничном подручју, успела да стабилизује линију фронта, те осујети непријатељске планове за пресецање комуникације између њених јединица и коначно спречи копнену инвазију непријатељских снага на територију Метохије – био је омогућавање боље позиције у преговорима политичког и

војног врха државе за окончање НАТО кампање. Резултат тога је било потписивање 9. јуна 1999. године Војно-техничког споразума (енгл. Military Technical Agreement), познатијег као Кумановски споразум (енгл. Kumanovo Agreement), између, с једне стране, КФОР-а тј. међународних безбедносних снага (које, ваља приметити, у том моменту још увек нису биле фактички формиране, већ ће до тога доћи тек након неколико дана) и, с друге, влада СРЈ и Републике Србије. Одмах након тога, 10. јуна, уследило је и доношење Резолуције 1244 у Савету безбедности Уједињених нација. Наиме, овим документима којима је заустављено НАТО бомбардовање – премда уз услов потпуног и фазног повлачења, у року од 11 дана, припадника Војске Југославије и Полиције Републике Србије са територије КиМ и тада успостављених зона безбедности унутар осталог дела СРЈ (Копнене зоне безбедности – КЗБ и Ваздушне зоне безбедности – ВЗБ, односно 5 км на копну и 25 км у ваздуху од административне линије са Косметом, уз изузетак ограниченог присуства локалне полиције у КЗБ), као и истовременог распоређивања „ефикасног међународног цивилног и безбедносног присуства”, под покровитељством УН, у јужној српској покрајини, те спровођења демилитаризације тзв. ОВК и других, наоружаних албанских група – не прејудуира се коначни статус КиМ, тако да територијални интегритет СРЈ и Републике Србије њима није доведен у питање (видети *Војно-технички споразум 1999*; *Rezolucija Ujedinjenih nacija 1244, 1999*). Штавише, њихов суверенитет и територијални интегритет су путем Резолуције 1244 и експлицитно потврђени.<sup>13</sup> Такође, утврђено је да

---

<sup>13</sup> У поменутој Резолуцији СБ УН на више места се изричито потврђује „приврженост свих држава чланица суверенитету и територијалном интегритету СРЈ и других држава региона”, као и апел за успостављање „широке аутономије и суштинске самоуправе” за тзв. Косово (видети *Rezolucija Ujedinjenih nacija 1244, 1999, preambula, Aneks 1 i Aneks 2*). У ту сврху, предвиђено је „успостављање привремене администрације (у виду прелазне управе – прим. А. М. Ј.) за Косово као дела међународног цивилног присуства под којим ће народ Косова моћи да ужива суштинску аутономију у оквиру СР Југославије”; та привремена управа имаће задатак да тамо успостави „привремене демократске самоуправне институције”, те да надгледа њихов развој (*Aneks 2, st. 5*). Када је, пак, реч о Кумановском споразуму, о њему и његовом значењу до данашњег дана нису престале расправе у српском друштву: да ли је он за српску страну представљао пораз тј. капитулацију или победу? Тумачења се разликују већ у зависности од политичких позиција интерпретатора. Тако има оних који сматрају да је реч о „чистој капитулацији”, али да наводно услед центлменских порива и избегавања понижења српске војске од друге, далеко надмоћније стране, та реч није употребљена (видети Гајић 2024). Но, морамо приметити да, иако се он не може сматрати победом због самог повлачења српских безбедносних снага и тиме остављања српског и другог живља на Космету

ће, након повлачења, одређеном, договореном броју југословенског и српског војног и полицијског особља бити дозвољено да се врати на Космет ради обављање тачно предвиђених функција, међу којима су и одржавање присуства „на местима српске културне баштине” и „на главним граничним прелазима” (Rezolucija Ujedinjenih nacija 1244, 1999, st. 4; Aneks 2, st. 6).

Због свега наведеног, не може се рећи, како то неки настоје тумачити, да се српска и југословенска војска повукла са Кошара и КиМ као поражена. Ствар је, дакле, много комплекснија и деликатнија и не може се симплификовано тумачити кроз просту дихотомију победа / пораз. Наиме, битке на Кошарама и Паштрику, па у том смислу и сам Кумановски споразум, за српски народ и његову државу немају нити могу имати искључиво материјално тумачење јер се перципирају кроз призму једне много дубље симболике. Такво запажање је изнео наш књижевник Ненад Милкић, који је својом трилогијом о „Кошарама”<sup>14</sup> „знатно допринео да истина о великој бици изађе из таме заборавља”:

„Ако неко узме привремено комад земље или зграду, не значи да је претходног власника поразио. Јер то и није учинио док му не убије дух и колективно сећање. А наше сећање на караулу Кошаре, као и на Косовски бој и многе друге битке није избрисано. Чак ми делује да се након деценија комунизма и свесног потирања српског националног бића, поново родило, клија и расте, снагом коју није могуће зауставити. Док је те снаге незауостављиве бујице српски народ и његови хероји не могу бити поражени” (нав. према Šarоњић 2025).

Како због изузетне пожртвованости и натчовечанских напора „српских Спартанаца” – граничара и других припадника Војске Југославије – и њиховог, у новијој српској историји можда и највећег, а свакако за данашњу српску војску и народ, веома значајног, херојског примера патриотизма и одбране отаџбине, тако вероватно имајући у виду и њихов успех у извршавању ратних задатака, те горепоменуте,

---

без заштите, он исто тако не представља ни капитулацију, будући да се српске и југословенске снаге нису предале нити су предале своје оружје, већ је до њиховог повлачења дошло на основу политичке одлуке државног врха и потписивања поменутог споразума којим је, како смо горе истакли, био предвиђен и повратак ограниченог броја њиховог особља на КиМ.

<sup>14</sup> Милкићеву трилогију под називом *Ми смо бранили Кошаре* чине књиге *Последња стража* (први део), *Зов карауле* (други део) и *Бесмртни батаљон* (трећи део).

борбом „на терену” издејствоване међународно-правне одредбе (које су факат прекршене или до данас нису испуњене), битке на Кошарама и Паштрику неретко се називају „српским Термопилима” (видети Pavković i Antić 2020). Ту је реч о асоцирању на античку битку из 5 века п. н. е. када су стари Грци, удружени у оквиру савеза својих полиса окупљених око Атине и Спарте, премда далеко слабији у бројчаном погледу, али предвођени чувеним војсковођом, краљем Леонидом, и његовим неустрашивим Спартанцима, својом великом херојском жртвом успели да задрже код Термопилског кланца у централној Грчкој моћне Персијанце и спрече њихов продор према Атини. Тиме је омогућено грчким полисима да консолидују и ојачају своје снага за одбрану. Ближе објашњење ове паралеле дао је адмирал Антић: „Тако су (попут Спартанаца – прим. А. М. Ј.) и борци на Кошарама, а касније и на Паштрику, које не треба раздвајати, то је јединствена операција, успели да зауставе непријатеља омогућивши да снаге иза њих воде против терористичких снага јер је било неколико јаких бригада и да могу да уведу расположиве снаге у одбрану на Кошарама и преласку преко границе” (*Kosovo online* 2024; уп. Antić 2025).

## СИМБОЛИЗАМ КОШАРА КАО ИДЕНТИТЕТСКОГ ЕЛЕМЕНТА И ЊЕГОВА ВИШЕДИМЕНЗИОНАЛНОСТ

Будући да је током претходних 25 година појам Кошара у српском друштву и народу стекао статус својеврсног националног симбола, сматрамо да се већ сада може маркирати процес успостављања „Кошара” као значајне компоненте српског националног и културног идентитета.

При томе, полази се од схватања националног идентитета као једне динамичке, комплексне и вишеслојне категорије која, дакле, није нешто што је једном засвагда дато и непроменљиво, већ нешто се може и треба развијати и надограђивати у складу са постојећим условима друштвеног развоја (видети Mirović Janković 2023, 134–178). Насупрот оним симплификованим, дихотомним и искључујућим концепцијама, национални идентитет заправо представља једну мешавину етно-културних и грађанских тј. политичких компонената, тако да основно питање није више којег типа је, у том смислу, идентитет, већ питање сразмере у којој се поменуте компоненте налазе (видети Mirović 2008, 1383–1428). Међу

елементима националног идентитета увек је, дакле, у одређеној мери присутна и заједничка историја, односно колективно историјско искуство грађана. Према резултатима истраживања које је Институт за политичке студије из Београда раније спровео, као и нашој анализи истих, за 63,4 одсто грађана Србије 2015. године, а крајем 2018. године за 61,1 одсто њих заједничка историја је прилично и веома важна у њиховом схватању националног идентитета (Mirović Janković 2023, 173–177). Такође, неке идентитетске компоненте у одређеним условима могу добити нарочито на значају, а њиховим адекватним представљањем и стратешким управљањем може се утицати на одређено (ре)позиционирање националног идентитета у међународној арени, што спада у област националног брендирања као једне постмодерне политике идентитета (видети Mirović Janković 2023, 889). Сведочимо да су постојећа стварност и савремено искуство потпуно одбацили сва она предвиђања с краја прошлог века о „крају нација” и типа колективног идентитета који је у вези са тим феноменима. Штавише, потврђено је да, упркос или управо због постојећих глобализацијских и интеграционих процеса, ојачао је значај националног идентитета у савременом свету, те да је евидентна потреба држава за његовим очувањем и одрживим развојем (Mirović 2012, 79–109).

Имајући све ово у виду, можемо закључити да „Кошаре” – које асоцирају пре свега на битку вођењу пре више од четврт века, током НАТО агресије против СРЈ, као један од најзначајнијих догађаја у новијој српској историји – несумњиво представљају важан део колективног историјског искуства српског народа и свих грађана Србије. У том смислу, можемо говорити о „Кошарама” као једном идентитетском елементу у настајању.

Но, треба имати у виду да се појму Кошара придаје различито симболичко значење у зависности од страна у сукобу и њихових (ре)интерпретација догађаја. Тако, с једне стране, постоји симболизам албанске заједнице на КиМ, а с друге, имамо „Кошаре” као национални симбол Србије и српског народа. Истовремено, од НАТО представника, као треће стране у сукобу која је заправо албанској страни пружала свестрану подршку и помоћ, негира се не само такво симболичко значење „Кошара” већ и војно-политички значај Битке на Кошарама, уз истицање да то није била никаква велика битка него да је наводно реч само о неким од низа локалних борби које су

вођене током тзв. косовског рата.<sup>15</sup> Међутим, албански симболизам „Кошара” формиран је управо на наративу о „тријумфу” тзв. ОВК у великој бици против српских „окупационих” снага, који је довео до „уклањања међуалбанске границе” (Brahimi 2025). На тај начин, за албанску страну, „Кошаре” су симбол националног „ослобођења” и укидања границе између Албанаца са територије тзв. Косова и оних из Албаније. Наиме, албански медији са Космета од почетка, у том смислу, прате политику симболизма привремених институција у Приштини и заједно са њима учествују у континуираном и доследном развоју колективне свести код косметских Албанаца, уз очување сећања и глорификацију борбе тзв. ОВК на Кошарама. Најбољи одраз тога је монументални меморијални комплекс који је управо у подножју карауле Кошаре подигнут у част погинулих и касније умрлих бораца тзв. ОВК, а чији је облик осмишљен тако да се из ваздуха види грб „УЧК” (видети Anđelković 2024).

Овде је, пак, фокус на „Кошарама” као српском националном симболу који има своју ужу, али и шире димензије. У ужем и непосредном смислу, појам Кошара означава саму Битку на Кошарама која се водила дуже од два месеца у рејону карауле Кошаре у пролеће 1999. године. У ширем смислу, некада се појмом Кошара асоцирају и друге борбе које су југословенске и српске безбедносне снаге водиле на простору границе према Албанији, попут Битке на Паштрику, која се тек однедавно почела засебно истицати. Неретко, нарочито када је реч о сведочењима директних учесника, пре свега припадника граничних јединица ВЈ, „Кошаре” симболизују не само граничне борбе током 1999. год, већ и тзв. граничне инциденте из претходне, 1998. године, која је, како они то истичу, за њих такође била ратна (видети Dimčevski 2020, 32). Од средине априла те године до почетка НАТО агресије забележено је више од 130 граничних инцидената који су представљали акт агресије на југословенску територију (Dimčevski 2022, 37). У неким од њих један број наших граничара је убијен и рањен, док су граничне јединице морале да пређу са редовног на појачано обезбеђење државне границе, што је

---

<sup>15</sup> На пример, прошле године је Џејми Шеј (Jamie Patrick Shea), који је у време НАТО агресије против СРЈ био портпарол ове Алијансе, за *BBC* на српском изјавио нешто у том маниру. Позивајући се на то да је НАТО спроводио ваздушну кампању, рекао је да у таквој ситуацији „не можете да посматрате сваки сегмент борби, у сваком појединачном селу”. Додавши потом експлиците и то да „није било засебних великих битака као у конвенционалним ратовима, где учествују хиљаде војника, и које би биле лаке за праћење” (Anđelković 2024).

фактички већ тада подразумевало њену одбрану. Неки чак сматрају да се може рећи да је Битка на Кошарама почела још 1997. године, а да је 1999. године за време НАТО агресије доживела кулминацију (Шљиванчанин у изјави за *BBC* на српском, видети: Anđelković 2024). Ту се 1997. узима као иницијална година јер је тада, током дубоке друштвене кризе и нерада у Албанији, велика количина оружја, опреме и муниције из тамошњих војних магацина, који су били опљачкани, илегалним каналима преношена преко границе на територију КиМ, завршивши у рукама тзв. ОВК.

Имајући све ово у виду, можемо закључити да су „Кошаре” несумњиво постале симбол државне границе и борбе за њену одбрану. А због свих околности и тежине услова у којима су се водиле борбе за одбрану границе и земље, те броја оних који су у тој борби страдали, „Кошаре” суштински симболишу „крваву границу”, која има много дубље значење од оног које се у класичним одређењима приписује државној граници као таквој. Како смо на једном месту истакли: „... онда када граница једне државе 'постане крвава'. Она тада добија једно симболичко значење вишег ранга, уобличавајући се као трајни симбол страдања, велике пожртвованости бранилаца и њихове лојалности према својој држави, те симбол храбре борбе за 'њену слободу и част’” (Mirović Janković 2024, 286). Наиме, како Димчевски (Dimčevski 2022), који је управо под насловом *Крвава граница* објавио књигу засновану на свом ратном дневнику, каже: „Повреда државне границе јесте почетак напада на једну суверену државу, њену слободу и част” (5, уп. Mirović Janković 2024, 286).

Одбрана границе на Кошарама и Паштрику значила је одбрану Косова и Метохије, а дакако и одбрану његовог српског идентитета. Стога се понекад појам Кошара користи и у ширем симболичком значењу, као асоцирање и на све остале борбе вођене против албанских сепаратистичких снага и њихове терористичке организације тзв. ОВК на простору Косова и Метохије у периоду 1998–1999. У том смислу се неретко говори о Кошарама као „новом”, или „другом” косовском боју. Међутим, ова паралела се изводи и када се жели указати на јунаштво, дух и пожртвованост младих српских војника у борбама на Кошарама. Тако, на пример, на једном месту стоји: „У њима је оживео величанствени дух кнеза Лазара и Милоша Обилића. Животом својим бранили су нас, српску децу и своје породице. А са њима су ратовали сви српски јунаци од Косовског

боја па надаље” (Bojić i Krstić-Laci 2023, 2).<sup>16</sup> На ово се надовезују и оне перцепције о „Кошарама” као својеврсном продужетку и надоградњи онога што се назива „косовским митом” и „косовским заветом”. Но, о „завету Кошара” биће рећи нешто касније.

Симболизам „Кошара” у српском народу и друштву надилази све наведено и обухвата и много више од тога. Тај појам сублимира у себи корпус свих оних војних вештина, вредносних норми и врлина који чине најсветлију страну српске војничке традиције, па и елементе традиционалне карактерологије српског нарада. Ту се пре свега мисли на пожртвованост припадника српске војске у борби за одбрану своје земље и њену слободу, њихово часно, витешко држање и лично јунаштво, љубав према отаџбини и свом народу, приврженост и лојалност својој држави и др. „Кошаре” су на тај начин постале најсветлији пример и симбол патриотизма.

Сва комплексност симболичког садржаја и идентитетске функције појма Кошара можда је на најбољи начин описана кроз лик Михаила у Милкићевом *Зову карауле*, а посебно кроз део где он објашњава шта за њега значи караула Кошаре: „Света земља и граница исписана крвљу. Кости које су темељи државе. Духови мртве страже који чувају Србију. Све је то на Кошарама. Тамо су и част, морал, поштење, младост и храброст једне нације” (Milkić 2024, 91). Симоновић, говорећи о овом роману писаном по истинитом догађају, каже: „У овим реченицама крије се све што треба да знамо о нама” (Simonović 2024, 8).

Реч је, дакле, о једном сету идентитетских вредносних оријентација које су од суштинског значаја за нашу спознају себе самих, али и за очување српске војничке традиције у њеном најсветлијем виду, за неговање војне културе, па и за друштвени углед саме војне професије. Због свега тога, као и због учесника поменутих битака који су одбранили част својих јединица и Војске Југославије, и то у борби против, у техничком и материјалном погледу и по бројности снага, далеко надмоћнијег непријатеља, а надасве због жртава оних војника и старешина ВЈ који су положили своје животе у одбрани Кошара, Паштрика и Србије, ми данас не смемо

<sup>16</sup> Наведени цитат је из недавно објављене књиге-стрипа која управо носи наслов „Кошаре – нови косовски бој”, а коју потписују Милан Бојић, као аутор текста, и Владимир Крстић-Лаци, као аутор илустрације. Кроз ово дело, шира читалачка публика и нарочито млађи нараштаји могу да се упознају са Битком на Кошарама на један интересантан начин, кроз 12 кратких прича заснованих на истинитим догађајима и илустрације које их прате.

допустити да ти догађаји оду у заборав, нити да постану предмет евентуалних фалсификовања и ревизије историје. Утолико пре што њихове жртве и страдања не чине само део наше новије историје, већ и део нашег идентитета.

Управо у том смислу треба разумети и појам „завета Кошара”: дакле, као нашу обавезу да чувамо од заборава Битку на Кошарама и све јунаке који су у њој учествовали, са нарочитим пијететом према жртвама оних војника који су оставили своју младост и своје животе на бранику Косова и Метохије и Србије. На то нас, у *Зову карауле*, нечујном „поруком без гласа”, заклиње и „мртва стража” са Кошара:

„Заклињем те да памтиш и да сећање преносиш. Да деци причаш о херојима који су живот дали и којима смрт није могла ништа. Заклињем те да преносиш свето име 'Кошара' и свих јединица које су је браниле, јер ми смо пали да би ти живео.

... Бранећи 'Кошаре', ми смо бранили Србију. Пали смо и у прошлости остали да би ти будућност имао.

Сети се, овде су већином била деца... а душа им је још увек била чиста. Невина” (Milkić 2024, 307).

Оно што нам је у том смислу потребно јесте пажљиво негована култура памћења и с њом тесно повезана одговорна, национална политика памћења. Овде говоримо о култури памћења, имајући у виду концептуалну диференцијацију која постоји између тог и оног њему сличног и у нас много чешће употребљаваног термина какав је „култура сећања”. Најпре, јер појам културе памћења означава, између осталог, један постојанији облик колективне меморије (памћење наспрам (при)сећања). Друго, он подразумева и национално аутентичан однос према сопственој историји, који није подложен импортованим тумачењима одређених историјских догађаја и тим путем наметнутим перцепцијама сопствене улоге у њима.<sup>17</sup>

Процес уобличавања „Кошара” као компоненте српског националног идентитета инициран је првенствено одоздо, из самог друштвеног поља. Дакле, реч је о једном самониклом друштвеном

<sup>17</sup> За детаљнији увид у концептуалну диференцијацију између поменутих термина видети једно наше раније истраживање где смо се тим питањем подробно бавили у контексту критичког разматрања историјског ревизионизма и инструментализације историјских догађаја, а који су најчешће у функцији остваривања геополитичких интереса неких великих сила (Milošević i Mirović Janković 2020, 172–219).

процесу у коме су значајну улогу имали књижевници, песници и уметници из различитих сфера, те нека удружења ветерана и посебно поједини директни учесници догађаја, али и медији који су се током последње деценије активније укључили, као и други друштвени актери. Стога, када је реч о Битки на Кошарама и колективној меморији народа о томе, изгледа да ту нема места за неки велики песимизам, барем према мишљењу неких од добрих познавалаца ове тематике, попут поменутог књижевника Ненада Милкића. На основу свог личног искуства и интензивних контаката са својом читалачком публиком, односно српским народом, не само унутар Србије, већ и широм Републике Српске и Црне Горе, те његовог утиска да све генерације људи „воле да слушају о Кошарама”, једном приликом он је закључио:

„Нисам песимиста по питању народног памћења, јер се очигледно прича о херојима са границе преноси на оне нараштаје који су рођени и неколико година након те битке. Мене више брине ћутање институција које би требале много више да се посвете питањима бораца, како оних са Кошара тако и са других ратишта. Морамо да научимо лекције из историје и према људима који су нас бранили да се опходимо са поштовањем достојним њихове жртве” (нав. према Šaroujić 2025).

Но, тек у новије време, након првобитног периода „заглушујуће тишине” и ћутње, постале су видљивије и иницијативе одозго, из институционално-политичког поља. То долази до изражаја пре свега кроз процес меморијализације: именовање улица и тргова по херојима са Кошара, подизање споменика и спомен-обележја, извесну филмску продукцију, одржавање свечаних и комеморативних академија поводом обележавања годишњице Битке на Кошарама и др.<sup>18</sup> Посебан допринос развоју колективног памћења у вези са „Кошарама” дат је снимањем документарно-играног филма

---

<sup>18</sup> На пример, 2017. године једна улица на Новом Београду добила је назив Булевар хероја са Кошара, и то тако што су сами грађани Београда донели одлуку о томе, гласајући путем мобилне апликације, да би потом Скупштина града Београда тај назив и потврдила у знак сећања на припаднике Војске Југославије који су погинули у Бици на Кошарама (*Radio-televizija Srbije* [RTS] 2017). Такође, 2020. године на територији Градске општине Савски венац у Београду откривен је споменик јунацима са Кошара, који чине три скулптуре српских војника из различитих историјских периода, а који у рукама држе само штит, без оружја, чиме се указује на њихово херојство у одбрани отаџбине (Grad Beograd 2024). Споменик је дело академског вајара Миодрага Мише Рогана који је овом пројекту приступио волонтерски испред Удружења ликовних

„Ратне приче са Кошара” ауторке Слађане Зарић, у копродукцији Министарства одбране, односно Војнофилмског центра „Застава филм”, и Радио-телевизије Србије (РТС), а који је премијерно приказан 2019. године (Ministarstvo odbrane RS 2019).

Постоје мишљења да је у очувању народног памћења у вези са „Кошарама” и јунацима са Кошара довољно ослонити се на народно предање, управо онако како смо то кроз историју чинили и када су у питању друге славне битке српске војске. Тако ће Милкић рећи да се треба „у потпуности (се) ослонити на народна предања. Преносити с колена на колено, са генерације на генерацију. Писати о њима. Причати о њима... Историја нам је показала да освајачи могу спалити књиге, али реч народног предања никада не могу уништити” (нав. према Šaronjić 2025). У случају српског народа, народно предање се јесте показало као веома ефикасан медиј међугенерациског преношења појединих историјских садржаја и доминантних облика одношења према њима, као и с тим у вези одређених поука. Најбољи пример за то је старо косовско предање које је, као „напајање идентитета српског народа кроз тумачење историјског контекста односа Срба према Косовском боју и територији Косова и Метохије”, постало „незаобилазна баштина из које се стварала српска нација” (Marković i Zobenica 2015, 25). Штавише, истраживачи који су се подробно бавили овим феноменом дошли су до закључка да „потенцијал приче о Косову, упркос одређеним ставовима, остаје неокрњен и неистрошен”, те да управо косовско предање данас може бити „подстицај уравнотеженом карактеру идентитета” код Срба, уколико бисмо успели да препознамо оне праве вредности косовског наслеђа, укључујући ту и „скромност и врлину”, а што би онда могло водити и ка једној „одговорној националној и државној политици” (Marković i Zobenica 2015, 40).

Међутим, када је реч о развоју и очувању културе памћења у вези са „Кошарама” сматрамо да ипак није довољно данас, у условима савременог друштвеног развоја, а нарочито с обзиром на постојеће стање у српском друштву, ослонити се искључиво на народно предање. Када говоримо о савременим условима друштвеног развоја, ту се мисли пре свега на еру дигитализације и све последице које отуда произлазе на стил и начин живота данашњег човека, а у које се народно предање не уклапа на најбољи начин, односно то вероватно

---

уметника Србије (УЛУС). Међутим, средства за израду споменика скупљана су путем добровољних прилога.

није данас у довољној мери пријемчљив начин комуницирања историјских догађаја. Друго, народно предање као такво, будући да не пружа увид у све аспекте историјског догађаја, углавном и не доприноси његовом суштинском разумевању. При томе, треба имати у виду да наредно усмено предање и усмена историја нису исто, јер ово друго подразумева научно проучавање историјских догађаја на бази примене специфичних метода као што су прикупљање и бележење сведочења директних учесника догађаја. Када је, пак, реч о постојећем стању у српском друштву, сматрамо да и даље постоји недовољна упознатост, посебно међу млађим генерацијама, са догађајима у вези са борбама на Кошарама и Паштрику као делу наше новије историје, те се поставља питање ко би и на који начин новим нараштајима уопште могао да пренесе ту врсту усменог предања. На концу, српско друштво се налази у дубокој кризи која је, између осталог, проткана и својеврсном кризом идентитета, док су већ одавно присутне идентитетске поделе попримиле размере друштвеног расцепа.

Управо због свега наведеног сматрамо да је за даљи развој и очување културе памћења у вези са „Кошарама” и њихово конституисање као идентитетског елемента потребна национална (државна) политика памћења која подразумева озбиљан и одговоран институционално-системски приступ. Другим речима, неопходан је један стратешки приступ креирању јавних политика, попут образовне, културне и других врста практичних политика које могу допринети на том пољу. При томе, посебна пажња се мора посветити систему образовања и васпитања као кључном чиниоцу у том процесу.

Ипак, улога друштвених актера, па и научних посленика међу њима, сматра се такође изузетно значајном, јер они нису неми посматрачи историјских догађаја и друштвених, културних, идентитетских, политичких и других процеса, већ дакако да, кроз дискурзивне и остале комуникативне, али и друге форме деловања, учествују у њиховом тумачењу и вредновању, па тиме и позиционирању у колективној меморији народа. У том смислу, не треба запоставити ни улогу коју у разматраном процесу имају медији и медијске политике памћења.

## **УЛОГА ОБРАЗОВАЊА И МЕДИЈА У СРБИЈИ У КОНСТИТУИСАЊУ „КОШАРА” КАО КОМПОНЕНТЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

Један од најистакнутијих немачких војсковођа и заповедник офанзиве Немачке, Аустроугарске и Бугарске против Србије 2015. године Аугуст фон Макензен (нем. Anton Ludwig Friedrich August Mackensen), одајући почаст српском народу и српској војсци, рекао је:

„Ми смо се мало познавали, али српски народ има велике врлине, које он треба да сачува и у којима он мора да васпита будуће генерације. Будите без бриге за вашу будућност, јер оно што сте ви пружили, то премаша и најсмелија очекивања. У српском народу се скрива песник и јунак. Ви морате живети, а Немци ће вас убудуће правилније ценити” (према Subašić 2016).

Немачка је факат у потоњем времену имала више прилика да демонстрира тај „правилнији” или можда праведнији однос према Србији и српском народу, али то се није десило. Па ипак порука коју нам је Макензен упутио – а која се, рекли бисмо, превасходно односи на оне војничке врлине о којима смо говорили, као што су патриотизам, спремност на пожртвовање, војничка част и витешко држање, слободарски дух и др. – не само да показује велико поштовање и признање од противничког војсковође, што већ само по себи много говори, него ни данас, после више од једног века, није изгубила на својој актуелности и значају као својеврсни путоказ којим Србија треба да се руководи.

Управо су битке на Кошарама и Паштрику показале да су припадници српског и других народа који деле суживот у Србији, упркос вишегодишњој и свеопштој друштвеној кризи, укључујући ту и ону духовну, културну и моралну, сачували те „велике врлине” које, у нашем случају, некако увек у најтежим временима највише дођу до изражаја. Једно од могућих објашњења тог феномена је да „тешка времена рађају јаке, моралне, добре људе” (видети Subašić 2025). Но, склонили смо мишљењу да је то резултат васпитања и социјализације одређених вредносних норми унутар микро-заједница, при чему је породица та која је имала кључну улогу у преношењу, са колена на колено, одређених традиција, обичаја и са њима скопчаних вредности. Дакле, ту видимо улогу оног народног предања које смо раније помињали. Међутим, друге друштвене и нарочито државне

институције, као и сам систем образовања и васпитања, након вишегодишњег, па и вишедеценијског урушавања, мало тога су могли да допринесу ваљаном одгоју. Ипак, данас када се, у складу са глобалним трендовима, све више и сама институција породице урушава, а нове генерације одрастају у ери дигитализације, са приступом бројним садржајима и информацијама уз могуће ризике услед још увек неразвијених механизма на личном нивоу за њихову селекцију и филтрирање, потребан је озбиљан и стратешки приступ у креирању образовне, културне и других јавних политика које могу допринети како томе да се врлина о којој је овде реч сачува и васпитањем развије, тако и успостављању и неговању културе памћења.

Међутим, образовно-васпитни систем у Србији и данас, у том погледу, показује скоро потпуни „изостанак бриге о народу”, о чему је својевремено говорио Слободан Јовановић – наш академик, уважени универзитетски професор, правник, политиколог и књижевник, али и председник Владе Краљевине Југославије у егзилу, па и „први Слободан у Срба” (видети Đimić 2021; Trkulja 2011).

Лекција о „Кошарама” уведена је, наиме, у школске уџбенике из историје за осми разред основне школе тек 2021. године, и то уз ригидно ограничен простор намењен тој теми, где се она представља путем изузетно малог фонда речи. Налази анализе садржаја уџбеника који су у оптицају поражавајући су када је реч о тематизацији борби на Кошарама и Паштрику 1999. године. Док се Битка на Паштрику у већини случајева и не помиње, „Кошарама” је посвећен тек неки редак, у распону од педесетак до нешто више од сто речи. Постоје и случајеви, попут једног од уџбеника у издаваштву ни мање ни више него Завода за уџбенике, где нема речи ни о Битки на Кошарама. Стога ће неки критички приметити да у тим лекцијама има мање речи него што је број жртава међу српским и југословенским војницима и старешинама (Vuković 2024).

Још један велики недостатак јесте и то што је градиво о овим догађајима, према важећим наставним плановима и програмима, остављено за сам крај осмог разреда, када се ученици завршних разреда већ увелико налазе у процесу припрема за полагање матурских испита, тако да се нема ни довољно времена и простора за неку темељнију и продубљенију обраду ових круцијалних догађаја из наше новије историје. Неки додуше сматрају да је ипак само увођење теме о „Кошарама” у наставни план и програм већ значајан помак,

јер онда наставници, који желе тиме да се баве, имају могућност да на часу деци дају и додатне информације о овим догађајима. Таквог мишљења је потпуковник Димчевски, који има и личне заслуге за увођење „Кошара” у српске уџбенике, мада је он јасно указао да борба за то није била лака: „Није само било потребно борити се у рату, по мом мишљењу било је много теже да та истина о бици на Кошарама касније у миру буде видљива” (*Telegraf* 2021).

Ситуација је таква да то да ли ће ученици стећи нека основна знања и увид у различите аспекте ових битака, те упознати се са њиховим историјским, геополитичким, геостратешким и идентитетским значајем, зависи пре свега од ентузијазма, професионалне и личне етике наставника и професора и њихове посвећености не само својој образовној већ и васпитној улози.<sup>19</sup> Искуство једног од наставника тог профила говори следеће: „Јасно да им је (ученицима – прим. А.М.Ј.) то непозната тема, пуни су питања. Нека од деце су већ чула о Кошарама, родитељи су им причали, али је то заиста врло мали број ученика, тако да ми је готово невероватно да се о томе не зна” (Vuković 2024). Ако је оваква ситуација са информисаношћу и знањем ученика о „Кошарама” на југу Србије, пошто је реч о једној школи из Ниша – а то је крај где народ много више држи до традиције и истовремено крај који је дао велики број хероја како у борбама на Кошарама и другде на КиМ, тако и у свим ослободилачким ратовима које је Србија водила – с правом можемо поставити питање какво ли је онда стање у том погледу међу ученицима, на пример, београдских школа. Сматрамо да би било корисно да се спроведе једно емпиријско истраживање међу ученицима у Србији, на репрезентативном узорку, како бисмо добили прецизне податке о њиховој упознатости са овим историјским догађајем.

Можемо приметити да у основи оваквог стања у српском школству и образовању стоји исти онај проблем који је поменути Слободан Јовановић у другој половини 30-их година прошлога века идентификовао као националну запуштеност на пољу просвете

<sup>19</sup> Светао пример и стога вредан помена овде јесте пример Ђорђа Бојанића, наставника историје у Основној школи „Бубањски хероји” из Ниша, који је, у сарадњи са вероучитељем из исте школе, са циљем да своје ученике боље упозна са Битком на Кошарама, снимео документарни филм „НАТО агресија 1999. – Кошаре”. Након што је Завод за унапређење образовања и васпитања одобрио употребу овог филма у наставном процесу, он је ученицима поменуте школе и презентован (видети: Vuković 2024).

и културе. Наиме, он је сматрао да је та „културна и просветна запуштеност један од највећих проблема Српства” (Đimić 2021). Узрок томе је видео у „недостатку националне самодисциплине, као једне од највећих бољки српског националног карактера” (према Obradović 2008). Важно је, међутим, правилно разумети Јовановићев (Jovanović 2005) концепт националне дисциплине, под којим он, како је изричито тврдио, никако није подразумевао дисциплину која би била наметнута, било „диктатуром једног човека или партија”, јер би падом диктатора врло брзо таква дисциплина нестала (39). Национална дисциплина за коју се он залагао јесте у ствари самодисциплина која би била „слободно примљена”, „из слободног уверења”, и која као таква „постаје стални састојак националног карактера”, а „може бити плод само једног васпитног система” (40). Закључио је да су динарски тип српског националног карактера и његов динарски динамизам управо оно што је била препрека за успостављање националне самодисциплине:

„Код динарског типа има јунаштва, али има и самопрецењивања и самоистицања, што га чини несавитљивим и неприлагодљивим... У динарским подвизима више је снаге и замаха, него плана и организације. Примери личног јунаштва јесу безбројни, али оно што се постигло не стоји ни у каквој сразмери с утрошеном снагом и поднетим жртвама... Од пресудне је важности да ли ће нови нараштаји умети да националну енергију троше с више штедње и рачуна, и да динарски динамизам од личног и хаотичног начине организованом колективном снагом” (38-39).

Сведоци смо колико су ова Јовановићева размишљања и данас актуелна. С тим у вези валидна су и решења која је он предлагао. Пре свега, то је „осмишљени и плански национални рад, испуњен квалитетним просветним, научним, правним, религијским знањима и садржајима” који би био „начин да се досегне до јаке и добро организоване државе спремне и способне да брине о животним интересима својих поданика” (нав. према: Đimić 2021). У том смислу, Слободан Јовановић се залагао за снажнију улогу и јачање утицаја културних, просветних и научних институција у свим областима друштвеног живота, па и у држави. Како бисмо превазишли националну запуштеност и сачували своју националну особеност, сматрао је да „бисмо морали нашу државну организацију допунити и појачати националним организацијама, на првом месту, оним привредног и културног карактера” (Obradović 2008).

Ово видимо као идеје водиле којих савремена Србија треба да се држи на путу изградње и јачања свог националног идентитета. Изнета решења, а посебно активнија и снажнија улога просветних, научних и културних установа на пољу развоја и неговања културе памћења, уверени смо, у значајној мери, би допринела и процесу конституисања „Кошара” као значајне компоненте српског националног идентитета.

Након што су у школској 2024/2025. години уведене тзв. националне читанке у школство Србије, најављено је и увођење националних уџбеника, односно „уџбеника од националног интереса”, који би обухватили један скуп предмета који су скопчани са питањима националног идентитета, попут историје, географије, српског језика, српског језика и књижевности, света око нас, природе и друштва, музичке и ликовне културе итд. Између осталог, писање и штампање ове врсте уџбеника коначно би било под покровитељством државе, односно у надлежности јавног издавача; поред национално-идентитетског садржаја, акценат би био и на интеркултуралности, док би за ученике мањинских заједница уведени били „уџбеници од посебног интереса за националне мањине” (Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o udžbenicima 2025). Како законска регулатива о томе треба управо ових дана да уђе у процедуру за усвајање, остаје нам да видимо да ли ће се и на који начин ово и спровести. Потпунији ефекти моћи ће, пак, да се разматрају тек у неком дужем року.

На крају, када говоримо о успостављању „Кошара” као идентитетског елемента и култури памћења, неизоставно је поменути и улогу коју у томе имају медији и медијске политике памћења. Јер, медији не само да могу утицати на креирање јавних политика, па и званичне односно националне политике памћења, већ су и кључни креатори јавног мњења, а поред образовања и других чинилаца, и они представљају значајан канал социјализације одређених вредности и њихове интериоризације на индивидуално-психолошком нивоу.

У погледу теме о „Кошарама”, српски медији су током више од десет година након окончања НАТО бомбардовања и завршетка рата на КиМ пратили званичну „политику тишине” у Србији, када је то практично била „табу тема”. Наиме, тек 2011. године се појављују први медијски чланци и извештаји о „Кошарама”, а они ће и у наредним годинама бити спорадични, да би тек од 2016. године дошло до интензивирања производње медијског садржаја ове

врсте (видети *The Geopost* 2021; *Centar za primenjenu istoriju* [CPI] 2021). При томе, акценат у тим медијским документима углавном је на историјским и симболичким аспектима Битке на Кошарама. Но, такав развој медијске политике одмах је наишао на осуде како споља тако и од неких критичара изнутра, те су изнете оцене да је у медијском приступу теми о „Кошарама” пређен пут „од прећуткивања до прављења херојског мита”, односно новог националног мита, да се „српски пораз претвара у победу”, да се „повезивањем ОВК са Ал Каидом шири пропаганда и подстиче међуетнички сукоб” итд. (Stojčić 2024; *Koha.net* 2017; *The Geopost* 2021). Једна од кључних тачака оспоравања је медијски наратив, који се приписује пре свега оним медијима који се означавају као провладини, где се српски и југословенски борци стављају у контраст спрам борца тзв. ОВК. Тако се истиче да, док се први означавају у позитивном смислу, као „голобради хероји”, „српска младост” и сл, за друге се користи терминологија са негативним предзнаком, па се они називају „терористима”, „терористичким бандама”, „злочинцима”, „зликовцима” итд. (CPI 2021)

Оно што се овде најпре мора истаћи јесте то да не могу медији и јавност у Србији да окрећу главу од истине, и то онда када је и значајан део стране јавности почео да се с њом суочава. Друго, занимљиво је да за критичаре није споран наратив албанских медија са Космета где се користи слична дихотомна матрица само са замењеним улогама: српске снаге као „непријатељске”, „агресорске” и „окупаторске” наспрам бораца тзв. ОВК који се славе као „национални хероји” и „ослободиоци”. Изгледа да сви имају права на „стратешку комуникацију” осим Србије и српског народа, па чак и када је дискурзивно комуникативно деловање усмерено искључиво на изградњу и развој сопственог националног идентитета.

Ако оставимо по страни ове, рекли бисмо, између осталог, геополитичким интересима неких западних сила мотивисане, критике, можемо рећи да оно што јесте објективан недостатак медија у Србији јесте одсуство континуираног медијског интереса за тему о „Кошарама”, будући да се она углавном актуелизује у време обележавања годишњице Битке на Кошарама. С тим у вези, кроз медијски дискурс треба, поред осталог, покренути питање побољшања социјално-економског статуса учесника у биткама на Кошарама и Паштрику, али и свих других бораца. И друго, али не мање важно, неприхватљиво је што неки медији користе ову тему

у сврху дневно-политичких борби и уских партијских интереса. Битка на Кошарама и сам појам Кошара због њиховог националног значаја и вишеструког симболичког значења за српски народ и државу морају бити изван било каквих партикуларних интереса.

Дакле, у погледу „Кошара” и свега оног што тај појам симболизује у српском народу и друштву, даљи развој и неговање културе памћења и спровођење одговорне идентитетске политике једини су пут којим треба ићи како бисмо успели да се изборимо са изазовом превладавања једне од оних самодеструктивних склоности српског народа – склоности ка забору. Јер, „готово да није познато у историји да постоји народ, попут српског, који је толико спреман на заборав, на бесконачно праштање и ничим изазван осећај кривице” (Simonović 2024, 7). Указујући на ту карактерну одлику српског народа, књижевник Саша Симоновић поставља и једно, у суштини реторичко питање али са веома значајном и ефектном поруком о потреби за саморефлексијом и самопреиспитивањем: „И колико пута смо заборавили, окренули главе од истине, не желећи да видимо оно што никако не би смели да не видимо?” (7). Управо је то дуго био случај и са „Кошарама”.

## ЗАКЉУЧАК

Битка на Кошарама и јунаци са Кошара илити хероји са Кошара, као и сам појам Кошара, јесу категорије које за српски народ и државу данас имају посебну и дубоку симболику. Тај симболизам је вишедимензионалан, са многоструким значењима, премда и друга страна настоји да развије своју симболику, засновану на потпуно супротном наративу, у вези са истим догађајем (албански симболизам „Кошара”). Но, неспорно је да Битка на Кошарама представља један од најзначајнијих догађаја у новијој српској историји, док су припадници српске и југословенске војске који су учествовали у њему већ постали део легенде. Према нашем дубоком уверењу, што је уједно и један од кључних налаза овог истраживања, већ увелико је на делу процес конституисања „Кошара” као идентитетског елемента, односно нове компоненте српског националног идентитета. Применом метода анализе садржаја и посматрања дошло се до закључка да је тај процес примарно инициран одоздо, дакле, из самог друштва, док су тек у новије време постале видљиве и иницијативе одозго, из институционално-политичког поља, и то првенствено

у области меморијализације. У том смислу, може се рећи да у овом случају постоји једна инверзија или пракса која није сасвим уобичајена – да политика памћења буде подстакнута самониклом културом памћења. Нарочит допринос томе дали су уметници из различитих сфера, књижевници, нека удружења ветерана и посебно поједини директни учесници догађаја са својим, за историографију али и истраживаче из различитих области, веома драгоценим сведочанствима, потом медији који су током последње деценије постали видно активнији у покривању теме о „Кошарама”, као и други друштвени актери. Даљи развој и неговање културе памћења у вези са Битком на Кошарама и јунацима са Кошара важни су најпре као вид одавања почasti и начин исказивања захвала онима који су изгубили своје животе, а дакако и преживелим учесницима, за њихову храбру, истрајну и непоколебљиву борбу у одбрани Србије. Друго, колективно памћење овог догађаја, уз неговање симболизма „Кошара”, представља допринос очувању српске војничке традиције и то оног њеног најсветлијег дела, те развоју војне културе, па и бољем позиционирању саме војне професије у српском друштву. Коначно, то подразумева социјализацију једног сета вредности, врлина и идентитетских оријентација које су, попут самог „везивног ткива”, неопходне сваком друштву и његовој политичкој заједници.

Такође, када је реч о развоју и очувању културе памћења у вези са „Кошарама”, насупрот неким мишљењима, сматрамо да ипак није довољно данас, нарочито под постојећим условима у српском друштву, ослонити се само на народно предање, без обзира на то што се оно у српском народу генерално посматрано, па и када је реч о косовском предању, показало као веома ефикасан медиј међугенерациског преношења појединих историјских садржаја и доминантних облика одношења према њима, као и с тим у вези одређених поука, са несумњивом отпорношћу пред бројним изазовима разградње српског националног бића или, да поново употребимо израз Слободана Јовановића, „националне демобилизације” у разним нестабилним или тек привидно стабилним времена. Најпре, јер у XXI веку, са широком доступношћу прегршт информација и могућношћу досад и неслућене брзине њихове обраде, такав начин комуницирања историјских догађаја не би вероватно био у довољној мери пријемчљив, па тиме ни нешто популаран. Поред тога, народно предање као такво не обезбеђује увек и суштинско разумевање историјског догађаја. Друго, то произлази и отуда што

постоји недовољна упознатост, пре свега међу млађим генерацијама, са догађајима из овог дела наше новије историје, а то су управо они актери који би требало новим нараштајима да пренесу усмено предање. Потом, ту је и проблем огромног друштвеног расцепа који се у последње време продубио до неслућених размера и који се, између осталог, формира и по тој идентитетској оси подела. Стога је институционално-системски приступ неизмерно важан, при чему нарочиту улогу у томе мора имати систем образовања и васпитања. Дакле, потребан је већи утицај просветних, културних и научних установа, односно управо оно што је поменути Слободан Јовановић назвао озбиљним „националним радом”. Наравно, неизоставна је и проактивна улога коју морају имати медији, нарочито они у функцији јавног интереса, што ће рећи јавни сервиси. Такође, посебно је важно данас – у времену дигиталне технологије којој су млади нараштаји потпуно окренути – да се и у оквиру тзв. нових медија развија адекватна медијска политика памћења.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Anđelković, Nataša. 2024. „NATO bombardovanje 1999: Bitka za Košare, tri tumačenja i jedna pesma”. *BBC* na srpskom. 9 april 2024. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-68706843>.
- Antić, Boško. 2025. „Košare i Paštrik su srpski Termopili”, *Rubikon podcast 93*, YouTube. 20. mart 2025. <https://www.youtube.com/watch?v=OcKLhRUC0qg>.
- Antić, Gordana. n. d. „Posledice NATO bombardovanja na vodu, vazduh i zemljište u SRJ”. Poslednji pristup 15.04.2025. [https://www.academia.edu/4046226/Posledice\\_NATO\\_bombardovanja\\_na\\_vodu\\_vazduh\\_i\\_zemljište\\_u\\_SRJ](https://www.academia.edu/4046226/Posledice_NATO_bombardovanja_na_vodu_vazduh_i_zemljište_u_SRJ).
- Avramović, vodnik prve klase Vlada. 2020. „Svi smo bili kao jedan”. U *Bitka na Košarama: Sećanje učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 29–49, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Obrana“.
- Bakrač, Saša T, Emilija Klem i Miško Milanović. 2018. „Ekološke posledice NATO bombardovanja Republike Srbije 1999. godine”. *Vojno delo* 70 (7): 475–492. DOI: 10.5937/vojdelo1807475B
- Bojić, Milan, i Vladimir Krstić – Laci. 2023. *Košare: novi kosovski boj*. Beograd: Dobrodetelj.

- Bojović, Boško. 2014. *Kosovo i Zapadni Balkan – pitanje regionalne stabilnosti i evropske bezbednosti*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Brahimi, Marigona. 2025. “26 years since the battle that destroyed the inter-Albanian border”. *Koha.net*, April 9, 2025. <https://www.koha.net/en/lajmet-e-mbremjes-ktv/26-vjet-nga-beteja-qe-e-shembi-kufirin-ndershqiptar-l>.
- Centar za primenjenu istoriju [CPI]. 2021. *Bitka za Košare kao mesto sećanja: Medijska reprezentacija borbi na Košarama 1999. godine*. Beograd: Centar za primenjenu istoriju. Datum poslednjeg pristupa 15.11.2024. <https://www.cpi.rs/projekat/7/BEOGRAD>.
- Cmelić, prof. Stojan. 1956. „Psihološki rat”. *Vojno delo* 60/1956: 18–28.
- Chomsky, Noam. 1999. “Lessons from Kosovo” (excerpted from *The New Military Humanism*, 1999). *The Noam Chomsky Website*. Poslednji pristup 02.04.2025. <https://chomsky.info/humanism01/>.
- Cvetković, Nenad, Mitar Kovač, i Branko Joksimović. 2019. „Pojam hibridnog rata”. *Vojno delo* 71(7): 323–343. DOI: 10.5937/vojdelo1907323C
- Delić, pukovnik Božidar. 2024. „Kamen Paštrika je goreo”. U *Bitka za Paštrik: Sećanja učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 9–41, treće izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Dimić, dr Ljubodrag. 2021. „Istorijski dodatak – izostanak brige o narodu: Slobodan Jovanović je razumeo da je prosvetna zapuštenost jedan od problema Srpstva”. *Novosti*, 09.04.2021. <https://www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/983584/>.
- Dimčevski, major Dragutin. 2020. „Graničari nisu poklekli”. U *Bitka na Košarama: Sećanje učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 29–49, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Dimčevski, Dragutin. 2022. *Krvava granica*. Vranje: SUBNOR.
- 24 sedam. 2024. „Bivši američki obaveštajac priznao: CIA stvorila UČK, ovako su radili na pravljenju lažnog genocida kako bi za to okrivili Srbiju”. *24 sedam*, 12.02.2024. <https://24sedam.rs/politika/vesti/280786/cia-je-stvorila-teroristicku-uck/vest>.
- Gil-White, Francisco. 2005. “The Road to Jenin (The Racak “massacre” hoax, and those whose honesty it places in doubt: Helena Ranta, NATO, the UN, The New York Times, The Washington Post, CNN, The Associated Press, and Human Right Watch)”. *Historical and*

- Investigative Research*. Last revised October 2005. <https://www.scribd.com/document/268653438/Prevara-Oko-Racka-Povod-Za-Bombardovanje-1999-The-Road-to-Jenin>.
- Johnstone, Diana. 1999. "The Racak Hoax". *Emperor's Clothes*, Paris, 20 January 1999. Poslednji pristup 22.03.2025. <http://emperors-clothes.com/articles/Johnstone/racakhoax.htm>.
- Đokić, potpukovnik Zoran. 2024. „Prah i pepeo Planeje”. U *Bitka za Paštrik: Sećanja učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 57–60, treće izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Gaćinović, Radoslav. 2015. „Uloga vojske u suprotstavljanju terorističkim aktivnostima”. *Vojno delo* 5/2015: 170–184. DOI: 10.5937/vojdelo1502170G
- Gajić, Petar. 2024. „Kumanovski sporazum, kapitulacija ili pobeda: Džentlmenški potez – nećemo vas ponižavati”. *NI*, 09. jun 2024. <https://n1info.rs/vesti/kumanovski-sporazum-kapitulacija-ili-pobeda-dzentlmenški-potez-necemo-vas-ponizavati/>.
- Girard, Renaud. 1999. "Kosovo: Obscure Areas of a Massacre" (translation by Diana Johnstone). *Le Figaro*, January 20, 1999. Poslednji pristup 22.03.2025. <http://emperors-clothes.com/articles/Johnstone/racakhoax.htm>.
- Glišović, Ljiljana. 2016. „Rizično društvo i procesi decivilizacije”. *Humanističke studije* 2/2016: 121–128.
- Grad Beograd. 2024. „Tri skulpture srpskih vojnika na Savskom vencu: Spomenik herojima sa Košara, jedan od novijih simbola Beograda”. Grad Beograd. 21.10.2024. <https://www.beograd.rs/cir/zivot-u-beogradu/beogradska-riznica/a87354/Spomenik-herojima-sa-Kosara-jedan-od-novijih-simbola-Beograda.html>.
- Hammond, Philip. 2022. "The Serbs in Western Political and Media Discourse: Othering, Demonisation and Tutelage (an author's draft of a chapter in Jesse Owen Hearn-Branaman and Tabe Bergman, eds. 2023. *Journalism and Foreign Policy: How The US and UK Media Cover Official Enemies*. Abingdon: Routledge). Poslednji pristup 03. april 2025. <https://openresearch.lsbu.ac.uk/download/d33a9a65754e23c69d95f9ac93c59e0b1bb56314d225fcb6c9af268d66a28012/589694/Hammond%20draft%20April.pdf>.
- International Crisis Group [ICG]. 2001. *Bin Laden and the Balkans: The Politics of Anti-terrorism*. ICG Balkans Report N° 119, 9

- November 2001. Belgrade/Podgorica/Pristina/Sarajevo/Skopje/Tirana/Brussels: ICG.
- Jevtić, Dragan, Željko Pajović i Aleksandar Dumić. 2018. „Osetljivost uloge vojske u borbi protiv savremenog terorizma”. *Vojno delo* 70 (3): 479–490. DOI: 10.5937/vojdela1803479J.
- Jovanović, Slobodan. 2005. *Kulturni obrazac* (prir. Gojko Božović). Beograd: Stubovi kulture.
- Koha.net. 2017. “Serbia treats the lost battle in Koshare as a victory”. *Koha.net*, April 7, 2017. <https://www.koha.net/en/arberi/betejen-e-humbur-ne-koshare-serbia-e-trajton-fitore>.
- Kosovoonline.2024. „Antić: Borbena Paštriku–drugiodbrambeniboj”. *Kosovo online*. 26. maj 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/admiral-antic-borbe-na-pastriku-drugi-odbrambeni-boj-25-5-2024>.
- Latham, Marc Lynton. 2005. *British media coverage of the Kosovo conflict*. PhD thesis. University of Leeds.
- Marković Panama, poručnik Dragan. 2024. „Pretnje s neba”. U *Bitka za Paštrik: Sećanja učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 75–80, treće izdanje. Beograd: Medija centar „Obrana”.
- Marković, Saša S. i Adela J. Zobenica. 2015. „Kosovsko predanje kao podsticaj uravnoteženom karakteru identiteta – ili pogled bez pretenzija”. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, XLV (1): 25–44. Kosovska Mitrovica: Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet. DOI: 10.5937/ZRFFP45-6734.
- Mattis, James N., and Frank Hoffman. 2005. “Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars”. *Proceedings* vol.131/11/1, 233. U.S. Naval Institute, November 2005. <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>.
- Milkić, Nenad. 2024. *Zov karaule* (drugi deo trilogije *Mi smo branili Košare*). Mali Zvornik: Milkić izdavaštvo.
- Milošević, Zoran, i Aleksandra Mirović Janković. 2020. „Veliki rat i (ne) kultura pamćenja u medijima: govor mržnje kroz falsifikovanje istorije i propagandno delovanje”. U *Govor mržnje i kultura pamćenja: zbornik radova*, prir. Zoran Milošević i Miloš Knežević, 172–219. Beograd: Institut za političke studije.
- Ministarstvo odbrane RS. 2019. „Premijera dokumentarno-igranog filma „Ratne priče sa Košara”. *Ministarstvo odbrane Republike Srbije*, 09.04.2019. <https://www.mod.gov.rs/cir/13810/>

- premijera-dokumentarno-igranog-filma-ratne-price-sa-kosara-13810.
- Mirović, Aleksandra. 2008. „Etnički i/ili građanski identitet, tradicija i/ili modernost”. *Politička revija*, 18 (4): 1383–1428.
- Mirović, Aleksandra. 2012. „Značaj i održivost nacionalnog identiteta u savremenim globalizacijskim i integracionim procesima”. *Nacionalni interes*, 13 (1): 79-109.
- Mirović Janković, Aleksandra M. 2023. *Politike identiteta i institucionalni dizajn u etnički heterogenom tipu društva*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
- Mirović Janković, Aleksandra. 2024. „Kada granica postane krvava...” (osvrt na monografiju Dragutin Dimčevski. 2022. *Krvava granica*. Vranje: SUBNOR). *Politička revija*, 82 (4): 281–286. DOI: 10.5937/pr82-55464
- Muratović, Emina, i Safet Muratović. 2014. „Uticaj NATO bombardovanja na životnu sredinu i zdravlje stanovništva Republike Srbije”. 16 YuCorr, May 27–30, 2014. Tara Mountain, Serbia. Poslednji pristup 15. april 2025. [https://gery.gef.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1233/XVI\\_YuCor.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://gery.gef.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1233/XVI_YuCor.pdf?sequence=1&isAllowed=y).
- Mutavdžić, Radenko, prir. 2020. *Bitka na Košarama: Sećanja učesnika 1999*, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Mutavdžić, Radenko, prir. 2024. *Bitka za Paštrik: Sećanja učesnika 1999*, treće izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o udžbenicima. 2025. Ministarstvo prosvete RS, 15.05.2025. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/190525/190525-vest10.html>.
- Nikolajević, Milan, i Dragoljub Sekulović. 2023. „Albanska nacionalna armija početkom 21. veka”. *Bezbednost*, 65 (2): 132–151.
- Obradović, Boško. 2008. „O nacionalnoj samo(ne)disciplini”. *Pravoslavlje*, br. 989, 1. jun 2008. <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/989/tekst/o-nacionalnoj-samo-ne-disciplini/>.
- O’Neill, William G. 2002. *Kosovo: An Unfinished Peace*. International Peace Academy Occasional Paper Series. Boulder, USA; London, UK: Lynne Rienner Publishers.
- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights [ODIHR]. 1999. *Kosovo/Kosova: As Seen, As Told (An analysis of the human*

- rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission October 1998 to June 1999*). Warsaw: Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). 12/5/2003. <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/17772.pdf>.
- Pavković, Nebojša, i Boško Antić. 2020. *Košare i Paštrik srpski Termopili*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Petrović, Aleksandra. 2023. „Ekocid je najteži zločin protiv prirode”. *Politika*. 22.06.2023. <https://www.politika.rs/sr/clanak/558656/ekocid-ekologija-priroda-pravo-zivotna-sredina-zagadjivackrivicno-delo>.
- Politika*. 2025. „Ђурђевић Стаменковски: Кошаре најважнија лекција из патриотског васпитања”. *Politika*, 14.06.2025. <https://www.politika.rs/scc/clanak/682287/durdevic-stamenkovski-kosare-najvaznija-lekcija-iz-patriotskog-vaspitanja>.
- Priest, Dana and Peter Finn. 1999. „NATO Gives Air Support To Kosovo Guerrillas; But Yugoslavs Repel Attack From Albania”. *The Washington Post*, June 2, 1999. <https://www.washingtonpost.com/politics>.
- Radio-televizija Srbije* [RTS]. 2017. „Beograđani odabrali naziv – Bulevar heroja sa Košara”. *Радио-телевизија Србије*. 11. 8. 2017. <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/2834271/beogradjani-odabrali-naziv-bulevar-heroja-sa-kosara.html>.
- Radojević, vodnik Saša. 2020. „Neprobojni živi zid”. U *Bitka na Košarama: Sećanje učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 59–66, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Rezolucija Ujedinjenih nacija 1244. S/RES/1244 (1999). Savet bezbednosti UN, 4011. sastanak, 10. jun 1999. Poslednji pristup 02. 11. 2024. <https://unmik.unmissions.org/sr/rezolucija-ujedinjenih-nacija-1244>.
- RTS onlajn*. 2009. „Poreklo imena 'Milosrdni andeo'”. *RTS*. 26.03.2009. <https://www.rts.rs/vesti/politika/52257/poreklo-imena-milosrdni-andeo.html>.
- SENSE Tribunal*. 2005. „Da li su u Račku 'otrčali' ili 'odvedeni' u smrt?”. *Sense Agency*. 26.01.2005. <http://www.sense-agency.com/tribunal>.
- Seper, Jerry. 1999. “KLA rebels train in terrorist camps”, *The Washington Times*, 4 May 1999. [www.washingtontimes.com](http://www.washingtontimes.com).

- Simonović, Saša. 2024. „O romanu 'Zov karaule'”. Predgovor u Nenad Milkić. 2024. *Zov karaule* (drugi deo trilogije *Mi smo branili Košare*). Mali Zvornik: Milkić izdavaštvo.
- Spoerri, Marlene. 2014. *Engineering Revolution: The Paradox of Democracy Promotion in Serbia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Subašić, B. 2023. „'Novosti' istražuju: Uloga terorističke organizacije OVK u južnoj srpskoj pokrajini i njihovih mentora, tri decenije kasnije”. *Novosti*. 26.03.2023. <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1219893/novosti-istrazuju-uloga-teroristicke-organizacije-ovk-juznoj-srpskoj-pokrajini-njihovih-mentora-tri-decenije-kasnije>.
- Subašić, Boris. 2016. „Narod koji neguje pesnike i junake”. *Novosti*. 30. 05. 2016. [https://www.novosti.rs/dodatni\\_sadržaj/clanci.119.html:607738-narod-koji-neguje-pesnike-junake](https://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:607738-narod-koji-neguje-pesnike-junake).
- Sudar, Vladimir. 2021. „Rat nobelovaca za Srbiju: Jedni sipaju NATO bombe, a drugi uzvraćaju zabranjenom istinom”. *Sputnik Srbija*, 27.03.2021. <https://lat.sputnikportal.rs/20210327/rat-nobelovaca-za-srbiju-jedni-sipaju-nato-bombe-a-drugi-uzvracaju-zabranjenom-istinom-1124935432.html>.
- Stojčić, Marijana. 2024. “The battle of Košare as a place of memory – From silence to the production of a heroic myth”. Belgrade: Heinrich Böll Stifting, 2024/11/07. <https://rs.boell.org/sites/default/files/2024-11/kosare-eng.pdf>.
- Šaponjić, Zoran. 2025. „Heroji su se za života preselili u legendu i večnost: Kako je počela bitka na Košarama”. *RT Balkan*, 9. april 2025. <https://rt.rs/srbija-i-balkan/137138-heroji-su-se-za-zivota-bitka-kosare/>.
- Šljivančanin, major Duško. 2020. „Spomenik heroizmu”. U: *Bitka na Košarama: Sećanje učesnika 1999*, prir. Radenko Mutavdžić, 13–27, drugo izdanje. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Telegraf*. 2021. „Mala, a velika pobeda jednog heroja sa Košara: Priča o bici ulazi u školski udžbenik istorije”. *Telegraf*, 15.03.2021. <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3313352-mala-a-velika-pobeda-jednog-heroja-sa-kosara-prica-o-bici-ulazi-u-skolski-udzbenik-istorije>.
- The Geopost*. 2021. “Serbia has published a propaganda book about the battle of Kosare, this time for children”. *The Geopost*, December 10, 2021. <https://thegeopost.com/en/news/serbia-has-published-a-propaganda-book-about-the-battle-of-kosare-this-time-for-children/>.

- Todorović, Toma. 2023. „General Vladimir Lazarević za 'Politiku': Svet je već priznao da je Račak velika prevara”. *Politika*, 15.01.2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/532730/General-Vladimir-Lazarevic-za-Politiku-Svet-je-vec-priznao-da-je-Racak-velika-prevara>.
- Trkulja, dr Jovica. 2011. „Prvi Slobodan u Srba”. *Novosti*, 11. 12. 2011. [https://www.novosti.rs/dodatni\\_sadržaj/clanci.119.html:357198-Prvi-Slobodan-u-Srba](https://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:357198-Prvi-Slobodan-u-Srba).
- Vejnović, Srđan. 2022. „Ekocid: Kada će zločini protiv prirode postati deo pravnog sistema”. Portal *Klima 101*, 09.03.2022. <https://klima101.rs/ekocid-definicija-primeri-medjunarodno-pravo/>.
- Vlašković, Zoran. 2020. „OVK zvanično teroristička organizacija”. *Politika*, 11.08.2020. <https://www.politika.rs/scc/clanak/460131/ovk-zvanicno-teroristicka-organizacija>.
- Vojno-tehnički sporazum između Međunarodnih bezbednosnih snaga („KFOR”) i vlada Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srbije. Kumanovo, 9. jun 1999. Poslednji pristup 02.11.2024. <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19947>; isto na engleskom: Military Technical Agreement between the International Security Force (“KFOR”) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia, 9 June 1999. Last accessed 02.11.2024. <https://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>.
- Vuković, Ana. 2024. „Samo 103 reči za 108 stradalih sa Košara? Kako istorija tretira jednu od najvećih srpskih bitaka”. *RT Balkan*, 9. april 2024. <https://lat.rt.rs/srbija-i-balkan/84595-srbija-istorija-kosare-osnovci-skole/>.
- Walker, Tom, and Aidan Laverty. 2000. “CIA aided Kosovo guerrilla army”. *Sunday Times* (London), 12 March 2000. Poslednji pristup 22.03.2025. <http://emperors-clothes.com/news/ciaaided.htm>.
- Walsh, Lynn. 1999. “The KLA and the struggle for Kosovar self-determination”. *Socialism Today*, Issue 39, June 1999. <https://socialismtoday.org/archive/39/kla39.html>.

**Aleksandra Mirović Janković\***

*Institute for political Studies, Belgrade*

## **KOŠARE – A SYMBOL OF MULTIPLE MEANING AND A NEW COMPONENT OF SERBIAN NATIONAL IDENTITY\*\***

### **Resume**

The paper points out that, in addition to its great historical, geopolitical and geostrategic significance, the Battle of Košare, fought during the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) in the spring of 1999, also has produced certain consequences in the field of identity for the Serbian people and state. In the first part, within the framework of the analysis of the military-historical context and socio-political consequences of the battles fought at Košare and Paštrik, the various strategic dimensions of the NATO military operation, which was labeled as a humanitarian military intervention, are critically examined, relying, among other things, on Noam Chomsky's concept of "new military humanism". It is shown that it was essentially a reflection of the decivilization process and a deep and destructive antihumanism, as well as a precursor to what is today called hybrid warfare. Then, in the second part of the researching, the focus of the analysis is precisely the symbolic-identity function of the Battle of Košare and the very concept of Košare. It first points out the different symbolic meaning attributed to the concept of Košare depending on the parties to the conflict, which is to say that there are Albanian and Serbian symbolisms of "Košare". However, the research focuses on "Košare" as a Serbian national symbol that has its own narrower, but also

---

\* E-mail address: [aleksandramirovic@yahoo.com](mailto:aleksandramirovic@yahoo.com); ORCID: 0000-0003-1228-8235.

\*\* A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference "Košare - 25 years later", held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies. This article was created as a result of scientific research within the Institute for Political Studies funded by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation.

certain broader dimensions. Considering that over the past quarter of a century the concept of Košare has acquired the status of a kind of symbol in the Serbian people and society, the starting point was the assumption that the process of establishing “Košare” as a significant component of Serbian national and cultural identity can already be marked. The goal is to determine the phase in which this process is. It will be shown that it has primarily been initiated from below, that is, by society itself, and initiatives from above have only recently become more visible. This is interpreted as an inverse process. According to the research findings, in order to overcome the current state of “national neglect”, a more serious institutional approach is necessary when it comes to developing and nurturing a culture of memory related to the “Košare” and their shaping as an identity element. This implies a strategic approach to creating public policies, such as educational, cultural and other types of practical policies that can contribute in this field. Further, special attention is paid to the education and upbringing system as a key factor in this process. It is also pointed out the role that the media and media memory policies can play in this. In terms of the methodological framework, the method of content analysis of relevant scientific and professional, as well as media and certain legal documents has been applied. The subject of the analysis is also some literary works of importance for understanding and explaining the symbolism of “Košare”. Also, testimonies and interviews of members of the Yugoslav Army who were direct participants in the forenamed battles have been used as a source of data. Discursive analysis has been applied as a supplementary method, as well as the observation method, which is indispensable when it comes to contemporary social processes and phenomena that we have the opportunity to witness.

**Keywords:** Košare, Kosovo and Metohija, symbolism, national identity, Serbia, Yugoslav Army, culture of memory, politics of memory, education, media

---

\* Овај рад је примљен 1. маја 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. маја 2025. године.





*Јелена Миљковић Матић\**

*Институт за политичке студије, Београд*

## ОДЈЕК БИТКЕ НА КОШАРАМА И ПАШТРИКУ У СРПСКОЈ КУЛТУРИ\*\*

### Сажетак

Битке из 1998-1999. године, које су се догодиле на граници Србије и Албаније, на планини Јуник, код граничне карауле Кошаре, и на планини Паштрик, одмах су се прочуле у народу. Успомена на њих, посебно на Кошаре, материјализовала се у низу уметничких и других симболичких остварења. Овде анализирамо она која су настала у периоду пре него што су се у неговање памћења укључиле званичне установе. Због тога што су дела настала на иницијативу и уз труд народа посматрали смо их као *народну културу*. Она постижу два циља: првостепени је неговање сећања на битке и њихове учеснике; другостепени је давање ширег, општеномодног и симболичког значења том историјском догађају, чиме се он уздиже из овоземаљске у духовну реалност и тако квалификује за укључивање у систем српских идентитетских предања. Међу овим предањима је једно од најистакнутијих оно о Косовској бици или Косовски културолошки мит, с којим прича о Кошарама показује тежњу да се повеже. Митизација историјског догађаја траје дуго, тако да сада посматрамо

\* Имејл адреса: [jelena.miljkovic.matic@ips.ac.rs](mailto:jelena.miljkovic.matic@ips.ac.rs); ORCID: 0000-0001-9084-6461.

\*\* Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије. Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

сам почетак тог процеса за који не знамо како ће се даље одвијати. Тек ће потоња поколења моћи да кажу да ли се процес митизације Кошара довршио тако да је битка од историјског догађаја прерасла у национални мит; или је у неком тренутку процес преображаја из историјског у митски догађај застао, тако да би битка на Кошарама и Паштрику била упамћена као једна међу бројним значајним и славним биткама у српској историји.

**Кључне речи:** Кошаре, Паштрик, Косовско предање, Косовски културолошки мит, српска ратничка предања, национални идентитет

## УВОД

Низ битака из 1998–1999. године на граници Србије и Албаније, на планинама Јуник и Паштрик, спомиње се у народу под називом оне која је била прва велика битка и од одсудног значаја за одбрану Србије. Она се догодила код граничне карауле Кошаре, па се у народу и спомиње као *битка на Кошарама* или скраћено, само као *Кошаре*.<sup>2</sup> Она се врло брзо прочула у народу и до данас се њена слава не умањује. Кошаре су постале симбол успешног отпора који је југословенска војска пружила надмоћним освајачима – албанској и НАТО војсци. Отада нас дели четврт века. То није довољно дуг период да га можемо сматрати историјском дистанцом која обезбеђује потпуно објективан приступ догађајима, какав је потребан за непристрасне стручне и научне расправе и синтезе. Период у коме се налазимо јесте у том смислу још увек време прикупљања података и њиховог оцењивања и преиспитивања.

Изван струке и науке ствари стоје другачије. Народу није потребна историјска дистанца да би дао свој суд о догађајима, већ се ставови формирају одмах, као непосредна реакција на догађај. За Кошаре се чуло у народу врло брзо, непосредно након догађаја. Доказе за то не можемо понудити овде због тога што они не постоје

---

<sup>2</sup> Окршаји на српско-албанској граници, а посебно у рејону карауле Кошаре, почели су још почетком 1998. године, са првом српском жртвом која је пала 7. маја, док је рат покренут у јесен те године (Galović 2019).

у материјалном облику. О бици се само причало, што знамо из личног искуства, као што и читаоци вероватно знају из свог живота.

Одјек Кошара у народу с муком се материјализовао, углавном због одсуства институционалне подршке неговању успомене на битку. Тек су средином друге деценије у 21. веку почела да се стварају дела трајне природе која говоре о појединцима који су у биткама учествовали са српске стране и о симболичком значењу Кошара у контексту српске националне традиције, која је сва у знаку борбе за *Крст часни и слободу златну*. Отада имамо прилику да посматрамо како изгледа сам почетак процеса додељивања митског значаја једном историјском догађају, чиме би се он могао издвојити из бујице времена и уздићи до статуса народног предања којим се дефинише и оснажује национални идентитет и интегритет. Доказ да је тај процес започео јесте симболички статус који Кошаре задобијају и њихово повезивање са Косовском битком.

Оцена коју је народ у први мах дао Кошарама и Паштрику иде у том правцу да ове битке повеже са српском ратничком традицијом. Крајњи исход би могао досегнути до тога да се Кошаре повежу са епонимним Косовским предањем као централним духовним ослоном српског колективног бића. Но, и за стварање митске реалности из оне овоземаљске потребан је дужи временски период, исто као што смо рекли да је потребна временска дистанца за стручно и научно разматрање историјског догађаја. Непосредна спонтана реакција народа која је врло брзо, у року од свега једне деценије, довела до тога да се Кошаре пореде са постојећим српским предањима још увек не говори о томе ком типу предања ће припасти предање о Кошарама – историјском ратничком или митском које говори о националном духу Срба. Тек ће будућа поколења моћи да кажу шта се десило са историјском причом о Кошарама: да ли се она уградила у српски културолошки мит чији је центар епонимна Косовска битка, или је остала да се спомиње као веома значајан догађај у српској историји.

Циљ овог нашег текста је да констатујемо да је започео процес претварања битке на Кошарама у национално предање и да видимо како тај почетак изгледа. Каснија поколења истраживача ће бити у прилици да наставе да посматрањем тог процеса и да виде у ком правцу се он креће – да ли се Кошаре повезују са предањем о светом Косову и добијају митске одлике или остају у временској историји као једна међу славним српским биткама за националну слободу – као и кроз које етапе се тај процес одвијао и који су га друштвено-културни услови усмеравали једним а не другим путем.

\*

Када смо у наслов ставили појам *српске културе* мислили смо пре свега на културу која би се могла назвати *народном* – у смислу који би био особен за околности 21. века, где је култура одавно подлегла процесу опште индустријализације. Културном стваралаштву о Кошарама смо доделили епитет *народног* мислећи на дела која иницирају и стварају људи који не истичу своје име, као што је то особено за *фолклор* као народно стваралаштво. Такође смо мислили под *народном културом* и на дела *популарне културе*, као својеврсно ново народно стваралаштво за које је особено да народ усваја производе индустријске културе и користи их даље на оригиналан начин, а не онако како су то дизајнер и произвођач предвидели.

Појам српске културе, наравно, може бити много шире схваћен, па би наша тема у том случају обухватила и ауторска дела, а укључила би документарна и уметничка остварења, па и друштвене и издавачке пројекте политичке власти и војске. Одлучили смо се ипак да наше интересовање задржимо у ужем оквиру који чине производи анонимних реакција на догађај, дела иза којих покретачки не стоји ниједна установа нити репутација и ауторитет истакнутог аутора.

Овакво стваралаштво је условно оправдано назвати *народним* у данашњим околностима индустријске производње културе, те у том смислу оно има неке одлике *фолклора*, који смо термин првобитно и мислили да ставимо у наслов уместо *културе*. Други појам чија се дефиниција донекле подудара са појавом коју желимо да опишемо јесте *популарна култура*. Када будемо размотрили особине фолклора и популарне културе видећемо због чега су ти појмови делимично одговарајући да опишу данашње стваралаштво на тему битке на Кошарама и Паштрику. Зато што појмови фолклора и популарне културе ипак нису у потпуности одговарајући одлучили смо се за то да у наслову стоји општи појам *српске културе*, као најобухватнији, с тим да у тексту прецизније објаснимо услове под којима смо га употребили са значењем *народне културе*.

\*

Тезу коју овде заступамо смо већ објаснили у уводу, али ћемо је сада поновити. Она гласи да се битка на Кошарама, пошто је

одмах након догађаја добила велику пажњу народа, квалификује да уђе у систем српских предања са ванвременим значењем те тако са идентитетским значајем. У историјском смислу сада присуствујемо самом почетку процеса уобличавања народног сећања на њу и усвајања тог сећања у систем националног предања. То је процес за који нам други примери сведоче да може да траје десетинама па и стотинама година, у зависности од тога колико је прича о догађају отворена за духовну интерпретацију, то јест за читавање симболичких значења. У том погледу су Кошаре кандидат за повезивање са Косовским предањем. Овде препознајемо прве кораке на том путу.

## ФОЛКЛОР И ПОПУЛАРНА КУЛТУРА

Више пута ћемо овде споменути *фолклор* и *популарну културу*. Зато ћемо се сада само кратко осврнути на значење тих појмова, који су битни за разумевање термина *народна култура* онако као га овде користимо.

Првобитна дефиниција фолклора, појма насталог у 19. веку, набрајала је различите културне производе који су у естетској форми преносили знања и вештине у неписменим неиндустријским друштвима, укључујући ту и европске сељаке. Око проучавања фолклора је настала читава наука, фолклористика, која је у свом теоријском развоју дошла временом до битно другачије дефиниције, где нагласак није био на производима народне културе него на народу самом, на људима који културу стварају и користе. Нова, комуникацијска дефиниција види фолклор као „уметничку комуникацију у малим групама” (Ben-Amos 1971, 13). То подразумева симболизовану поруку која комуницира, а која симболички говори о вредностима заједнице и подразумева како лични однос између учесника у комуникацији, тако и лични печат који учесници дају фолклорном производу.

Научно проучавање фолклора се историјски подударило са индустријализацијом, која се током 19. и 20. века ширила на све области живота, па тако и на културу. Тако је настала *масовна култура*, која има одлике индустријског производа и која је умногоме потиснула фолклор из живота локалних заједница. Масовна култура јесте намењена народу, али је њен циљ да наметне људима вредности које се у њој симболички садрже. То није више народна култура у том смислу да је ствара сам народ да би изразио своје традиционалне

идеје и вредности. У поплави наметљиве индустријске народне културе као културе за народ, потреба људи за аутентичношћу довела је до спонтаног развоја једне нове појаве, која је у науци именована као *популарна култура*. Тај термин означава производе индустријске, масовне културе које народ користи на фолклорни начин тако што у њих учитава своја значења наместо оних која је предвидео индустријски стваралац. Мишел де Серто (*Michel de Certeau*) је популарну културу одредио као „уметност сналажења са оним што нуди систем” (према Fisk 2001, 34).

Кроз појам популарне културе затворен је теоријски круг у фолклористици: у епохи у којој упечатљиво доминира масовна култура, као особина индустријског и потрошачког друштва, пронађена је поново област својеврсног *народног стваралаштва*. С тим у вези, то више није стваралаштво у произвођачком смислу, јер се купују готови производи, али јесте стваралаштво у идејном и вредносном смислу, јер народ на те производе пројектује значења која жели и користи их на иновативне и нестандартне начине, да би помоћу њих комуницирао своје аутентичне идеје и вредности.

\*

Имају ли дела о бици на Кошарама и Паштрику особине фолклора или популарне културе? Одговор је потврдан, али сасвим условно, као што ћемо видети у тексту који следи. Комуникацију у малим групама, из дефиниције фолклора, можемо условно применити на локалне заједнице које већ 25 година у усменом предању чувају успомене на борце са Кошара. На много места је то резултовало материјализацијом успомена у неки естетски облик, као што је споменик, мурал, песма, по чему се такође ти производи приближавају дефиницији фолклора као естетској комуникацији; или у неки не-трајни облик одавања почasti, као што је меморијална приредба, који нас асоцира на популарну културу утолико уколико заједница учитава своје јединствено значење у унапред задат културни облик какав је колажни програм спортског и забавног садржаја. Ту чак можемо направити везу са прасловенским обичајем *тризне* који је подразумевао спортске утакмице, песму, игру и гозбу у част покојника (Filipović 1958). Можемо, поред тога, говорити о ауторским производима чији творци теже томе да се њихово стваралаштво својим особинама што више приближи аутентичним фолклорним

производима. Ово се више од свега односи на песме које спомињу појмове, ликове и вредности који припадају традицијској култури или музиком теже да се приближе традиционалним песмама.<sup>1</sup>

Међутим, оно што је највише „народно” у свим културним остварењима која смо горе набројали јесте чињеница да ниједно од њих није остварено на подстицај нити уз учешће званичних друштвених установа. То обиље народне иницијативе да се о јунацима борби из 1998–1999. говори, и да се у њихову славу стварају културна дела, показује нам више него било шта друго да су Кошаре одмах ушле у народ као усмено предање које носи општеномодно значење и значај. Сва позивања на Косовске јунаке и Царство небеско, представљање ликова бораца, истицање виле као традиционалне другарице српских јунака у епским песмама итд. све је то деловање старе народне традиције на данашњег ствараоца, а никако не обрнуто: искоришћавање традиционалних симбола да би се манипулативним начином постигао ефекат разбуктавања усиљеног патриотизма из политичких разлога, као што то сугерише Иван Чоловић у свом чланку о песми „Вила са Кошара”.

## ПРИМЕРИ СТВАРАЛАШТВА О КОШАРАМА

### Споменик

Почећемо од споменика, као репрезентативне материјализације сећања. Споменик најчешће настаје као пројекат неке установе, али у овом случају споменик под називом *Хероји* у потпуности је производ народне иницијативе и реализације. Идеја о подизању споменика представљена је на комеморативном скупу на Правном факултету у Београду, који је одржан на седамнаесту годишњицу завршетка битке (RTS 2016). Организацију њеног остварења преузеле су новине *Српски телеграф* (Telegraf 2017), уз подршку Удружења ликовних уметника Србије. Новац који је био потребан за неопходне трошкове сакупљан је путем добровољних прилога (Republika 2017), а један број учесника у изради споменика радио је без новчане награде. Јасно је

<sup>1</sup> Појава угледања на фолклор је у науци добила своје име, али је оно омаловажавајуће због тога што су фолклористи првобитно на њу гледали са презиром, као на инфлацију националног идентитета. У енглеском језику је то игра речи: *fakelore* уместо *folklore*, док се у српском користи израз псеудо-фолклор. Због pejоративне конотације овде тај термин нисмо узели у обзир, јер нам као такав не би био ни од какве користи.

одатле да је споменик доживљен као дуг народа према учесницима битака на Кошарама и Паштрику. У том смислу пише и новинар *Телеграфа*: „Ово велелепно спомен-обележје, за чију изградњу новац сакупља цела Србија, биће симбол свих храбрих војника и бораца свих караула на Космету са којих су се 1999. браниле границе наше земље” (Simić i Leskovic 2017).

Међутим, композиција споменика сведочи о томе да су битке уствари схваћене много шире, тако да се тичу целе нације и целе њене историје. Споменик се састоји од каменог постоља и ливеног дела који стоји на њему. Како се крећемо погледом одоздо навише споменик постаје све симболичнији. Камено постоље се односи искључиво на историјске Кошаре, јер су на њему исписана имена војника погинулих у тој бици. Ливени део се састоји од сферичне основе и три људске фигуре које стоје на њој. Основу чини мапа Косова и Метохије савијена око замишљене лопте, а на њој се налазе три српска војника из различитих историјских периода постављени тако да један другом бране леђа док истурају штитове упоље. Симболику сферичне основе објаснио је новинару сам вајар Михаило Роган током израде споменика:

„На куполи која ће представљати мапу Косова и Метохије биће извајане карауле на којима су се српски хероји борили за своју отаџбину. Поред тога, на мапи ће се наћи и значајни догађаји који су се збили на Косову и Метохији током бурне српске историје. Једна од важних тачака ће бити Косово поље, које ће бити извајано тамо где се спајају ноге три ратника” (Simić i Leskovic 2017).

Вајар је такође објаснио да је три људске фигуре замислио као симболичке носиоце истакнутих епоха из српске историје обележене борбама за одбрану слободе, али тако да буду конкретно препознатљиви: средњовековне српске јунаке представља Милош Обиличић; другу истакнуту епоху борбе за слободу, која је трајала кроз читав период под Турцима, а кулминирала је у 19. веку закључно са Великим европским ратом, представља српски војник-сељак оличен у фигури „Солунца”, док ратовање 20. века, које је и повод за подизање споменика, представља борац са Кошара као младић у савременој униформи (Simić 2017).

У коментару испод једног текста о споменику, читалац негодује, између осталог, што „споменик нема никакве везе са борбом и херојима са Кошара, већ има потпуно другачију тематику” (RTV 2019). Заиста, споменик говори недвосмислено о бици на Кошарама

само у оквиру постоља са именима погинулих војника, док се већ на ливеној основи појављују уз савремене граничне карауле и друга историјски значајна места на Косову и Метохији, да би на врху споменика три људске фигуре означиле вековни континуитет одбране српског народа и земље који се асоцирају са Косовом као симболом српства и свим одбрамбеним и ослободилачким биткама које су вођене на тој вишезначној земљи, али и на другим местима где се српски народ борио надахнут митском силом Косова.

Када је споменик израђен, ипак је морао да чека неколико година у неодговарајућим просторима да добије достојно место, што је уверљиво сведочанство тога да никаква установа није учествовала у том пројекту све до тренутка када се градска власт коначно укључила ради одобрења да се споменик трајно постави на неко лепо место. Смештен је у парк прекопута болничког комплекса „Др Драгиша Мишовић“, иако су ствараоци очекивали да добије престижније место, у строгом центру града – у Пионирском парку наспрам зграде националне скупштине или на Калемегдану (Telegraf 2017).<sup>2</sup>

Због свих околности, које су пратиле споменик – од пласирања идеје, преко окупљања извођача и прикупљања средстава, па до борбе за достојно место у граду – као и због симболичких значења која су у њега уграђена, можемо рећи да он припада народној култури у пуној мери у којој је о њој могуће говорити у данашње време у коме доминира индустријска култура. И то без обзира на чињеницу да му је аутор угледни вајар, академик и професор. Јер, он овде није наступио у своје име, већ у име српског народа, као његов припадник који са својим специфичним умећем учествује у општенародној ствари.

Осим овог најимпозантнијег споменика, у разним местима Србије из којих потичу војници који су погинули на Косову и Метохији у периоду 1998–1999. године подигнути су мањи споменици,

<sup>2</sup> Оно што је необична одлика споменика *Хероји* јесте то што су фигуре бораца приказане у умањеној величини. Хероји нису приказани као три одрасла мушкарца, већ пропорцијама више личе на три дечака. Не знамо разлог за то. Можемо да нагађамо, на пример, да објашњење за то треба тражити у чињеници да је новац за израду споменика сакупљан путем добровољних прилога, због чега га није било довољно за веће димензије. Ако је тако, то би овом споменику дало додатну ноту дирљивости, поред његовог основног симболичког значења, као сведочанство да је народ желео да дословно по било коју цену оствари идеју о споменику. Онда посматрач који не зна да је све урађено на народну иницијативу и од добровољних прилога не би могао ни да схвати због чега су војници приказани у смањеној величини.

који непосредно, појединачно чувају успомену на те људе лично: бисте, спомен плоче или неки други облици. У највећем броју случајева је анонимни народ иницијатор, организатор и финансијер тих споменика – као рођаци, саборци, пријатељи, суграђани (Jevremović 2019; Mondo 2019; Informer 2019).

## Улице

Слична се оцена може дати поводом назива улица које носе имена појединачних војника који су погинули у борбама на српско-албанској граници 1998–1999. године, или у част свих учесника као што је су то нишки *Булевар хероја са Кошара* и *Булевар хероја са Паиштрика*, као и новобеоградски *Булевар хероја са Кошара*. Док је у Нишу иницијатива потекла од самих бораца са Кошара и људи из Комисије за доделу назива улица и тргова (Novosti 2021), у Београду је идеја потекла из народа, уз подршку локалне власти: забележено је у штампи у пролеће 2016. године да народ жели да нека улица у Београду овековечи у свом називу подвиг бораца са Кошара (Matić 2016), па је онда у лето 2017. градска власт омогућила грађанима да предложе и изгласају оно што желе (RTS 2017).

Остале улице носе имена појединаца који су пали у бици, а налазе се широм Србије: две улице у Бањи Ковиљачи посвећене су мештанима Браниславу Негићу и Ивици Ивановићу, у крушевачком селу Липовац такође две улице носе имена мештана Ивице Петковића и Милијана Тошковића, а у београдском насељу Миљаковац једна улица је добила име војника Бојана Ђордумовића (Matić 2016). С обзиром на то да се ради о мањим местима која обележавају успомену на своје суграђане који су погинули бранећи своју земљу, можемо иницијативу за именовање улица по њима сматрати са великим степеном извесности народном иницијативом, због тога што су у мањим местима повољнији услови за непосредно учествовање грађана у питањима од интереса за заједницу (Vukelić 2009).

## Мурали

На иницијативу грађана је у Нишу осликан мурал са ликовима четворице бораца са Кошара, а мурале су добили и у другим градовима мештани који су оставили живот у борбама на граници Србије и Албаније, али и неки који су преживели па су њихови

суграђани сматрали да и они заслужују друштвено признање за свој подвиг. Тако се мурали могу видети у Неготину, Ковилову, Косовској Митровици,<sup>3</sup> Крагујевцу, Београду (Milić 2018; Lobi 2019; Obradović Čukarić 2021).

Овде је занимљиво то да локална заједница чини трајан спомен на борце са Кошара користећи се за то средством које је настало у сасвим специфичним друштвено-културним околностима. Сликање и писање по зидовима је део урбане субкултуре, познате под називима *мурали* и *графити*. Ова појава је настала као начин на који субкултурне групе изражавају свој посебан идентитет и бунт против владајућег друштвеног и етичког поретка (Hebdiđ 1980; Lalić, Leburiić, i Bulat 1991).

У српским градовима се мурали са људским ликовима најчешће везују за субкултурну групу познату као *навијачи*, чији се групни идентитет формира кроз однос са појединим спортским клубовима. Помоћу мурала они комуницирају успомену на своје преминуле чланове или идоле чије ликове осликавају на јавним зидовима. То је основ за претпоставку да су мурали са ликовима учесника битке на Кошарама по свој прилици управо дело навијача, јер они имају најбогатије искуство у стварању мурала према фотографији. Како *навијачи* представљају неформалну друштвену групу анонимних грађана, то и њихово дело можемо назвати народном културом у смислу у коме смо тај термин на почетку одредили. Осликавање јавног зида ликовима бораца са Кошара нема конотацију на навијачку субкултуру, већ има значење у контексту националне културе памћења. У том смислу је занимљиво то што је у навијачку субкултуру у Србији стандардно почело да спада учествовање у друштвеним акцијама које су надахнуте родољубљем и које промовишу родољубље,<sup>4</sup> тако да навијачи осликавају јавне зидове

<sup>3</sup> Док је настајао овај текст појавила се вест да је мурал у Косовској Митровици префарбан црном бојом (Iskra 2024a), што представља својеврсно признање „непријатељске стране” да битка на Кошарама има идентитетско значење и значај. То тумачење су очигледно, осим Срба, прихватили и косовски Албанци који се боре против српског идентитета Косова и Метохије. У новинарском чланку који је сутрадан написан о немилом догађају аутор потврђује да битка на Кошарама има идентитетско значење сматрајући је битком читавог српског народа: „Битка на Кошарама херојска је, надчовечанска епопеја српског народа” (Iskra 2024b).

<sup>4</sup> Недавно је Милош Ковић указао на то да навијачи имају озбиљан родољубиви ангажман – којим се не хвалишу, сасвим у хришћанском духу – када је написао у једном свом тексту да „упућени знају колико Фондација Делије помаже Србима са Косова и Метохије” (Ković 2025).

и ликовима националних хероја, посебно оних војне струке. Научна истраживања су већ показала улогу навијачких група у неговању националног идентитета (Đorđević 2015; Dražeta 2022).

Поједина места у Србији на више начина обележавају успомену на своје суграђане који су страдали у одбрани српске границе са Албанијом 1998–1999. године:

- *Крагујевац и Саша Васиљевић*. Удружење грађана које представља месну заједницу Петровац у Крагујевцу вишеструко негује успомену на свог суграђанина Сашу Васиљевића, војника који је на одслужењу војног рока погинуо у бици на Кошарама. Поред мурала који приказује његов портрет (Obradović Čukarić 2021), установљен је и меморијални кошаркашки турнир који носи његово име – „Меморијални турнир Саша Васиљевић” (Bajić 2024). Песма „Звона звоне”, коју изводи певачица Катарина Богдановић, посвећена је Сашу Васиљевићу „као и свим српским војницима, јунацима који су своје животе дали за домовину 1999. године на Косову и Метохији”, како пише у новинарском тексту који је пропратио појављивање песме на сајту Радио-телевизије Крагујевац (RTK 2024). Да локална заједница посебну пажњу поклања неговању успомене на Сашу Васиљевића сведочи и то што су мурал и песма „Звона звоне” представљени јавности баш у време одржавања меморијалног кошаркашког турнира у његову част, а све поводом обележавања двадесетпет година од његове погибије.

- *Јагодина и потпуковник Горан Остојић*. Успомена на њега се негује на више начина и у више места у Србији, а највише у Јагодини, где је живео одмалена и одакле је отишао на Косово и Метохију где је погинуо 1998. године на планини Јуник. Име Горана Остојића носе: основна школа у Јагодини, у којој се налази и његова биста коју је урадила Оља Ивањицки (Iskra 2022); затим, меморијални падобрански и карате куп, који се у Јагодини одржава од 1999. године, а који је временом прерастао у велику спортско-образовно-забавну манифестацију; спортско ваздухопловно удружење из села Вољавче код Јагодине, које негује успомену на њега као пилота и падобранца. У Београду је регистрован Савате клуб са именом Горана Остојића, а од 2010. године се у Београду одржава и меморијални турнир у саватеу и кик боксу који подржава Војна академија Универзитета одбране.

- *Тибор Церна у више места*. На војника погинулог на одслужењу војног рока Тибора Церну негује се успомена широм Србије. Од

својих суграђана у Ковилову је прослављен на више начина: на зграду у којој је становао постављена је спомен плоча и насликан је мурал са његовим ликом, цитатом његових последњих речи и именима свих погинулих на Кошарама 1999. године. Такође је и спортски комплекс (клуб и фудбалски стадион) у Ковилову понео Цернино име, а постављена је и спомен плоча на улазу (Lobi 2019). Његов изузетно херојски чин – свесно жртвовање да би се открио положај непријатељског снајперисте – омилило га је читавом српском народу, тако да се сећање на Тибора Церну материјализовало и изван Ковилова: у Дебелачи, где је добио споменик; у Врању, где је једна улица понела његово име, а постављена је и спомен плоча (Stanković 2023); дробњачки песник Владимир Томић му је посветио стихове, који су објављени на Јутјуб каналу *Не дамо светиње Херцег Нови* (Ne damo svetinje Herceg Novi 2021). У текстовима, новинским или песничким, постаје уобичајено да се Тибор Церна због своје херојске свесне жртве пореди са Милошем Обилићем (Milenković 2019; Tous les Serbes à Paris 2020; Ne damo svetinje Herceg Novi 2021 и др.). Осим тога, речи које је изговорио пред добровољни одлазак у сигурну смрт оличење су патриотизма и постале су симбол Кошара.

## Песме

Једну песму смо већ споменули у претходном одељку – „Звона звоне”. Њу смо на интернету пронашли само у једном извођењу, оном Катарине Богдановић. Песма се појавила сасвим недавно, тако да је могуће да ћемо временом чути и нека нова извођења. Но, и ако се то не деси, ова песма већ и оваква има све одлике тзв. народне песме у смислу *популарне културе*: ауторске песме која појавно има неке особине фолклорних песама, са идејом да народ такву песму препозна као израз близак свом сензибилитету, као своју – иако таква дела нису заиста производ анонимних аутора у оквиру традицијске културе, већ су производ индустријске културе.

Ипак, има нешто што песму „Звона звоне” приближава аутентичном фолклору. На Јутјуб каналу певачице Катарине Богдановић уз ову песму се појављује податак да је страдали Саша Васиљевић био њен ујак. То песми даје снажну личну ноту, присност коју бисмо могли упоредити са амбијентом традицијског друштва у коме настају песме које на естетски начин обрађују догађаје из живота и прошлости локалне или шире заједнице. У том погледу је

песма „Звона звоне” сасвим блиска фолклорном стваралаштву. Ваља нагласити и да се текстописац трудио да повеже опевани догађај са предањем о средњовековној Косовској бици и са српском ратничком традицијом, што спада међу веома истакнуте теме народних песама.

Постоји још песама посвећених бици на Кошарама. Две су посебно популарне: „Јунаци са Кошара” и „Вила са Кошара”. Оне имају бројне извођаче: за „Вилу са Кошара” је Иван Чоловић, који је овој песми посветио један критички настројен чланак, пронашао петнаест извођења (Čolović 2019).<sup>5</sup> Песму „Јунаци са Кошара” су, такође, извели многи интерпретатори, између осталих и САЈ МУП Републике Српске у оквиру прославе Дана Републике Српске 2020. године (RTRS vijesti 2020).

Песме „Вила са Кошара” и „Јунаци са Кошара” за своје творце имају људе који се не истичу већ се склањају да би своме делу дали прилику да постане у пуном смислу речи народна песма. Тако писац текста „Јунаци са Кошара”, Милутин Попадић, свештеник у Лешку и песник, каже да је песму певао у један мах, у тренутку надахнућа, а након тога је она, како изгледа, постала народна својина. Приликом првог објављивања текста своје песме „Јунаци са Кошара” Попадић је написао кратку посвету, која гласи: „Песму посвећујем најбољим српским синовима изгинулим за Крст часни и слободу златну, настрадалим од шиптарских зликоваца и Нато окупатора 1999. године и онима који су се на Кошарама храбро борили и чували СРБИЈУ” (Popadić 2018).

Што се тиче „Виле са Кошара”, њен аутор Невен Милаковић Ликота спомиње своју протагонисткињу вилу, митско биће, као правог творца песме коју је он само примио од ње и затим предао у људски свет. Тако је аутор нагласио митолошки елемент не само у песми него и у њеном контексту, повезујући је са српском традицијском вером у духове природе као фолклором.

Занимљиво је осврнути се на популарност песме „Вила са Кошара”. Увид у број прегледа на интернету говори нам да је песма у извођењу Данице Црногорчевић за три године остварила више од милион и по прегледа на Јутјуб каналу РТС, док је извођење

---

<sup>5</sup> Анализу песме „Вила са Кошара” урадио је етнолог Иван Чоловић (Čolović 2019), али она овде за нас није претерано употребљива, осим као збирка података о песми које је аутор сакупио за потребе свог рада. Јер, Чоловићево тумачење је изразито идеолошки обојено, пошто је аутор циљао на то да морално оцени – и то негативно – саму песму, али и друштвени контекст у коме се песма појавила и стекла популарност.

војног хора и оркестра са солистом Катарином Божић за две године остварило 125 хиљада прегледа на Јутјуб каналу Министарства одбране и Војске Србије. Јасно је да се публици више допада извођење Данице Црногорчевић, коју иначе знамо као веома родољубиво и православно оријентисану, а због чега она поуздано производи код слушалаца осећање духовне повезаности између извођача и публике услед припадања истој заједници и дељења истих вредности. Јер, како је то исказао Владика Николај, „садржина душа чини душе људске различним или сличним”, па према томе блиским и сродним у духовном и културном погледу (Velimirović 2016, 534). А та повезаност значајна је одлика фолклорног догађаја и основа је на којој се гради заједница.

На претендујући на то да смо пронашли све песме које су написане на тему Кошара, споменућемо овде још и циклус стихова „Јунаци са Кошара” епског песника Владимира Томића из Дробњака, који обухвата песме „Тибор Церна”, „Предраг Леовац”, „У незаборав – Кошаре 9. 4. 1999. године, па довека!” и „Битка на Кошарама” где се спомиње неколико имена и прави поређење са Косовским бојем и јунацима (Ne damo svetinje Herceg Novi 2022).

## **ДВА НИВОА ТУМАЧЕЊА СТВАРАЛАШТВА О БИЦИ НА КОШАРАМА (ЈУНИКУ) И ПАШТРИКУ**

У делима која за своју тему имају битку на Кошарама и Паштрику разабрали смо два циља којима она треба да послужи – непосредан или првостепени и сложен или другостепени.

Првостепени, непосредан циљ јесте неговање историјског сећања на битку и на њене појединачне учеснике, од којих су неки тамо нашли крај свога живота, а неки, опет, живе и данас са последицама и успоменама. То су уједно и два смера у којима се тренутно развија култура историјског сећања на битку: као на колективни доживљај учесника битке и као на усуд појединих војника именом и презименом. Обе врсте сећања ће, као конкретна сведочанства, наћи своје место међу другим подацима који се сакупљају ради изградње целовите слике историјског догађаја, али и његових посебних компонената који се виде из различитих стручних и научних углова.

Другостепени циљ јесте уздизање битке у духовну димензију. То конкретно значи да битка и њени учесници могу добити

симболичка значења с којима би се укључили у српски *културолошки мит*, а што означава причу која симболички устројава културни профил једног народа и служи као опште мерило вредности за сва нова искуства (Bošković 2014). Када кажемо „другостепени циљ”, не дајемо тој речи вредносно значење, као да је тај циљ од другостепене важности, него се остварење тог циља састоји од два степена обраде догађаја: прво друштвена обрада као утврђивање сећања, а затим и симболичка, значењска, смисаона обрада која битку измешта из овоземаљских димензија простора и времена па је преводи у духовни простор и у вечност. Другостепени циљ подразумева а затим и превазилази памћење историјског догађаја, па се простира у духовну димензију где добија свој симболички израз у области српске идентитетске културе. Реални ликови и услови добијају митске особине и универзално значење, које се односи на ванвремено српско народно или национално биће. У овом смислу се Кошаре уграђују у постојеће предање, пре свега у оно изграђено на црквено-народној симболичкој интерпретацији средњовековне Косовске битке.

Даље од овога, као трећестепени процес, могли бисмо говорити о употреби насталог мита. Ово се тумачење враћа из духовне области поново у друштвено-политичку, где сада мит има смисао да мобилише народ за различите друштвене пројекте позивањем на митску свест људи. Овај ниво тумачења, међутим, излази изван оквира нашег интересовања у овом тексту зато што још не постоје услови за њега. Ваља, ипак, напоменути да су се појавили моменти друштвено-политичке употребе Кошара као националног мита, када су се политички актери осврнули на симболичко значење Кошара. Мерено тактом којим се одвијају спонтани национални процеси, митизација Кошара је тек на свом почетку. Зато можемо политичке употребе симболичког значења Кошара сматрати преурањеним покушајима остварења трећестепеног циља. Они, уствари, могу сада једино имати улогу у оквиру остварења другостепеног циља – као својеврсно утврђивање симболичког значења у оквиру самог процеса митизације. Процес симболизације Кошара је, како рекосмо, тек отпочео и питање је хоће ли се довршити тако да Кошаре добију своје преовлађујуће симболичко значење и постану део српског културолошког мита; или ће се процес зауставити, па ће у народу прича о Кошарама остати у оквирима историје, као једна међу славним и значајним биткама које Срби памте.

## **ФУНКЦИЈЕ СТВАРАЛАШТВА О БИЦИ НА КОШАРАМА И ПАШТРИКУ**

Првостепени циљ одговара непосредно друштвеној функцији коју дела о Кошарама остварују. Она се налази у области историје и сећања на њу, као неговање успомене на реалне људе и догађаје везане за битку која се одиграла у одређеним физичким димензијама и историјским условима.

Другостепени циљ одговара идентитетској функцији и налази се у области симболичког изражавања народне заједнице, као оснаживање надвременог народног бића уградњом у национални мит још једне историјске потврде нације. Ова се функција реализује на тај начин што се сама историјска прича тумачи уз помоћ већ постојећих предањских вредности, чиме се преводи из времена у вечност, из догађаја у биће, то јест постаје искуство народа као духовне а не само као друштвено-политичке заједнице. Битка и њени учесници добијају поетске, па и митске одлике, док историјска реалност одлази у други план и са протоком времена пада у заборав да би митска прича у потпуности завладала колективним сећањем на битку. На тај начин се прича о бици подваја на историјске чињенице с једне стране, којима се могу бавити струка и наука, док се са друге стране налази митско предање које говори о националним вредностима и народном бићу. Као илустрацију за ову појаву навешћемо пример Косовске битке и у њој Вука Бранковића, за кога наши историчари већ сто педесет година успешно доказују историографским аргументима да није био издајник. Али је у традицијској народној причи о Косовском боју Вук Бранковић добио улогу архетипског издајника од које га никакви научни аргументи не могу ослободити, због тога што та два тумачења, научно и митско, не припадају истој културној реалности, то јест истој функцији у заједници.

Иако су, како видимо, две функције самосталне, ипак нису независне, то јест симболичка је зависна од друштвено-културне, што не значи ништа друго до логичну ствар да није могуће да не обраћамо пажњу на овоземаљску историју док јој дајемо духовно значење – док преводимо време у вечност, земаљски простор у аксиолошку реалност, а ратни догађај у симболичку мапу духовних односа. Трансформисање историјског у духовно искуство одвија се путем повезивања реалних учесника и догађаја са значењима и вредностима с којима се читав народ поистовећује. Важан чинилац

који омогућује овај преображај јесте постојање склада између елемената историјског догађаја и већ постојећег митског предања у коме се садрже кључне националне вредности.

У том смислу треба рећи да се Кошаре од почетка доводе у директну везу са епонимном Косовском битком. Ова веза се појављује у композицији споменика, као и у свим песмама које смо споменули. Такође се појављује у новинским текстовима, било да сами новинари повезују Кошаре и Косовску битку, било да преносе нечије речи. Такође смо пронашли, као својеврсан глас народа, слогане на мајицама који повезују Кошаре са Косовском битком али и данашњим Косовом, као на пример: „Не дај да се забораве / Газиместан / и Кошаре, јер ти / земља нема цену, / догодине у Призрену”.<sup>6</sup> Све три песме које смо споменули садрже асоцијације на Косовску битку. Кошаре се некако природно повезују са Косовском битком, с обзиром на то да се читав рат 1998–1999. године одвија као борба за српско очување Косова и Метохије пред отимачима ових земаља. Постоји још једна сличност: обе битке, и 1389. и 1999. године, завршене су тако што су Срби, иако нису несумњиво изгубили, ипак морали да политички уступну пред силом актуелних империја.<sup>7</sup>

## ЗАКЉУЧАК

У погледу Кошара (Јуника) и Паштрика ми стојимо још увек на самом почетку процеса уласка ових догађаја у српску традицијску културу. Још није прошло довољно времена да се процес поетизације и митизације оствари у довољној мери да можемо непобитно да утврдимо постојање његовог замаха. Али видимо да су се створили услови да тај процес започне да се одвија. Овде смо зато говорили о том првом одјеку као о народној српској култури, која има донекле сличности са традиционалним фолклорним стваралаштвом или модерном популарном културом, јер се у сваком случају ради о

---

<sup>6</sup> Ова се мајица продаје на сајту BranBlan, под називом Gazimestan i Košare (BranBlan).

<sup>7</sup> За исход средњовековне битке нема поузданих података. Опште је познато међу Србима, мада не и научно потврђено, да је прва вест која је отишла на запад била та да су на Косову хришћани победили и зауставили продор мухамеданаца у хришћански свет. Послужићемо се речима Димитрија Богдановића из његове *Књиге о Косову*: „Сведочанства историјских извора су противречна или нејасна, од првих далеких вести о турском поразу па до тачнијих верзија о ’нерешеном’ исходу боја, у коме гину оба владара и команданта – турски султан Мурат I и српски кнез Лазар” (Bogdanović 1985, 59).

аутентичном изразу идеја и вредности заједнице. Преостаје за будућност да се покаже како ће се тај процес одвијати: да ли ће се Кошаре уклопити у српски културолошки мит или ће остати једна велика и значајна битка међу многим биткама које српска историја памти. Ми не знамо колико је историјских догађаја покушало да се уобличи у народно предање па није у томе успело. Будућност ће да покаже каква је била судбина ове битке у том погледу. За сада можемо само да кажемо да има разлога за очекивање да ће Кошаре и Паштрик наћи своје место у систему српских идентитетских предања.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Bajić, Nina. 2024. „Memorijalni turnir Saša Vasiljević: Ne zaboravljamo heroja sa Košara! ” *Radio televizija Kragujevac (RTK)*, 11. maj 2024. <https://rtk.co.rs/memorijalni-turnir-sasa-vasiljevic-ne-zaboravljamo-heroja-sa-kosara>.
- Ben-Amos, Dan. 1971. “Toward a Definition of Folklore in Context”. *The Journal of American Folklore*, 84 (331): 3–15. doi: 10.2307/539729.
- Bogdanović, Dimitrije. 1985. *Knjiga o Kosovu*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- BranBlan. <https://branblan.rs/proizvod/gazimestan-i-kosare>.
- Bošković, Sanja. 2014. *Kosovski kulturološki mit*. Beograd: Službeni glasnik.
- Čolović, Ivan. 2019. „Vila sa Košara”. *Peščanik*, 23. oktobar 2019. <https://pescanik.net/vila-sa-kosara>.
- Dražeta, Bogdan D. 2022. „Da li su navijači čuvari granice u Mostaru: etnološko-antropološka analiza navijačkog identiteta pristalica ’Veleža’ i ’Zrinjskog’”. U *Antropologija sporta, igara i detinjstva: Zbornik radova u čast dr Aleksandra Krela (1968–2021)*, ur. Bojan Žikić, Ivan Đorđević, i Vladeta Petrović, 249–261. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Đorđević, Ivan. 2015. *Antropolog među navijačima*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Filipović, Milenko S. 1958. „Tragovi staroslovenske trizne kod Južnih Slovena”. U *Rad III kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, 335–336. Cetinje.

- Fisk, Džon. 2001. *Popularna kultura*. Beograd : Clío.
- Galović, Milan. 2019. „KOŠARE (2): Rat na karauli je počeo 30. septembra 1998. ” *Politika*, 10. april 2019. <https://www.politika.rs/scc/clanak/427116/kosare-2-rat-na-karauli-je-poceo-30-septembra-1998>.
- Hebdiđ, Dik. 1980. *Potkultura: značenje stila*. Beograd : Rad.
- Informer*. 2019. „(FOTO) HEROJ S KOŠARA JE OVDE ODRASTAO, NISU GA ZABORAVILI! U Kovilovu otkriveni spomen ploča i mural posvećeni srpskom junaku Tiboru Cerni! ”. *Informer*, 21. jul. 2019. <https://informer.rs/drustvo/vesti/448527/foto-heroj-s-kosara-je-ovde-odrastao-nisu-ga-zaboravili-u-kovilovu-otkriveni-spomen-ploca-i-mural-posveceni-srpskom-junaku-tiboru-cerni>.
- Iskra*. 2022. „Besmrtni vitez sa Košara Goran Ostojić: Albanski metak je našao jedino mesto na kojem pancir ne štiti”. *Iskra*, 28. jul 2022. <https://iskra.co/region/besmrtni-vitez-sa-kosara-goran-ostojic-albanski-metak-je-nasao-jedino-mesto-na-kojem-pancir-ne-stiti>.
- Iskra*. 2024a. „Prefarbanani murali junacima s Košara u Kosovskoj Mitrovici /video/”. *Iskra*, 28. novembar 2024. <https://iskra.co/srbija/prefarbanani-murali-junacima-s-kosara-u-kosovskoj-mitrovici-video>.
- Iskra*. 2024b. „Tuga u Mitrovici: Crn obraz onom ko je ovo uradio, a lica naših junaka sa Košara svetla u Gospoda”. *Iskra*, 28. novembar 2024. <https://iskra.co/srbija/tuga-u-mitrovici-crn-obraz-onom-ko-je-ovo-uradio-a-lica-nasih-junaka-sa-kosara-svetla-u-gospoda>.
- Jevremović, Goran. 2019. „Otkrivanje spomenika heroju Aleksandru Aci Rakoviću”. *CentralMedia*, 12. maj. 2019. <https://centralmedia.rs/index.php/2019/05/12/otkrivanje-spomenika-heroju-aleksandru-aci-rakovicu>.
- Ković, Miloš. 2025. „Jedan prilog za istoriju srpske nesloge”. *Iskra*, 30. januar 2025. <https://iskra.co/reagovanja/milos-kovic-jedan-prilog-za-istoriju-srpske-nesloge>.
- Lalić, Dražen, Anči Leburić, i Nenad Bulat. 1991. *Grafiti i subkultura*. Zagreb: Aliena.
- Lobi*. 2019. „Spomen ploča i mural u Kovilovu posvećeni heroju Tiboru Cerni”. *Leva Obala Beograda Info (Lobi)*, 22. jul 2019. <https://www.lobi-info.rs/spomen-ploca-i-mural-u-kovilovu-posveceni-heroju-tiboru-cerni>.
- Matić, Slađana J. 2016. „Tri ulice za heroje sa Košara!” *Novosti*, 24. april. 2016. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:602138-Tri-ulice-za-heroje-sa-Kosara>.

- Milenković, Dragana. 2019. „OBILIĆ SA KOŠARA: Ko je bio Tibor Cerna koji je dao život za otadžbinu”. *Ekspres*, 9. april 2019. <https://ekspres.net/vesti/obilic-sa-kosara-ko-je-bio-tibor-erna-koji-je-dao-zivot-za-otadzbinu>.
- Milić, V. 2018. „U Nišu oslikan mural sa likovima četvorice heroja sa Košara”. *Južne vesti*, 13. avgust 2018. <https://www.juznevesti.com/Drustvo/U-Nisu-oslikan-mural-sa-likovima-cetvorice-heroja-sa-Kosara.sr.html>.
- Ministarstvo odbrane Republike Srbije [MORS]. „Bitka na Paštriku”. <https://www.mod.gov.rs/lat/17142/bitka-na-pastriku-17142>.
- Mondo. 2019. „Najbolji drug podigao spomenik junaku s Košara”. *Mondo*, 15. april 2019. <https://mondo.rs/Info/Drustvo/a1179879/Bitka-za-Kosare-spomen-ploca-kod-Prokuplja.html>.
- Ne damo svetinje Herceg Novi*. 2021. „Pesma Tibor Cerna – Jelena Kandić”. *YouTube* kanal *Ne damo svetinje Herceg Novi*, 13. novembar 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=BZ-BLAKynIs>.
- Ne damo svetinje Herceg Novi*. 2021–2022. „Junaci sa Košara”. *YouTube* kanal *Ne damo svetinje Herceg Novi*. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLJKquh5f8AI--9cmioBugHwqJXILG9d7j>.
- Novosti*. 2021. „NIŠ DOBIJA BULEVAR HEROJA SA KOŠARA: Svečano otvaranje 9. aprila, na dan kada je i zvanično počela bitka (FOTO)”. *Novosti*, 5. april 2021. <https://www.novosti.rs/c/srbija/vesti/983606/nis-dobija-bulevar-heroja-kosara-svecano-otvaranje-9-aprila-dan-kada-zvanicno-pocela-bitka-foto>.
- Obradović Čukarić, Slađana. 2021. „Na Košarama poginulo šestorica mladih Kragujevčana”. *Radio televizija Kragujevac (RTK)*, 22. maj 2021. <https://rtk.co.rs/otkriven-mural-sasi-vasiljevicu-heroju-sa-kosara>.
- Popadić, Milutin. 2018. „Pesma posvećena najboljim srpskim sinovima: 'Junaci sa Košara'”. *Vidovdan*, 26. januar 2018, <https://vidovdan.org/istorija/pesma-posvecena-najboljim-srpskim-sinovima-junaci-sa-kosara/?script=cir>.
- Republika*. 2017. „SPOMENIK HEROJIMA SA KOŠARA: livenje kupole počinje za 10 dana”. *Republika*, 4. avgust 2017. <https://www.republika.rs/vesti/drustvo/10242/spomenik-herojima-sa-kosara-livenje-kupole-pocinje-za-10-dana>.
- RTK*. 2024. „Nova pesma Katarine Bogdanović posvećena junaku sa Košara Saši Vasiljeviću i svim srpskim junacima”. *Radio televizija*

- Kragujevac (RTK)*, 16. maj. 2024. <https://rtk.co.rs/nova-pesma-katarine-bogdanovic-posvecena-junaku-sa-kosara-sasi-vasiljevicu-i-svim-srpskim-junacima>.
- RTRS vijesti*. 2020. „Pripadnici SAJ-a pjevaju pjesmu 'Junaci sa Košara'”. *YouTube kanal RTRS vijesti*, 9. januar 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=kz4f-EhTbXQ>.
- RTS*. 2016. „Heroji sa Košara dobijaju spomenik”. *Radio-televizija Srbije (RTS)*, 14. jun 2016. <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/2352512/heroji-sa-kosara-dobijaju-spomenik.html>.
- RTS*. 2017. „Beograđani odabrali naziv – Bulevar heroja sa Košara”. *Radio-televizija Srbije (RTS)*, 11. avgust 2017. <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/2834271/beogradjani-odabrali-naziv--bulevar-heroja-sa-kosara.html>.
- RTV*. 2019. „Herovima sa Košara na leto spomenik u Beogradu”. *Radio-televizija Vojvodine (RTV)*, 22. februar 2019. [https://www.rtv.rs/sr\\_ci/drustvo/herovima-sa-kosara-na-leto-spomenik-u-beogradu\\_994125.html](https://www.rtv.rs/sr_ci/drustvo/herovima-sa-kosara-na-leto-spomenik-u-beogradu_994125.html).
- Simić, D., i M. M. Leskovic. 2017. „Obeležje junacima sa Košara dobija obrise: kosovska golgota uklesana u spomenik herovima”. *Facebook stranica Srpskog telegrafa*, 11. jul 2017. [https://www.facebook.com/srpskitelegraf/photos/spomenik-herovima-sa-ko%C5%A1ara-kakav-jo%C5%A1-nije-vi%C4%91en-u-beogradu-u-osnovi-%C4%87e-imati-ma/1440543685992385/?\\_rdr](https://www.facebook.com/srpskitelegraf/photos/spomenik-herovima-sa-ko%C5%A1ara-kakav-jo%C5%A1-nije-vi%C4%91en-u-beogradu-u-osnovi-%C4%87e-imati-ma/1440543685992385/?_rdr).
- Simić, Dragana. 2017. „Solunac sa šajkačom stao uz rame Košarcu”. *Republika*, 8. septembar 2017. <https://www.republika.rs/vesti/drustvo/14604/solunac-sa-sajkacom-stao-uz-rame-kosarcu>.
- Stanković, Marija. 2023. „Otkrivene spomen ploče narodnih herovima Milanu Tepiću i Tiboru Cerni”. *Radio televizija Vranje*, 25. jun 2023. <https://rtv-vranje.rs/otkrivene-spomen-ploce-narodnim-herovima-milanu-tepicu-i-tiboru-cerni>.
- Telegraf*. 2017. „Podignimo spomenik junacima sa Košara: Srpski Telegraf skuplja novac za obeležje herovima (FOTO)”. *Telegraf*, 1. jun 2017. <https://www.telegraf.rs/vesti/2809214-podignimo-spomenik-junacima-sa-kosara-srpski-telegraf-skuplja-novac-za-obelezje-herovima-foto>.
- Tous le Serbes a Paris – Svi Srbi u Parizu. 2020. „Ne zaboravimo. Tibor Cerna, Obilić sa Košara: 'Za ovu zemlju vredi poginuti'”. *Tous le*

*Serbes a Paris – Svi Srbi u Parizu*, 27. april 2020. <https://ssup.fr/ne-zaboravimo-tibor-cerna-obilic-sa-kosara-za-ovu-zemlju-vredipoginuti>.

Velimirović, Nikolaj. 2016. *Sabrana dela Knj. 6: Omilije na nedeljna i praznična jevanđelja episkopa ohridskog Nikolaja. Deo 1*. Šabac: Manastir Svetog Nikolaja – Soko.

Vukelić, Jelisaveta. 2009. „Neposredno učešće građana u donošenju odluka na lokalnom nivou vlasti u Srbiji”. *Sociologija* 51 (3): 291–312. doi:10.2298/SOC0903291V.

**Jelena Miljković Matic\***

*Institute for Political Studies, Belgrade*

## **ECHO OF THE BATTLE OF KOŠARE AND PAŠTRIK IN SERBIAN CULTURE\*\***

### **Resume**

A series of battles from 1999, on the border between Serbia and Albania, is commonly known among the people by the name of the first Battle that occurred chronologically, which is the Battle at the border post of Košare – also referred to as the Battle of Košare, or simply Košare. The Battle became widely known, and its fame has not diminished in the public's memory to this day. The remembrance of Košare has materialized in a series of artistic and other symbolic creations. Here, we analyze those that were created before official institutions took part in preserving the memory of the Battle. Because these works were created on the initiative and efforts of the people, we consider them part of popular culture. They achieve two goals: the primary goal is the cultivation of the memory of the Battle and its participants; the secondary goal is to give a broader, national, and symbolic meaning to Košare as a historical event, thus elevating it from a worldly to a spiritual reality, qualifying it for inclusion in the system of Serbian identity traditions. Among these traditions is one of the most prominent, the tradition of the Battle of Kosovo, or the Kosovo cultural myth, to which the story of Košare seeks to connect. The mythologization of the historical event lasts for a long time, so we are now witnessing the beginning of that process, of which we do not know how it will unfold. Only future

---

\* E-mail address: jelena.miljkovic.matic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0001-9084-6461.

\*\* A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference “Košare - 25 years later”, held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies. The work was created within the framework of the scientific research activities of the Institute for Political Studies, which is funded by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia.

generations will be able to say whether the process of mythologizing Košare has been completed to the point where the Battle has transformed from a historical event into a national myth, or if, at some point, the transformation from historical to mythological event stagnated, in which case the Battle of Košare and Paštrik would be remembered as one among many significant and glorious battles in Serbian history.

**Keywords:** Košare, Paštrik, Kosovo tradition, Kosovo cultural myth, Serbian warrior traditions, national identity

---

\* Овај рад је примљен 1. марта 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. маја 2025. године.



**Марија Вукадиновић\***

*Институт за стратегијска истраживања,  
Универзитет одбране, Београд*

## ***LIEU DE MÉMOIRE* ВОЈНЕ ПРОФЕСИЈЕ: БИТКА НА КОШАРАМА\*\***

### **Сажетак**

Овај рад истражује значај културе сећања за војну професију у Србији, са посебним освртом на Битку на Кошарама као *lieu de mémoire*. У фокусу је однос између колективног памћења, историјских наратива и идентитетских основа војне професије у савременом српском друштву, при чему се разматра њихова улога у контексту политичких и безбедносних трансформација. Полазећи од теоријских увида Пјера Норе (*Pierre Nora*) и савремених тумачења односа између историје и памћења, рад анализира улогу сећања као активног ресурса у очувању националног идентитета. Истраживање настоји да покаже да колективно сећање не представља само средство очувања историјског наслеђа, већ и активан ресурс у изградњи моралног и професионалног континуитета. Методолошки оквир истраживања заснива се на квалитативној анализи релевантних извора, укључујући академске радове и историјске документе као сведочанства о прошлости. Резултати истраживања указују на могућност да процес европских

\* Имејл адреса: marija.vukadinovic@mod.gov.rs; ORCID: 0009-0008-3976-6384.

\*\* Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије. Овај чланак је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Војна професија у Србији у савременом безбедносном окружењу” (ISI/DH/3/24-26), који финансира Министарство одбране Републике Србије, а реализује Институт за стратегијска истраживања Универзитета одбране.

интеграција индиректно утиче на видљивост одређених историјских наратива, те да улога појединачних хероја, попут учесника Битке на Кошарама, није довољно присутна у званичном дискурсу. Рад закључује да је институционализовање сећања на Битку на Кошарама од пресудног значаја не само за јачање националног идентитета, већ и за очување професионалних и етичких вредности које чине основу војне службе. Успостављањем овог сећања у званичном дискурсу и његовим укључивањем у образовне и институционалне иницијативе, војска одржава свој континуитет и показује своју важност као носилац вредности као што су дужност, пожртвованост и лојалност, који су неопходни за очување дисциплине и стручности. Институционализација овог сећања такође осигурава да значај хероја са Кошара буде адекватно препознат и пренет будућим генерацијама, што има дубок утицај на друштвену и међународну перцепцију војске.

**Кључне речи:** култура сећања, војна професија, војни идентитет, Војска Србије, дужност

## УВОД

Косово и Метохија представљају простор од изузетне историјске и симболичке важности за формирање српског националног идентитета, при чему „Косовску битку треба посматрати као преломну тачку у развоју тог идентитета, јер, она означава историјски моменат у којем се формира свест о супремацији одбране идентитета над 'голим' животом" (Stanar 2023, 134). Иако се потпуно сагледавање значаја ове територије за српски народ не може извршити у оквиру једног рада, јер би захтевало дубљу историјску, духовну и културну анализу, важно је напоменути да је ова област кроз векове представљала раскршће цивилизација, али и поприште сукоба различитих етничких и геополитичких интереса. Међутим, у циљу разумевања савремених процеса, посебно у контексту српско-албанских односа, потребно је дати кратак историјски осврт како би се обезбедило контекстуално разумевање предмета истраживања.

Почеци албанског досељавања на Косово и Метохију бележе се средином XVIII века, а интензивирање овог процеса током друге половине XIX века било је условљено прихватањем ислама и подршком Османског царства, што је, према Радославу Гађиновићу, довело до прогона српског становништва са тог подручја (Gađinović 2019, 328). Међутим, оснивање Призренске лиге 1878. године представљало је прекретницу у организовању албанског политичког деловања. Циљ Лиге био је формално очување територијалне целовитости Османског царства, али и афирмација идеје о албанској аутономији, при чему су насиље и притисци на Србе у покрајини постали учесталији (331). Услед великих геополитичких промена након Првог балканског рата, Лондонским мировним уговором из 1913. године међународно је призната независност Албаније, а Србији и Црној Гори наложено је повлачење из Скадра, чиме су постављене прве званичне границе између новоформиране албанске државе и суседних земаља (Nadoveza 2022).

Током Првог светског рата, Косово и Метохија постали су простор жестоких борби, у којима су страдали припадници свих народа који су на том подручју живели. Ипак, део албанског становништва отворено је сарађивао са окупационим снагама што је додатно погоршало српско-албанске односе у том периоду (Aritonović 2010, 332). Након пробоја Солунског фронта у октобру 1918. године, српске и француске трупе поново су успоставиле контролу над Косовом и Метохијом. Иако је по завршетку рата успостављена нова државна заједница, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, питање званичног разграничења са суседном Албанијом остало је отворено. Та нерешена граница постала је предмет интензивних дипломатских напора и утицаја великих сила, које су имале кључну улогу у обликовању међудржавних односа на овом простору Балкана (332).

Иако су албански политички и друштвени кругови у међуратном периоду деловали у условима ограничене политичке моћи, тежње ка успостављању контроле над простором Косова и Метохије нису јењавале. Ове тежње добиле су нови подстицај током Другог светског рата, када је формирана Друга призренска лига, организација која је поново промовисала концепт „Велике Албаније” и заговарала етнички хомогено „Косово”. Лига се отворено супротстављала Народноослободилачкој војсци Југославије, а њен председник Бедри Пејани (*Bedri Pejani*) упутио је 29. марта 1944.

године писмо Хајнриху Химлеру (*Heinrich Himmler*) са захтевом за формирање „оружане јединице од 120.000 до 150.000 Албанаца, који би се борили против српско-црногорских партизанских снага” (Petranović i Zečević 1985, 626). Ипак, Немачка није подржала овај план, а албанске оружане формације су биле потиснуте дејствима југословенских јединица.

Између завршетка Другог светског рата и краја XX века, односи између Срба и Албанаца на Косову и Метохији пролазили су кроз фазе релативне стабилности, али и изразитих тензија. Како наводи Игор Вукадиновић, „у периоду од 1968. до 1981. године посебну улогу у националистичкој индоктринацији албанске омладине имала је употреба школске литературе из Албаније” (Vukadinović 2020, 550). Уџбеници који су се користили у настави често су садржавали елементе непријатељски оријентисане према Југославији, на пример, у једном уџбенику географије наведено да је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца „отела једну покрајину од Бугарске и приграбила албанску територију” (550–551). Ови утицаји допринели су обнови албанских националних тежњи и додатно погоршали међуетничке односе на простору Косова и Метохије.

Након распада Југославије, идеја о етнички хомогеном Космету добија радикалнију форму, што је кулминирало оружаном сукобом 1999. године. Тада се Војска Савезне Републике Југославије нашла у директном сукобу не само са тзв. „Ослободилачком војском Косова” („ОВК”), већ и са најмоћнијим војним савезом на свету, НАТО алијансом. Војна интервенција НАТО-а, спроведена без сагласности Савета безбедности Уједињених нација и без формалне објаве рата, представљала је озбиљно нарушавање међународног права и оставила је дубоке последице по безбедност читавог региона (Mirović Janković 2024, 285).

Ови историјски догађаји указују на сложеност безбедносног питања Косова и Метохије, као и на дугорочне последице геополитичких процеса на овом простору. Управо због тога, стратешка оријентација Србије мора бити заснована на реалистичном сагледавању историјских искустава, очувању националних интереса и одговорном обликовању безбедносне политике у савременом међународном контексту. Због тога, војници Војске Југославије, а посебно хероји са Кошара, који су се храбро супротставили тако великој сили, не смеју бити заборављени. Стога се у овом раду, поред научне анализе, индиректно тежи

и афирмацији друштвеног значаја очувања сећања на хероје са Кошара, јер маргинализација њихове жртве може имати дубоке и дугорочне последице по војну професију, али и спремност грађана да државу бране, угрожавајући саме основе одговорности и посвећености које она подразумева.

## КУЛТУРА СЕЋАЊА КАО ИНСТРУМЕНТ ОЧУВАЊА НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Фукујамина (*Fukuyama*) теза о „крају историје”, формулисана 1989. године, почивала је на уверењу да је либерална демократија коначни и универзално прихваћени модел политичког уређења. Међутим, током наредних деценија, глобални политички пејзаж је прошао кроз значајне промене, а догађаји попут ратова, финансијских криза и растуће политичке поларизације показали су да процеси који обликују светски поредак нису завршени, већ се и даље одвијају. Рат у Украјини није само показао да се савремени свет не може посматрати искључиво кроз призму глобализованог друштва потрошача, како је својевремено предвиђао Фукујама, већ је и поново истакао значај војне моћи као кључног фактора међународних односа. Насупрот претпоставци о доминацији универзалне културе засноване на економској међузависности, све јасније долази до изражаја значај националног идентитета као темељног елемента колективне свести. Стога се у овом раду посебна пажња посвећује Бици на Кошарама као *lieu de mémoire*, односно *месту сећања* у колективној свести, кроз призму перспективе војне професије у савременом геополитичком контексту. Анализа је усмерена на изучавање начина на који очување сећања на жртве и хероизам припадника војске у овој бици обликује национални идентитет и улоге коју оно има у процесу европских интеграција Србије.

Оружани сукоби представљају једну од најпостојанијих појава у међународним односима. Њихова учесталост и разорност нарочито су дошле до изражаја током двадесетог века, који је обележен серијом великих и сложених ратова. Поред губитака у људским животима и материјалним добрима, ратови често остављају дубоке трагове и на културно-историјском памћењу једног народа. На пример, током бомбардовања Београда 6. априла 1941. године, Народна библиотека Србије на Косанчићевом венцу претрпела је непроцењиву штету, услед чега је уништено 300.000 штампаних књига, укључујући

1.500 изузетно вредних средњовековних рукописа, као и велики број мапа, гравира и слика (Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda 2021). Овај акт није био само напад на материјалну имовину, већ и на саму духовну и културну баштину народа, јер је уништавање ових изворних докумената представљало озбиљан ударац за очување историјског и културног идентитета Србије (Jeremić 2022; Vraneš 1999).

Како је нагласио Драган Станар, „српска култура и идентитет су у великој мери, чак и натпросечно великој, обликовани феноменом рата, који је готово свеprisutan у историји српског народа” (Stanar 2021a, 363). Ова констатација показује да рат није само физички сукоб, већ и дубок процес који обликује историјску свест народа, што додатно наглашава важност очувања културне баштине као кључног елемента у формирању националног идентитета. Како би се спречило преобликовање догађаја који су обликовали национални идентитет, неопходно је активно радити на очувању и потврђивању сећања на страдања и хероје народа, јер ако историјски наративи подлежу политичким манипулацијама, може доћи до угрожавања самог процеса очувања војне и културне традиције (Stanar 2021b). Овакав приступ не угрожава само колективно памћење, већ и поткопава значај војне професије, која је кроз историју имала основну дужност одбране отаџбине и очувања националног достојанства (Stanar i Starčević 2024, 509). Очување успомене на жртве ратова представља не само етичку дужност, већ и важан инструмент у борби против манипулације историјом, што је посебно значајно у савременом безбедносном и геополитичком контексту. Култура сећања, као организовани облик памћења колективних искустава, игра кључну улогу у очувању националног идентитета и његовом преношењу кроз генерације (Stanar 2024, 55–56). Управо кроз артикулацију историјских наратива и вредности, она постаје саставни део стабилности друштва.

Као што вешто примећује Кристофер Каплонски (*Christopher Kaplonski*), историја није само академска расправа, већ је дубоко укореењена у политичке и друштвене контексте, где се користи као средство за обрачун са прошлошћу и обликовање будућности. Он тврди да дебата о историји у пост-социјалистичким земљама, као што су Монголија и бивши Совјетски Савез, није само расправа о тачности историјских записа, већ да има „дубоке политичке импликације и служи као инструмент за постизање

одређених политичких циљева” (Kaplonski 2004). Како тврди Јелена Јовановић, која упоређује чланке из београдске *Политике* и приштинске *Коха Диторе* (*Koha Ditore*), Битка на Кошарама из 1999. године представљана је у српским и косовским\*<sup>1</sup> медијима на различите начине током последње две деценије<sup>2</sup>. Ауторка такође примећује да се у листу *Koha Ditore* обележаваће ове битке појављује убрзо након рата, не само кроз медијску пажњу, већ и кроз посете породица и сабораца страдалих припадника „ОВК” месту борби (Jovanović 2022, 346–347). Насупрот томе, писање о хероизму на Кошарама у српским медијима јавља се с извесним закашњењем (342).

Овде треба имати на уму теорију Каплонског (као полазно гледиште), који у својим анализама истиче политичке и друштвене функције историје као алата за обликовање колективног идентитета и управљање прошлошћу, али у овом раду релевантнијим се показује приступ Пјера Норе (*Pierre Nora*). Наиме, његов концепт *места сећања* (*lieux de mémoire*)<sup>3</sup> полази од схватања да се симболичке тачке колективног памћења формирају тек када се одређени историјски догађаји временски и друштвено дистанцирају од свог непосредног контекста (Nora 1996, 25; Tai 2001, 906). Институционално препознавање и неговање културе сећања на Битку на Кошарама у Србији почиње тек у последњој деценији<sup>4</sup>, што указује да се сећање на овај догађај развијало и трансформисало током времена, у складу са теоријом Норе о местима сећања<sup>5</sup>. Прецизније, Нора истиче да се непосредно после неког догађаја формирају спонтана

<sup>1</sup> Косово и Метохија је аутономна покрајина у саставу Републике Србије (Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1244 од 10. јуна 1999. године).

<sup>2</sup> У овом раду није предмет анализе представљање ‘косовске’ интерпретације, будући да се основни фокус ставља на историјске чињенице, а не на политичке наративе који могу утицати на тумачење догађаја.

<sup>3</sup> Између публикације првог тома *Lieux de mémoire* 1981. и трећег тома *Realms of Memory* 1998. прошло је скоро две деценије, што компликује процену утицаја његовог пројекта на истраживања ван Француске, посебно с обзиром на значајно проширење области, која сада обухвата не само Северну Америку и Европу, већ и нове приступе у Азији (Tai 2001, 906). Важно је разматрати *Realms of Memory* одвојено од француске верзије, имајући у виду разлике у терминима.

<sup>4</sup> Истраживање Центра за примењену историју из 2021. године, „показује да су до 2011. године ратни догађаји на Кошарама били готово потпуно изостављени из јавног дискурса” (Stojić, Cvetković, i Savić 2020, 2).

<sup>5</sup> У случају Битке на Кошарама, први званични напори да се ова битка постави као део колективног памћења започели су тек 2016. године, када је Влада Србије обележила ову битку, што је, према теорији Норе, прелазак на институционализовано сећање.

и често неорганизована сећања, а тек касније долази до њихове институционализације кроз образовање, медије и јавне комеморације (Petitier 1989, 103; Nora 1996, 6–7; Achille, Forsdick, and Moudileno 2020).

## ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА СЕЋАЊА НА КОШАРЕ

Памћење и историја данас представљају два различита, али повезана концепта: памћење је природни и флуидни процес који се стално развија, док историја делује као критичка анализа и реконструкција прошлости (Rose 2017, 1). Ова разлика све више добија на значају, јер истраживања у области *памћења* сада нарастају, разматрајући га као динамичан процес који укључује не само чување, већ и активно обликовање културних и друштвених наратива. Као што је већ истакнуто, колективно памћење обликује друштвену кохезију и вредности, док институционализована сећања постају симболи националног идентитета. Сећања на значајне историјске догађаје не настају одмах као институционализована „места сећања”; уместо тога, ова сећања прелазе од спонтаних и неорганизованих форми на друштвено признате и обележене симболичке тачке, што је процес који траје у времену и захтева активну подршку институција (Petitier 1989, 103–106).

Обележавање 19. годишњице Битке на Кошарама 2018. године, уз присуство представника државе и Војске Србије, представљало је један од првих корака ка јаснијем институционалном препознавању значаја ове битке. Иако се *место сећања* није формирало одмах, постепено укључивање битке у званичне обрасце памћења указује на процес у којем време игра важну улогу у претварању трауме у симбол националног идентитета (Stanar 2024)<sup>6</sup>. Ова табела представља хронолошки приказ начина и периода обележавања битке на Кошарама.

---

<sup>6</sup> У овом раду Станар врло успешно дефинише појам трауме, као и низ сродних појмова који се односе на културу сећања, колективно памћење и војничку традицију, постављајући јасан теоријски оквир за даље разумевање ових појава.

Табела. Институционализација сећања на битку на Кошарама

| Датум             | Наслов/садржај                                                                                                                                            | Извор     |
|-------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| 28. јун 2016.     | „Венац Владе Србије на караули Кошаре”                                                                                                                    | VRС 2016  |
| 24. јануар 2017.  | Новинарска награда „Иван Марковић” за 2016. за емисију „Да можда не” (РТС) са темом „Хероји битке за Кошаре на Косову и Метохији током 1998–1999. године” | MORS 2017 |
| 9. април 2017.    | „Битка за Кошаре међу најсветлијим тренуцима наше војне историје”                                                                                         | VRС 2017a |
| 14. јун 2017.     | „Откривен споменик једном од хероја са Кошара”                                                                                                            | VRС 2017b |
| 14. јун 2018.     | „Обележена 19-годишњица завршетка битке на Кошарама”                                                                                                      | VRС 2018a |
| 6. јул 2018.      | „Снимање филма о борбама на граници са Албанијом”                                                                                                         | VRС 2018b |
| 9. април 2020.    | „Одана почаст погинулим припадницима 125. моторизоване бригаде”                                                                                           | VRС 2020  |
| 14. јун 2021.     | „Вучић и Кисић Тепавчевић положили венац на споменик јунацима са Кошара”                                                                                  | VRС 2021a |
| 15. јун 2021.     | „Комеморативна академија поводом годишњице битке на Кошарама”                                                                                             | VRС 2021b |
| 17. јун 2022.     | „Стефановић уручио Орден заслуга за одбрану и безбедност хероју са Кошара”                                                                                | VRС 2022  |
| 28. јануар 2023.  | „Србија никада неће заборавити хероје са Кошара”                                                                                                          | VRС 2023a |
| 13. фебруар 2023. | „Удружење ветерана ’Кошаре’ добило просторије у Новом Саду”                                                                                               | VRС 2023b |
| 7. април 2023.    | „Обележен дан почетка агресије на караулу ’Кошаре’”                                                                                                       | VRС 2023c |
| 28. април 2023.   | „Вучевић положио венац на споменик Тибору Црни”                                                                                                           | VRС 2023d |
| 25. фебруар 2024. | „Чување сећања на пале борце са Кошара”                                                                                                                   | VRС 2024a |
| 9. април 2024.    | „У касарни ’Расина’ у Паруновцу одата почаст жртвама битке на Кошарама”                                                                                   | VRС 2024b |
| 14. април 2024.   | „Обележена годишњица погибије хероја са Кошара Предрага Леовца”                                                                                           | VRС 2024c |

|                 |                                                                   |           |
|-----------------|-------------------------------------------------------------------|-----------|
| 28. април 2024. | „Положен венац на споменик палом борцу са Кошара Тибору Церни”    | VRS 2024d |
| 14. јун 2024.   | „Неговати сећање на жртву бораца палих на Кошарама”               | VRS 2024e |
| 29. јун 2024.   | „Откривен споменик хероју са Кошара потпоручнику Предрагу Леовцу” | VRS 2024f |

Извор: Портал Владе Републике Србије ([www.srbija.gov.rs](http://www.srbija.gov.rs)).

Све ове активности потврђују важност наставка овог процеса, јер *колективно памћење* мора бити стално обновљено и подржано од стране институција и друштва, како би се очувала историја и идентитет народа. У оквиру Норове теорије, *места сећања* не морају бити само физички простори, већ представљају сложене спојеве *материјалног, симболичког и функционалног* значења. Наиме, места сећања представљају сложене ентитете који спајају физички простор с његовим симболичким и функционалним значењем, стварајући тако друштвени и културни контекст у којем се колективно сећање обликује и преноси (Nora 1996, x–xii).

Када је реч о јунацима погинулим на Кошарама, овај концепт се може додатно проширити увођењем духовне и моралне димензије. Конкретно, духовна димензија се може огледати у колективном доживљају жртве као дела „свете дужности”, где се патња и херојство повезују са националним вредностима. С друге стране, морална димензија подсећа на оно што се назива „меморијском етиком” – одговорношћу према прошлости која обликује моралне ставове у садашњости (Olick 2003, 15). Оваквом допуном концепта *места сећања*, страдање и пожртвованост припадника војске постају не само историјска чињеница, већ и средство етичког усмеравања, кроз које се преносе поруке о части, одбрани заједнице и дужности. Пројекат који је формулисао Пјер Нора у *La Nouvelle Histoire* позива нас да, међутим, тражимо изван ових меморијала (топографских, симболичких, монументалних, функционалних) „праве места сећања”: државе, социјалне и политичке средине, заједнице историјских искустава или генерација (Petitier 1989, 106).

Иако физичка, симболичка или функционална обележја заузимају видно место у јавном простору, „права места сећања” представљају дубље структуре као што су државне институције, друштвени и политички оквири, те генерацијске и историјске заједнице, јер управо оне конституишу окосницу колективног идентитета (106). Као што и табела указује, обележавање Битке на

Кошарама и њено све видљивије институционализовање унутар Владе Србије и шире јавности, представља процес креирања једног *места сећања*. Ово „место”, иако засновано на конкретном историјском догађају, временом добија симболичко значење које превазилази непосредне учеснике, постаје тачка колективне идентификације, носилац вредности и средство преноса историјског искуства будућим генерацијама. Међутим, важно је истаћи да се сећање на хероје са Кошара не обликује само кроз споменике и обележавања, већ и кроз објаве, уметничке изразе, медијске наративе и образовне садржаје који истичу значај битке, при чему филм<sup>7</sup>, литература и други облици уметности такође играју кључну улогу у преносу овог сећања.

Како истиче Ма (2025, 28) историјски догађаји, представљени у културним медијима као што су историјске драме, могу бити употребљени и на начин који селективно интерпретира прошлост, чиме се може угрозити објективност историјског памћења и изграђени културни идентитет. Он истиче да просторна дисперзија у контексту историјских драма игра више улога: „она није само позадина у којој се одвијају приче, већ значајан фактор који обликује судбине ликова и утиче на индивидуално памћење, истовремено обнављајући колективно памћење на различите начине”. Када је реч о палим борцима са Кошара, овај догађај не пружа простор за манипулацију и важно је да се не дозволи да се овај догађај заборави или изостави из колективног памћења. Прецизније, историјска чињеница је недвосмислена: 108 припадника Војске Југославије животе су положили бранећи ову стратешки значајну позицију, и то остаје неприкосновено<sup>8</sup>. Оно што Битку на Кошарама чини *местом сећања* у Нореовом смислу јесте *воља за сећањем* – свестан напор да се одређени догађај сачува у колективном памћењу кроз институционалне и културне облике (Nora 1996, 14). Без те воље,

<sup>7</sup> Документарни и уметнички филмови играју значајну улогу у очувању историјског сећања и културног идентитета, преносећи вредности, емоције и наративе који обликују друштвено разумевање прошлости (Plantinga 2018). Видети документарни филм *Ратне приче са Кошара*, реализован 2019. године у продукцији Радио-телевизије Србије и Министарства одбране (Војно филмског центра Застава филм). Реализација уметничког филма *Хероји са Кошара* имала је потенцијал да значајно допринесе очувању и афирмацији националног сећања, те је требало да буде подржана као важан корак у том правцу.

<sup>8</sup> Према Министарству одбране Републике Србије, „Битка на Кошарама и Паштрику је најхрабрије и најлепше лице наше војске“ (MORS 2018).

обележавање би изгубило своју дубљу друштвену функцију и постало би само један од многих рутинских чинова сећања. Из перспективе војне професије, очување историјског наслеђа није само симболичан поступак, већ кључан елемент за одржавање историјског континуитета, војних вредности и националног идентитета, посебно у контексту актуелних европских интеграција.

## ПРОФЕСИОНАЛНО ПАМЋЕЊЕ И НАРАТИВИ ВОЈНОГ ПОЗИВА

Као што Самјуел Хантингтон (*Samuel Huntington*) истиче у свом значајном делу *Војник и држава: теорија и политика цивилно-војних односа* (*The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, 1957), историја је циклична, са наизменичним фазама рата и мира, као и офанзивним и дефанзивним стратегијама (Huntington 1957, 64). Ови циклуси, по Хантингтону, повезани су с људском природом, која остаје константна кроз време, што објашњава настанак и пропадање цивилизација. Ова теоријска перспектива, ако се примени на контекст Србије, пружа корисну полазну тачку за разматрање како војна професија игра кључну улогу у процесу европских интеграција. Ако се историја заиста одвија у циклусима, онда прилагођавање европским стандардима и очување националних вредности не морају бити у супротности, већ представљају динамичан процес у којем војска и њена традиција остају важан део идентитетског континуитета Србије, упркос глобалним променама и модернизацији.

Србија делује у сложеном геополитичком окружењу које захтева пажљиво обликовање њене војне и безбедносне политике, те одлука о војној неутралности није изолована позиција, већ стратешко опредељење које чини важан сегмент спољнополитичке оријентације земље (Stojanović 2020, 213). Војска Србије је уложила континуиране и стратешки усмерене напоре у правцу усклађивања са европским безбедносним и одбрамбеним стандардима, што је у складу са процесом европских интеграција. Процес професионализације Војске Србије – који обухвата развој стручних капацитета, унапређење обуке и јачање институционалне одговорности – представља темељ за приближавање савременим стандардима Европске уније у области безбедности и одбране (Beriša 2022). Истовремено, тежња ка транспарентности у раду војних структура, као и активно

учешће у мултинационалним мировним и хуманитарним мисијама, доприносе изградњи поверења и афирмацији Србије као поузданог и конструктивног партнера на међународној сцени (Vukadinović i Milenković 2024). Кроз своје стратешке напоре и међународну сарадњу, Србија је успела да позиционира војну професију као интегрални елемент своје спољне и безбедносне политике.

Унапређење професионалних стандарда, уз паралелно осигурање деполитизације војске, представљају кључне предуслове за изградњу модерне, демократски контролисане и функционалне одбрамбене институције (Milenković 2019, 66). Како Милош Миленковић тврди, „официрски позив (је) најефикаснији онда када се највише приближи професионалном идеалу – заснованом на стручности, одговорности и унутрашњој кохезији” (66). Тај идеал подразумева и нужну дистанцу од дневнополитичких утицаја, јер „деполитизација војске је услов без кога демократија не може да постоји” (Starčević 2011, 254, цитирано у: Milenković 2019, 66). У процесу приближавања Европској унији, професионализација и даље унапређење независности војне професије у Србији представљају не само интерне реформске приоритете, већ и одговор на општа очекивања савремених безбедносних политика које се заснивају на принципима демократске цивилне контроле и вредностима које су стандард у земљама чланицама Уније. Ови напори који се односе на изградњу кредибилног партнера у процесу европских интеграција, јасно се огледају у конкретним активностима Министарства одбране Републике Србије.

Прецизније, ступањем на снагу Споразума о стабилизацији и придруживању (ССП) 2013. године, Србија је институционално започела процес интеграција, укључујући и сектор одбране, чиме је Министарству одбране омогућено учешће у подборима. Са циљем унапређења сарадње, Србија је потписала Споразум о безбедносним процедурама за размену тајних података са ЕУ 2012. године, као и Споразум о учешћу у ЕУ мисијама управљања кризама, чиме је омогућено активно учешће Војске Србије у међународним операцијама. Србија је такође постала члан борбене групе EU HELBROC, чиме је демонстрирала своју спремност да се оперативно интегрише у безбедносне структуре ЕУ, чиме је јачање међународне безбедности и позиционирање Србије као партнера у глобалним безбедносним напорима постало саставни део њене војне стратегије. Може се закључити да војна професија у Србији, кроз све ове кораке,

јасно показује своју способност да одговори на савремена очекивања безбедносних политика које су у складу са праксама Европске уније.

Однос између европских интеграција Србије и Битке на Кошарама није на први поглед очигледан, али постоји дубља веза која се тиче начина на који државе обликују своју културу сећања, национални идентитет и професионалне вредности у оквиру нових безбедносних и политичких оквира, попут процеса приближавања Европској унији. Као што се у овом раду истиче, јунаци са Кошара дуго нису били присутни у јавном и институционалном дискурсу – све до приближно 2016. године, што представља скоро две деценије након самог догађаја. Ова временска дистанца покреће питање да ли постоји одређена веза између постепене афирмације тог сећања и процеса европских интеграција, започетог већ 2003. године потписивањем Споразума о приступању Европској унији? Иако се у оквиру овог рада не може научно доказати постојање узрочно-последичне везе између ова два процеса, постављање овог питања отвара простор за даља истраживања у домену студија сећања, одбрамбене политике и европских интеграција. Приметно је да је након 2000. године, било потребно одређено време да се успостави еквилибријум између процеса европске интеграције и националног освећења. Прецизније, наратив петооктобарске демократизације био је дубоко укореван у принципима мондијализма и европеизма, што је, на неки начин, подразумевало маргинализацију националних сентимената, који су неретко погрешно тумачени као токсични. У том периоду, акценат је стављен на интеграцију Србије у европске структуре, док су национални симболи, историјски наративи и патриотски осећаји били потиснути у други план.

Међутим, како је време пролазило, постало је јасно да је за одржавање националног идентитета, али и за изградњу стабилне спољне политике, неопходно да држава поново ојача своју унутрашњу кохезију и проналази свој глас на међународној сцени. То је укључивало и потребу да се поново отвори простор за славу и поштовање оних који су дали живот за отаџбину, охрабрујући друштво да се сети својих хероја и да им се одаје признање на достојанствен начин. Овај процес, иако изазован, био је неизбежан како би се постигла равнотежа између националног освећења и европске будућности. Данас, с обзиром на новонасталу ситуацију и промене у друштвеном и политичком окружењу, можемо приметити да је Србија успела да нађе прави тон – онај који омогућава балансирање та два аспекта,

не занемарујући ни сопствену историју, ни тежње за будућношћу унутар Европске уније.

## **ЗАКЉУЧАК**

Процес евроинтеграције Републике Србије поставља значајна питања која се тичу односа између националног идентитета, историјског наслеђа и савремених политичких и безбедносних изазова. Сећање на хероје са Кошара не само да симболизује војничку жртву и одбрану, већ постаје и предмет контроверзи у контексту усаглашавања националних политика са европским стандардима. Овај процес захтева пажљиво балансирање између очувања историјског наслеђа и потребе за прилагођавањем европским вредностима. Србија се налази у фази динамичних процеса адаптације на савремене безбедносне изазове, настојећи да усклади своје одбрамбене капацитете са међународним стандардима, али истовремено задржава дубоко укоренење националне приоритете који укључују чување територијалне целовитости. Стога, значај сећања на хероје са Кошара постаје део ширег контекста евроинтеграционог процеса, где се поставља питање како национални наративи могу да се усагласе са европским принципима.

Генерал-потпуковник Горан Радовановић наглашава да памћење на војну жртву не треба да буде само одраз прошлости, већ и основа за изградњу будућних генерација које ће се ослањати на принципе одговорности и одбране (Radovanović 2019, 13). У овом смислу, сећања на хероје не само да обогаћују друштвену свест, већ се и постављају као основа за изградњу стабилније и одговорније одбрамбене политике. Укључивање догађаја од националног значаја, попут Битке на Кошарама, не би било важно само за очување историјске истине, већ и за афирмацију вредности пожртвованости, части и служења отаџбини, што представља темељни аспект војне професије. Овакав приступ би допринео изградњи стабилног и кредибилног одбрамбеног сектора у складу са демократским принципима и вредностима које чине основу европских интеграција. Уколико се култура сећања не препозна и не институционализује у оквиру образовних, обука и комуникационих компоненти система одбране, постоји ризик од слабења мотивације за војни позив, као и ерозије колективног идентитета који је кључан за одрживост одбране у дугом року.

Очување сећања на историјске догађаје као што је Битка на Кошарама није само питање неговања националног идентитета, већ и кључни аспект очувања професионалног достојанства војника. Потискивање оваквих сећања може довести до губитка осећаја повезаности са традицијом и вредностима које представљају темељ војне професије. Лојалност, пожртвованост и храброст нису само историјске категорије, већ живе вредности које треба да остану део савремене војне етике. У времену када се војна професија суочава са новим политичким и безбедносним изазовима, обавеза очувања сећања постаје још важнија.

Као један од симбола храбрости и оданости, који представљају узор у обликовању идентитета војне професије, треба истаћи значајан историјски моменат: на свечаности у Француској, Милунка Савић, српска хероина Првог светског рата, добила је наклон француског премијера као признање за своје изузетно јунаштво. Том приликом, након што је поменуто њено јунаштво, а француски премијер јој у знак поштовања одао наклон, „... на наклон Милунке и премијера ту тапшање пређе у еуфорично, громогласно, срдечно тапшање уз по коју сузу неколико присутних Француза и сузе свих Срба...Први су плакали од среће, други од туге. Први су плакали јер нису знали. Други су плакали јер су знали” (Вогојевић 2017, 157). Знање и незнање у том тренутку нису били само чињенично стање, преточили су се у сузе различитог значења. Једне, покренуте изненађеним дивљењем, друге, рођене из дубоко укореење туге и свести о жртви. Управо та разлика показује колико је важно неговати културу сећања, не само да бисмо чували прошлост, већ да бисмо кроз њу боље разумели и обликовали садашњост и будућност војне професије.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Achille, Etienne, Charles Forsdick, and Lydie Moudileno, eds. 2020. *Postcolonial Realms of Memory: Sites and Symbols in Modern France*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Aritonović, Ivana. 2010. „Neki uzroci i posledice društvenih sukoba na Kosovu i Metohiji”. *Baština* 28: 323–345.
- Beriša, Hatidža. 2022. „Mesto i uloga Vojske Srbije u Zajedničkoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici Evropske unije”. *Evropsko zakonodavstvo* 21 (77–78): 365–388. DOI: 10.18485/iipe\_ez.2022.21.77\_78.22.

- Bogojević, Milan. 2017. *Milunka Savić: ordenje i ožiljci*. Kraljevo: Glas Srbije.
- Gaćinović, Radoslav. 2019. „Prva Prizrenska liga kao putokaz političkog nasilja nad Srbima u staroj Srbiji”. *Vojno delo* 71 (3): 326–341. DOI: 10.5937/vojdelo1903326g.
- Huntington, Samuel P. 1957. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.
- Jeremić, Gordana. 2022. „Maja Đorđević, Gordana Karović, Singidunum u temeljima Narodne biblioteke na Kosančićevom vencu. Studije i monografije 21, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd 2021”. *Saopštenja* 54: 255–257.
- Jovanović, Jelena. 2022. “A Battle for Remembrance? Narrating the Battle of Košare/Koshare in Belgrade- and Pristina-Based Media”. *Comparative Southeast European Studies* 70 (2): 337–357. DOI: 10.1515/soeu-2022-0018.
- Kaplonski, Christopher. 2004. *Truth, History and Politics in Mongolia: The Memory of Heroes*. London-New York: Routledge.
- Ma, Ying. 2025. “Chinese Period Dramas as ‘Lieux de Mémoire’: Unpacking Dispersion, Ritual, and Narrative in Chinese Society”. *Journal of Modern Social Sciences* 2 (1): 20–30. DOI: 10.71113/jmss.v2i1.124.
- Milenković, Miloš. 2019. „Prilog određenju političkih činilaca strateške kulture”. *Vojno delo* 71 (8): 52–72. DOI: 10.5937/vojdelo1908052m.
- Ministarstvo odbrane Republike Srbije [MORS]. 2017. <https://www.mod.gov.rs/cir/10544/svecanost-povodom-dana-medija-centra-odbrana-10544>.
- Ministarstvo odbrane Republike Srbije [MORS]. 2018. <https://www.mod.gov.rs/cir/12094/bitka-na-kosarama-i-pastriku-je-najhrabrije-i-najlepse-lice-nase-vojske-12094>.
- Mirović Janković, Aleksandra. 2024. „Kada granica postane krvava... – Dimčevski, Dragutin: Krvava granica, SUBNOR, Vranje, 2022”. *Politička revija* 82 (4): 281–286. DOI: 10.5937/pr82-55464.
- Nadoveza, Branko I. 2022. „Misterija Londonskog ugovora iz 1915. godine”. *Baština* 56: 171–179. DOI: 10.5937/bastina32-33457.
- Pierre Nora, ed. 1996. *Realms of Memory: Rethinking the French Past (Vol. I: Conflicts and Divisions)*. New York: Columbia University Press.

- Olick, Jeffrey K. ed. 2003. *States of Memory: Continuities, Conflicts, and Transformations in National Retrospection*. Durham: Duke University Press.
- Petitier, Paule. 1989. "Les Lieux de mémoire, sous la direction de P. Nora". *Romantisme* 19 (63): 103–110.
- Petranović, Branko, i Momčilo Zečević. 1985. *Jugoslavija 1918/1984: Zbirka dokumenata*. Beograd: Rad.
- Plantinga, Carl. 2018. *Screen Stories: Emotion and the Ethics of Engagement*. New York, NY: Oxford University Press.
- Radovanović, Goran. 2019. „Uvodna reč”. U *Odbrana od NATO agresije: dvadeset godina posle: Zbornik radova*, ur. Jovanka Šaranović i Snežana Đokić, 7–9. Beograd: Medija centar „Odbrana”; Univerzitet odbrane.
- Rose, Tom. 2017. "Pierre Nora, Memory, and the Myth of Elizabeth I". *Midlands Historical Review*. <https://www.midlandshistoricalreview.com/pierre-nora-memory-and-the-myth-of-elizabeth-i-2>.
- Stanar, Dragan. 2021a. „Teorija pravednog rata u Njegoševim delima”. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 72 (179, 3): 361–375. DOI: 10.2298/ZMSDN2179361S.
- Stanar, Dragan. 2021b. „Značaj očuvanja nacionalnog identiteta za toleranciju i mir”. U *Nacionalni identitet i tolerancija*, ur. Violeta Talović, 37–70. Beograd: Centar za strateške prognoze.
- Stanar, Dragan. 2023. „Kosovski zavet – odbrana identiteta kao funkcija vojske”. U *Kosovo i Metohija kroz činjenice, tumačenja i simbole*, ur. Dragan Tančić, Milena Vidosavljević, i Marina Mijatović, 125–139. Priština-Leposavić: Institut za srpsku kulturu.
- Stanar, Dragan. 2024. „Kultura sećanja i vojnička tradicija”. *Srpska politička misao* 87 (5): 53–68. DOI: 10.5937/spm87-52235.
- Stanar, Dragan, and Srđan Starčević. 2024. „Vojna obaveza kao deo srpskog etosa”. *Sociološki pregled* 58 (2): 505–525. DOI: 10.5937/socpreg58-49221.
- Stojanović, Stanislav. 2020. „Savremena strateška kultura i neutralnost”. *Vojno delo* 72 (4): 210–233. DOI: 10.5937/vojdelo2004210s.
- Stojčić, Marijana, Emilija Cvetković, and Aleksandar Savić. 2020. „Bitka za Košare kao mesto sećanja: Medijska reprezentacija borbi na

- Košarama 1999. godine”. Beograd: Centar za primenjenu istoriju. <https://www.cpi.rs/projekat/7/BEOGRAD>.
- Tai, Hue-Tam Ho. 2001. “Remembered Realms: Pierre Nora and French National Memory”. *The American Historical Review* 106 (3): 906–922. DOI: 10.2307/2692331.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2016. „Venac Vlade Srbije na karauli Košare”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/268341/venac-vlade-srbije-na-karauli-kosare.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2017a. „Bitka za Košare među najsvetlijim trenucima naše vojne istorije”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/290345/bitka-za-kosare-medju-najsvetlijim-trenucima-nase-vojne-istorije.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2017b. „Otkriven spomenik jednom od heroja sa Košara”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/295154/otkriven-spomenik-jednom-od-heroja-sa-kosara.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2018a. „Obeležena 19-godišnjica završetka bitke na Košarama”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/324406/obelezena-19-godisnjica-zavrsetka-bitke-na-kosarama.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2018b. „Snimanje filma o borbama na granici sa Albanijom”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/326259/snimanje-filma-o-borbama-na-granici-sa-albanijom.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2020. „Odata počast poginulim pripadnicima 125. motorizovane brigade”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/458204/odata-pocast-poginulim-pripadnicima-125-motorizovane-brigade.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2021a. „Vučić i Kisić Tepavčević položili venac na Spomenik junacima sa Košara”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/553170/vucic-i-kisic-tepavcevic-polozili-venac-na-spomenik-junacima-sa-kosara.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2021b. „Komemorativna akademija povodom godišnjice bitke na Košarama”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/553434/komemorativna-akademija-povodom-godisnjice-bitke-na-kosarama.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2022. „Stefanović uručio Orden zasluga za odbranu i bezbednost heroju sa Košara”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/635836/stefanovic-urucio-orden-zasluga-za-odbranu-i-bezbednost-heroju-sa-kosara.php>.

- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2023a. „Srbija nikada neće zaboraviti heroje sa Košara”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/680727/srbija-nikada-nece-zaboraviti-heroje-sa-kosara.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2023b. „Udruženje veterana 'Košare' dobilo prostorije u Novom Sadu”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/684126/udruzenje-veterana-kosare-dobilo-prostorije-u-novom-sadu.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2023c. „Obeležen dan početka agresije na karaulu 'Košare'”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/697071/obelezan-dan-pocetka-agresije-na-karaulu-kosare.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2023d. „Vučević položio venac na spomenik Tiboru Cerni”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/702294/vucevic-položio-venac-na-spomenik-tiboru-cerni.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2024a. „Čuvanje sećanja na pale borce sa Košara”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/766713/cuvanje-secanja-na-pale-borce-sa-kosara.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2024b. „U kasarni 'Rasina' u Parunovcu odata počast žrtvama bitke na Košarama”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/776029/u-kasarni-rasina-u-parunovcu-odata-pocast-zrtvama-bitke-na-kosarama.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2024c. „Obeležena godišnjica pogibije heroja sa Košara Predraga Leovca”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/777106/obelezena-godisnjica-pogibije-heroja-sa-kosara-predraga-leovca.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2024d. „Položen venac na spomenik palom borcu sa Košara Tiboru Cerni”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/779701/polozen-venac-na-spomenik-palom-borcu-sa-kosara-tiboru-cerni.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2024e. „Negovati sećanje na žrtvu boraca palih na Košarama”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/791686/negovati-secanje-na-zrtvu-boraca-palih-na-kosarama.php>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2024f. „Otkriven spomenik heroju sa Košara potporučniku Predragu Leovcu”. <https://www.srbija.gov.rs/vest/795940/otkriven-spomenik-heroju-sa-kosara-potporucniku-predragu-leovcu.php>.
- Vraneš, Aleksandra. 1999. „Narodna biblioteka Srbije u ratnim godinama (1941-1944)”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 1 (1): 9–28.

- Vukadinović, Igor Đ. 2020. *Autonomija Kosova i Metohije u Srbiji (1945–1969)*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet. <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/17793/Disertacija.pdf>.
- Vukadinović, Marija, i Miloš Milenković. 2024. „Vojna profesija u Srbiji kroz prizmu međunarodne vojne saradnje u savremenom geopolitičkom kontekstu”. U *Međunarodne integracije kao instrument geopolitike*, ur. Zoran Milošević i Dajana Lazarević, 105–126. Beograd: Institut za političke studije. DOI: 10.18485/ips\_integr\_geopol.2024.ch9.
- Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. 2021. „Osamdeset godina od rušenja Narodne biblioteke”. <https://beogradskonasledje.rs/aktuelnosti/osamdeset-godina-od-rusenja-narodne-biblioteke-2>.

**Marija Vukadinović\***

*Strategic Research Institute, University of Defence, Belgrade*

## **THE BATTLE OF KOŠARE AS A *LIEU DE MÉMOIRE* OF THE MILITARY PROFESSION\*\***

### **Resume**

This paper examines the importance of the culture of remembrance for the military profession in Serbia, with a particular focus on the Battle of Košare as a *lieu de mémoire*. It explores the relationship between collective memory, historical narratives, and the identity foundations of the military profession within contemporary Serbian society, especially in light of ongoing political and security transformations. Drawing on the theoretical framework of Pierre Nora and existing interpretations of the interplay between history and memory, the paper analyzes memory as an active resource for preserving national identity. The research argues that collective memory is not merely a tool for safeguarding historical heritage but also a vital element in shaping moral and professional continuity. The methodological approach is grounded in qualitative analysis of relevant sources, including academic literature and historical documents that serve as testimonies of the past. The findings suggest that the process of European integration may indirectly affect the visibility of certain historical narratives, with the role of individual heroes, such as those who fought in the Battle of Košare, remaining underrepresented in official narratives and public discourse. The paper concludes that institutionalizing the memory of the Battle of Košare is essential not only for reinforcing

---

\* E-mail address: marija.vukadinovic@mod.gov.rs; ORCID: 0009-0008-3976-6384.

\*\* A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference “Košare - 25 years later”, held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies. This article is created within the scientific research project “Military Profession in Serbia in the Contemporary Security Environment” (ISI/DH/3/24-26), financed by the Ministry of Defence of the Republic of Serbia, and implemented by the Strategic Research Institute of University of Defence.

national identity but also for upholding the professional and ethical values that underpin military service. By embedding this memory in official discourse and incorporating it into educational and institutional initiatives, the military reinforces its continuity and affirms its role as a custodian of values such as duty, sacrifice, and loyalty-qualities that are crucial for sustaining discipline and professional integrity. Institutionalizing this memory also helps ensure that the significance of the Battle of Košare is properly recognized and passed on to future generations. This, in turn, shapes both public understanding and the international perception of the Serbian military.

**Keywords:** culture of remembrance, military profession, military identity, Serbian Army, duty

---

\* Овај рад је примљен 1. маја 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. маја 2025. године.



**Никола Перишић\***

*Институт за политичке студије, Београд*

## **ДИСКУРС СКУПШТИНСКИХ ГОВОРА О „КОШАРАМА” НА СЕДНИЦАМА ПОСВЕЋЕНИМ КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД 1999. ДО 2024. ГОДИНЕ\*\***

### **Сажетак**

Током бомбардовања СР Југославије и Србије, истовремено су трајале борбе и на Косову и Метохији против припадника тзв. Ослободилачке војске Косова (ОВК). Бомбардовање, као и остале борбе на Косову и Метохији, завршено је потписивањем Кумановског споразума у јуну 1999. године. Ипак, то није решило кризу на Косову и Метохији која се даље продубила кроз Мартовски погром 2004. и проглашење једностране независности Косова 2008. године, а у последњих неколико година добија нови облик. Без обзира што је потписан низ споразума у претходних нешто више од 10 година, позиција српског становништва на Косову и Метохији није унапређена. Због свега тога су отворени преговори између Београда и Приштине кроз посредовање различитих међународних организација и институција, пре свега Европске уније која од 2011. године води дијалог. Све то је условило да тема Косова и Метохије постане једна од најдоминантнијих за

\* Имејл адреса: nikola.perisic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-3642-0731.

\*\* Краћа верзија овог рада изложена је у виду усменог саопштења под истим називом на научном скупу националног значаја „Кошаре – 25 година после”, одржаном 03. децембра 2024. године у Београду, у организацији Центра за проучавање безбедности и Центра за Косово и Метохију при Институту за политичке студије. Овај чланак је настао као резултат научноистраживачког рада у оквиру Института за политичке студије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација.

политичке елите у Србији. То је посебно видљиво кроз функционисање парламентарног живота, јер је у периоду од 1999. до 2024. сазивано укупно девет ванредних седница ради усвајања преговарачких планова и/или представљања извештаја преговарачких тимова који су заступали националне интересе Србије у тим преговарачким рундама. Седницама су неретко присуствовали и највиши државни представници као што су председници државе, или Владе. Најчешће су трајале један дан, док је у неким случајевима приметно да су трајале и по два дана, што је посебно карактеристично за период од 2019. године. У овом раду ће бити приказано у којој мери су различити парламентарни представници, али и представници највиших државних функција говорили о теми „Кошара” у претходних 25 година и каквим аргументованим стилом и дискурсом су се том приликом користили.

**Кључне речи:** Косово и Метохија, Кошаре, дискурс, скупштински говори, Кумановски споразум

## УВОД

Тема Косова и Метохије једна је од најдоминантнијих у политичком и парламентарном дискурсу у Србији. Пре свега јер „Косово представља један од конститутивних елемената српске нације” (Јанковић и Јанјић 2021, 109). Такође, заинтересованост за ову тему произилазе и из тога што је простор Косова и Метохије „постао синоним политичких, друштвених и безбедносних ризика” (Јанјић 2007, 120). Основ развоја те кризе јесте спорење између српске и албанске стране коме територија Косова и Метохије припада (Пешић 2025, 16). Решење за статус те територије, самим тим превазилажења свих криза, тражи се кроз међусобне разговоре српске и албанске стране са жељом да се пронађе статус прихватљив за обе стране. У самим разговорима посредују међународни актери за које се испоставило да подједнако тешко могу да пронађу компромисно решење (Марковић, Матијевић и Јовановић 2021, 80). Интензитет међународних институција и организација које су посредници у

разговору између страна појачан је од 2008. године када су тзв. косовске власти прогласиле једнострану независност. Од тада је потписано неколико споразума као што су Бриселски и Вашингтонски, који су за циљ имали да „нормализују” односе између српског и албанског становништва на Косову и Метохији. Потом је 2023. године међународној јавности представљен и Француско-немачки план за Косово и Метохију који је у претходне две године отишао у запећак услед динамичних догађаја на геополитичком плану. Оно што остаје трајни утисак јесте да су на Косову и Метохији све чешћи инциденти и да је српско становништво најчешће жртва тих инцидената, што са оправданошћу отвара питање да ли су сви ти споразуми постигли свој циљ.

Јасно се може закључити да се готово сви политички актери све више интересују за ово питање и покушавају да кандидују неку „своју” политику и решење које би покренуло ствари са „мртве тачке”. Највеће интересовање за ову тему јавља се током изборне кампање, а неретко се означава и као „тема свих тема” (Kovačević 2024, 36). Због тога се ова тема прелива и у посланичке клупе по завршетку изборног процеса и била је повод за сазивање ванредних скупштинских седница. У периоду од 1999. године, тачније од када је потписан Кумановски споразум у јуну 1999, до краја 2024. године, било је укупно девет седница које су сазиване због дискутовања о дешавањима и/или са жељом да се послуша могућа решења за статус Косова и Метохије. Без обзира што су постајали различити значајни догађаји у претходне две и по деценије које се односе на Косово и Метохију, то није увек био довољан разлог за сазивање тих ванредних седница. Један од таквих догађаја који није довео до ванредног скупштинског заседања је и потписивање Кумановског споразума, чиме је прекинуто бомбардовање СР Југославије. Ту чињеницу да је до 2000. било мање скупштинских заседања која су била иницирана темом Косова и Метохије треба повезати са аспектом да је код свих политичких актера у периоду од 1990. до 2000. године проблематика Косова и Метохије била минимално заступљена у програмима (Šuvaković 2009, 79). Међутим, та тема и генерално тема онога што се дешавало на Кошарама током 1999. била је неретко део парламентарних дискусија које су уследиле у наредним деценијама. Најчешће кроз индиректно помињање различитих субјеката који су били укључени у догађаје који су се одиграли на Косову и Метохији 1999. године. Због тога је важно детектовати ко је какав

дискурс од политичких елита користио о тој теми и на тај начин је и формулисано централно истраживачко питање у овом раду, а то је да се испитује на који начин су парламентарни представници креирали дискурс о свим тим догађајима на Кошарама и како се он мењао протоком времена у претходне две и по деценије.

## **НАРОДНА СКУПШТИНА – ЦЕНТРАЛНА ИНСТИТУЦИЈА У КОЈОЈ СЕ ОДВИЈА РАЗМЕНА ДРУШТВЕНОГ И ПОЛИТИЧКОГ МИШЉЕЊА**

У систему посредне демократије централна институција политичког живота једног друштва постаје Скупштина и парламентарни систем постаје стандард демократских вредности. Парламентарни систем поготову има важну улогу у државама које имају наслеђе диктатура и/или једностраначког система (Sartori 2003, 132). У основи парламентарног деловања налази се говор који може да се испољава у виду монолошке и делиберативне (дијалошке) комуникације (Ilie 2006, 189). Кроз такав начин комуникације артикулишу се интереси, ставови и идеје грађана које посланици представљају у скупштинском раду. Управо на основу тога је изабрана истраживачка јединица овог рада која се односи на говоре, тачније стенограмске записе, са седница Народне скупштине Републике Србије. Због значаја одлука које се доносе у Скупштини, посланици који је чине имају одговорност према бирачима и свим другим грађанима. Та одговорност додатно добија на значају када се дискутује и доносе одлуке о осетљивим темама за друштво, као што је на пример тема статуса и положаја Косова и Метохије у Народној скупштини Републике Србије. Одговорност је, такође, присутна и због чињенице да се кроз скупштинско деловање креира култура дијалога и политичка култура једног друштва (Fischer et al. 2024, 2002). Из тог разлога посланици треба да пронађу склад у својим говорима који ће бити засновани на оспоравању аргументације својих опонената, а с друге стране, у промовисању сопствених вредности и циљева за које се залажу у својим политикама (Ilie 2015, 196).

Све то наводи на закључак да парламентарни говор треба да одликује „самоувереност, стручност, духовитост и поштење” (Osborn 2014, 148). Слично томе, Шелтон (Shelton 1998, 7) сматра да говор у скупштини не треба да буде заснован на вређању и/или

омаловажавању политичких опонената и неистомишљеника. Односно, без обзира што готово увек посланици своја скупштинска излагања користе за персуазивну активност ка читавој јавности, а пре свега ка својим колегама и колегиницама у скупштини на које желе да позитивно делују и добију њихову подршку приликом одлучивања, тај говор је условљен „споразумима и обичајима који владају у скупштини” (Stanojević 2015, 25). Ипак, парламентарна пракса показује да неретко доминира истовремени говор више посланика, смех, добацивање и слично (Ilie 2015, 8). Тај вид експлицитног и/или имплицитног ометања има за циљ наношење штете политичким противницима (Ilie 2015, 197). Такав начин опхођења приметан је и у Народној скупштини Републике Србије где је присутна приземна реторика која је заснована на „увредама, клеветам и неистинама што нарушава углед институције” (Orlović 2007, 158). Са циљем да до таквих ситуација не долази, постоји „Пословник о раду Народне скупштине” о чијој примени на седницама треба да се стара председник Народне скупштине или неко други од потпредседника који председава седницом. Како би се додатно унапредио начин комуникације у Народној скупштини Републике Србије 2020. године посланици су усвојили „Кодекс понашања народних посланика”. Ипак, утисак јавности да се у ових пет година квалитет скупштинских дебата није унапредио, чак, постоје и очигледни примери који показују на којем нивоу је тренутно ниво међусобног опхођења народних посланика што директно оставља последице на политичку поларизацију у Србији и смањује капацитет културе дијалога.

## МЕТОДОЛОГИЈА И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Узорак истраживања заснован је на девет скупштинских седница које су сазиване због теме Косова и Метохије у периоду од 1999. до 2024. године, а то су:

1. Шесто ванредно заседање, 30. и 31. мај 2001. године (сазив од 2000. до 2003. године): *Расправа о Уставном оквиру за привремену самоуправу на Косову и Метохији*;
2. Шесто ванредно заседање 12. септембар 2006. године (сазив од 2004. до 2007. године): *Извештај о току разговора о политичком решењу статуса Косова и Метохије*;

3. Седмо ванредно заседање, 24. јул 2007. године (сазив од 2007. до 2008. године): *Извештај Преговарачког тима о преговорима вођеним у Бечу са предлогом усвајања Резолуције о неопходности решавања статуса Косова и Метохије у складу са међународним правом;*
4. Шесто ванредно, заседање 26. јул 2010. године (сазив од 2008. до 2012. године): *Предлог Одлуке Народне скупштине о мишљењу Међународног суда правде о легалности једнострано проглашене независности Косова и Метохије;*
5. Десето ванредно заседање, 30. јул 2011. године (сазив од 2008. до 2012. године): *Предлог усвајања Декларације Народне скупштине о актуелном стању на Косову и Метохији;*
6. Прво ванредно заседање, 12. јануар 2013. године (сазив од 2012. до 2014. године): *Предлог усвајања Резолуције Народне скупштине о Основним принципима за даље политичке разговоре са представницима привремених институција на Косову и Метохији;*
7. Двадесет друга посебна седница, 27. и 28. мај 2019. године (сазив од 2016. до 2020. године): *Предлог усвајања Извештаја о преговорима за статус Косова и Метохије;*
8. Прва посебна седница, 13. и 14. септембар 2022. године (сазив од 2022. до 2023. године): *Извештај о преговарачком процесу са Привременим институцијама самоуправе у Приштини од 15. јуна 2021. до 1. септембра 2022. године;*
9. Трећа посебна седница, 2. и 3. фебруар 2023. године (сазив од 2022. до 2023. године): *Извештај о преговарачком процесу са Привременим институцијама самоуправе у Приштини од 1. септембра 2022. до 15. јануара 2023. године.<sup>1</sup>*

Основно истраживачко питање у овом раду је какав је био парламентарни дискурс о догађајима на Кошарама током 1999. године и како се он мењао у претходне две и по деценије. Како би се на што ефикаснији начин одговорило на то питање, основна методологија за израду рада биће анализа дискурса и критичка анализа дискурса. Дискурс је најпогоднији метод за ову врсту истраживања јер „све сфере политичке комуникације прожете су дискурзивним

---

<sup>1</sup> Називи и датуми седница, као и стенограми свих анализираних седница преузети су са сајта Отворени парламент (Otvoreni parlament, n.d.).

стратегијама које изгледају неутралне, а у основи су идеолошке и теже обликовању друштвених репрезентација према одређеним интересима” (Pešić 2024, 9). Дискурс „повезује језик са одређеним пољем друштвене праксе” (Fairclough 2017, 243). Анализа дискурса је интердисциплинарна метода и у себи садржи неколико елемената: 1) комуникативне намере аутора; 2) односи између аутора и реципијената; 3) околности (контекст); 4) стилско-реторичке одлике поруке; 5) претходно искуство које је прочитано у поруци (Kenzhekanova 2015, 192). Дакле, анализа дискурса проучава и истражује употребу језика у контексту (Brown and Yule 1983, 5). Шире посматрано, дискурсом се анализира фонолошка, лексичка и граматичка употреба језика, као и структура аргументације (Pešić i Pešić 2011, 479).

Критичка анализа дискурса произилази из саме анализе дискурса као посебна подврста јер „има одређене специфичности” (Bešić 2019, 357). Критичка анализа дискурса је усмерена на разумевање тога „како дискурс фигурира у друштвеним процесима, социјалним структурама и друштвеној промени” (Flowerdew and Richardson 2018, 1). Критичка анализа дискурса се препоручује за истраживања политиколошких категорија јер омогућава разоткривање „свих деконструктивних активности и изобличених елемената” (Jacobs 1999, 395). Као додатна подврста развија се и критичка анализа политичког дискурса која је базирана на томе да се „посредством лингвистичке анализе политичког текста или говора, установе дискурзивне структуре и стратегије које имају статус преферираних дискурзивних метода и политичког деловања, а истовремено их повезује са категоријама политичког контекста” (Pešić 2024, 14).

## **СКУПШТИНСКЕ СЕДНИЦЕ ПОСВЕЋЕНЕ КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

**Шесто ванредно заседање, 30. и 31. мај 2001.  
године – *Расправа о Уставном оквиру за  
привремену самоуправу на Косову и Метохији***

Прва седница посвећена теми Косова и Метохије одржана је после петооктобарских промена. Седница је укупно трајала два дана, односно 17 сати. Седницом су председавали Драган Маршићанин из Демократске странке Србије (ДСС), Гордана Чомић из

Демократске странке (ДС), Родољуб Шабић из Социјалдемократске странке и Наташа Мићић из Грађанског савеза Србије (ГСС). Уз премијера Зорана Ђинђића, седници су присуствовали и министар унутрашњих послова Душан Михајловић, министар правде Владан Батић и министар пољопривреде, шумарства и водопривреде Драган Веселинов. Сва четворица су имали активно учешће у току седнице.

Главна тема о којој су посланици говорили када су обрађивали ову тему била је Резолуција 1244 Савета безбедности Уједињених нација и њено тумачење. Догађаји са Кошара ни на који начин нису били директно поменути, али се кроз различито виђење преговора у Рамбујеу и Резолуцију 1244 индиректно приказивало шта се дешавало на простору Косова и Метохије током 1999. године. Владан Батић је указао на чињеницу да се „годинама у Народној скупштини није расправљало о Косову и Метохији” и да је „парадоксално да се у другим иностраним парламентима разговарало о овој теми, а у Србији није”. С друге стране, Рајко Баралић из Социјалистичке партије Србије (СПС) повезао је „проблем Косова” са падом Константинопоља и указао на то да се „навршава 630 година од Маричке битке”. Подсећања ради, Маричка битка се водила између Османског царства (Османске Турске) и Србије и том битком је почела доминација Османлија над Балканом. Таквим наративом, који је употребио посланик СПС-а, желео је да утиче на културу сећања јер бира значајне историјске догађаје који су оставили трауматично искуство у народу, а управо је то начин да се развије култура сећања (Stanar 2024, 58). Захваљујући култури сећања „појединац ствара слику о себи као о члану групе” (Jevtić 2020, 374). Сличан реторички приступ, као код посланика Баралића, приметан је и код Јована Деретића који је у свом излагању потенцирао различите историјске догађаје који су се одиграли на Косову и Метохији или изазвали импликације по дешавања на том простору. Сличан приступ у свом говору имао је и посланик Српске радикалне странке (СРС) Горан Цветановић који се позивао на демографску слику простора Косова и Метохије током XV века.

Приметно је да се на експлицитан начин нису помињали догађаји са Кошара, али су посланици у својим излагањима користили примере из прошлости, а доминирао је историјски наратив како би дали рефлексију на тадашње и будуће догађаје на Косову и Метохији. Истовремено, неретко су се аргументи у вези са Косовом

и Метохијом користили и за различите друштвено-политичке алузије и стављали су се у функцију „дневнополитичких обрачуна” између политичких и парламентарних актера. Чињеница да је такав тон доминирао седницом показује велики број тражења реплика, „повреда посланика” и опомена.

**Шесто ванредно заседање, 12. септембар 2006.  
године – *Извештај о току разговора о политичком  
решењу статуса Косова и Метохије***

Седница је одржана у оквиру сазива који је трајао од 2004. до 2007. године и посебно треба истаћи да је ово била прва скупштинска седница посвећена Косову и Метохији од када се десио „Мартовски погром” над српским становништвом 2004. године. Седница је трајала један дан, укупно шест сати. Седницом су председавали Предраг Марковић из посланичке групе Г17+, Војислав Михајловић из Нове Србије, Зоран Анђелковић из Социјалистичке партије Србије (СПС) и Радојко Обрадовић из Демократске странке Србије (ДСС). Извештај који је био на дневном реду представио је тадашњи премијер Војислав Коштуница и координатор тима за политичке разговоре о будућем статусу Косова и Метохије Слободан Самарџић, док је на крају седнице у дискусији учествовао и тадашњи председник Србије Борис Тадић.

Душан Петровић из Демократске странке је указао на догађаје из 1999. године, те да је тада започета немогућност деловања наше државе на простору Косова и Метохије, указујући да пажња треба да буде усмерена на заштиту људи који су били приморани да се иселе из тог региона због различитих ратних догађаја. Вук Антонијевић из Демократске странке Србије (ДСС) представио је конкретне податке колико у бројкама износи насиље које је српско становништво у различитим периодима крајем XX и почетком XXI века претрпело. Седницу су обележиле међусобне оптужбе странака владајуће већине предвођене Демократском странком Србије (ДСС) и најбројније опозиционе стране Српске радикалне странке (СРС) о различитим политичким потезима када је у питању положај Косова и Метохије са жељом да се све то доведе у везу са ширим политичким деловањем.

**Седмо ванредно заседање, 24. јул 2007. године  
– Извештај Преговарачког тима о преговорима  
вођеним у Бечу са предлогом усвајања Резолуције  
о неопходности решавања статуса Косова и  
Метохије у складу са међународним правом**

У наредном скупштинском сазиву, такође, одржана је једна седница посвећена Косову и Метохији. Трајала је један дан, тачније осам сати. Седницом су председавали Оливер Дулић из Демократске странке (ДС), Радојко Обрадовић из Демократске странке Србије (ДСС) и Милутин Мркоњић из Социјалистичке партије Србије (СПС). Седници су присуствовали и тадашњи председник државе Борис Тадић и председник Владе Војислав Коштуница, као и министар за Косово и Метохију Слободан Самарџић.

Централна тема када се дискутовало о статусу и положају Косова и Метохије била је, поново, историја. Само је овог пута фокус био на Уставу из 1974. године и у којој мери је он омогућио аутономију и даљи сепаратизам Албанцима на Косову и Метохији. Друга тема која је била најзаступљенија јесте став према Резолуцији 1244 Савета безбедности Уједињених нација. Највећи број посланика који је спомињао ову Резолуцију закључио је да управо она треба да буде оквир за све даље преговоре и да не сме да се дозволи њено кршење. Другачијег мишљења је једино била посланица Либерално-демократске партије (ЛДП) Весна Пешић, која је говорила о томе да нити једна резолуција Савета безбедности Уједињених нација не обавезује и да је предлог ЛДП-а да се усвоји да на Косову и Метохији живе два конститутивна народа – Срби и Албанци. Сличан став је имао и Жарко Кораћ из Социјалдемократске уније који је означио да је управо с том Резолуцијом Косово и Метохија предата међународним ентитетима који ће даље донети одлуку о коначном решењу. Један од ретких који је подсетио на жртве из 1999. године на простору Косова и Метохије био је посланик Уније Рома Србије Рајко Ђурић. Он је таксативно навео колико жртава српске, а колико ромске националности је било током ратних догађаја из 1999. године.

Тако да се може закључити да ни на овој седници није у потпуности била тема „Кошара” и да су током седнице доминирали представници најбројнијих посланичких група које су изразиле свој став према тачки дневног реда и на који начин ће гласати. Уз то, у вербални дуел су ушли посланици Српске радикалне странке (СРС)

Драган Тодоровић и посланик Лиге социјалдемократа Војводине (ЛСВ) Ненад Чанак, што је изазвало и краћи прекид седнице, од 10 минута. Још једна тема која је посланицима била важнија од Косова и Метохије је и та преноси ли Радио-телевизија Србије (РТС) седницу и да ли то чини и на свом сателитском каналу. Тако да се наставио тренд када су у питању седнице посвећене Косову и Метохије, а то је да се најмање разговара о тој теми.

**Шесто ванредно заседање, 26. јул 2010. године –  
*Предлог Одлуке Народне скупштине о мишљењу  
Међународног суда правде о легалности једнострано  
проглашене независности Косова и Метохије***

Прва седница које је одржана као ванредна због теме Косова и Метохије, после проглашења једностране независности, била је 2010. године. Седница је отпочета и завршена у истом дану и трајала је укупно 11 сати. Седницом су председавале Славица Ђукић Дејановић из Социјалистичке партије Србије (СПС) и Гордана Чомић из Демократске странке (ДС). У име Преговарачког тима извештај је представио Душан Батаковић, а седници су присуствовали и у њој учествовали тадашњи председник Србије Борис Тадић, премијер Мирко Цветковић, министар спољних послова Вук Јеремић, министар унутрашњих послова Ивица Дачић, министар за Косово и Метохију Горан Богдановић и министар просвете Жарко Обрадовић.

Слободан Самарџић је указао на парадоксалну ситуацију да је „прошло готово 25 месеци од када је Косово прогласило независност, а да о томе до јула 2010. године није разговарано у Скупштини Србије”. На сличну чињеницу указала је и Александра Јанковић из Нове Србије. Министар спољних послова Вук Јеремић се у реплици посланику Самарџићу није осврнуо на овај део. Представник албанске националне мањине у Народној скупштини Риза Хаљими је подсетио на догађаје из 1999. године које су изазвале импликацију да „Албанци који живе у Прешевској долини буду гетоизирани” и настављао да указује на свакодневне проблеме са којима се Албанци суочавају на подручју Централне Србије. Још једном су установљене различите позиције које парламентарни актери имају о виђењу решења за положај Косова и Метохије, користећи међусобне оптужбе за ситуацију која је довела до тога да албанска страна прогласи независност. Кривце су проналазили у претходним

или тадашњим властима, али и у историјским документима, као што су Устав из 1974. године или Резолуција 1244 из 1999. године. Поново, нису дата конкретна решења и није отворен дијалог о једној од најзначајнијих тема као што је Косово и Метохија.

**Десето ванредно заседање, 30. јул 2011. године –  
Предлог усвајања Декларације Народне скупштине  
о актуелном стању на Косову и Метохији**

Скупштински сазив који је трајао од 2008. до 2012. године остао је специфичан по томе што је један од ретких који је трајао цео мандат од четири године, али и по томе што су биле сазване две седнице на којима је обрађивана тема Косова и Метохије. Треба подсетити да је у јулу 2011. године избила криза на Косову и Метохији јер српска страна током преговора није желела да прихвати тзв. косовска обележја, укључујући и царинске печате, због чега је албанска страна увела забрану уласка српске робе на простор Косова и Метохије; као још једна контрамера албанске стране је било наређење које су добиле косовске полицијске снаге РОСУ да заузму административне прелазе Јариње и Брњак. Српско становништво је одговорило блокадом тих административних прелаза. Све то су разлози који су довели до ванредне скупштинске седнице која је трајала један дан, односно 10 сати. Седницу су водили Славица Ђукић Дејановић из Социјалистичке партије Србије (СПС) и Гордана Чомић из Демократске странке (ДС). На седници су од државних званичника учествовали тадашњи председник државе Борис Тадић, председник Владе Мирко Цветковић, министар спољних послова Вук Јеремић, министар одбране Драган Шутановац, министар за Косово и Метохију Горан Богдановић, министар за економију и регионални развој Небојша Ћирић, министар унутрашњих послова Ивица Дачић, министар државне управе и локалне самоуправе Милан Марковић и шеф Преговарачког тима Борко Стефановић.

Имајући у виду контекст који је довео до сазивања ове седнице, централна тема разговора је управо била трговина и царинске политике са Косовом. Ипак, многи посланици корене проблема су нашли у догађајима из 1999. године и потписивањем Кумановског споразума. Поједини посланици, као Риза Хаљими, су подсећали и на покушаје решења који иду и даље уназад у историју, као што су догађаји из 1993. и 1996. године. С друге стране, посланици Српске

радикалне странке (СРС) као што су Драган Тодоровић и Александар Мартиновић истакли су да је проблем што Србија није реаговала правовремено од 2008. године, када је проглашена једнострана независност а званичне институције, укључујући и Народну скупштину, нису дале свој допринос сузбијању албанског сепаратизма. Ставови странака владајуће већине, пре свега Демократске странке (ДС) били су слични, у смислу да је потребан институционални дијалог који би произвео решење за кризу на Косову и Метохији.

Међутим, веома брзо су се посланици вратили на „политичко препуцавање” које је било засновано на то ко је у ком периоду вршио власт и ко је одговоран за различите споразуме који су постигнути и претходном периоду. Тако да је показан висок ниво политичке неодговорности да се, у ситуацији када је потребна заштита српског становништва у једном кризном региону, достигне ниво националног јединства који би допринео стварању потребног имица у јавности који би допринео утицају на светско јавно мњење. Јасно је да се то није постигло због партикуларних локалних политичких интереса различитих политичких субјеката.

**Прво ванредно заседање, 12. јануар 2013. године –  
*Предлог усвајања Резолуције Народне скупштине  
о Основним принципима за даље политичке  
разговоре са представницима привремених  
институција на Косову и Метохији***

Прва седница посвећена Косову и Метохији после политичких промена 2012. одржана је у јануару 2013. године. У истом дану, у којем је почела, седница је и завршена, тачније трајала је нешто више од 13 сати, са паузама. Седницу су водили Небојша Стефановић из Српске напредне странке (СНС) и Весна Ковач из Уједињених региона Србије (УРС). На седници су као представници државних институција учествовали тадашњи председник државе Томислав Николић, председник Владе Ивица Дачић и директор Канцеларије за Косово и Метохију Александар Вулин.

Седница је била веома тензична и председавајући је био приморан да направи ванредну паузу од сат времена како би се страсти у скупштинској сали примириле. У наставку седнице дошло је до различитих реплицирања од страна политичких странака које су у периоду пре 2012. биле део владајућих већина и актера

који су власт преузели од 2012. године. Изнова се дискутовало о споразумним решењима из прошлости која су послужила за додатно утврђивање стајалишта парламентарних субјеката. Конкретна решења нису представљена, а само неколико месеци касније (у априлу) потписан је Бриселски споразум, најзначајнији споразум између српске и албанске стране за простор Косова и Метохије после Кумановског споразума.

**Двадесет друга посебна седница, 27. и 28. мај  
2019. године – Предлог усвајања Извештаја о  
преговорима за статус Косова и Метохије**

Прва седница која је трајала дуже од једног дана, а да је била посвећена Косову и Метохију, одржана је 2019. године. Седници су присуствовали и у њој су учествовали тадашњи председник Александар Вучић, премијерка Ана Брнабић и председник Канцеларије за Косову и Метохију Марко Ђурић. председавали су Маја Гојковић из Српске напредне странке (СНС) и Владимир Маринковић из Социјалдемократске партије Србије.

Доминирао је историјски наратив који је започео председник Вучић у свом обраћању, да би у том тону наставио и највећи број народних посланика и посланица које су дискутовале. Већина говорника се осврнула и на елемент међународног фактора и у којој мери је тај аспект довео до тренутног стања на Косову и Метохији. Уз то, поједини историјски догађаји повезивани су са актуелном друштвено-политичком ситуацијом у Србији и са појединим политичарима. С обзиром на то да је ово била прва скупштинска седница од потписивања Бриселског споразума 2013. године, одређени број скупштинских представника се реферисао и на тај документ, покушавајући да изведе одређене закључке и запажања за положај Косова и Метохије. Јасно је да су поново сви парламентарни актери покушали да за сопствену промоцију искористе седницу о теми која је једна од најинтересантнијих за грађане и самим тим са значајним публицитетом у јавности.

**Прва посебна седница, 13. и 14. септембар 2022. године – Извештај о преговарачком процесу са Привременим институцијама самоуправе у Приштини од 15. јуна 2021. до 1. септембра 2022. године**

Једна од најдужих седница када је обрађивана тема Косова и Метохије одржана је у септембру 2022. године, а трајала је укупно два, односно 24 сата. Разлог за толику дужину трајања седнице треба тражити у чињеници да је на почетку дискусије прихваћен предлог посланика Бошка Обрадовића из Двери да се удвостручи време за дискусије, тачније да посланичким групама укупно на располагању буде 10 сати за дебату. Тај предлог да се удвостручи време за разговор се често јављао на седницама посвећеним Косову и Метохији, али је тада први пут прихваћен. Седницу је водио Владимир Орлић из Српске напредне странке (СНС). Испред државних институција на седници су учествовали председник државе Александар Вучић и директор Канцеларије за Косово и Метохију Петар Петковић.

Уз историјске теме које су увек доминирале када се у Скупштини разговарало о теми Косова и Метохије, овог пута је било речи и о одређеним економским улагањима Србије у простор Косова и Метохије у претходним годинама. Економија и привреда нису теме које су случајно отворене на овој седници, с обзиром на то да је у фебруару 2022. године отпочео сукоб између Русије и Украјине, те је постојао оправдани страх да са јесени те године може да дође до развоја економске и енергетске кризе. Честе реплике и указивање на „повреду Пословника” ометале су ток седнице. Може се закључити да ни на овој седници није било суштинског разговора о будућим решењима статуса Косова и Метохије, осим што је на крају већином гласова усвојен Извештај о преговарачком процесу.

**Трећа посебна седница, 2. и 3. фебруар 2023. године – Извештај о преговарачком процесу са Привременим институцијама самоуправе у Приштини од 1. септембра 2022. до 15. јануара 2023. године**

У скупштинском сазиву од 2022. до 2023. године одржане су две седнице посвећене Косову и Метохију. Ову другу су обележили велики инциденти током првог дана заседања, када је умало дошло до физичког обрачуна између народних посланика и посланица.

По завршетку инцидента напетост је наставила да се осећа у скупштинској сали што показује и велики број реплика и тражења „повреда Пословника”. Уз то, посланици из опозиционих редова су инсистирали да се „последњих 10 година воде тајни преговори о коначном решењу за статус Косова и Метохије”, као и да на дневном реду треба да буде дискусија о „Француско-немачком плану за Косово”. Седницом је председавао Владимир Орлић из Српске напредне странке (СНС) који је током читавог тока седнице био оптуживан од стране опозиционих актера да води дискусију са места председавајућег. Седници су као представници различитих државних институција присуствовали председник државе Александар Вучић и директор Канцеларије за Косово и Метохију Петар Петковић.

Оно што издваја ову седницу од свих претходно анализираних јесте да су два народна посланика експлицитно употребили реч „Кошаре”. Први је, Иван Антић из Српске напредне странке (СНС) који је дао свој лични однос према свим дешавањима на Кошарама 1999. године, јер је био непосредни учесник тих догађаја. Истовремено, искористио је прилику да похвали одлуку државе да новоизграђеном булевару на Новом Београду да назив „Хероји са Кошара”. На самом крају свог говора истакао је наду да ће држава настављати да обележава све битне датуме за Косово и Метохију, као и да ће сви заслужни појединци добити своје споменике и друге видове захвалница за све што су урадили за Косово и Метохију. И у овом говору приметно је дневнополитичко спорење пошто је посланик Антић упутио запажање да су они актери који су вршили власт од 2000. до 2012. године пустили из затвора „све до једног ОВК терористе”. Структурисан говор на овакав начин доводи до великог броја симбола што је неретко карактеристика савременог политичког говора, а све са жељом да се појача и изазове емоционални аспект код реципијента (Kajtez i Starčević 2020, 140). Други народни посланик који је директно говорио о Кошарама на овој седници, био је Срђан Миливојевић из Демократске странке (ДС). Као и његов колега Антић, Миливојевић је искористио трагичне догађаје на Кошарама да их повеже са онима који су тада чинили власт у Србији, а то су били Српска радикална странка (СРС) и Социјалистичка партија Србије (СПС).

На основу ова два кратка излагања посланика, од којих је један део владајуће већине а други део опозиционе групације, може се закључити да су Кошаре искоришћене као механизам за успостављање тренутног политичког положаја и да су употребљене као средство

за стварање негативног имица код политичких опонената. Треба имати у виду да је посланик Антић кроз свој говор покушао да развије и емоционални сентимент код бирача говорећи о томе колико је значајно чувати сећање на све појединце који су учествовали у ратним догађајима на Кошарама, а све то је испраћено указивањем да је на директан начин учествовао у тим активностима. Имиц, који политичке странке и појединачни кандидати имају у јавности, је веома битан када је у питању опредељивање бирача (Slavujević 2009, 41). У комбинацији са развијањем емотивног аспекта става може у потпуности да изазове позитивне ефекте код гласача. Због тога често политички актери покушавају управо на тај начин да развију своју комуникациону стратегију ка бирачима, а за то се користи сваки вид јавног обраћања, као и оно у парламенту.

## **ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА**

На основу детаљне анализе девет седница које су сазиване искључиво због теме Косова и Метохије, приметно је да је најдоминантнији тоналитет комуникације био заснован на историјском дискурсу. У оквиру тог дискурса нису се експлицитно помињале „Кошаре”, али јесу на индиректан начин кроз Кумановски споразум или Резолуцију 1244, у већој мери су се спомињали неки даљи историјски догађаји као што су Косовска битка, Балкански ратови, односно Устав из 1974. године. Толика присутност историјских тема не треба да чуди јер се на тај начин развија „Косовски мит”. Поједини аутори сматрају да је „Косовски мит најважнији српски мит који чини основу српског националног идентитета” (Bazić 2012, 253). Ипак, треба имати у виду и чињеницу да када се митови често користе у политичком говору, могу претпостављати „симптоме друштвене кризе” (Kajtez i Starčević 2020, 140). Не треба занемарити ово запажање јер су дешавања на Косову и Метохији неретко била генератори различитих друштвених криза почевши још од деведесетих година до актуелних дешавања. То није увек био довољан разлог да се сазову ванредне скупштинске седнице, чак, напротив чешће су се одржавале седнице када није било конкретних догађаја у региону Косова и Метохије који би довели до кризних момената. Једина седница која је била производ директне кризе на Косову и Метохији јесте седница из јула 2011. године када се догодила блокада административних прелаза Јариње и Брњак.

Друга карактеристика која се издваја са ових седница јесте да су се у том тренутку често отварале актуелне политичке теме, без обзира што оне нису биле на дневном реду. Ту треба препознати стратегију парламентарних субјеката да кроз потенцирање тих тема дају свој коментар на актуелна дешавања и тако утичу на гласаче који прате рад скупштине. На тај начин се изграђује имиџ и персонализација што су једни од најважнијих фактора у које улажу политички актери (Vujanović 2022, 145). Треба имати у виду да је на свим анализираним седницама био присутан велики број реплика, те да је често долазило до прекидања говорника и истовременог говора више народних посланика и посланица. То је јасан показатељ да нису преовладавали потребни парламентарни манири и да се може потврдити теза да у Србији влада „политички антиговор који је лишен свих елемената који се могу повезати са *лепим* говором” (Milić 2006, 73). То је јасан показатељ да акти који уређују рад Народне скупштине немају капацитете да унесу потребне парламентарне манире и да је потребно унапредити политичку писменост бирача што би директно сразмерно утицало на народне посланике и посланице да размишљају на који начин се опходе током скупштинских заседања, поготову када су теме од веома великог значаја за читаву државу и друштво.

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Bazić, Jovan. 2012. „Uloga Kosovskog mita u oblikovanja srpskog nacionalnog identiteta.” *Srpska politička misao* 38 (4): 253–271.
- Bešić, Miloš. 2019. *Metodologija društvenih nauka*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Brown, Gillian, and George Yule. 1983. *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fairclough, Isabella. 2017. „Deliberative discourse.” *The Routledge handbook of critical discourse studies* 17 (1): 242–256.
- Fischer, Anke, et al. 2024. „How justice shapes transition governance—a discourse analysis of Swedish policy debates.” *Journal of environmental planning and management* 67 (9): 1998–2016.
- Flowerdew, John and John Richardson. 2018. *The Routledge handbook of critical discourse studies*. London: Routledge.

- Ilie, Cornelia. 2006. „Parliamentary discourse.“ *Encyclopedia of language and linguistics* 9 (1): 188–197.
- Ilie, Cornelia. 2015. „Follow-ups as multifunctional questioning and answering strategies in Prime Minister’s Questions.“ In *The Dynamics of Political Discourse*, ed. Anita Fetzer, Elda Weizman and Lawrence Berlin, 195–218. Abu Dhabi: John Benjamins Publishing Company.
- Jacobs, Dirk. 1998. „Discourse, politics and policy: The Dutch parliamentary debate about voting rights for foreign residents.“ *International Migration Review* 32 (2): 350–373.
- Janković, Slobodan, i Jovan Janjić. 2021. „Srpska nacionalna kultura u političkom govoru vlasti.“ *Kultura polisa* 46 (1): 107–122. DOI: 10.51738/Kpolisa2021.18.3r.2.01
- Janjić, Dušan. 2007. „Kosovo: politika i život u paralelnim svetovima.“ U *Pomeramo granice*, ur. Mirjana Rašević i Zorica Mršević, 119–152. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Jevtić, Miloš. 2020. „Proglas o kolektivnim sećanjima: značaj i problemi za kulturu pamćenja.“ U *Govor mržnje i kultura pamćenja*, ur. Zoran Milošević i Miloš Knežević, 73–89. Beograd: Institut za političke studije.
- Kajtez, Ilija, i Srđan Starčević. 2020. „Politički govor i zloupotreba emocija u politici.“ U *Govor mržnje i kultura pamćenja*, ur. Zoran Milošević i Miloš Knežević, 126–153. Beograd: Institut za političke studije.
- Kenzhekanova, Kuralay Kenzhekankyzy 2015. „Linguistic features of political discourse.“ *Mediterranean Journal of Social Sciences* 6 (6): 192–206.
- Kovačević, Despot. 2024. „Kosovo i Metohija kao „tema svih tema” na izborima u Srbiji.“ *Politički život* 26 (1): 35–48. DOI: 10.18485/fpn\_pz.2024.26.3
- Marković, Ksenija, Branka Matijević, i Marko Jovanović. 2021. „Kosovo i Metohija i Evropska unija – Dilema ili očekivani izbor?.” U *Predstave o Evropskoj uniji i Rusiji u javnosti Srbije*, ur. Bojan Todosijević, 74–89. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Milić, Dejan. 2006. *Srpski politički govor modernog doba*. Beograd: Službeni glasnik.

- Orlović, Slaviša. 2007. „Nadležnosti parlamenta.” U *Dileme i izazovi parlamentarizma*, ur. Vukašin Pavlović i Slaviša Orlović, 141–168. Beograd: Konrad Adenauer Stiftung i Fakultet političkih nauka.
- Osborn, Tracy. 2014. „Women state legislators and representation: The role of political parties and institutions.” *State and Local Government Review* 46 (2): 146–155.
- Otvoreni parlament. n.d. „Steno beleške – transkripti.” *Otvoreni parlament*. Poslednji pristup 19. april 2025. <https://otvoreniparlament.rs/transkript>.
- Pešić, Jelena, i Milena Pešić. 2011. „Unapređivanje demokratskih kapaciteta medijske komunikacije i kritička analiza diskursa.” *Politička revija* 30 (4): 467–490.
- Pešić, Milena. 2024. „Politički diskurs u istraživačkoj optici njegovih savremenih kritičkih studija.” *Srpska politička misao* 84 (2): 7–37. DOI: 10.5937/spm84-49031
- Pešić, Milena. 2025. *Albanski diskurs o srpskim svetinjama na Kosovu i Metohiji: (De)konstruisanje identiteta*. Beograd: Institut za političke studije.
- Sartori, Dovani. 2003. *Uporedni ustavni inženjering*. Beograd: Filip Višnjić.
- Shelton, Michael. 1998. „Debate Speaker Evaluation: The Case for Further Investigation.” *Forensic* 83 (4): 4–22.
- Slavujević, Zoran. 2009. *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*. Beograd: Grafocard.
- Stanar, Dragan. 2024. „Kultura sećanja i vojnička tradicija.” *Srpska politička misao* 87 (5): 53–68. DOI: 10.5937/spm87-52235
- Stanojević, Dobrivoje. 2009. „Retorički toposi i govori u skupštini.” *Godišnjak FPN* 3 (1): 389–395.
- Šuvaković, Uroš. 2009. „Partije u Srbiji i Kosovu i Metohiji.” *Nacionalni interes* 6 (3): 73–97.
- Vujanović, Jelena. 2022. „Publicitet u medijima i odnosu sa javnošću kao element strategije političkog marketinga i partija i kandidata za parlamentarne i predsedničke izbore 2022. godine.” U „Aprilski izbori 2022. godine”, ur. Milan Jovanović i Dušan Vučićević, posebno izdanje, *Srpska politička misao*: 127–151. DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.specijal42022.6>

**Nikola Perišić\***

*Institute for Political Studies, Belgrade*

**THE DISCOURSE OF PARLIAMENTARY  
SPEECHES ON „KOŠARE“ DURING SESSIONS  
DEDICATED TO KOSOVO AND METOHİJA  
FROM 1999 TO 2024\*\***

**Resume**

During the bombing of the Federal Republic of Yugoslavia and Serbia, simultaneous fighting took place in Kosovo and Metohija against members of the so-called Kosovo Liberation Army (KLA). The bombing, as well as the other conflicts in Kosovo and Metohija, ended with the signing of the Kumanovo Agreement in June 1999. However, this did not resolve the crisis in Kosovo and Metohija, which deepened further with the March Pogrom in 2004 and the unilateral declaration of Kosovo's independence in 2008, furthermore, in recent years it has taken a new form. Despite the signing of numerous agreements over the past decade or so, the position of the Serbian population in Kosovo and Metohija has not improved. As a result, negotiations between Belgrade and Priština were initiated with the mediation of various international organizations and institutions, primarily the European Union, which has been leading the dialogue since 2011. All of this has contributed to the topic of Kosovo and Metohija becoming one of the most dominant for the political elites in Serbia. This is especially evident in the functioning of parliamentary life, as a total of nine extraordinary sessions were convened from 1999 to 2024, aimed at adopting negotiation plans and/

---

? E-mail address: nikola.perisic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-3642-0731.

?? A shorter version of this paper was presented in the form of a conference presentation under the same title at the national scientific conference "Košare - 25 years later", held on December 3, 2024 in Belgrade, organized by the Center for Security Studies and the Center for Kosovo and Metohija at the Institute for Political Studies. This article was created as a result of scientific research within the Institute for Political Studies funded by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation.

or presenting reports from negotiating teams representing Serbia's national interests in those rounds of dialogue. These sessions were often attended by the highest state officials, such as the President of the Republic or the Prime Minister. The sessions typically lasted one day, although in some cases, especially from 2019 onwards, they were extended to two days. This paper will present the extent to which various parliamentary representatives, as well as top state officials, addressed the topic of "Košare" over the past 25 years, and the types of argumentative styles and discourse they employed in doing so.

**Keywords:** Kosovo and Metohija, Košare, discourse, parliamentary speeches, Kumanovo Agreement

---

\* Овај рад је примљен 21. априла 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. маја 2025. године.

**ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ**

**285**

---

*Ана Миловановић*

СВЕТИ РАТНИЦИ  
СА КОСОВСКОМЕТОХИЈСКИХ ФРЕСАКА  
КАО УЗОРИ ЛУТАКА КОСОВСКОГ ЗАВЕТА



УДК 341.485(=163.41)(497.115)

DOI: 10.5937/pr84-58910

Оригинални научни рад

Политичка ревија

2/2025.

Vol. 84

стр. 285-312

*Ана Миловановић\**

*Факултет за образовање учитеља и  
васпитача, Универзитет у Београду*

## **СВЕТИ РАТНИЦИ СА КОСОВСКОМЕТОХИЈСКИХ ФРЕСАКА КАО УЗОРИ ЛУТАКА КОСОВСКОГ ЗАВЕТА**

### **Сажетак**

Предмет рада је проучавање светих ратника у фреско-сликарству на Косову и Метохији као узора за стварање позоришних лутака јунака Косовског завета. Циљ рада је представљање фресака на Косову и Метохији као оптималне инспирације за креацију лутака Косовског завета. Узорак су биле лутке ратника студената васпитача Факултета за образовање учитеља и васпитача у Београду креиране на предмету Драма и покрет. Коришћене су методе: дескриптивна анализа, анализе садржаја и компарације. Изложени су разлози одабира светих ратника као узора: светост као средишна државотворна идеја Срба и посебност српских ратника у средњем веку; јунаци Косовског завета као узорни свети ратници код Срба; изузетна уметничка вредност светих ратника на фрескама на Косову и Метохији. Представљени су универзални принципи креације лутака и посебни за лутке Косовског завета. Дати су примери лутака креираних по узору на свете ратнике на фрескама на Косову и Метохији. Закључено је да су

---

\* Имејл адреса: ana.milovanovic@uf.bg.ac.rs; ORCID: 0009-0004-7145-5608.

студенти успешно пронашли своје стилске поступке у њиховом стварању.

**Кључне речи:** Косовски завет, позоришна лутка, фреско-сликарство на Косову и Метохији, јавајка, свети ратници, креација позоришне лутке, свети цар Лазар, Косовски јунаци као узорни свети ратници, студенти васпитачи

## УВОД

У Србији „сваки нараштај и сваки друштвени слој на себи својствен начин доприноси изграђивању и одржавању косовског завета” (Bošković 2014, 28). Зато професор Ана Миловановић, од школске 2015/2016. године, када је почела да ради на Учитељском факултету у Београду (сада Факултет за образовање учитеља и васпитача), са студентима у оквиру предмета Драма и покрет припрема луткарске представе на основу српске народне књижевности највиших уметничких и моралних вредности, српских јуначких песама косовског циклуса (Milovanović 2019, 538). Ликови из песама косовског циклуса су ликови из Косовског завета, зато што „хришћанска, молитвено-монашка осећања Косовског завета су потка уткана у слојевиту епску основу”. Мотив Косовског завета је „уграђен и преобликован и у неким слојевима српске Народне књижевности, највише у епским песмама Косовског циклуса” (Radulović 2013, 137).

## УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Иако је српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији у целини било највећа и непресушна инспирација за креирање свих позоришних лутака Косовског завета, ми смо се у овом истраживању усредсредили само на представе светих ратника у фреско-сликарству на Косову и Метохији.

Узорак истраживања представљале су одабране позоришне лутке из луткарских представа студената студијског програма за образовање васпитача Факултета за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду, које су настале у оквиру наставе предмета Драма и покрет школске 2023/24 године (Milovanović 2024, 71). Позоришне лутке су одабране само по једном критеријуму – да

представљају ликове ратника из српских јуначких песама косовског циклуса, односно Косовског завета.

## СВЕТИ РАТНИЦИ У ФРЕСКО-СЛИКАРСТВУ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

### Светост као средишна државотворна идеја Срба у средњем веку

Идеја светости била је у средишту програма српске средњевековне државе и цркве још од доба Немањића, односно од самог заснивања њихове светородне лозе. Суштинска одлика светости била је мучеништво, страдање за веру (и сама хришћанска црква саздана је на страдалништву светих мученика) (Роровић 2024, 3). Зато је и прослављање владара династије Немањић као владара светитеља утемељено на идеји о владару који је монах и светитељ. Стефан Немања је својом одлуком да напусти световни живот и замонаши се, засновао култ српских владара светитеља (Vuksan 2021, 143).

„Срби су успоставили идејне координате за које се, показало је време, испоставило да су трајне упоришне тачке њиховог идентитета. Та идентитетска својства српског народа, по којима је он постао препознатљив у хришћанској васељени, добила су најпотпунији израз у концепту светородне династије и светости народне цркве. Ова особена идеологија у основи је стварања сопствених светацких култова, као и сакралних топоса – места сећања – у колективној свести српског народа” (Роровић 2017, 81). „Опредељење за Царство Небесно налази се у самој основи, у сржи српске државне и културне традиције” (Radulović 2013, 131).

У српској владарској идеологији, поред идеје владара светитеља, владао је и идеал владара ратника. Код Срба је улога владара ратника била нераскидиво повезана са хришћанском побожношћу, која се показивала и кроз његову приврженост светим небеским ратницима. Пред велике битке и ратне походе, српски владари призивали су у помоћ свете ратнике (коњанике) – Светог Ђорђа, Светог Димитрија, Светог Теодора Тирона, Светог архангела Михаила. На симболичком плану исти смисао имају и речи из *Похвале кнезу Лазару* монахиње Јефимије:

„Сабери збор својих сабеседника, светих мученика, и са свима се помоли Богу који те је прославио; јави Георгију, покрени Димитрија, убеди Теодора, узми Меркурија и Прокопија и не остави четрдесет севастијских мученика, јер тамо где су они мучени војују твоја љубљена чеда, кнез Стефан и Вук” (Monahinja Jefimija 1989, 51).

Српски владари су својим светим заштитницима, небеским ратницима, посвећивали и у њихову славу подизали многе храмове. У Богородици Љевишкој, у спољној припрати у капелама крај катихумене „испричани су циклуси о животу светих ратника Георгија и Димитрија, као да су ктитори желели да укажу почаст заштитницима овоземаљских ратника, посвећујући им по један мали храм” (Babić 2007, 68). Првог међу светим ратницима, њиховог предводника, Светог архистратига Михаила прославља и новац краља Радослава на коме се налази (Vuksan 2021, 77–79).

### Светост као посебност српских ратника у средњем веку

„Народе православни, оружаш ли се оружаш? Чиме се оружаш? Оружаш ли се као Енекови синови само материјалним оружјем... Само материјално наоружање, без духовног и моралног<sup>1</sup>, смртоносно је за онога ко је њиме наоружан” (Velimirović 2003, 9).

Речи владике Николаја Велимировића, иако упућене Србима у Првом светском рату, позивају се и заснивају на идеји светости која обасјава српске ратнике од средњег

века, узвисујући их изнад „изразитих војничких и ратничких врлина” (које, по Јовану Цвијићу, имају Срби), и чинећи их посебним и јединственим, не само међу балканским хришћанским народима (Grozdić 2003, 219).

Опште значење појма „свети ратници” (на латинском *miles christianus*) описано је у *Новом Завету* у 6. поглављу „Ефесцима посланице светог апостола Павла”:

„11. Обуците се у све оружје Божије, да бисте се могли одржати против лукавства ђаволскога...

14. Станите дакле опасавши бедра своја истином и обукавши се у оклоп правде,

15. И обувши ноге у приправу јеванђелија мира;

---

<sup>1</sup> Ако бисмо силу тог духа покушали условно изразити мерама материјалних величина, она би била већа од противника најмање онолико пута колико је он био јачи у оружју и војницима (Grozdić 2003, 227).

16. А сврх свега узмите штит вјере, о који ћете моћи погасити све распаљене стријеле нечастивога;

17. И кацигу спасенија узмите, и мач духовни који је ријеч Божија” (Novi zavjet 1972, 497).

Изворно значење појма „свети ратници” било је усвојено код српске властеле још од почетка 13. века. Свети Сава је, пишући о борби свог оца против невере, говорио: „Вера као штит, крст као оружје, љубав као штит, држећи као мач реч Божију” (Sava Nemanjić 1970, 26). Свети ратници у суштини представљају узор врлина и персонификују морално пожељан модел понашања (Đorđević 2008, 96).

Узорни свети ратници код Срба су јунаци Косовског завета. „Саможртвовање у име Христа и хришћанске вере, које одабирају Лазар и његови саборци, уводи појам новог типа херојства...из религиозно-моралних побуда, које не доноси победу витешке снаге, већ суштинску победу смисла над варљивим земаљским постојањем” (Bošković, 2014, 303).

На Косовском завету, који је „српско читање, тумачење и живљење савеза који је Бог склопио са човеком” и „испуњење основног смисла садржаног у Новом Завету Господа нашега Исуса Христа” (Radulović 2013, 126), заснована је особеност погледа српског православља на рат. Српско схватање рата је новозаветно, јеванђељско и почива на најважнијој хришћанској врлини – љубави према ближњем: „Од ове љубави нико веће нема, да ко душу своју положи за пријатеље своје” (Sveto jevanđelije po Jovanu 15, 13, u: Novi zavjet 1972, 255).

Свети Јустин Поповић указује да управо из ове љубави и полазимо у рат: „Ми, дакле, подносимо увреде када су уперене против нас лично, али када су уперене против заједнице, против друштва, онда ми устајемо у одбрану један за другог” (Porović 1974, 252–253). Српско ратовање се тумачи као служење Богу и роду, као одбрана вере и ближњих, као саможртвовање за веру и ближње, пошто Косовски завет „благосиља и сматра за част искључиво одбрамбени рат – било да је реч о одбрани вере, нације, народа, отаџбине. У Косовском завету нема претњи нити угрожавања било кога. У основи су му национална част и достојанство или, како би богослови рекли, богочовечанска част и достојанство оних који су, пострадавши телом унутар граница своје отаџбине, духом надвисили освајача” (Grozdić 2003, 227).

Суштину светости српских ратника најбоље је одредио Небојша М. Крстић: „Православно витештво, дакле, представља органски спој јуначке неустрашивости и хришћанског човекољубља. То је спој који у пуној мери краси српску нацију у њеном државотворном и државочуварном историјском континуитету” (Krstić 1999).

### **Представљање светих ратника у српском средњовековном сликарству**

Свети ратници код српског племства с добрим разлогом заузимају високо место. „Ктитори су изричито захтевали да се њихови заштитници у рату сликају што је могуће ближе олтарској прегради и духовном средишту цркве” (Đorđević 2008, 95). Већ од XIII века у српском средњовековном фреско-сликарству представе светих ратника смештају се у најважнији, централни део храма, у црквене певнице. „На фрескама истакнуто место, у оквиру програма сваке цркве, у зони стојећих фигура, добијали су свети ратници” (Poročić 2024, 8). Разлог за додељивање тако истакнутог места светим ратницима у фрескопису српских цркава историчари уметности налазе у чињеници да су они били великомученици.

У српским властeosким црквама свети ратници су приказани наоружани, а не у патрицијској одори или у савременим костимима дворског племства (Đorđević 2008, 94). Овакав начин представљања светих ратника указује на свест српске властеле о значају умећа ратовања за њен углед, моћ и опстанак. У кругу светитеља који су српској властели били од великог значаја посебно је место заузимао Свети Димитрије, тако да је његово представљање као ратника „показивало ком религиозно-етичком идеалу је тежила српска властела у својој земаљској егзистенцији” (91).

### **Представљања светих ратника у фреско- сликарству на Косову и Метохији**

Свети ратници у фреско-сликарству на Косову и Метохији су веома заступљени и често су приказивани са великим уметничким успехом. Свеци се у фреско-сликарству на Косову и Метохији у ратничком костиму први пут појављују у цркви Богородице Љевишке и од тада се у српском фрескопису увек представљају у војничкој одећи (Poročić 2024, 9). Свети ратници, Димитрије и

Георгије, који се у спољној припрати у Богородици Љевишкој, што није било уобичајено, појављују „на коњима, подсећају на своје земаљске подвиге, вере ради”, сведочећи о једном од путева којим се стизало до вечности (Babić 2007, 68). Млади свети ратник (по неким проучаваоцима фресака ове цркве), а по другима (Роровић 2024, 13), свети Димитрије заиста поседује неземаљску, духовну лепоту која зрачи са његовог готово дечачког лица ослобођеног од сваког зла. Одевен је у хитон двобојне тканине благих боја и једноставног али ликовно вредног дезена. Од земног оружја има само мали, танки мач.

Свети ратници у фреско-сликарству манастира Дечани смештени су у најнижем појасу поткуполног простора цркве, како и приличи њиховом статусу код српских владара. Сликани су крајње пажљиво, скоро као иконе; нарочито су упадљива њихова младолика лица, са широким површинама помало бледог ружичастог окера, затамњеног тек уз ивице смеђим и зеленкастим сенкама. Слика се нескривено старао да покаже њихову физичку лепоту спорим и меким извођењем, тачним и до краја описаним цртежом.

Искићени су невероватном количином оружја, панцирима, појасевима, завијореним плаштovima, и украшеним, где год се могло, позлаћеним копчама. Нигде пре Дечана представе светих ратника нису биле „тако крхке, нестварне, као долутале из чаробног света лепих и маштовитих прича” (Todić i Čanak-Medić 2005, 466). Одличан пример за последње наведено дочаравање дечанских ратника представља слика светог Меркурија, који расејаног погледа прелази преко земаљских ствари које га се ни у једном смислу не дотичу.

Слика 1. Свети Луп и Меркурије



Извор: Манастир Дечани

Свети ратници у фреско-сликарству на Косову и Метохији највише су приказани и са великим уметничким успехом у Пећкој патријаршији. Арханђео Михаило, који је приказан у јужном делу припрате у цркви Богородице Одигитрије - Наставнице у Пећкој

патријаршији, у стручној литератури је представљен као прави Христов небески војник. „Леполики анђео са светлом траком уплетеном у коврцаву косу, приказан је у краткој туници са уским појасом и пурпурним огртачем” (Todić i Čanak-Medić 2014, 154). У Светим Апостолима у Пећкој патријаршији свети ратници су као „издужене фигуре светлих распеваних боја” представљани на фрескама. Њихов изузетно јак колорит био је једна од најзначајнијих новина коју су фреске у Светим Апостолима донеле српском средњовековном сликарству. На сликама које су биле испуњене јаким светлосним одблесцима, неким невиђеним немиром, повишеним осећањима, војници су слободно изражавали своју неспутану снагу. Зографи који су и до данас остали непознати, са великом пажњом су „насликали групе војника у кратким хитонима, оклопима и панцирним штитницима, са маштовитим кацигама и сликовитим турбанима и лентама” (61–63).

На фрескама у јужној певници у Светим Апостолима приказани су до последњег детаља и оружје светитеља-ратника и њихова раскошна одећа (66). И њихов изузетни сликар остао је непознат, али и данас изазивају дивљење његови ратници који су „увек у благом покрету, понекад свечани у ставу, други пут парадни у изгледу. Радост за очи представљају чисте и расветљене боје црвене, плаве, зелене и жуте, постављене једне поред друге, али не у контрастима, него у веома пажљиво бираним односима”. Свети Теодор Стратилат и Теодор Тирон у Светим Апостолима префињено су насликани и показују да је њихов сликар неговао допадљив цртеж, танане облике и раскошне боје, и да је био склон умереном декоративном стилу, онако како су сликали најбољи византијски уметници око средине 14. века (65).

Фреске у цркви Св. Димитрија у Пећкој патријаршији представљају најлепше остварење српске уметности треће деценије 14. века и показују колика је била надареност сликара Јована и „какав су лиризам, свежину и лепоту поседовале његове слике. Раскошни Божји дар из руке Јованове – како је сам сликар записао у апсиди – избија из сваке његове фреске у цркви” (103). Свети Прокопије и арханђео Михаило у Светом Димитрију приказани су у витким издуженим пропорцијама и племенитих гестова; на њима је свака, па и најмања појединост изведена врло сликовито (103).

По лепоти се истичу и фреске у манастиру Грачаница. „И свети ратници, лепи и снажни, оптерећени оружјем, одевени у блештава

одела, показују исти фини спој пластичне обраде инкарната и декоративне лепоте одела. Свети Јевстатије, Меркурије, Никита и Артемије више подсећају на ратнике земаљског него небеског цара” (Milošević 2015, 92). Богато нијансирано моделовање инкарната показују ликове ратника на чијим лицима трепери светлосни сјај и пуноћа волумена, коме се супротставља раскошна калиграфија орнамената њихових одела (89).

Иако фреско-сликарство Цркве Ваведења Богородице у Липљану није дело зографа великих уметничких могућности „у приказима појединих мотива њихов наивни уметнички израз поседује непосредност и свежину, што показује фигура арханђела Михаила” (Davidov Temerinski 2014, 60).

### Одећа српских ратника у средњем веку

Проучаваоци одеће српских ратника у средњем веку на основу српског средњовековног фреско-сликарства, слажу се да је она, углавном, савремена настанку фресака (Поровић 2024, 12). У покушајима идентификације наоружања на фрескама светих ратника Г. Шкриванић је дошао до закључка да су то све делови оружја које се стварно употребљавало у то доба (Vasić 1968, 34).

Одећа српских ратника у средњем веку имала је два вида. Први вид је представљала дворска одећа, односно одећа коју су они као племићи, носили на двору. Овај вид одеће ратника називао се патрицијски костим, према једној од високих титула Византије. Други вид одеће представљао је ратнички костим за који су се најчешће бирале омиљене боје у средњем веку, а посебно популарне за ратнике, „основне боје чистог звука” (Поровић 2021, 414). Испод овог костима, и када су били под пуном ратном опремом, свети ратници су носили цивилну, дворску одећу (патрицијски костим). Зато се она одређује и као доња хаљина, која је најчешће црвена (пошто је то основна боја властеле,) а често плаве боје. Доња хаљина је била видљива на лактовима, рукавима као и на доњем делу када су ратници били у пуној ратној опреми. Током времена се скраћивала, тако да су до изражаја дошле панталоне, које су се називале калце или бечве (Поровић 2024, 20).

Ратнички костим је обавезно имао оклоп, појас, плашт и шлем. Оклоп је био најважнији и може се класификовати у три основна типа. Први тип оклопа представљала је верижњача или

верижна кошуља (*Lorica hamata*), односно панцир или панцир кошуља. То је оклоп од „плетених бурми” тј. површина начињена од спојених металних окаца. Панцир кошуља се састојала од 40.000 до 50.000 алкица. Верижна кошуља се ређе представљала на фрескама. Други тип оклопа био је ламеларни или плочасти оклоп (*Lorica squamata*). Под њим су се подразумевале различите апликације које су ојачавале површину, од најскромнијих кожних или дрвених делова на текстилној површини, до металних плочица на кожној површини. Ламеларни оклоп прављен је од различитих материјала, некада и од фантастичних, перјаних плочица, који су на различите начине били причвршћивани на основне површине (некада су давали изглед крљушти, некад били радијално поређани...). Често се састојао од више од стотину плочица и плоча причвршћених са око четири стотине закивака, тежине између двадесет и тридесет килограма (12). *Lorica segmentata*, назив је за оклоп који се састојао од кожних или металних појасева који су текли од испод пазуха надолу, причвршћени са по једном или више широких трака управно преко рамена (10).

Српска средњовековна војска је носила оклопе који су представљали мешавину жичаних и плочастих делова (Vasić 1968, 33), односно комбинацију оклопа типова *Lorica squamata* и *Lorica hamata*. Можемо да претпоставимо да када архиепископ Данило у Житијама краљева српских и архиепископа „спомиње железну опрему краља Драгутина”, мисли на те типове оклопа. Исто тако, верујемо да су поред неустрашивости српске војске, и такви оклопи допринели њеном непобедивом виду, забележеном у турским хроникама: „Турским војсковођама на Косову пољу задавала је бригу српска коњица која је ’као зид од гвожђа’ притискивала Косово поље” (33).

Када би зограф хтео да прикаже ратнике, уз оклоп је обавезно сликао и шлем. На неким фрескама ратници на главама имају гвоздени шешир, полукалоту са ободом и панциром на потиљку. Један од амблема српскога владара-светог ратника постао је кабласти, дубоки, ритерски шлем који се посебно истицао на његовом новцу. Међу одличјем које су копирале грчке велможе, које су биле под влашћу српског цара, истицао се његов шлем (један је израдио кацигу која у челенци носи двоглавог орла) (Popović 2024, 15).

Плаштови су могли да буду различитог облика и значаја. Сагум је био обични војни огртач, тако да је израз „пребацити сагум” значило ићи у рат. Појас, *cinctorium*, је био и утилитарни и

инсигниолошки предмет у средњовековној Србији, односно, поред практичног имао је и симболичко значење. Представљао је један од главних властеоских статусних симбола и његово даривање је представљало посебну част (9).

## КРЕАЦИЈА ПОЗОРИШНИХ ЛУТАКА КОСОВСКОГ ЗАВЕТА

Свака уметничка креација представља сложени естетски процес чија стваралачка природа измиче рационалистичком тумачењу, али чија се полазишта и упоришне тачке, ипак, могу постулирати (Milovanović 2003, 12). То ћемо покушати и за веома сложени стваралачки процес креирања позоришних лутака Косовског завета чији су узор били свети ратници.

Креирање позоришних лутака је сложеније од осмишљавања свих осталих, веома бројних видова лутака, пошто „креирати позоришну лутку значи осмислити лутку у складу са уметничким законитостима две основне уметности које чине луткарску позоришну уметност: ликовне и позоришне уметности” (27). Позоришна лутка, као естетски објекат, подлеже општим законитостима обликовања ликовне форме и принципима сликарске композиције (27), а као сценски објекат, који нема своју функцију ако није оживљен, позоришне уметности подлеже законитостима луткарске анимације. Позоришну лутку одређујемо следећом дефиницијом:

„Позоришна лутка (у даљем тексту само лутка) је сваки објекат који, анимиран од стране глумца луткара, представља неки сценски лик. Њена сценска функција је особина која је разликује од свих осталих врста лутака. Под синтагмом ‘сваки објекат’ подразумевамо како лутке које су креирали уметници, тако и предмете из свакодневног живота и из природе у којима је уметничко око луткара (креатора, редитеља и глумца) открило елементе неког лика” (Milovanović 2015, 20).

У процесу осмишљавања лутке прво полазиште је: „да би смо уопште могли да креирамо неку позоришну лутку морамо до танчина да познајемо особине лика који представља” (Milovanović 2003, 27), као и друштвени миље у коме је настао. „Сваки луткарски лик је представник одређене социјалне групе, структуре мишљења која је карактерише, одређеног историјског тренутка и поднебља, и то се, приликом осмишљавања лутке, узима у обзир, али само

у есенцијалном смислу” (33). У случају позоришних лутака које ми истражујемо, а које представљају ликове ратника из српских јуначких песама косовског циклуса, односно Косовског завета, то су особине које красе српске свете ратнике у средњем веку.

### **Јавајка – позоришна лутке одабрана за представљање јунака Косовског завета**

Друго полазиште у креацији луткарских ликова јунака Косовског завета било је одабирање врсте позоришне лутке која може да их дочара. Одабир врсте лутке је извршен на основу два основна критеријума: 1) да поседује оптималне изражајне могућности за представљање ликова јунака Косовског завета; 2) да није претерано сложена за израду у оквиру наставе предмета Драма и покрет. У процесу одабирања врсте лутке уважена су и достигнућа претходних генерација студената остварена у луткарским представама насталим на основу српских јуначких песама (20). Зато је поново лутка јавајка одабрана за студентске луткарске представе будућих васпитача.

Јавајка припада врсти позоришних лутака на штапу. Она се, на основу критеријума поделе позоришних лутака која се може извршити према: „а) операционој позицији лутке (изнад, испод, са стране позорнице или из позадине); б) методу контроле лутке (директном, који користи само луткареву руку или даљинском, помоћу коначца, штапова итд.); ц) облику лутке (плосне или тродимензионалне), може одредити као тродимензионална сценска лутка која се анимира одоздо даљинском контролом” (12).

Јавајка је традиционална позоришна лутка народа Азије. Савремене јавајке су настале на основу аутентичних лутака на три штапа са острва Јаве (у данашњој Индонезији) по којима су и добиле име. За представљање епских јунака одабрали смо посебан тип јавајки – *wayang golek* (*golek* значи округао, тродимензионалан), које играју у театру који ми данас у Европи називамо театром јавајки (21).

*Wayang golek* је настао у 16. веку у централној области острва Јава, а касније се проширио и на југоисточне и западне делове острва. То је тродимензионална, дрвена лутка састављена од главе натакнуте на штап и тела које виси на том штапу. За тело лутке причвршћене су покретне руке које се анимирају одоздо, помоћу два штапа повезана са зглобовима луткиних шака. Јавајка је изузетно функционална лутка пошто може и да гестикулира рукама и да

покреће главу. Дугачка разнобојна хаљина ове, и иначе полихромне лутке, закачена је за њен корпус и замењује јој ноге (22).

Репертоар индонежанског театра јавајки базиран је на староиндијским еповима *Махабхарати* (*Mahābhārata*) и *Рамајани* (*Rāmāyaṇa*), али и староиндонежанском епском циклусу о Менаку (*Menak*). Традиционалне индонежанске јавајке играју две основне групе ликова: позитивне и негативне. Боја, детаљи, форма играју огромну улогу при одређењу карактера лутке. У складу са индонежанском уметничком традицијом аутентичне јавајке, у погледу колорита, не теже натурализму. Рафиниране и истанчане, индонежанске јавајке и данас засењују својом једноставном а савршеном изразом.

Традиционалне јавајке изражавају животну филозофију индонежанског народа. Уједно, “*wayang* као систем симбола изражава истине духовног света“ (Mulyono 1977, 23) представљају и његова духовна учења. “Човек коначно постаје способан да чита у *wayang*-у тајне онтологије и највише изразе етике, као и тајну коначног повратка човеком Творцу“ (24). Предодређене да изразе људску величину, племените, витешке ликове, јавајке подучавају народ у складу са његовом јединственом цивилизацијом, моралом, родољубљем и хероизмом из *Рамајане* и других епских циклуса (22). Зато игра театра јавајки буди јака осећања код публике, која је дубоко узнемирена хармонијом ликовних елемената лутака (16). Ликовна хармонија јавајки резултат је дугачког периода стилизације у правцу све мањег реализма (20).

### **Свети ратници са фресака на Косову и Метохији као ликовни зори лутака Косовских јунака**

Треће полазиште у осмишљавању луткарских ликова ратника из Косовског завета било је бирање ликовних узора који ће надахнути њихову креацију. Студентима, који су похађали наставу предмета Драма и покрет од школске 2015/2016. до 2023/24. године, препоручено је да, креирајући лутке ратника из песама косовског циклуса, надахнуће потраже у средњовековном фреско-сликарству на Косову и Метохији. За такво ликовно опредељење нису нађени претходници међу креаторима лутака, али јесу међу ликовним уметницима, од којих се посебно издваја сликар Паја Јовановић који је за „Проглашење

Душановог законика” (1901) „чак копирао своје ратнике по фрескама из Дечана” (Vasić 1968, 14).

Важно је истаћи да то значи да су надахнуће добијали из уметничких представа светих мученика, а не Косовских мученика који у том историјском периоду нису ни представљани на фрескама. Највећи и најсветији међу њима, свети цар Лазар на средњовековним фрескама није био представљен као свети ратник. Иако су у православљу као свети ратници представљани „углавном они свеци који спадају у категорију великомученика” (Popović 2024, 5) и иако је „Лазар светац и његово одабирање небеског царства носи у себи тежину хришћанске идеје мучеништва и страдања” (Bošković, 2014, 126), на средњовековним фрескама (и последично у луткарским представама студената) представљен је као цар. Други највећи и најсветији српски ратник, Милош Обилић, кога највише одликују „витештво, чојство и јунаштво” православног ратника (Grozdić 2003, 217), који „све време живи у вери и вером” (Radulović 2013, 138) и чији је култ био раширен од Хиландара до Гомирја, приказан је као свети ратник тек крајем 18. века (Medaković 1990, 19) .

За креирање лутака историјских личности (или ликова из одређеног историјског периода), а какви су ликови ратника из Косовског завета, важи основно правило креирања костима – „пажљиво истражите костиме и идентификујте битне карактеристике теме или периода “ (Fraser 1980, 75). Од самог почетка процеса креирања костима луткарских ликова из Косовског завета студенти су упућени да се инспиришу аутентичном српском средњовековном одећом, како владарском и властеоском, тако и одећом светих ратника. Имали су задатак да, стварајући лутке, „воде рачуна и о обући, средњовековној фризури, накиту и њиховом складу са ликом лутке и особеношћу српског фолклорног наслеђа” (Milovanović 2019, 543). Сложено стварање лутке све време је било праћено свешћу да у сваком процесу креације уметничке лутке важи правило да лутка никада не сме да буде копија стварности и да се треба одупрети склоности да се имитацијом детаља направи експонат из музеја воштаних фигура (Milovanović 2003, 33).

Приликом креирања лутака инспирисаних српском средњовековном одећом студенти су имали обавезу да уважавају изражајне могућности и ограничења одабране врсте позоришне лутке. Пошто је била у питању јавајка, неки делови костима светих ратника уопште се нису узимали у разматрање, упркос чињеници

да су значајни и ликовно упечатљиви на фрескама, као што су на пример: „Штитници за ноге приметни су, испод обојака, на бројним представама (св. Меркурије, Б. Перивлепта, св. Меркурије, Лесново, св. Ђорђе, Андреаш, Евстатије Плакида, Раваница, св. Теодор Стратилат, Копорин)” (Porović 2024, 13).

## **ПОЗОРИШНЕ ЛУТКЕ КОСОВСКОГ ЗАВЕТА КРЕИРАНЕ ПО УЗОРУ НА СВЕТЕ РАТНИКЕ У ФРЕСКО-СЛИКАРСТВУ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

Сваки креатор лутака (као и сваки уметник) препознатљив је по сопственом стилу. Пред студенте, креаторе лутака, постављен је идентичан захтев: да изграде сопствени стил креације лутака Косовских јунака, „који ће бити средство њиховог личног израза, аутентично дело њихове имагинације” (Milovanović 2003, 28).

Анализа позоришних лутака Косовског завета креираних по узору на свете ратнике у фреско-сликарству на Косову и Метохији показала је да су студенти са великим успехом пронашли своје стилске поступке у њиховом стварању. У питању су оригиналне креације само надахнуте фрескама, односно, ниједна студентска лутка није копија неке конкретне фреске, већ представља комбинацију више њих или њихову потпуно слободну интерпретацију и реинтерпретацију. То значи да су студенти приликом преобликовања узора у дизајн лутака извели интелектуалне операције значајне за креативност и дивергентно стварање: створили су симболичке релације (ликовно транспоноване различитих материјала у нове целине), извели трансформације (уочавање елемената за трансформацију), створили систем (уочавање и коришћење ликовних структура) и импликације (емоционалног, интуитивног схватања ликовних структура) (Karlararis i Kraguljac 1981, 18).

Креације студената поткрепљују уверење да су у стварању лутака поступали слично професионалцима. „Уметници модерне су интуитивно открили духовну сродност позоришних лутака и дела ликовне уметности, а савремени креатори лутака у стваралачком процесу осмишљавања сценске лутке, често користе поступке реинтерпретације модерне уметности (посебно неких облика експресионизма, геометријске апстракције, поп арта)” (Milovanović 2003, 27).

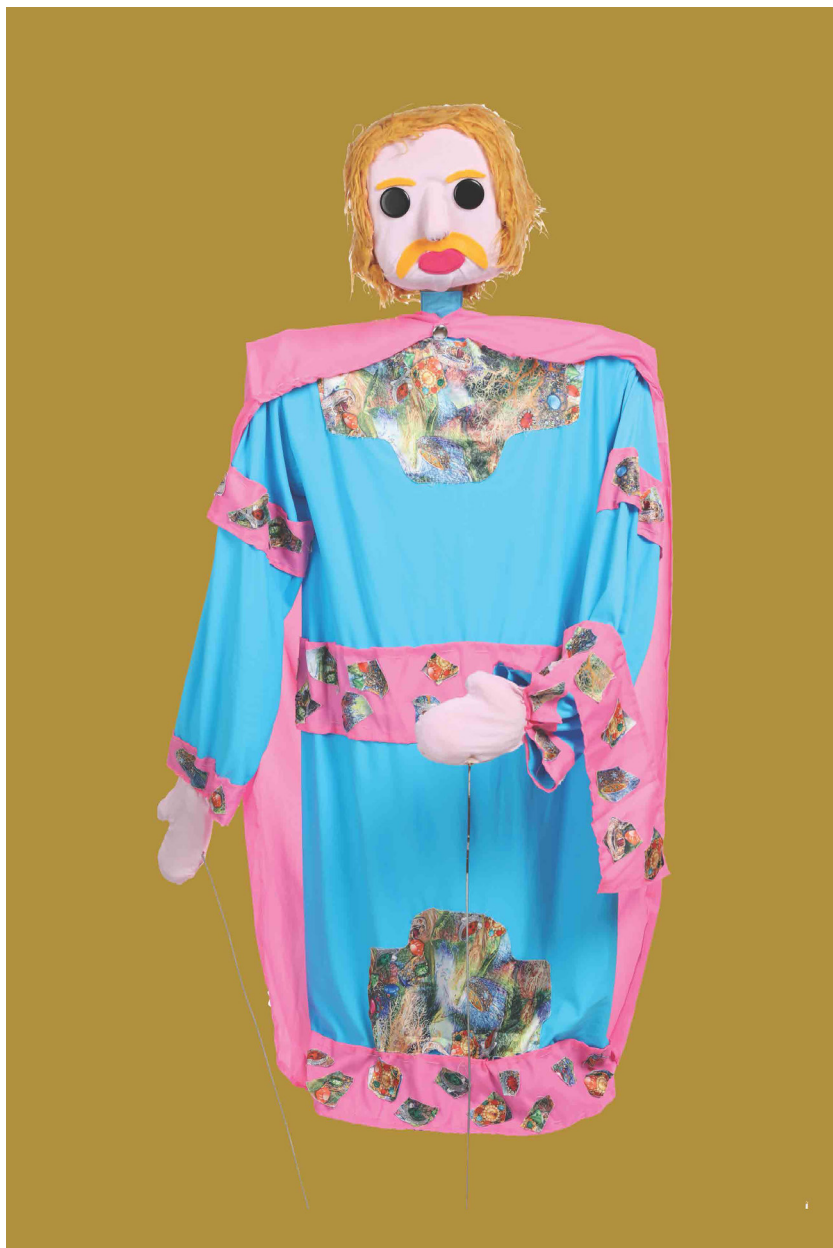
Може се, такође, уочити да је највише примењени уметнички поступак у преобликовању одеће светих ратника представљених на нашим фрескама у дизајн костима лутака јунака Косовског завета био стилизација. „Стилизација је, иначе, веома важно уметничко средство луткарског позоришта” (28). Оригиналност и сопствени стил студената могу се уочити на луткама које представљају истог Косовског јунака – Милоша Обилића (слике 2 и 3), или различитих јунаке и супротне ликовне стилове (слике 4 и 5).

Слика 2. Милош Обилић



Извор: Аутор лутке Теодора Марковић

Слика 3. Милош Обилић



Извор: Аутор лутке Теодора Радуловић

Слика 4. Милан Топлица



Извор: Аутор лутке Марина Тркаљач

Слика 5. Срђа Злопоглеђа



Извор: Аутор лутке Катарина Милошев

Стилизација је важила и за обавезне делове ратничког костима (оклоп, појас, плашт и шлем). Дobar пример за минималистичку стилизацију ратничког одела представљају појас и панцир Косовског ратника на слици 4. Властеоски појас, који је био од тако велике важности да се „у Душановом законуку спомиње као једна од четири властеоске инсигније” (Ivanović i Vojvodić 2016, 163). за коју 48. параграф „О умрлој властели” прописује „златни појас да има син његов, и да му цар не узме” (Dušanov zakonik 2002, 86), на луткама се крајње слободно дизајнира (слике 3, 4, 5 и 6).

Слика 6. Крстомир Југовић



Извор: Аутор лутке Милена Неђић

Креирајући оклопе (панцире) лутака, студенти су најчешће комбиновали три основна типа српске средњевијековне ратничке одеће и добијали нове, оригиналне типове, као што се може видети на сликама 2, 4, 5, 6, и 7. За плашт на слици 3 коришћена је интензивна, „поп арт” боја, која се сматра ултрамодерном, а, у ствари, усклађена је са средњевијековном традицијом у којој је „постојао раскошни тријумфаторски палудаментум, чији је пурпур био резервисан за војсковође, најчешће цара” (Роровић 2024, 9).

Слика 7. Панцир Милоша Обилића



Извор: аутор лутке Милица Стопић

Студенти су бирали материјале за израду лутака потпуно слободно у уметничком смислу, а у технолошком крајње обазриво и усклађено са особеностима луткарских ликова, посебно њиховим духовним својствима. Шлем Милоша Обилића (слика 8), који је за надахнуће имао шлем са фреске у Дечанима, „савремен настанку сликарства, обично је реч о басинету, али се на глави св. Меркурија налази као цитат античке представе Хермеса – Меркурија, имењака св. Ратника” (Роровић 2024, 15), израђен је од чипке.

Слика 8. Шлем Милоша Обилића



Извор: Аутор лутке Милица Стопић

Можемо да закључимо да су студенти користећи представе светих ратника средњовековног фреско-сликарства на Косову и Метохији у функцији креирања луткарских ликова јунака Косовског завета поштовали најважније правило за достизање уметничке вредности лутке: „Приликом стилизације позоришне лутке треба строго водити рачуна да се она не замени деформацијом, дескрипцијом или допадљивошћу (на граници кича) лутке” (Milovanović 2003, 28).

## РЕФЕРЕНЦЕ

- Babić, Gordana. 2007. „Slikarstvo Bogorodice Ljeviške”. U Draga Panić i Gordana Babić-Đorđević. *Bogorodica Ljeviška*, 47–104. Priština: Panorama; Beograd: Srpska književna zadruga.
- Bošković, Sanja. 2014. *Kosovski kulturološki mit*. Beograd: Službeni glasnik.
- Davidov Temerinski, Aleksandra. 2014. *Crkva Vavedenja Bogorodice u Lipljanu*. Beograd: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture.
- Dušanov zakonik. *Zakon blagovernogo cara Stefana: bistrički prepis*. 2002. Beograd: Ethos.
- Đorđević, Ivan M. 2008. *Studije srpske srednjevekovne umetnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Fraser, Peter. 1980. *Puppets and Puppetry*. London: B T Batsford Ltd.
- Grozdić, Borislav D. 2003. „Pravoslavlje i rat”. U *Vojevanje za veru i otadžbinu*, prir. Borislav D. Grozdić, 195–235. Beograd: Vojnoizdavački zavod; T.S. Ilijić.
- Ivanović, Miloš, i Uglješa Vojvodić. 2016. „Vlasteoska obeležja u arheološkom kontekstu”. U *Procesi vizantinizacije i srpska arheologija*, ur. Vesna Bikić, 159–165. Beograd: Službeni glasnik; Srpska komitet za vizantologiju; Vizantološki institut SANU.
- Karlavaris, Bogomil, i Mira Kraguljac. 1981. *Razvijanje kreativnosti putem likovnog vaspitanja u osnovnoj školi*. Beograd: Prosveta; Institut za pedagoška istraživanja.
- Krstić, Nebojša M. 1999. „Otkud rat?” *Pravoslavlje* 774, 15. jun 1999.
- Medaković, Dejan. 1990. *Kosovski boj u srpskoj likovnim umetnostima*. Beograd: Srpska književna zadruga; Novi Sad: Matica Srpska; Priština: Jedinstvo.
- Milošević, Desanka. 2015. *Manastir Gračanica*. Prizren: Eparhija raško-prizrenska; Gračanica: Manastir Gračanica.
- Milovanović, Ana. 2003. *Folklorne lutke na štapu: priručnik za nastavu scenske umetnosti*. Aleksinac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Milovanović, Ana. 2015. „Određenje pozorišne lutke”. *Teatron*, 170–171: 83–88.
- Milovanović, Ana K. 2019. „Primena lutkarskog metoda u funkciji rodoljubivog vaspitanja studenata studijskih programa za obrazovanje vaspitača”. U *Inovativni pristup vaspitanju i obrazovanju: stanje, dileme i perspektive*, ur. Ljiljana Paunović

- i Slađana Vidosavljević, 529–549. Leposavić: Učiteljski fakultet u Prizrenu.
- Milovanović, Ana K. 2024. „Moralna vertikalna kosovskog zaveta u dramtizacijama srpskih narodnih pesama kosovskog ciklusa”. U *Mi i drugi kroz vizuru Kosova i Metohije: tematski zbornik naučnih radova. Knj. 1, Jezik i književnost*, ur. Mirjana Bečejski i Ana Mumović, 69–82. Leposavić: Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić; Beograd: Akademija za nacionalnu bezbednost.
- Monahinja Jefimija. 1989. „Pohvala knezu Lazaru”. U *Srpska poezija i boj na Kosovu: od 14–20. veka*, prir. Damijan Petrović i Vladeta Vuković, 50–52. Prokuplje: Književno društvo „Rade Drainac”.
- Mulyono, Sri. 1977. *Human Character in the Wayang*. Jakarta: Pustaka Wayang.
- Novi zavjet Gospoda našega Isusa Hrista*. preveo Vuk Stefanović Karadžić. 1972. Beograd: Nolit.
- Popović, Bojan. 2021. *Srpska srednjovekovna vladarska i vladeoska odeća*. Beograd: Muzej srpske pravoslavne crkve.
- Popović, Bojan. 2024. *Sveti ratnici u srpskom srednjovekovnom slikarstvu*. Golubac: Tvrdava Golubački grad.
- Popović, Danica. 2017. „Svetinje i sveti na Kosovu i Metohiji u kulturnom sećanju i nacionalnoj svesti Srba”. U *Umetničko nasleđe srpskog naroda na Kosovu i Metohiji. Istorija, identitet, ugroženost, zaštita*, ur. Dragan Vojvodić i Miodrag Marković, 81–98. Beograd: SANU.
- Popović, Justin. 1974. *Žitija svetih: za mesec maj*. Valjevo: Manastir Sv. Ćelije.
- Radulović, Milan. 2013. „Kosovski zavet u srpskoj književnosti i istoriji”. U Milan Radulović. *Umetnost i vera*, 126–140. Beograd: Pravoslavno bogoslovski fakultet; Institut za teološka istraživanja.
- Sava Nemanjić. 1970. *Služba Svetome Simeonu*. U *Srbijak, knjiga prva: službe, kanoni, akatisti*, prir. Đorđe Trifunović, 8–31. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Todić, Branislav, i Milka Čanak-Medić. 2005. *Manastir Dečani*. Beograd: Muzej u Prištini [sa izmeštenim sedištem]: Centar za očuvanje nasleđa Kosova i Metohije - Mnemosyne; Dečani: Srpski pravoslavni manastir Visoki Dečani.
- Todić, Branislav, i Milka Čanak-Medić. 2014. *Manastir Pećka patrijaršija*. Novi Sad: Platoneum; Beseda.
- Vasić, Pavle. 1968. *Nošnja naroda Jugoslavije kroz istoriju*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.

- Velimirović, Nikolaj. 2003. „Nepobedno oružje”. U *Vojevanje za veru i otadžbinu*, prir. Borislav D. Grozdić, 9. Beograd: Vojnoizdavački zavod; T.S. Ilijić.
- Vuksan, Vanja. 2021. *Kraljevi i svetitelji srpski: katalog izložbe*. Beograd: Istorijski muzej Srbije.

**Ana Milovanović\***

*Faculty of Education, University of Belgrade*

**THE HOLY WARRIORS IN THE  
FRESCO PAINTING OF  
KOSOVO AND METOHİJA  
AS MODELS OF THE PUPPETS  
OF THE KOSOVO COVENANT**

**Resume**

The paper studies the holy warriors in the fresco painting of Kosovo and Metohija as a model for the creation of the puppets of the Kosovo Covenant. The aim of the paper is to present frescoes of Kosovo and Metohija as an optimal inspiration for the creation of the puppets of the Kosovo Covenant. The pattern of the research was the warrior puppets of preschool teacher students of the Faculty of Education in Belgrade, created at the course Drama and Movement. The following methods were used: descriptive, analysis of content, and comparison. The reasons for choosing holy warriors as role models are presented: holiness as the central state-building idea of the Serbs and the uniqueness of Serbian warriors in the Middle Ages; the heroes of the Kosovo Covenant as exemplary holy warriors among the Serbs; the exceptional artistic value of holy warriors on frescoes of Kosovo and Metohija. The universal principles of puppet creation and special principles used in the creation of puppets of the Kosovo Covenant were exposed. There were examples of the puppets created by the model of the holy warriors in the fresco painting of Kosovo and Metohija. It was concluded that the students successfully found their own

---

\* E-mail address: ana.milovanovic@uf.bg.ac.rs; ORCID: 0009-0004-7145-5608.

stylistic procedures in the creation of the puppets of the Kosovo Covenant.

**Keywords:** the Kosovo Covenant, puppet, fresco painting of Kosovo and Metohija, Javanese puppet, holy warriors, creation of puppets, holy Tsar Lazar, the Kosovo heroes as exemplary holy warriors, preschool teacher students

---

\* Овај рад је примљен 1. маја 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. маја 2025. године.

**ОСВРТИ, ПРИКАЗИ И НАУЧНА ПОЛЕМИКА**

**315**

---

*Марко Мијатовић*

КОШАРЕ – НОВИ КОСОВСКИ БОЈ



УДК 355.48(497.115)"1999"

DOI: 10.5937/pr84-57510

Приказ

**Марко Мијатовић\***

Београд

## КОШАРЕ



Милан Бојић, Владимир  
Лаци Крстић. 2023. *Кошаре* –  
*Нови Косовски бој*. Београд:  
Добродетел, 32 стр.

*Ко је разбио и сакрио све  
што је некад било моје?  
Гледај Проклетије испред  
себе  
Чекај, проходили сви још ни-  
смо...*

*Block out, Проклетије, 2012.*

Херојски подвиг наших војника, тадашње Војске Југославије 1999. године, у бици на Кошарама ушла је и у нашу модерну културу. Уводни стихови припадају београдској рок групи Блок аут (снимљени 2012. године) која описује један уметнички, метафорични доживљај масивне планине на српско-албанској граници. Опис сигурно није без асоцијације (иако се она директно не спомиње) на храбре граничаре и остале јединице Војске Југославије (у борбама је учествовало две и по хиљаде војника, од којих 1200 стално) који су део границе на овој суровој и неприступачној планини (на појединим местима прелази надморску висину од 2500 метара) бранили током агресије НАТО пакта од 24. марта 1999. године, па све до примирја које је наступило 9–10. јуна исте године (непрестане борбе трајале су 67 дана, од 9. априла до 14. јуна 2024. године).

Подвиг јунака са Кошара ушао је и у стрип, па је тако у ауторству Милана Бојића (писца текста, који је епопеју Битке за Кошаре прилагодио свим генерацијама) и Владимира Крстића Лација (који је сачинио живописне

\* Имејл адреса: markomijatovic78@gmail.com; ORCID: 0009-0008-9948-2287

илустрације, са јасном разликом зелених униформи Војске Југославије, уз карактеристичне знакове дизајниране од стране Владимира Лабата за Војску Југославије почетком 1990-их, на супрот црних униформи терористичке тзв. „Ослободилачке војске Косова”), у издању београдске издавачке куће Добродетељ 2023. године. Као модерно средство комуникације, овај стрип је створио могућност да се и млађе генерације, којима је пре свега намењен, упознају са подвизима хероја Битке на Кошарама, остајући веома занимљив сведок јунаштва једног времена за будуће генерације.

Уз основни мото „Нема повлачења, нема предаје – Не сме ни педаљ ове земље да падне” у стрипу се описује ситуација у којој је током НАТО агресије 1999. године са албанске стране границе трајао напад тзв. Ослободилачке војске Косова и регуларне Војске Албаније, док су у позадини биле трупе војски НАТО земаља на караулу „Кошаре”, коју је у том тренутку бранило 110 војника и осам чланова минобацачке посаде 125. моторизоване бригаде Војске Југославије, већином младића од 18 до 24 године на редовном служењу војног рока.

У дванаест прича (Напад на српски народ 1999. године, Копнени напад на Косово и Метохију, Велики Петак, Српски спартанци, Васкрс, У осињаку, Српска војска као птица Феникс, Јуриш на мине, Бржи од смрти, Семенка живота, Проклета планина, Пакао Кошара, Српски специјалци и Тенкови у облацима) описано је херојство и појединачни подвизи наших војника, посебно из периода васкршњих празника од 9. до 11. априла 1999. године, када је караула нападнута и када су вођене најжешће борбе. Упечатљиве су приче о храбрости, довитљивости, саможртвовању и жртвовању за друге наших војника. Међу „српским спартанцима” су: пуковник Драган Живановић, потпуковник Љубинко Ђурковић Вељко, командант Мирољуб Чупић Загор, пуковник Душко Шљиванчанин, потпуковник Драгутин Димчевски, поручник Оливер Младеновић, командир Тибор Церна, старији водник „Стари Вук” Предраг Леовац, заставник Ивица Миладиновић, Ивица Лазић Француз, Иван Младенов Џеј, Драган Грубић Груби, Иван Васојевић Јагуар, Небојша Џамић, Владан Абрамовић, Саша Радојевић, Вукоман Тешовић, Милорад Башчаревић, Дарко Анђелковић, Милутин Радић, на безбројним топографским тачкама – Опљаз,

Маја глава, Кобилице, Глава, Раса Кошарес, Гурт Нул. У центру пажње стрипа су одбијања напада на Велики петак и Велику Суботу, 9. и 10. априла, те контранапад 53. граничног батаљона на Васкрс, 11, 12. и 16. априла 1999. године, као и ратна догађања наредних дана и недеља.

Свакако да је најдирљивији и најимпресивнији био опис догађаја од 27. априла 1999. године када је свој велики подвиг учинио командир Тибор Церна, који се жртвовао уставши из рова и тако намамио једног француског снајперисту, који је пре њега убио четворицу наших војника. Након што је устао из рова узвикнуо је: „Усташо! Ајде, пуцај ако си јунак, ја те чекам!” Након првог поготка остао је усправан рекавши: „За ову земљу вреди умрети!”. Француски снајпериста је због тога морао да пуца још једном, те је тако Тибор Церна својим јуначким чином оставио

довољно времена да наше снаге лоцирају и елиминишу француског снајперисту.

Стрип се завршава посветом јединицама који су учествовали у борбама: 53. гранични батаљон са седиштем у Ђаковици, 125. моторизована бригада Приштинског корпуса Војске Југославије са седиштем у Косовској Митровици, 52. батаљон војне полиције Војске Југославије, 72. бригада за специјалне операције и 63. падобранска бригада. Поред регуларних јединица посвета је дата и добровољцима – ратним ветеранима из Србије и Републике Српске, као и страним добровољцима, како се наводи пре свега из Руске Федерације, Украјине, Финске, Шведске, Данске, Холандије, као и по једном Шкоту и Ирцу из Велике Британије.

Посебна почаст одата је страдалим војницима, за 108 јунака са Кошара, који су својим животима одбранили своју земљу.

Слава им!

\* Овај рад је примљен 14. марта 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. маја 2025. године



## УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Политичка ревија* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или на енглеском језику.

Часопис се објављује четири пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. фебруар, 1. мај, 1. август и 1. новембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радови за издања часописа прилажу се путем Asistent система СЦИИндекса путем креирања персоналног налога аутора, прилагања датотеке и уноса тражених метаподатака о раду. Платформа часописа доступна је на следећем линку: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/polrev/index>.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву о ауторству. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=4>.

Сви пријављени радови проверавају се на плагијаризам или аутоплагијаризам. Различити облици Chat box-а и други облици софтвера вештачке интелигенције не могу бити (ко)аутори радова који се прилажу на разматрање. Ови алати се могу користити само за стилистичке дораде језика, не и за писање делова рада, а аутори који их користе су у обавези да назначе сврху употребе оваквих алата на месту где су исти употребљени.

Аутори су у обавези да, уз (пожељно) институционалну имејл адресу коју достављају у тексту рукописа у фусноти уз име и презиме, доставе и своје ORCID бројеве.

**Научни чланак** може имати највише 40.000 карактера са размацама, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о*

поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања.

**Осврт** може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

## НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Политичка ревија* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на латиничном писму.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Subotić 2010, 15–17).

### Монографија

#### *Један аутор*

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Subotić, Momčilo. 2010. *Politička misao srbistike*. Beograd: Institut za političke studije.

(Subotić 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

#### *Два или три аутора*

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

(Stojanović i Đurić 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press. (Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

### **Четири и више аутора**

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Milislavljević, Bojan, Saša Varinac, Aleksandra Litričin, Andrijana Jovanović, i Branimir Blagojević. 2017. *Komentar Zakona o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama: prema stanju zakonodavstva od 7. januara 2017. godine*. Beograd: Službeni glasnik; Pravni fakultet. (Milislavljević i dr. 2017)

### **Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора**

Након навођења имена, ставитиarez, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ur.“, „prev.“, „prir.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press. (Kaltwasser et al. 2017)

Lazarević, Andrijana, i Dušan Radujko, prir. 2023. *Arčibald Rajs: Život, reč, nasleđe*. Beograd: Institut za političke studije. (Lazarević i Radujko 2023)

### **Поглавље у зборнику**

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

(Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23-46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

## **Чланак у научном часопису**

### ***Чланак у редовном броју***

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Arsić, Katarina. 2024. „Ugovor o zabrani nuklearnog oružja – položaj, primena i značaj.” *Srpska politička misao* 89 (4): 47–68. DOI: 10.5937/spm86-51046.

(Arsić 2024, 49–52)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

## **Чланак у дневним новинама или периодичним часописима**

### ***Наведен је аутор***

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.” *Политика*, 8. децембар: 9.

(Авакумовић 2019)

### ***Није наведен аутор***

*Назив новине или часописа*. Година издања. „Наслов чланка.” Годиште: број стране на којој се налази чланак.

*New York Times*. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

## **Референца са корпоративним аутором**

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.

(Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*

(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – прво навођење

(ISO 2019) – свако следеће навођење

### **Правни акти**

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „čl.“, „st.“, „t.“, „Art.“, „para.“ и сл.

#### ***Устави и закони***

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/06.

(Ustav Republike Srbije 2006, čl. 33)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019 i 27/2018 – dr. zakon.

(ZOSOV 2019, čl. 17, st. 4)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, [www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga\\_20190017\\_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf), last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

### **Извори са интернета**

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institut za političke studije [IPS]. n.d. „Predavanje dr Fridriha Romiga.” *Institut za političke studije*. Poslednji pristup 10. oktobar 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Institut za političke studije [IPS], n.d.) – прво навођење

(IPS, n.d.) – *свако следеће навођење*

*Tanjug*. 2019. „Evropska svemirska agencija povećava fondove.” *Tanjug*. 28. novembar 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Tanjug 2019)

### **Посебни случајеви навођења референци**

#### ***Навођење другог и сваког следећег издања***

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању.  
Место издања: издавач.

Gaćinović, Radoslav. 2018. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

#### ***Више референци истог аутора***

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Stepić, Milomir. 2012. „Srbija kao regionalna država: reintegracioni geopolitički pristup.” *Nacionalni interes* 14 (2): 9–39. DOI: 10.22182/ni.1422012.1.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедe која се користе и у библиографској парентези.

Gaćinović, Radoslav. 2018a. „Vojna neutralnost i budućnost Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Gaćinović, Radoslav. 2018b. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

(Gaćinović 2018a, 25), (Gaćinović 2018b)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Stojanović, Đorđe. 2016. „Postmodernizam u društvenim naukama: stanje paradigme.” U „Postmodernizacija srpske nauke: politika postmoderne / politika posle postmoderne”, ur. Đorđe Stojanović i Miško Šuvaković, posebno izdanje, *Srpska politička misao*: 5–35. DOI: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

### **Посебни случајеви навођења библиографске парентезе**

*Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице*

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Презиме на латиничном писму и годину издања ставити у заграду након навођења презимена као интегралног дела реченице, а број стране на крају реченице у заграду.

Према мишљењу Суботића (Subotić 2010), „...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

***Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.***

Изразе унети у библиографску парентезу на ћириличном писму.

(видети Knežević 2014, 153)

(Stepić 2015; упоредити Knežević 2014)

***Секундарна референца***

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Đurić i Stojadinović 2018, 47).

Đurić, Živojin, i Miša Stojadinović. 2018. „Država i neoliberalni modeli urušavanja nacionalnih političkih institucija.” *Srpska politička misao* 62 (4): 41–57. DOI:10.22182/spm.6242018.2.

### ***Иста библиографска парентеза, више референци***

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом. (Stepić 2015, 61; Knežević 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Stepić 2012, 2015) ili (Stepić 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(D. Subotić 2010, 97), (M. Subotić 2010, 302)

Subotić, Dragan. 2010. „Novi javni menadžment u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 91–114. DOI: 10.22182/pr.2312010.5.

Subotić, Momčilo. 2010. „Vojvodina u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 289–310. DOI: 10.22182/pr.2312010.15.

## **ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА**

### **Опште смернице о обради текста**

**Текст рада** обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: A4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;

- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27 cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

### Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туполев*).
- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, a posteriori, sui generis* итд.
- **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.
- **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.
- За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“”, « »).
- **Угластом заградом** [] означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.
- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).
- За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (’ ’ на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

## Форматирање научног чланка

### *Име и презиме првог аутора\**

\* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

*Установа запослења*

### *Име и презиме другог аутора*

*Установа запослења*

## НАСЛОВ РАДА\*\*

\*\* Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података:

1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

### Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

**Кључне речи:** Испод текста сажетка навести од пет до десет кључних речи. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова.

**Поднаслов** навести без нумерације, на следећи начин:

### ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

#### Поднаслов другог нивоа

#### Поднаслов трећег нивоа

**Табеле, графиконе и слике** уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графика/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графика/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

**Референце наводити у тексту** према *Начину цитирања*.

**Фусноте** користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

## РЕФЕРЕНЦЕ

**Списак референци** навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

### **First Author\***

\* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

*Affiliation*

### **Second Author**

*Affiliation*

### **TITLE**

### **Resume**

**Резиме**, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

**Keywords:** Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

### Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

### Форматирање приказа

Текст поделити у две колоне.

***Име и презиме аутора\****

\* Фуснота: Имејл-адреса аутора:  
Препоручује се навођење  
институционалне имејл-адресе  
аутора.

*Установа запослења*

**НАСЛОВ ПРИКАЗА**

Испод наслова **поставити**  
**слику предње корице;**

Испод слике предње корице  
навести податке о књизи  
према следећем правилу:

Име и презиме. Година  
издања. *Наслов*. Место  
издања: издавач, број страна.  
**Текст** приказа обрадити  
у складу са општим  
смерницама о обради текста.

## AUTHOR GUIDELINES

The academic journal *Political Review* publishes articles that result from the latest theoretical and empirical research in the field of political science. Authors should refer mainly to the results of scientific research published in academic journals, primarily in political science journals.

Manuscripts should be submitted in Serbian (Cyrillic script) with a mandatory English translation, or in English.

The journal is published four times a year. The deadlines for submitting the manuscripts are February 1<sup>st</sup>, May 1<sup>st</sup>, August 1<sup>st</sup> and November 1<sup>st</sup>.

Two consecutive issues cannot contain articles written by the same author, whether single-authored or co-authored.

Papers are submitted to the Editorial Board by uploading them to the CEON platform using the following link: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/polrev/index>.

Authors are obliged to submit a signed and scanned declaration of authorship when submitting their works. The declaration form can be downloaded from the journal's website: <https://www.ips.ac.rs/uputstvova-autore.php?id=4>.

All submitted manuscripts are checked for plagiarism or auto-plagiarism. Various forms of chat boxes and other artificial intelligence software cannot be (co)authors of the papers under consideration. These tools can only be used for stylistic language editing, not for writing sections of the paper, and authors who use them are obliged to specify the purpose of using such tools at the point where they are used.

Authors are required to provide their ORCID numbers along with their (preferably) institutional email addresses, which they include in the manuscript text in a footnote alongside their names and surnames.

**Research articles** can have up to 40,000 characters with spaces, including footnotes. When counting the characters leave out the reference list. Exceptionally, a monographic study can be larger in scope in accordance with the provisions of *the Rulebook on procedure, method of evaluation, and quantitative presentation of scientific research results*.

**Reviews** can have up to 15,000 characters with spaces.

**Book reviews** can have up to 10,000 characters with spaces.

## CITING AND REFERENCING

The journal *Political Review* uses a partially modified Chicago style of citation (17th edition of the *Chicago Manual of Style*), which implies specifying bibliographic parentheses (brackets) according to the author-date system in the text, as well as a list of references with full bibliographic data after the text of the paper.

Data in bibliographic parentheses and the list of references should be written in Latin script.

Below are the rules and examples for citing the bibliographic information in the reference list and in the text. For each type of source, a citation rule is given first, followed by an example of citation in the reference list and bibliographic parenthesis.

The bibliographic parenthesis is usually set off at the end of the sentence, before the punctuation mark. It contains the author's surname, the year of publication, and page numbers pointing to a specifically contextual page or range of pages, as in the following example: (Mearsheimer 2001, 15–17).

### **Books**

#### ***Books with one author***

Surname, Name. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.  
(Mearsheimer 2001)

#### ***Books with two or three authors***

Surname, Name, and Name Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Brady, Henry E., and David Collier. 2010. *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

(Brady and Collier 2010, 211)

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.  
(Pollitt, Birchall and Putman 1998)

### ***Books with four or more authors***

Surname, Name, Name and Surname, Name and Surname, and Name and Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen [Pollitt *et al.*]. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan. (Pollitt *et al.* 2005)

### ***Editor(s) or translator(s) in place of the author(s)***

Surname, Name, Name and Surname, ed. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy [Kaltwasser *et al.*], eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press. (Kaltwasser *et al.* 2017)

## **Chapter in an edited book**

Surname, Name. Year of publication. "Title of the chapter." In *Title*, ed. Name Surname, pages range. Place of publication: Publisher.

Lošonc, Alpar. 2019. "Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism." In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23?46. Belgrade: Institute for Political Studies. (Lošonc 2019)

## **Journal Articles**

### ***Regular issue***

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Journal* Volume, if available (issue): page range. DOI.

Ellwood, David W. 2018. "Will Brexit Make or Break Great Britain?" *Serbian Political Thought* 18 (2): 5?14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1. (Ellwood 2018)

## **Newspapers and magazines**

### ***Signed articles***

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Newspaper/Magazine* Date: page range.

Clark, Phil. 2018. "Rwanda's Recovery: When Remembrance is Official Policy." *Foreign Affairs*, January/February 2018: 35–41.  
(Clark 2018)

### ***Unsigned articles***

*Title of the newspaper/magazine.* Year of publication. "Title of the article." Date: page range.

*New York Times.* 2002. "In Texas, Ad Heats Up Race for Governor." July 30, 2002.  
(*New York Times* 2002)

### **Corporate Author**

Name of the corporate author ?acronym if needed?. Year of publication. *Title of the publication.* Place of publication: Publisher.

International Organization for Standardization ?ISO?. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015.* Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization ?ISO? 2019) –  
*The first in-text citation*

(ISO 2019) – *Second and all subsequent citations*

### **Legal and Public Documents**

Sections, articles, or paragraphs can be cited in the parentheses. They should be appropriately abbreviated.

#### ***Constitutions and laws***

The title of the legislative act [acronym if needed], "Official Gazette of the state" and the number of the official gazette, or the webpage and the date of last access.

The Constitution of the Republic of Serbia, "Official Gazette of the Republic of Serbia", No. 98/06.

(The Constitution of the Republic of Serbia, Art. 33)

The Law on Foreign Affairs [LFA], "Official Gazette of the Republic of Serbia", No. 116/2007, 126/2007, and 41/2009.

(LFA 2009, Art. 17)

Succession Act [SA], "Official Gazette of the Republic of Croatia", No. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, and 33/15 and 14/19.

(SA 2019, Art. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019,

www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga\_20190017\_en.pdf,  
last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

### ***Legislative acts of the European Union***

The title of the legislative act, the number of the official gazette, the publication date, and the number of the page in the same format as on the *EUR-lex* website: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

### **Web sources**

Surname, Name, or name of the corporate author [acronym]. Year of publication or n.d. – if the year of publication cannot be determined. “The name of the web page.” *The name of the website*. Date of creation, modification, or the last access to the web page, if the date cannot be determined from the source. URL.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institute for Political Studies [IPS]. n.d. “The 5<sup>th</sup> International Economic Forum on Reform, Transition and Growth.” *Institute for Political Studies*. Last accessed 7 December 2019. <http://www.ips.ac.rs/en/news/the-5th-international-economic-forum-on-reform-transition-and-growth/>.

(Institute for Political Studies [IPS] n.d.) – *First in-text citation*  
(IPS n.d.) – *Second and every subsequent citation*

Associated Press [AP]. 2019. “AP to present VoteCast results at AAPOR pooling conference.” *Associated Press*. May 14, 2019. <https://www.ap.org/press-releases/2019/ap-to-present-votecast-results-at-aapor-polling-conference>.

(AP 2019)

## **Special cases of referencing**

### ***Citing editions other than the first***

Surname, Name. Year of publication. *Title*, edition number. Place of publication: Publisher.

Bull, Hedley. 2012. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 4<sup>th</sup> edition. New York: Columbia University Press.

(Bull 2012)

### ***Multiple sources of the same author***

1) *Multiple sources by the same author* should be arranged chronologically by year of publication in ascending order.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, John J. 2010. "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia." *The Chinese Journal of International Politics* 3 (4): 381–396. DOI: 10.1093/cjip/poq016.

2) *Multiple sources by the same author from the same year* should be alphabetized by title, with lowercase letters attached to the year. Those letters should be used in parenthetical citations as well.

Walt, Stephen M. 2018a. *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

(Walt 2018a)

Walt, Stephen M. 2018b. "Rising Powers and the Risk of War: A Realist View of Sino-American Relations." In *Will China's Rise be Peaceful: Security, Stability and Legitimacy*, ed. Asle Toje. 13–32. New York: Oxford University Press.

(Walt 2018b)

3) *Single-authored sources precede multiauthored sources beginning with the same surname* or written by the same person.

Pollitt, Christopher. 2001. "Clarifying convergence. Striking similarities and durable differences in public management reform." *Public Management Review* 3 (4): 471–492. DOI: 10.1080/14616670110071847.

Pollit, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

4) *Multiauthored sources with the same name and surname* as the first author should continue to be alphabetized by the second author's surname.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

### **Special cases of parenthetical citation**

Exceptions to the rule of placing the parenthetical citation at the end of a sentence

1) If the *author is mentioned in the text*, even if used in a possessive form, the year must follow in parenthesis, and page numbers should be put in the brackets at the end of the sentence.

For the assessment, see Kaltwasser *et al.* (2017) ... (112).

According to Ellwood (2018) ... (7).

2) When *quoting directly*, if the name of the author precedes the quotation, the year and page numbers must follow in parenthesis.

Mearsheimer (2001, 28) claims that: "...".

3) When *using the same source multiple times in one paragraph*, the parenthetical citation should be placed either after the last reference (or at the end of the paragraph, preceding the final period) if the same page (or page range) is cited more than once, or at the first reference, whereas the subsequent citations should only include page numbers.

Do not use *ibid* or *op. cit.* with repeated citations.

***Using brief phrases such as “see”, “compare” etc.***

Those phrases should be enclosed within the parenthesis.

(see: Ellwood 2018)

***Using secondary source***

When using a secondary source, the original source should be cited in parenthesis, followed by “quoted/cited in” the secondary source. The reference list should only include the secondary source.

“Its authority was greatly expanded by the constitutional revision of 1988, and the Court of Arbitration can now be regarded as a ‘genuine constitutional court’” (De Winter and Dumont 2009, 109 cited in: Lijphart 2012, 39–40).

Lijphart, Arend. 2012. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2<sup>nd</sup> edition. New Haven & London: Yale University Press.

***Multiple sources within the same parentheses***

1) When *multiple sources* are cited, they should be separated by semicolons.

(Mearsheimer 2001, 34; Ellwood 2018, 7)

2) When *multiple sources by the same author*, but published in different years are cited, the name of the author is cited only the first time. The different years are separated by commas or by semicolons where page numbers are cited.

(Mearsheimer 2001, 2010) or (Mearsheimer 2001, 15–17; 2010, 390)

3) When *different authors share the same surname*, include the first initial in the parenthesis.

(M. Chiti 2004, 40), (E. Chiti 2004, 223)

Chiti, Edoardo. 2004. “Administrative Proceedings Involving European Agencies.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 219–236.

Chiti, Mario. 2004. “Forms of European Administrative Action.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 37–57.

## TEXT FORMATTING

### General guidelines for writing the manuscript

**The manuscript** should be written in Word, in the following manner:

- Paper size: A4;
- Margins: Normal 2.54 cm;
- Use Times New Roman font (plain letters) to write the text, unless specified otherwise;
- Line spacing: 1.5;
- Footnote line spacing: 1;
- Title font size: 14 pt;
- Subtitles font size: 12 pt;
- Text font size: 12 pt;
- Footnote font size: 10 pt;
- Tables, charts and figures font size: 10 pt;
- Use Paragraph/Special/First line at 1.27 cm;
- Text alignment: Justify;
- Font color: Automatic;
- Page numbering: Arabian numerals in lower right corner;
- Do not break the words manually by inserting hyphens to continue the word in the next line;
- Save the manuscript in the .doc format.

## Research article manuscript preparation

The manuscript should be prepared in the following manner:

### ***Name and surname of the first author\****

\* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

*Affiliation*

### ***Name and surname of the second author\*\****

\*\* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

*Affiliation*

## **TITLE OF THE PAPER\*\*\***

\*\*\* Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.

### **Abstract**

Abstract, within 100–250 words range, contains the subject, aim, theoretical and methodological approach, results and conclusions of the paper.

**Keywords:** Below the abstract, five to ten **key words** should be written. Key words should be written in roman font and separated by commas.

The manuscript can have maximally three levels of subtitles.

**Subtitles** should not be numbered. They should be used in the following manner:

### **FIRST LEVEL SUBTITLE**

#### **Second level subtitle**

#### ***Third level subtitle***

**Tables, charts, and figures** should be inserted in the following manner:

- Above the table/chart/figure, center the name of the Table, Chart or Figure, an Arabic numeral, and the title in Times New Roman font;

- Below the table/chart/figure, the source should be cited in the following manner: 1) if the table/chart/figure is taken from another source, write down *Source:* and include the parenthetical citation information of the source; or 2) if the table/chart/figure is not taken from another source, write down *Source: Author.*

**Use in-text references** according to *Citing and referencing*.

**Use the footnotes** solely to provide remarks or broader explanations.

## REFERENCES

**References** should be listed after the text of the paper, before the Resume in the following manner:

- the first line of each reference should be left indented, and the remaining lines should be placed as hanging by 1.27 cm using the option Paragraph/Special/Hanging;
- all the references should be listed together, without separating legal acts of archives;
- the references should not be numbered;
- list only the references used in the text.

After the reference list, write the name and surname of the author, the title of the paper and resume in Serbian in the following manner:

**Име и презиме првог аутора\***  
**(Name and surname of the first author in Serbian)**

\* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

*Установа запослења*  
*(Affiliation in Serbian)*

**Име и презиме другог аутора\*\***  
**(Name and surname of the second author in Serbian)**

\*\* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење  
институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

*Установа запослења*  
*(Affiliation in Serbian)*

**НАСЛОВ РАДА\*\*\***  
**(TITLE OF THE PAPER IN SERBIAN)**

\*\*\* Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних)  
података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан;  
2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог  
саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

**Резиме**

**(Resume in Serbian)**

**Resume (Резиме)** up to 1/10 length of the paper contains the results and conclusions of the paper which are presented in greater scope than in the abstract.

**Keywords (Кључне речи):** Keywords should be written in Times New Roman font and separated by commas.

**Review preparation**

A review should be prepared in the same manner as the research article, but leaving out the abstract, keywords, resume, or book cover.

**Book review preparation**

When writing book reviews, split the text into **two columns**. Book reviews should be prepared in the following manner:

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p><i>Name and surname<br/>of the author</i><sup>*</sup></p> <p><sup>*</sup> In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:</p> <p><i>Affiliation</i></p> <p><b>TITLE OF THE<br/>BOOK REVIEW</b><sup>**</sup></p> <p><sup>**</sup> Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.</p> | <p>Below the title <b>place the image of the front cover</b>;</p> <p>Below the image of the front cover list the book details according to the following rule:</p> <p>Name and surname of the author. Year of publication. <i>Title of the book</i>. Place of publication: Publisher, total number of pages.</p> <p><b>The text</b> of the book review should be prepared following the guidelines of the research article preparation.</p> |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

## УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Радови подлежу двострукој рецензији, а рецензије су анонимне у оба смера.

Захтев за израду рецензије достављају се преко СЦИндекс Asistent система. Рок за прихватање/одбијање рецензирања је седам дана од пријема захтева, а за саму израду рецензије две недеље од пријема захтева. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

**Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

Приликом израде рецензија, забрањена је употреба Chat box-ова и других софтвера вештачке интелигенције.

CIP - Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

32

**ПОЛИТИЧКА ревија** = Political review :  
часопис за политикологију, политичку социологију,  
комуникологију и примењену политику / главни и  
одговорни уредник Александра Мировић Јанковић.  
- [Штампано изд.]. -  
Год. 1, бр. 1 (2002)- . - Београд : Институт за  
политичке студије, 2002- (Београд : Донат граф).  
- 24 cm Четири пута годишње.  
Је наставак: *Političke sveske* = ISSN 0554-5226.  
Друго издање на другом медијуму:  
Политичка ревија (Online) = ISSN 1452-175X  
ISSN 1451-4281 = Политичка ревија  
COBISS.SR-ID 105060364





02  
2025

# ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

КОШАРЕ – 25 ГОДИНА ПОСЛЕ  
Александар Митић, Милан Миљковић,  
Драган Јевтић, Слободан Ђукић  
Сања Шуљагић, Миломир Степић  
Александра Мирковић Јанковић, Јелена Миљковић Матић  
Марија Вукадиновић, Никола Перишић

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ  
Ана Миловановић

ОСВРТИ, ПРИКАЗИ И НАУЧНА ПОЛЕМИКА  
Марко Мијатовић

ISSN 1451-4281 UDK 32

Година (XXXIII) XXV vol. 84 № 2/2025

ISSN 1451-4281



9 771451 428002 >